КАНАДСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
ТОМ — XIX. 1973-1977.

ЮВІЛЕЙНИЙ

ЗБІРНИК

НАУКОВИХ ПРАЦЬ

В 100-РІЧЧЯ НТШ

— 1 —

В 25-РІЧЧЯ НТШ

У КАНАДІ

ТОРОНТО — 1977

diasporiana.org.ua

ЮВІЛЕЙНИЙ
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАНАДСЬКОГО НТШ
В 100-РІЧЧЯ НТШ
— і —
В 25-РІЧЧЯ НТШ
У КАНАДІ

THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY IN CANADA
VOL. XIX
1973 — 1977

COLLECTED PAPERS

ON THE OCCASION
OF THE CENTENARY
OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
and the
25th ANNIVERSARY
OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
IN CANADA

edited by
PETRO BILANIUK and BOHDAN STEBELSKY

IFBN 0-920322-14-X

Toronto, Ontario, Canada
1977

КАНАДСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ ШЕВЧЕНКА

ТОМ — XIX

1973 — 1977

ЮВІЛЕЙНИЙ
ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З НАГОДИ
100-РІЧЧЯ НТШ
і
25-РІЧЧЯ НТШ
У КАНАДІ

Торонто, Онтаріо, Канада
1977

Редакція Збірника:

ПЕТРО БІЛАНЮК і БОГДАН СТЕБЕЛЬСЬКИЙ

Друкарня Видавничої Спілки „Гомін України"
140 Bathurst Street, Toronto, Ontario, Canada M5V 2R3

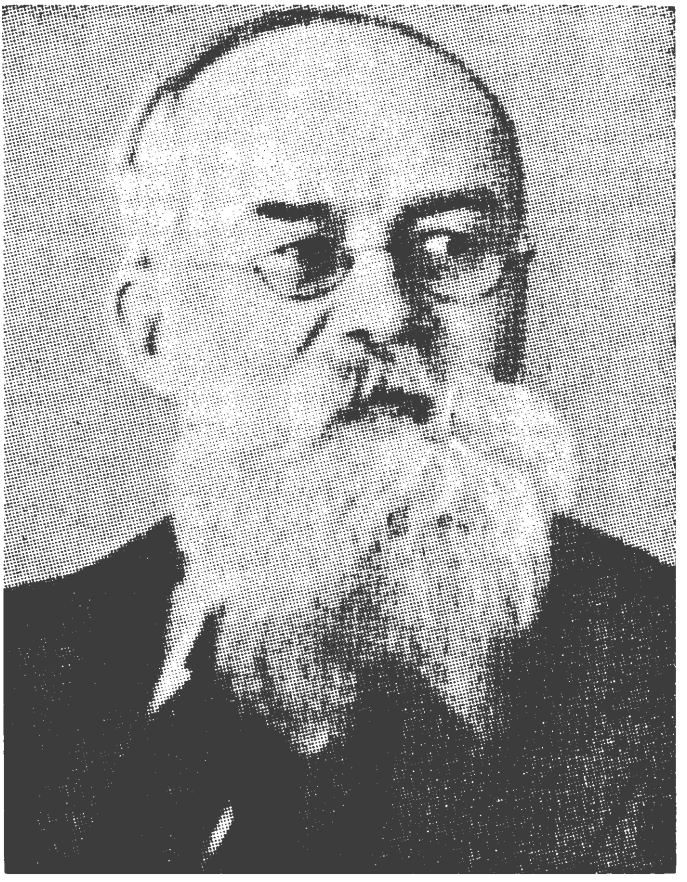

ПРОФ. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ,
голова Управи НТШ у Львові

Богдан Стебельський

100 РОКІВ НТШ

Одинадцятого грудня 1873 року був прийнятий урядом Галицького Намісництва і затверджений статут Товариства ім. Шевченка, що в 1892 році прийняло назву, як вона звучить і сьогодні — Наукове Товариство ім. Шевченка (НТШ).

Основниками НТШ були діячі українських земель соборної України. Місцем осідку обрано Львів лише тому, що поділена Україна Московською та Австроугорською імперіями, знайшла на західніх землях відносно кращі умови праці, коли на східніх землях вже діяв Валуївський указ — заборона українського друкованого слова.

Ініціятива заснування НТШ вийшла від діячів культури центральних земель, очолених Олександром Кониським. Вони то, в більшості, були теж організаторами фінансової фундації, ціллю якої було розбудувати видавництво наукової літератури. Між особами основників-фундаторів знаходимо прізвища: Єлисавети Милорадович із Скоропадських, поміщиці з Полтавщини, Дмитра Пильчикова, члена Кирило-Методіївського Братства, Михайла Жученка зі Слобожанщини, о. Степана Качали зі Львова і 32-ох жертводавців-галичан, що вплатили менші пожертви, але разом створили суму 18 тисяч австрійських корон, що вже творило капітал, потрібний для купівлі друкарні та видавничих влаштувань.

Статут Товариства з дуже скромними завданнями „спомагати розвій руської словесности" опрацювали придніпрянці — Дмитро Пильчиків та Михайло Драгоманів, одначе підписали його галичани, що були громадянами австро-угорської держави, уряд якої статут прийняв. Крім відомого вже о. Степана Качали, підписали статут: Теофіль Барановський, Михайло Димет, Михайло Коссак, Лонгин Лукашевич, д-р Омелян Огоновський, д-р Олександер Огоновський, Юліян Романчук та д-р Корнило Сушкевич.

Праця Товариства почалася вже в лютому 1874 року, тобто в тому часі, коли закуплено потрібні для друкування книжок машини та друкарські влаштування.

Перші загальні збори Товариства, що були скликані на 4 червня

1874 р., обрали головою д-ра Корнила Сушкевича, що очолював Товариство продовж 11 років. Цей період за головування Сушкевича, як і після нього, за д-ра С. Громницького, Дем'яна Гладиловича та Юліяна Целевича, названо першим, або літературно-науковим.

Перший голова — д-р Корнило Сушкевич — був обраний головою, здається, тому, що за ним було ім'я першого видавця повного „Кобзаря", який появився у Галичині в 1867 р., отже в шість років після смерти Шевченка. Ну, і завдання Товариства, у його початковій стадії, було спрямоване на літературну ділянку радше як на стисло наукову, бо така у тому часі була першочерговою.

Другий голова — Дем'ян Гладилович був, між іншим, основником журналу „Діло" та обезпеченевого товариства „Дністер". Цікавився, отже, видавничими справами і мав організаційні здібності, що й було потрібним для Товариства ім. Шевченка у стадії його розвитку.

Розвиткові тенденції Товариства показує останній голова Юліян Целевич — історик, після смерти якого в 1892 році закінчилася перша фаза праці товариства і почалася друга із переміною не лише назви на „Наукове Товариство ім. Шевченка", але й переорганізації його та спрямування до нових завдань, що виринули перед українським народом, а з тим і перед його діячами культури, а стисліше — перед українською наукою.

Які підсумки праці можна вивести з часів діяльности першого періоду розвитку НТШ, що носило назву Товариства ім. Шевченка? Це головно видавнича праця. Товариство за час коло 20 (неповних) років, від 1873 до 1892 року випустило 20 власних видань, крім замовлень друку шкільних підручників та інших комерсійних видань для вдержання друкарні і затруднених там сил. Товариство видавало літературно-наукові журнали „Правду" та „Зорю". Перший — спорадично, а другий журнал, починаючи від 1885 по 1897 рік, коли його перетворено у „Літературно-Науковий Вістник" — найповажніший літературно-науковий журнал на західніх землях України.

На той час, ліквідації українського друкованого слова на східніх землях України, трактування української мови як мови діялекту, а українського народу племенем російської нації; дискусії на західніх землях таки в лоні самого українського народу і поділ на „москвофілів", що себе окремим народом не визнавали, а частиною російського та „народовців", для яких український нарід вже був виразно іншою нацією, Товариству ім. Шевченка припала тоді роля, як науковій інституції „народовців", довести свою окремішність, головно в найважливішій ділянці самобутности народу, у його мові та літературі.

У відповідь Валуївському указові Москви появилося видання То-

вариства німецькою мовою п. з. „Студії з ділянки руської мови", в якому її автор, д-р Омелян Огоновський науково доводив самобутність української мови в родині слов'янських мов та її повну окремішність від польської і російської мов. Ця праця появилася в 1880 році, а друга його праця українською мовою в шести томах п. з. „Історія літератури руської" появилася в 1889-1894 рр. і викликала дискусію з московськими вченими-імперіялістами, які не могли погодитися з тезами Огоновського, що українська література нової доби від Котляревського є літературою того ж народу, що її творив у добу Київської Руси та органічно творить духову єдність, а з цим і національну. Огоновському опонував московський академік Олександер Пипін. Його піддержав філолог Олександер Соболевський, визнавець теорії історика Михайла Погодіна, що заперечував самобутність українського народу та висунув теорію, що населення Київської Руси відтиснене було татарською навалою на північ і відновилося згодом населенням зі західних земель України, тому втратили українці історичний і культурний зв'язок із Київською Руссю. Цю теорію перенесли московські еміґранти до Америки та своїми впливами втримуються ще й сьогодні на університетах, хоч навіть совєтська наука теоретично, як у конституції СССР, з правом республік виходу із союзу, признає Київську Русь колискою трьох народів: російського, українського і білоруського.

Розвиток української національної думки постійно кріпшав і розвивалися та кріпшали національні інституції. Була потреба щораз більше очевидна, щоб Товариство ім. Шевченка перетворити у Наукове Товариство ім. Шевченка. Цю думку видвигнув ініціятор Олександер Кониський. Його піддержали історик Володимир Антонович та Олександер Барвінський та вплинули на зміну статуту, що був прийнятий 13 березня 1892 року та затверджений урядом 16 листопада того ж року.

Це не була тільки зміна назви, але й поширення наукової праці з літератури на предмет історії, археології України, мистецтва, економії, права, математики та природничих наук.

Товариство переформовано за зразками тогочасних західньоевропейських академій наук. Поділено Товариство на Секції: Історично-філософічну, Філологічну та Математично-Природописно-Лікарську. До першої Секції прийнято 12 членів, а до наступних двох по 10. Разом 32-ох дійсних членів НТШ. Всі інші залишилися звичайними членами. І цей поділ на дійсних і звичайних членів залишився і досі. Для глибшої диференціяції наукових спеціяльностей творено окремі Комісії, в яких працювали науково звичайні члени, з яких на основі їхніх наукових праць, друкованих журналами, або

окремими виданнями, Секції обирали дійсних членів. Кожну Секцію, як і сьогодні, очолюють директори та секретарі.

Першим головою реорганізованого Наукового Товариства ім. Шевченка був Олександер Барвінський і очолював його до 1897 року, коли головство обняв найбільший історик України, світової слави учений, Михайло Грушевський. Прибув він до Львова на посаду професора Львівського університету в 1894 році, обнявши у наступному 1895 році пост директора Історично-Філософічної Секції і редакцію „Записок НТШ". В 1897 році його обрали головою НТШ і на тому пості він працював до 1913 року. Це був період найвищого розвитку НТШ, коли Товариство здобуло репутацію Української Академії Наук не лише в Україні, але й за кордоном. Багато учених світової міри, чужинців, стали членами НТШ і багато в дечому допомогли зв'язками українській науці з центрами науки державних народів.

Як редактор „Записок НТШ", Михайло Грушевський видав 120 томів. Окремо виходила „Хроніка НТШ", ціллю якої було інформувати про діяльність Товариства. В часі від 1900 до 1913 року вийшло 59 чисел. Останнє число цієї хроніки вийшло в 1965 році, як 80-те.

Грушевський працював і як голова Товариства і як директор Історично-Філософічної Секції. З рамені цієї останньої постав „Збірник Історично-Філософічної Секції", в якому, починаючи з 1898 р., були публіковані матеріяли, виготовлені Археографічною Комісією, основником якої був той же невтомний, Михайло Грушевський. Цих „Збірників ІФС" випущено 8 томів.

Окремі видання виходили, готовлені Філологічною Секцією, що її очолював, починаючи з 1898 р., Іван Франко. До найвизначніших видань належать „Пам'ятки української мови і літератури", в тому 5 томів староукраїнських апокрифів.

Математично-Природописно-Лікарська Секція, очолювана Іваном Верхратським та Володимиром Левицьким, видавала з 1897 року „Збірники МПЛС", в яких поміщувалися матеріяли з різних природознавчих наук.

Крім збірників Секцій, виходили окремо збірники Комісій: Статистичної, Правничої, Бібліографічної, Етнографічної. Тільки „Етнографічний збірник", що в ньому працювали такі видатні вчені, як Іван Франко, Федір Вовк, Володимир Гнатюк і Філярет Колесса, дав 38 томів, а „Матеріяли до української етнології" — 20 томів. НТШ організувало етнографічно-антропологічні подорожі в терен, метою яких було вивчення характеру і культури українського народу.

Великою заслугою у розвитку культурних умов праці було створення Бібліотеки НТШ. Вона постала в 1892 році з реформою НТШ на професійно-науковій основі. Інспіратором творення Бібліотеки

НТШ був той же Олександер Кониський, що й був ініціятором оснування Товариства. Число книжок перед 2-ою світовою війною досягло 300,000 примірників.

Книгарня НТШ у Львові до 1-ої світової війни мала відділи в Києві, Харкові, Катеринодарі та п'ять відділів на Західніх землях після 1-ої світової війни.

Музей НТШ постав у 1893 році і перед 1-ою світовою війною займав 14 кімнат експонатів з ділянок археології, етнографії і образотворчого мистецтва.

Фінансово втримувалося і росло НТШ на жертвенності української інтеліґенції усіх територій України, а головно Придніпрянської. Такі жертви, як д-ра Павла Пелехина, професора Петербурзької Военно-медичної академії в сумі 90,000 корон, дозволили закупити будинок при вулиці Чарнецького ч. 26 у Львові, у якому приміщено друкарню і переплетню, чи дар Євгена Чикаленка із Києва — 64,000 корон на будову „Академічного дому", старанням самого Грушевського і його заходами закуплено для НТШ будинок при вул. Чарнецького ч. 24, що в ньому приміщено бібліотеку і музеї НТШ за 400,000 корон, в тому 250,000 корон були жертвою Василя Симеренка з Наддніпрянщини.

Звичайно, що зі зростанням авторитету української академії наук — НТШ, зростали домагання українців і в уряді австро-угорської держави про дотації на все більші потреби Товариства. Без тих дотацій, як і без жертвенности українського громадянства ледве чи могла б праця українських вчених появлятися тими виданнями, що виявлялася, і чи могли б появитися ті інституції, що розвинулися наоколо НТШ.

В 1913 році Михайло Грушевський виїхав до Києва, де в 1907 році було організоване на зразках НТШ Українське Наукове Товариство і куди був перенесений журнал „Літературно-Науковий Вістник" і де, здавалося, після провісної революції 1905 року Російська імперія пічне демократизуватися та міняти свою неґативну національну політику відносно українців. Але 1914 рік, замість надій на краще, приніс війну, а з нею й відновлення Валуївського указу — не лише на українських землях Російської імперії, але теж і на землях нею окупованих на Західній Україні.

Продовж 14-ий і 15-ий роки московської окупації НТШ не тільки перестало працювати, але й майно (музеї та бібліотека) зазнали значних втрат. Визвольні змагання і війна з польськими окупантами вели до дальших затрат майна, а стабілізація польської влади на західніх землях та окупація східніх земель большевиками погіршили обста-

вини праці НТШ навіть і в роках миру, що тривав наступних 20 років аж до 2-ої світової війни.

Після виїзду Грушевського до Києва в 1913 р. НТШ очолював Степан Томашівський, теж історик. А від 1921 до 1923 рр. — Василь Щурат, Кирило Студинський (1923 - 1932 рр.), В. Левицький (1932 - 1935), та Іван Раковський — останній голова НТШ у Львові до приходу большевицької окупації в 1939 р.

У підсумках, як подає Енциклопедія Українознавства на стор. 1712, „за час діяльности у 1873-1939 рр. НТШ видало 591 том серійних записок (Записок, Збірників, Звідомлень); 352 наукових праць, розвідок, підручників і карт; 103 книжки літературних журналів; 31 інформаційних видань".

Період між двома світовими війнами вирізняється новими виданнями: „Праці Комісії Шевченкознавства", „Збірник Правничої Комісії", „Атляс України і сумежних країв", неперіодично — журнали — „Стара Україна", „Сьогочасне і минуле" та інше. Інтенсивність праці трьох періодів існування НТШ в Україні показує кількість випусків „Записок НТШ". За час від оснування до 1891 — І том, від 1892-1914 — 120 томів і від 1915-1939 рр. — 34.

Большевицька окупація припинила діяльність НТШ. В 1940 р. майно НТШ передано державним інституціям. Не було можливим і в часі німецької окупації відновити діяльність НТШ. Поновна окупація большевиками Львова у 1944 році на матеріяльній основі НТШ покликала у Львові філіял Академії Наук УССР у Києві.

Діяльність НТШ відновлено після 2-ої світової війни поза межами України 1947 року в Західній Німеччині, в якій опинилося велике число колишніх дійсних членів НТШ разом з останнім головою НТШ на рідних землях у Львові, Іваном Раковським. Його то й обрано знову головою 30 травня 1947 р. Наступним головою НТШ на еміґрації (у Німеччині) був Зенон Кузеля, що виконував обов'язки голови НТШ аж до його реорганізації, що наступила в 1955 році, коли післявоєнна хвиля еміґрації розплилася по всіх континентах землі та закінчила процес розселення. В Европі постало Европейське НТШ з осідком у Сарселі для учених залишенців у країнах Европи, в Америці постало Американське НТШ, в Канаді — Канадське НТШ, а в Австралії — Австралійське НТШ. Всі вони завершуються Головною Радою НТШ, що складається з представників-делеґатів окремих крайових НТШ і очолюється Президентом Головної Ради та Генеральним Секретарем НТШ.

Секції працюють, як і раніше, у трьох ділянках: Історично-філософічній, Філологічній та Математично-природописно-лікарській. Дирекція першої приміщується в Европі (Сарсель — проф. В. Кубійо-

вич), дві інші в Америці (В. Лев і М. Зайцев — Нью-Йорк). Члени Секцій об'єднуються і працюють незалежно від терену поселення. Це в науковому відношенні. Організаційно, як і звичайні члени працюють в рамах Крайових НТШ.

Найактивнішими Крайовими НТШ являється Американське та Европейське НТШ, диспонуючи найбільшим числом дійсних членів. Там теж появилося найбільше видань, головно як видання Секцій, а теж і Крайових Товариств.

Найзамітнішими виданнями, не зважаючи на обставини, є Енциклопедія Українознавства: серії збірників статтей про Україну і український нарід та його життя, та гаслова Енциклопедія українською мовою. Великим здобутком української науки на еміґрації є англомовне видання Енциклопедії українознавства. Звичайно, Енциклопедія українознавства є досягненням як головного редактора проф. Кубійовича, голови Европейського НТШ, так і членів НТШ усіх Крайових Товариств, що працювали над її змістом.

Головну Раду НТШ, після реформи НТШ на окремі Крайові Товариства, очолював у перших каденціях проф. Роман Смаль-Стоцький як президент і проф. Володимир Кубійович як генеральний секретар. Згодом на генерального секретаря був обраний проф. Євген Вертипорох, що після смерти проф. Р. Смаль-Стоцького обняв пост президента, а генеральним секретарем ГР НТШ обрано проф. д-ра Василя Стецюка.

В альманаху УНародного Союзу, за 1973 р., в статті „Наукова і видавнича праця НТШ" проф. д-р Василь Лев дав облік видань НТШ за цілий ювілейний період праці НТШ, включаючи теж і видання чотирьох Крайових НТШ — ЗСА, Европи, Канади і Австралії. Для повного образу досягнень НТШ подаємо всі видання, подані проф. д-ром В. Левом:

1. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка 187
2. Збірник Історично-Філософічної Секції 16
3. Збірник Філологічної Секції 32
4. Збірник Математ.-природ.-лікарської Секції 32
5. Збірник Правничої Комісії 2
6. Етнографічний Збірник 38
7. Збірник Фізіографічної Комісії 7
8. Джерела до історії України 11
9. Лікарський Вістник 18
10. Матеріяли до української антропології й етнології 20
11. Матеріяли до української бібліографії 20
12. Пам'ятки української мови й літератури 8
13. Правнича бібліотека 4

14. Праці Комісії Клясичної Філології 1
15. Праці Географічної Комісії 1
16. Праці Комісії Шевченкознавства 2
17. Стара Україна 24
18. Студії з поля суспільних наук і статистики 5
19. Український Архів 21
20. Сьогочасне й минуле 5
21. Українська Бібліотека (літературна) 11
22. Українська Історична Бібліотека 9
23. Українська Книга 5
24. Українська Музика 2
25. Український Статистичний Річник 1
26. Хроніка НТШ 80
27. Часопись Правнича 7
28. Часопись правнича й економічна 10
29. Chronik der wissenschaftlichen Sevcenko Gesellschaft 59
30. Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlich-aerztlichen Section 26
31. Proceedings of the Philological Section S.S.S. 2
32. Proceedings of the Historical Section S.S.S. 2
33. Proceedings of the Mathematical and Medical Section 6
34. Бібліотека Українознавства (34+9 кн.) 43
35. Доповіді (Papers) 36
36. Бюлетень К НТШ 7
37. Енциклопедія Українознавства (1—3 тт., II—5 тт.) 8
38. Ukraine: A Concise Encyclopaedia 2
39. Бюлетень Термінологічної Комісії 2
40. Бюлетень Бібліотечної Комісії 1
41. Бюлетень Осередку праці НТШ в Філядельфії 1
42. Резюме доповідей виголошених на Світовому Конґресі Вільної Науки 1
43. Наукові видання (окремі книжки) 26
44. Відбитки з серійних видань НТШ і інших збірних публікацій 451
45. Окремі літературні видання 9
46. Мапи 2
47. Наукові підручники 2
48. Літературні часописи 103
49. Інформаційні видання 35

Разом ..... 1,413 томів і різних друків

Підрахунок зроблений на основі статистики в книжці Володимира Дорошенка „Огнище української науки — Наукове Товариство імени Т. Шевченка", Ню Йорк — Філядельфія 1961, стор. 113-116 із доданням друків, що вийшли після появи цієї книжки.

Василь Верига

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА В ДОБІ ГРУШЕВСЬКОГО
(З нагоди 40-річчя смерти Михайла Грушевського)

В офіційній історії Наукового Товариства імені Шевченка, що появилася вже на чужині в 1949 р. з нагоди 75-річчя його заснування, є ствердження, що „роки 1897 - 1913, на які припадає час головування Михайла Грушевського — це найкращі роки в розвитку Товариства[1]). Відзначивши століття заснування та існування НТШ, варто проаналізувати діяльність та заслуги його довголітнього голови, організатора наукової праці та його особистий вклад у розбудову цієї наукової установи.

Одначе, вже на самому початку доводиться підкреслити, що аналізувати діяльність Грушевського, як голови Наукового Товариства імені Шевченка в усій її многогранності, у короткій статті неможливо. В 1970 р. у видавництві Українського Історичного Товариства появилася праця д-ра Любомира Винара п. н. „Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Шевченка, 1892-1930", яка має 110 сторінок, але й вона не вичерпує теми. З уваги на те, ми обмежимося тільки до наукової діяльности Грушевського, як голови НТШ та голови Історично-Філософічної Секції.

1 квітня 1894 р. рескриптом цісаря Франца Йосифа була заснована у Львівському університеті катедра „Всесвітньої історії зі спеціяльним оглядом на історію Східньої Европи", з українською викладовою мовою. Заснування цієї катедри було тільки частинним успіхом української парляментарної репрезентації в Галичині, яка вимагала катедри української історії. Одначе, внаслідок протидій ворогів українського національного руху, австрійський міністер Ґавч заявив був, що — згідно з його думкою — „українська історія не є жодною конкретною наукою" („Ді рутеніше Ґешіхте іст кайне конкрете Віссеншафт"[2]). З цього було ясно, що українська історія, як така, не заслуговувала на окрему університетську катедру.

---

1. Наукове Товариство ім. Шевченка. Історія Наукового Товариства ім. Шевченка, Мюнхен 1949, стор. 26.
2. М. Грушевський: Автобіографія. Торонто, 1965, стор. 4.

Хоч які неприємні були слова цісарського міністра, але вони відповідали дійсності. В тих часах історія України не була ще належно науково опрацьована у формі систематично-аналітичних підручників. Все, що тоді було вже надруковано, мало здебільша інформативний характер. Документи до історії України лежали ще по різних архівах і чекали свойого дослідника. Деякі солідні наукові праці були друковані у різних чужомовних, головно в російських і польських публікаціях і трактувалися як причинки до історії Польщі або Росії. Брак відповідних бібліографій і науково опрацьованих покажчиків до літератури та біографічних словників, чи навіть словників української мови взагалі, допроваджували до того, що більшість українських визначних постатей з різних ділянок науки зараховувалися чужинцями — до москалів або поляків. Цей жалюгідний стан використовували вороги українського національного руху, московські імперіялісти чи польські шовіністи, які заперечували існування українського народу, як окремої політичної одиниці, та намагалися зупинити українське відродження.

Серед таких невідрадних політичних обставин на згадану катедру „всесвітньої історії" Львівського університету, згідно з рекомендацією Володимира Антоновича, історика й археолога Київського університету, професором був іменований 28-річний маґістер історії — Михайло Грушевський.

Приїхавши до Львова осінню 1894 р., Грушевський, крім своєї академічної праці в університеті, та в ділянці наукових дослідів з історії України, включився негайно в діяльність недавно зреформованого Наукового Товариства ім. Шевченка. В той час Товариство мало за собою майже 21 рік існування (воно було засноване 11-го листопада 1873 р.), але аж два роки пізніше було зреорганізоване з літературного на наукове. Сталося це 13 березня 1892 р., коли Товариство на своїх загальних зборах прийняло новий статут, третій параграф якого так окреслював його завдання: „Плекати та розвивати науку і штуку в українсько-руській мові, зберігати та збирати всякі пам'ятки старинности і предмети наукові України-Руси"[3]) а також з наук філософічних, економічних, правничих, математично-природничих і ін. та видавати свій науковий орган.

Одночасно загальні збори змінили назву Товариства на Наукове Товариство імені Шевченка.

Цей статут почав зобов'язувати з днем 16 листопада 1892 р., коли його прийняло до відома цісарське намісництво у Львові.

На основі нового статуту відбулися перші загальні збори 11 трав-

3. Володимир Гнатюк: Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. кн. 2. Літературно-Науковий Вістник, річник 24, 1925, т. 86.

ня 1893 р., які обрали нові керівні органи Товариства. Головою Товариства став Олександер Барвінський, Сидір Громницький був його заступником, Осип Маковей — секретарем і бібліотекарем в одній особі, Кость Паньківський, Осип Гонінчак і Петро Огоновський — членами Виділу (управи), а д-р Григорій Величко й Остап Макарушка — заступниками членів Виділу.[4]) Були також оформлені передбачені статутом наукові секції зі своїми президіями, на чолі яких стояли директори. І так, а) Історично-Філософічна Секція — директор Анатоль Вахнянин; б) Філологічна Секція — директор д-р Омелян Огоновський, та в) Математично-Природописно-Лікарська Секція — директор Іван Верхратський.

Переміна товариства з літературного на наукове була зумовлена збільшенням українських наукових сил, а також під впливом деяких членів наддніпрянців, особливо проф. Володимира Антоновича та Олександра Кониського. Наукове Товариство ім. Шевченка мало зорганізувати у своїх рядах українські наукові сили та розвивати українську мову й науку так, як це робили інші слов'янські народи у складі Австро-Угорщини у своїх академіях наук або наукових товариствах.

В парі з реорганізацією Товариства були пороблені заходи перед державною владою, що НТШ дістало формальний статус української академії наук, так як це мали поляки, чехи, хорвати. Але для українців це не було так легко осягнути, бо проти цього виступали не тільки галицькі поляки, але й російський уряд. Організування української академії наук як і українського університету у Львові не було внутрішньою справою виключно самого австрійського уряду. Проти цього виступав також і московський уряд і це було вже питанням міжнародного характеру — австрійсько-московських відносин.

Цікаво відмітити, що намагання галицьких українців перетворити НТШ в українську академію наук, Анатоль Санцевич, доктор історичних наук і старший співробітник Інституту Історії АН УРСР, називає спробою галицьких „клерикалів" пробувати добитися заборони творів Т. Шевченка, а також перейменувати Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові в академію наук, без згадки ненависного їм імені"[5]), тобто Шевченка. Те, що одним із членів засновників Т-ва ім. Шевченка був священик о. Степан Качала[6]) советські доктори історичних наук не люблять згадувати.

Здійснюючи статутові завдання, Виділ НТШ почав видавати свій науковий орган „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка" ще

4. Там же.
5. *Іван Франко як історик.* Київ, В-во Академії Наук Укр. РСР, 1956, стор. 3.
6. М. Грушевський: *Автобіографія,* стор. 5.

Кф 13

перед урядовим затвердженням нового статуту. Редактором „Записок" став Юліян Целевич, а по його смерті в грудні 1892 р. редакторство перебрав голова НТШ, Олександер Барвінський.

Коли до Львова приїхав Грушевський, його радо привітали в Науковому Т-ві ім. Шевченка, де він уже був знаний зі своєї наукової співпраці і голова НТШ, О. Барвінський передав йому редакторство „Записок", а А. Вахнянин — головство Історично-Філософічної Секції як людині молодшій та більш енергійній.[7])

До того часу, коли Грушевський перебрав редакторство „Записок", їх появилося було всього чотири книжки. В 1895 р. заходами нового редактора „Записки" появлялися, як квартальник, а від 1896 р., як двомісячник, тобто 6 томів на рік. На цьому пості Грушевський залишився аж до 1913 р. і за цей час вийшло 110 томів „Записок", які здобули собі загальне признання в науковому світі і становлять собою високовартісну колекцію матеріялів з різних ділянок українознавства.

В 1895 р. на пропозицію Грушевського засновано при НТШ Археографічну Комісію, яку він сам очолив. Комісія розпочала видавати дві нові серії документальних публікацій: а) „Жерела до історії України-Руси" та б) „Памятки українсько-руської мови і літератури". Обі ці серії були доволі об'ємисті і через те коштовні, тому виходили вони напереміну що другий рік, — одного року „Жерела", а другого — „Памятки". В „Жерелах" Грушевський публікував архівні матеріяли з історії України і їх вийшло разом 11 томів, а в „Памятках" — тексти староукраїнської мови й літератури. Археографічна Комісія зайнялася також видаванням „Етнографічного Збірника" — серії для українських фолкльорних матеріялів за редакцією Івана Франка й Володимира Гнатюка, при співпраці також і Грушевського. Для етнології зорганізоване було окреме видання — „Матеріяли для українсько-руської етнології" за редакцією — спочатку Федора Вовка, відомого українського антрополога, етнографа та археолога, а опісля за редакцією Володимира Гнатюка, визначного галицько-українського етнографа. Так „Етнографічний Збірник" як і „Матеріяли" виходили однотомником кожного року.

На протязі цього короткого часу Грушевський виявив свій непересічний талант як науковець і як організатор наукової праці НТШ. В 1896 р. „за наукові заслуги положені для Товариства"[8]) він був обраний почесним членом НТШ. Великою заслугою Грушевського було й те, що він, організуючи наукову роботу в НТШ, зумів приєднати

7. *Україна* (Київ, 1926), кн. 6, ст. 6.
8. *Хроніка Наукового Т-ва ім. Шевченка,* ч. 60-62, Львів, 1918, стор. 20.

до неї найбільш визначних українських вчених під австрійською та російською окупаціями.

На загальних зборах 2 лютого 1897 р. Грушевський був обраний головою Наукового Т-ва ім. Шевченка. Це була і велика почесть для молодого науковця, а також і признання за його дотеперішню працю. Одначе, з обранням Грушевського головою НТШ нічого в дійсності не змінилося, бо він від самого початку здобув собі своєю працею такі великі впливи, що з його словом числилася все більшість, якщо не всі члени Виділу НТШ. Від 1897 р. Грушевського переобирали головою кожного року, а останній раз це сталося 29 червня 1913 р. Отже, Грушевський витримав на цьому пості 17 років. Це зовсім не означало, що він не мав опозиції. Навпаки, її не бракувало в Т-ві, бо „Грушевський, — як пише Володимир Дорошенко, — був від природи автократ, а в Галичині ця прикмета його вдачі ще більше розвинулася завдяки його передовому становищу в НТШ і в українському громадянстві, що звикло з шанобою схилятися перед заможною, незалежною і впливовою людиною".[9]) Осип Маковей, співредактор Грушевського в „Літературно-Науковому Вістнику", згадує у своїй автобіографії, що „Грушевський був досить безцеремонний у своїй поведінці з людьми, не тільки зі мною, але і з Франком".[10]) Це у свою чергу настроювало неодного проти Грушевського, деякі прямо заздростили йому його впливів в українській громаді, інші, зокрема автори, обурювалися за його поправки, які, як це стверджує той же сам Маковей, „псували нераз і незлу річ"[10a]). Володимир Гнатюк, наступник Маковея в Літературно-Науковому Вістнику пише, що „найбільше ворогів Грушевський здобував собі серед галицьких українських політиків, яких він критикував, а також, як редактор „Записок", в яких він давав місце в рецензійнім відділі не все прихильним відзивам про писання деяких членів, друкованих деінде".[11]) Коли опозиція починала бути чимраз то голосніша, Грушевський, як це він пише у своїй Автобіографії, „розжалений тим... скинувся літом 1901 р. головства та інших зайнять у Товаристві".[12]) Хоч ця опозиція була голосна, але чисельно вона була незначна і тому, під впливом своїх прихильників, він відкликав свою резиґнацію.

Проф. Дмитро Дорошенко у своїх споминах згадує, що в 1904 р. опозиція „складалася з семи осіб під проводом Влодимира Шухевича і Михайла Павлика"... За те „становище Грушевського дуже гаряче

9. Вол. Дорошенко: Іван Франко і Михайло Грушевський. *Сучасність*, ч. 1 (13). 1962, стор. 33.
10. О. Маковей: „Автобіографія". ЛНВ, річник 24, т. 86, 1925, кн. II, ст. 235.
10a. Там же.
11. Вол. Гнатюк, Цитована праця, ЛНВ, річник 24, 1925, т. 86, кн. 3, стор. 271.
12. М. Грушевський: *Автобіографія*, стор. 10.

обороняв священик Михайло Зубрицький, автор розвідок з обсягу етнографії галицької України".[13]) Грушевський виходив переможно на всіх загальних зборах Т-ва тому, що „в своїй діяльності він керувався не своєкорисними а національними інтересами".[14]) Через те він „мав багато прихильників, які цінили його роботящість і орґанізаційний змисл"[15]) і завжди піддержували його почини.

Перебравши головство Т-ва, Грушевський далі лишився головою Історично-Філософічної Секції й Археографічної Комісії та редактором „Записок". В „Записках" він вкладав багато не тільки редакторської праці, але також і авторської, поміщуючи на їх сторінках багато своїх наукових розвідок.

Крім згаданих уже видань Наукове Т-во ім. Шевченка продовжувало публікацію двотижневика „Зоря", в якому співпрацювало багато українських літературних і наукових сил — також і з-під російської займанщини. В 1898 р. цей двотижневик та журнал „Житє і слово", що його редаґував Іван Франко, на пропозицію Грушевського замінено новим журналом п. н. „Літературно-Науковий Вістник". До редакції нового журналу початково ввійшли Ол. Борковський, останній редактор „Зорі", М. Грушевський, Іван Франко та Осип Маковей. Скоро однак Борковський уступив, а в березні 1899 р. виїхав до Черновець на державну посаду професора учительської семінарії Осип Маковей, а на їх місце прийшов Володимир Гнатюк. В тому ж самому часі Іван Франко став головним редактором журналу. Під фірмою НТШ журнал появлявся аж до 1905 р., коли його видавання перебрала Українська Видавнича Спілка у Львові. В скорому часі Літературно-Науковий Вісник здобув собі загальне признання серед українців по обох боках Збруча та серед чужинців і став одним з основних джерел для студій українознавства.

Не оставала позаду і третя Секція — Математично-Природописно-Лікарська, яку після Верхратського очолив відомий математик і фізик, Володимир Левицький, учитель гімназій у Тернополі і у Львові. Ця Секція видавала свої власні „Збірники", а також протоколи своїх сесій в німецькій мові п. н. „Зіцунґсберіхте".

В 1899 р. Грушевському вдалося перевести дальшу реформу Т-ва і внести новий статут, згідно з яким членство було поділене за науковими кваліфікаціями на дві групи: а) дійсні члени, тобто дійсні науковці, що могли бути членами відповідних Секцій, та б) звичайні члени, тобто кандидати на дійсних членів, що об'єднувалися і пра-

---

13. Дмитро Дорошенко: *Мої спомини про недавнє минуле.* Вінніпеґ, Тризуб, 1949, стор. 58.
14. Вол. Дорошенко: Цит. праця. *Сучасність*, ч. 2 (14), 1962, стор. 15.
15. Вол. Гнатюк: Цит. праця. ЛНВ, річник 24, 1925, т. 86, кн. 3, стор. 271.

цювали у відповідних до їх кваліфікацій комісіях. „Належне ведення наукових справ забезпечено так, що найважливіші пости і в Головному Виділі і в секціях могли займати активні дійсні члени".[16]) Така реформа виявилася необхідною тому, що в НТШ було чимало членів-любителів науки, які піддержували її, але самі не дуже на ній визнавалися. Вони, маючи голос в усіх рішеннях товариства, часом підсвідомо гальмували дальший розвиток науки, бо не мали належного зрозуміння до наукових вимог.

На загальних зборах Т-ва 2 лютого 1899 р. обрано новий Виділ і до нього ввійшли: М. Грушевський — голова, С. Громницький — заступник голови, Вол. Гнатюк — секретар, Вол. Охримович — касир, та Кость Паньківський, Ю. Січинський, Євген Озаркевич — члени Виділу, а Вячеслав Будзиновський, Михайло Губчак і Юліян Левицький — заступники членів Виділу. 1 червня того ж самого року скликано збори всіх секцій НТШ, на яких вибрано 32 дійсні члени, всі інші залишалися звичайними членами. Цим актом піднесено Т-во до рівня наукових інституцій і академій наук в інших народів. Директором Історично-Філософічної Секції залишився далі М. Грушевський, Філологічної — Іван Франко, Математично-Природописно-Лікарської — Іван Верхратський.

Розбудовуючи Наукове Т-во ім. Шевченка на дійсно наукову установу, важко було собі навіть уявити існування його без наукової бібліотеки. В дійсності вона була заснована ще в 1892 р., в часі реорганізацій Т-ва на наукове, але через брак матеріяльних засобів організація її почалася головно з дарів українського громадянства. Початок бібліотеці НТШ дав Олександер Кониський, який в 1893 р. подарував Т-ву 392 книжки а, вмираючи в 1900 р., передав решту своєї книгозбірні.[17]) В міжчасі, в 1895 р., Грушевський зорганізував обмін видань НТШ з чужинецькими академіями наук та іншими науковими установами, що спричинилися до раптового росту бібліотеки. В 1913 р. Наукове Т-во ім. Шевченка обмінювалося своїми публікаціями з 236 різними науковими установами та інституціями країн Европи, Америки, Азії та Австралії та, розуміється, з різними інституціями Австро-Угорщини, також з українськими та польськими.[18]) Бібліотекарем НТШ був Михайло Павлик, який також приложив чимало зусиль до розбудови бібліотеки. Завдяки постійним закупам і дарам громадян як також і колекції власних публікацій та одержаних дорогою обміну, з днем 31 грудня 1913 р,. тобто в останньому році головства Грушевського, або за двадцять років її існування, Бібліотека

16. В. Стецюк: Історія Наукового Товариства ім. Шевченка. *Альманах Українського Народного Союзу на 1973 рік*, стор. 42.
17. Історія НТШ, стор. 25.
18. Хроніка НТШ, ч. 60-62, стор. 19.

Т-ва нараховувала 70,238 томів.[19]) Крім бібліотеки при Т-ві був заснований також і український музей, в якому багато праці вложив сам Грушевський.

В 1898 р. Наукове Т-во ім. Шевченка влаштувало, при допомозі інших українських установ у Львові, величаве свято на честь Івана Котляревського у століття появи його „Енеїди", що започаткувала модерну українську літературу. Свято викликало великий ентузіязм і запал, який Т-во на чолі з Грушевським використало і заснувало 1899 р. Українсько-руську Видавничу Спілку, якою стали керувати Михайло Грушевський, Іван Франко, Володимир Гнатюк та інші члени НТШ Хоча ця Спілка й була окремою установою, одначе нею провадили ті самі люди що й Науковим Т-вом. Ця Спілка видала понад 300 популярно-наукових і художньо-літературних книжок, перетворилась у найбільше українське видавництво перед 1-ою світовою війною.[20]) Воно видавало твори багатьох тогочасних письменників і переклади видатних творів світової літератури.

В 1899 р. в Києві мав відбуватися археологічний з'їзд, на який були запрошені й галицькі учені. Тоді Грушевський поставив питання про допущення рефератів в українській мові. В НТШ організовано окреме бюро, яке зібрало 30 наукових рефератів в українській мові. Вони мали задокументувати, що за вимогою голови НТШ, проф. Грушевського стояла дійсна наукова праця в українській мові. Української мови на з'їзд московський уряд не допустив і, на знак протесту, галицькі українці відмовилися від участи в з'їзді. Це саме повторилося ще й пізніше і за кожним разом це викликало відповідну реакцію в науковому світі, корисну для української мови й науки. „Було то перше гостре поставлення українського питання на російськім ґрунті".[20a]).

В 1900 році Т-во розпочало видавати в українській та німецькій мовах „Хроніку Наукового Товариства ім. Шевченка", яка розходилася по всіх наукових установах світу, з якими НТШ провадило обмін своїх видань, та інформувала про діяльність Т-ва.

З розвитком українського національного руху, який НТШ скріпляло своєю активністю, збільшалися і вимоги до Т-ва. НТШ перетворилося в організаційний центр українських наукових сил і сюди належали також і всі професори українці Львівського Університету. На самому ж університеті, в значній мірі заходами Т-ва, хоч і поволі, робили кроки у напрямі українізації його, або щонайменше скріплен-

19. Хроніка НТШ, ч. 63-64, 1920, стор. 72.
20. Вол. Гнатюк: Цит. праця, ЛНВ, річ. 24, 1925, т. 86, кн. 3, ст. 263.
20a. М. Грушевський: Автобіографія, стор. 10.

ня в ньому позицій українців професорів і студентів. Взагалі у тому періоді замітним було зростання українських сил у різних ділянках життя, а в тому і в політиці. Завдяки останньому збільшилися й дотації урядів, — центрального у Відні та крайового у Львові, а також і заможніших українських громадян по обох боках Збруча, що й давало змогу розвивати видавничу діяльність.

Увійшовши у 20-те сторіччя, Товариство постійно поширювало свою видавничу діяльність, заповнюючи прогалини, які існували вже від років. Крім „Збірників" поодиноких секцій і комісій та різних серійних видань, у видавництві НТШ появлялися ще і принагідні публікації. В загальному самих тільки наукових видань, що появилися заходом НТШ за 1891-1913 рр. було 423 числа[21]), в тому і вісім томів монументальної праці самого Грушевського „Історії України-Руси". Коли до цього додати видання двотижневика „Зоря" та 88 книжок її наслідника — „Літературно-Наукового Вістника", який появлявся аж до 1905 р. у в-ві НТШ, тоді матимемо цілу українознавчу бібліотеку, більшість якої появилася за головування Грушевського.

Наукове Т-во ім. Шевченка, завдяки вмілому плянуванню й організації зростало з кожним роком. Іван Франко, розглядаючи працю проф. Грушевського в НТШ, писав у 1901 р.: „Хто б там не приписував собі заслугу зреформування НТШ, це одно треба сказати, що заслуга зорганізування в ньому наукової праці належить проф. М. Грушевському. (Він) чоловік широкої освіти, незломної волі й невичерпної енерґії... (Ця праця) вже тепер здобуває Товариству і цілому нашому народові признання, звісно, не дома, не серед широкого загалу русинів, а поза границями нашого краю, там де люди займаються наукою і цінять наукову працю. Я чув із уст проф. Яґіча слова горячого признання для тої, хоч і як покищо скромної праці і слова здивування, як це Товариство ухитряється при таких мізерних фондах друкувати так багато".[22])

Оцінюючи заслуги Грушевського взагалі, а для Товариства зокрема, в 1904 р. постав окремий комітет для відзначення його десятилітньої наукової праці в Галичині. Цей комітет підготував у його честь „Науковий збірник", що появився друком у 1906 р. Подвійний том „Записок" був присвячений 35-літтю наукової діяльности Володимира Антоновича, другий том — пам'яті їх першого редактора Юліяна Целевича, та один том з нагоди 40-ліття наукової праці І. Франка, який однак через вибух війни появився щойно в році його смерти, 1916 р.

21. Любомир Винар: *Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Шевченка.* Мюнхен, Дніпрова Хвиля, 1970, стор. 26.
22. Іван Франко: Молода Україна. (1910), цитує Вол. Дорошенко цит. праця. *Сучасність*, ч. 2 (14), стор. 19.

Завдяки організаційному хистові Грушевського збільшилося й нерухоме майно Т-ва, яке було необхідним для ведення наукової праці. Велику прислугу у цьому відношенні зробив професор Військово-Медичної Академії в Петербурзі, хірург Павло Пелехин, який подарував для української науки в 1898 р. 90,000 корон.[23]) Ця пожертва започаткувала „Фонд ім. Пелехина" при НТШ, за який пізніше був закуплений будинок для НТШ у Львові на вул. Чарнецького. В 1903 р. відомий меценат з Наддніпрянщини Євген Чикаленко подарував понад 63,000 корон, за які був закуплений для українських студентів у Львові Академічний Дім. Так само заходами Грушевського в 1912 р. було закуплено для Т-ва за 400,000 корон великий будинок у Львові (також на вул. Чарнецького, ч. 24), де приміщено музей і бібліотеку НТШ. Фонди на цей будинок дістав Грушевський від ще одного патрона української науки — Василя Семиренка, власника цукроварень на Наддніпрянщині, в сумі 250,000 корон, а решту від австрійського уряду. З відходом Грушевського в 1913 р. НТШ мало свої власні будинки, бібліотеку, музей, друкарню і переплетні, які також давали приходи для Товариства.

Крім того Грушевському удалося було зорганізувати цілий ряд допомогових фондів, що допомагали вченим, а головно молодим науковцям, які проживали в матеріяльних недостатках. При цьому треба підкреслити, що до 1899 р. незеличкі гонорарі за праці друковані у виданнях Т-ва побирали тільки студенти та ті особи, що жили з літературних заробітків, як напр. Іван Франко. Інші співробітники, з Грушевським включно, не діставали жодних гонорарів. Але з часом почалися виломи у цій ділянці, до чого найбільше спричинився Володимир Шухевич, член НТШ й учитель гімназії, який став вимагати заплати за свої праці. Проти цього виступив Грушевський, обвинувачуючи його в намірах знищити фінансово Товариство. Це й було безпосередньою причиною першої резиґнації Грушевського з головства НТШ в 1901 р.

Після російської революції в 1905 р. політичні умовини в Україні під московською займанщиною дещо змінилися на краще. Із зовсім зрозумілих причин Грушевський почав щораз більше присвячувати уваги справам східньо-українських земель. У зв'язку з цим його вклад, ба навіть і заінтересування справами НТШ, дещо меншали. Це викликувало застереження серед більшої частини членства

23. *Енциклопедія Українознавства*, гаслова частина, т. 5, Мюнхен, Молоде Життя, 1966, стор. 1978.
24. Л. Винар: цит. праця, стор. 40.
25. Там же.
26. Вол. Гнатюк: цит. праця, ЛНВ, т. 86, 1925, річ. 24, кн. 3, стор. 270-271.

Товариства й опозиція почала здобувати чимраз більший голос і піддержку навіть серед колишніх сторонників Грушевського. Але за цей час Грушевський був уже славною людиною і на східньо-українських землях „він уважався, — як пише проф. Дмитро Дорошенко, — за провідника українського національного руху. Його великі наукові заслуги, його надзвичайний організаційний талант, створили йому великий авторитет і глибоку пошану. Він був у наших очах символом всеукраїнського єднання, його слово було для нас за тих часів законом".[27]) Тому й нічого дивного у тому, що від тепер уже чим раз то менше звертає увагу на критику своїх колеґ з Наукового Товариства ім. Шевченка в Галичині. В 1906 р. Грушевський відвідав Україну і Петербург і від тоді він був там частим гостем. Крім того він стояв у тісному зв'язку з Українським Думським Клюбом у Петербурзі та брав участь у журналі „Украинский Вестник", що появлявся в 1906 р. в Петербурзі, російською мовою, для ознайомлення ширших кругів українського та російського громадянства з українською проблематикою.[28]) В Києві з ініціятиви Грушевського було засновано Українське Наукове Товариство, першими дійсними членами якого стали місцеві дійсні члени Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові. Одночасно Грушевський домігся перенесення до Києва „Літературно-Наукового Вістника", дарма, що журнал був власністю Української Видавничої Спілки у Львові.

Тим часом на обріях Европи почали збиратися воєнні хмари і міжнародні відносини напружувалися чимраз то більше. В цьому ж самому часі „Грушевський почав писати статті з гострою критикою усеї галицько-української політики і всіх політиків в неґативному розумінні, базуючись часто на неперевірених чутках або сплетнях".[29]) Це, самозрозуміло, викликало неприхильний для нього фермент і в самому Науковому Т-ві ім. Шевченка. Опозиція почала здобувати чим раз то більше голосів, критикуючи Грушевського, тим більше, що з лібералізацією політичних відносин в Росії більша частина матеріяльної допомоги, що колись ішла до Галичини, тепер оберталася на потреби українського руху на Наддніпрянщині. Критика використовувала цей факт, не дивлячись на те, що це явище було наскрізь самозрозумілим.

Самозрозумілим був також факт, що в цей час Наукове Т-во ім. Шевченка здобуло собі такі позиції, що могло вже вести свою діяльність і на фондах, які воно тоді мало до диспозиції. Державні

---

27. Вол. Дорошенко: цит. праця, стор. 83.
28. Вол. Дорошенко: „Михайло Грушевський: життя і діяльність". *Золоті Роковини;* альманах УНРС на 1967 р., Джерзі Сити, „Свобода", 1966, стор. 64.
29. Вол. Гнатюк, цит. праця, ЛНВ, річ. 1925, т. 86, стор. 369.

субсидії для НТШ збільшалися з кожним роком і, наприклад, коли в 1898 р. Т-во одержало було тільки 5,5 тисяч корон (в той сам час польська краківська академія одержала 50,000, а чеська — 40,000 корон) , а з крайового галицького уряду — 4,500, то вже в 1911 р. державні субсидії виносили 40,000 корон (від віденського уряду — 20,000, від галицького уряду — 19,000 і від буковинського — 1,000 корон). Впарі з тим зріс також і науковий бюджет Т-ва з 32,920 корон у 1899 р. до 91,000 корон в 1911 р.[30]) Немає навіть сумніву, що в цьому велика заслуга була голови НТШ — Михайла Грушевського. Опозиція, одначе, брала під увагу стан, який існував у даному моменті і мобілізувала свої сили, в чому допомагав їй і сам Грушевський своєю поведінкою, нехтуючи зовсім голосом опозиції.

„Через необдумані виступи і підшепти почав Грушевський зражувати собі чим раз то більше осіб — навіть з-поміж його приятелів, які почали переходити до опозиції. Так само в останніх роках перед війною він перебував нераз по пів року в Києві, через що терпіли справи Наукового Товариства ім. Шевченка".[31])

Незадоволення існуючим станом у Т-ві виявилося 29 червня 1913 р. на загальних зборах, коли Грушевського за його попередню працю і заслуги для НТШ переобрали головою, але збори вже не погодилися на такий склад Виділу, який пропонував Грушевський. До Виділу обрали людей, які були менше під впливом Грушевського, щоб вони могли виносити рішення самостійно. Сталося те, чого можна було сподіватися. З новим складом Виділу Грушевський не міг наладнати гармонійної співпраці і ще того самого року осінню він зрезиґнував з головування та з усіх урядів НТШ. Щоправда „виділ не прийняв резиґнації, але Грушевський її не відкликав".[32]) Діючим головою НТШ став заступник голови Степан Томашівський, колишній студент Грушевського, а тепер один із опозиціонерів. Літом 1914 р. вибухла перша світова війна і Грушевський виїхав з Галичини, щоб більше до неї не повернутись на постійний побут.

В часі резиґнації Грушевського Наукове Т-во ім. Шевченка закінчувало 40 років існування взагалі, а 20 років як наукове, і за цей час воно „стало загально шанованим товариством серед чужинецького наукового світу".[33]) Воно нараховувало 58 дійсних членів, у тому 4 почесних та 5 членів чужинців, та 163 звичайних членів. Крім згаданих трьох секцій, Т-во мало ще вісім наукових та сім адміністраційних комісій, які здійснювали статутові завдання.[34])

30. Там же, стор. 368-369.
31. Там же, стор. 369.
32. Там же.
33. Л. Винар, оп. цит., стор. 36.
34. *Хроніка НТШ,* ч. 60-62, 1918, стор. 21.

ГРУШЕВСЬКИЙ В ОЦІНЦІ СВОЇХ СУЧАСНИКІВ З НТШ

Грушевський, як і кожна інша людина, мав свої хиби, які сьогодні дехто намагається применшувати, або роздувати їх, як це роблять совєтські історіографи, щоб обезцінити не тільки його як особу, але і його працю. Є й такі, які намагаються применшувати заслуги Грушевського як історика, щоб вивищити себе. З уваги на такий стан, ми дозволимо собі навести характеристику праці Грушевського особами, які його знали особисто і мали змогу бачити та оцінювати його добрі і злі сторони.

„Грушевський, — пише проф. Іван Раковський, довголітній член НТШ і його голова за часів польської окупації, — був ідеальним головою установ, якими прозадив і справді кермував і давав напрям діяльности даної установи та пильно наглядав належного виконання своїх доручень, а також ухвал виділу".[35]) Проф. Раковський, перерахувавши зайняття Грушевського в НТШ, як і поза ним, дивувався, як він міг цьому всьому дати раду та коли він це встигав полагоджувати. Так само в історії НТШ стверджується, що з усіх секцій НТШ найширше розгорнула була свою діяльність Історично-Філософічна Секція, яку очолював сам Грушевський. В цій секції він зумів був згуртувати молодих тоді адептів , а пізніше відомих українських істориків, як Іван Джиджора, Василь Герасимчук, Іван Крезецький, Мирон Кордуба, Іван Крип'якевич, Омелян Терлецький, Степан Томашівський та ін. Деякі з них були його студентами, але всі вони належать своєю науковою діяльністю до істориків „школи Грушевського", які прийняли відому схему історії для Східньої Европи, що її опрацював та опублікував їхній великий учитель в 1904 р. Один з цих відомих істориків, Іван Крип'якевич, згадуючи Грушевського в НТШ, писав, що „час його головування до світової війни 1914 р., це найсвітліша доба розвитку товариства".[36])

Нав'язуючи до слів проф. Раковського, треба підкреслити, що саме тоді, коли Грушевський очолював НТШ, почав появлятися його найбільший твір „Історія України-Руси", якої наукового опрацювання не можуть заперечити навіть совєтські історики. Ця історія „написана на широкому документальному матеріялі архівів України, Росії, Польщі, Швеції, Туреччини та ін. Названа праця стояла нарівні „світової історіографії і являла собою узагальнення надбань української історіографії доби февдалізму і капіталізму".[37]) Як науково обґрун-

35. Іван Раковський: „Проф. Михайло Грушевський у Львові". *Альманах Українського Народного Союзу на 1952 рік,* Джерзі Сити, 1951, стор. 87.

36. Іван Крип'якевич: Михайло Грушевський. Львів, 1935, стор. 25, цит. Л. Винар, цит. праця, стор. 5.

37. Іван Бойко і Євген Кирилюк: „Михайло Грушевський". *Літературна Україна,* ч. 77, 30 вересня 1966, стор. 3-4.

тована праця, вона рішуче змінила на краще стан предмету української історії, поставивши її на солідну наукову базу. Коли до цього додати всі інші українознавчі праці документи до історії України, що появилися за його редакцією чи під його загальним наглядом, то можна спокійно ствердити, що українська історія стала вже, дякуючи Грушевському та дібраному ним гуртові істориків, „конкретною наукою", базованою на оригінальних і достовірних історичних документах.

З неменшим подивом висловлювався про Грушевського також і Іван Франко, якого Грушевський запросив до співпраці в НТШ з кінцем 1890-их років, а головно в Літературно-Науковому Вістнику. Оба вони тісно співпрацювали аж до 1908 р., і за цей час Франко мав змогу пізнати Грушевського навіть і зі злого боку, про який згадували О. Маковей і Вол. Дорошенко. Немає сумніву, що між обома цими великими людьми нераз доходило, можливо, і до гострішої виміни думок, як це між людьми праці буває, але оба вони висловлювалися один про одного з найбільшим респектом. „Сума духової праці, яку вкладає цей незвичайний чоловік, — писав Франко про Грушевського, — мусить наповняти подивом кожного, особливо такого, що мав нагоду пізнати його ближче. Треба згадати, — продовжував Франко, — що проф. Грушевський не тип ученого в роді німецьких професорів, який знає лише свою спеціяльність, а навпаки, проф. Грушевський знаменитий організатор... невтомний ініціятор та дуже тямущий дискутант".[38])

Подібно висловлювалися про Грушевського як науковця й інші його співробітники, чи взагалі ті, що мали нагоду його пізнати.

Заслугою Грушевського, як голови НТШ, треба підкреслити й те, що він зумів зорганізувати в Товаристві, крім старших, досвідчених уже науковців, що були дійсними членами секцій, цілу низку визначних українських учених молодшого покоління, яким уможливлено наукову працю в усіх секціях і комісіях.[39]) Цим забезпечено також тяглість наукової праці в комісіях та в Товаристві взагалі. Згадати б тут хоча визначного старшого вченого антрополога та археолога Федора Вовка, і молодшого етнолога Володимира Гнатюка, письменника і літературознавця Івана Франка та письменника й публіциста Осипа Маковея, Михайла Павлика та багатьох інших учених молодшого покоління, про яких була згадка в іншому місці.

Наявність найкращих наукових сил України з-під австрійської та російської окупацій, яких Грушевський притягнув до праці в Науковому Т-ві ім. Шевченка, підносили престиж Товариства в очах

38. Цитоване у праці В. Дорошенка, цит. праця *„Сучасність"*.
39. Історія НТШ, ст. 22-23.

українського громадянства, в очах урядових чинників, а також в очах чужинців. Політика Грушевського у зв'язку з обміном публікацій НТШ та вступлення бібліотеки в члени Міжнародньої спілки бібліотек академій наук було свідомим просуванням НТШ на форум міжнародньої науки. Все це вивело Наукове Т-во ім. Шевченка на „ширші води" і воно перетворилося в дійсну академію наук — навіть в очах західнього наукового світу. Заслуги Грушевського у цьому відношенні важко переоцінити.

З відходом Грушевського зі становища голови Наукового Товариства ім. Шевченка закінчувалося 40 років існування Т-ва взагалі а 20 років як наукового. За цей час Т-во довершило великої праці, яку, як писав В. Гнатюк — „належить міряти не тільки самим числом виданих томів, хоч і їх відповідно до розмірів фондів не так мало. Також не самою вартістю науковою, хоч і вона значна, чого доказом можуть послужити прихильні відзиви по різних спеціяльних наукових журналах. Правда, в НТШ розроблено передовсім україністику (в ширшому значенню), але се власне поле науки було найбільше запущене і ніхто, або мало хто займався ним перед тим... Але найважніший вислід праці Товариства, — стверджує Гнатюк, — це духовий вплив, що спричинив розбудження національної свідомости в українському народі по обох боках Збруча".[40]) Відзначаючи 100-ліття НТШ, а також 40-річчя смерти Михайла Грушевського, цей аспект справи заслуговує на окреме підкреслення.

Безперечно, що в цьому неабияку ролю відігравали й об'єктивні фактори зовнішнього світу, в якому Наукове Т-во ім. Шевченка під умілим керівництвом Грушевського стало першорядним чинником. Емський указ з 1876 р. примусив свідомих українців з матеріяльними засобами піддержувати фінансово один український науковий центр — Наукове Товариство імені Шевченка у Львові, яке об'єднувало українських науковців незалежно під якою займанщиною вони проживали. У противагу до Емського Указу в Російській імперії, в Галичині під окупацією Австрії, існував конституційний лад. Хоч ця конституція була обмежена, чи — як Франко її називав — „куцою", але все ж таки конституція, яка давала кращі можливості розвинути українську наукову працю. З бігом обставин в Галичині дійшло до скупчення інтелектуальних сил з одного, та матеріяльних з другого боку, що разом сприяло розвиткові НТШ як наукового центру. Це знову додатньо впливало на зростання українських інтелектуальних сил в Австрії у різних ділянках науки та навіть і політики. Завдяки цьому збільшилися впливи українців у парляменті, а вслід за тим і грошові дотації урядів з податків, що їх платили українці. Успіх НТШ

40. Вол. Гнатюк. Цит. праця, ЛНВ, річ. 24, 1925, т. 86, кн. II, стор. 277.

— так само як і кожний інший успіх — викликав ентузіязм серед заможніших українців, головно під російською окупацією, які бачили, що їхні пожертви приносили сподіваний плід і щедро піддержували наукову працю в Галичині.

Роля Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові у розвитку і скріпленню українського національного руху, а вслід за тим і української національної свідомости, головно на західньо-українських землях, була доволі поважна. Це, мабуть, і було причиною того, що після окупації Галичини москалями в 1914 р. НТШ, як і цілий ряд інших українських установ були замкнені окупаційною владою, а діяльність Товариства заборонена.

Не краще сталося з Товариством після другої, цим разом уже московсько-совєтської окупації західньо-українських земель у часі другої світової війни. НТШ, не зважаючи на свої заслуги перед українським народом, було зліквідоване, а його бібліотека була частинно вивезена на схід, а частинно передана Бібліотеці Академії Наук УРСР. Українська Радянська Енциклопедія, під гаслом Наукове Товариство ім. Шевченка пояснює, що „під час перебування Західньої України під владою Польщі (1919-1939) видання товариства часто мали антирадянське спрямування. НТШ як науковий центр занепало". Про те, що совєтська влада зліквідувала це товариство — немає згадки, є тільки сказано, що „після возз'єднання 1939 Західної України з Українською РСР архів НТШ зберігається у Бібліотеці АН УРСР у Львові".

Реасумуючи все повище сказане, доводиться ствердити, що Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові було створене у відповідний момент і так само у відповідний момент його керму перебрав М. Грушевський. Сприятливі політичні обставини дозволили Грушевському виявити свій непересічний талант науковця й організатора, які у свою чергу викликали корисну реакцію для розбудови НТШ та для поширення національної свідомости серед ширших кругів українського народу.

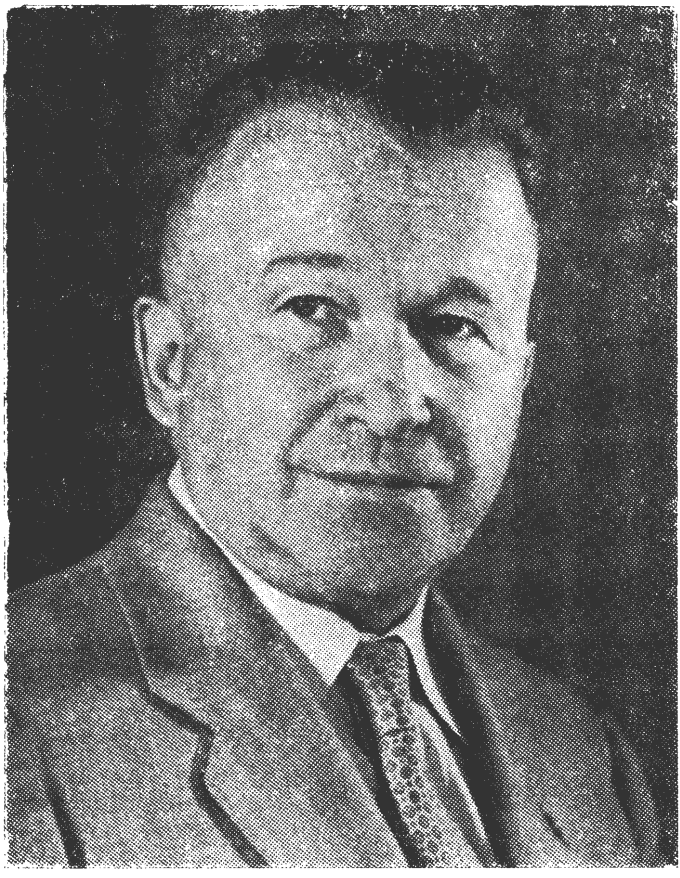

ПРОФ. Д-Р ЄВГЕН ВЕРТИПОРОХ,
голова Управи НТШ у Канаді

Леоніда Вертипорох

25-РІЧЧЯ КАНАДСЬКОГО НТШ

25-ліття від оснування Канадського Наукового Товариства ім. Шевченка припадає саме в 100-річчя постання матірного Наукового Товариства ім. Шевченка в 1873 р. у Львові, за почином українських вчених, письменників і патріотів-жертводавців з центральних і східніх земель України, як також за допомогою галичан, у висліді указу московського міністра внутрішніх справ, що української мови „не било, нєт і бить нє может". Спочатку з закупленням друкарні і видавничих влаштувань, було воно для літературного плекання української словесности, згодом з поширенням діяльности, закупом великого будинку для приміщення, бібліотеки, друків і музейних вартостей та заль до праці для дослідників і науковців з різних ділянок знання історії, філології, археології та природничих наук, НТШ перетворилося в 1892 р. на Наукове і розгорнуло величезну діяльність, гуртуючи в себе визначних українських, як також і чужих науковців. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові стало одиноким вільним вогнищем української науки, „Українською Академією Наук", хоч австрійська влада через спротив поляків не хотіла тієї назви Товариству признати. Від заснування НТШ, аж до сьогодні, його завдання, напрямні праці його членів, що завжди були оперті на засаді окремішности і самобутности українського народу — не змінилися, але підкреслили її й доказали.

Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові перетривало інвазію москалів в 1914–1916 рр., хоч втратило деякі архівні матеріяли. Під польською окупацією відновило свою діяльність, але по приході большевиків під час 2-ої світової війни його зліквідовано, зробивши філіялом Української Академії Наук в Києві, яка властиво була і є тільки філіялом Московської Академії Наук. В 1941 р. нова окупаційна німецька влада забрала все майно НТШ на власність держави і не дозволила на відновлення діяльности; та все таки члени продовжували свою діяльність нелегально. Коли німці стали програвати війну і большевики наближалися до Західньої України, більшість членів

разом з довголітнім головою НТШ проф. Іваном Раковським виеміґрувала до Австрії і Німеччини.

За ініціятивою голови проф. Івана Раковського, проф. Зенона Кузелі, проф. М. Чубатого та інших акитвних членів відновлено НТШ, скликавши загальні збори 30. 3. 1947 р. у Мюнхені, на яких, за львівською традицією, обрано Головний Виділ. Головою переобрано проф. Івана Раковського, заступником — проф. Зенона Кузелю, секретарем — проф. Володимира Кубійовича, та членів управи і трьох директорів Секцій.

Коли в 1947-1948 роках, у висліді масової еміґрації здекомплектований Виділ НТШ перенісся до Сарселю у Франції, праця відбувалася кореспонденційним шляхом. За згодою Головного Виділу постали Відділи в Америці (1947 р.), в Канаді (1948 р.), в Австралії (1950 р.), в Европі (1952 р.). По смерті голови проф. І. Раковського 1948 р. обрано головою проф. З. Кузелю. Все ж таки стало конечним для єдности дії переорганізувати структуру НТШ відповідно до потреби часу.

Після довгої підготови Головний Виділ кореспонденційним шляхом між 15 вересня 1954 р. і 15 січня 1955 р. перевів постанови, на основі яких на місцях поселення постають крайові автономні Товариства: НТШ — Ню-Йорк, Америка, НТШ — Торонто, Канада, НТШ — Сідней, Австралія, НТШ — Сарсель, Европа. Замість Головного Виділу створено координаційне тіло — Головну Раду Наукових Товариств ім. Шевченка на чолі з президентом і генеральним секретарем — для ведення діловодства. Каденція триває три роки, осідок Головної Ради є при місці осідку ген. секретаря. З уряду входять до неї голови крайових Товариств, директори Секцій, і делеґати обрані на загальних зборах крайових Товариств: по 2-ох з Америки, по 1-му з Канади, Европи і Австралії. Вони з-поміж себе обирають президента і ген. секретаря. Першим президентом ГР обрано проф. Р. Смаль-Стоцького, ген. секретарем проф. Володимира Кубійовича, відтак в 1963 р. президентом знова переобрано проф. Р. Смаль-Стоцького, а ген. секретарем проф. Є. Вертипороха. В 1970 р., по смерті проф. Р. Смаль-Стоцького президентом обрано проф. Є. Вертипороха, а ген. секретарем проф. Василя Стецюка.

Єдність НТШ збережена спільнотою членства: дійсних, кореспондентів, звичайних і прихильників, спільними виданнями поодиноких Секцій у формі збірників і чужомовних „Просідінґс". Деякі Товариства видають свої „Бюлетені", „Матеріяли з Конференцій".

Під кінець 1948 р. дійсні члени НТШ, що опинилися в Канаді: проф. д-р Євген Вертипорох, проф. д-р В Бриґідер з Торонта та д-р Іван Німчук з Едмонтону почали заходи в Головному Виділі НТШ в Мюнхені для заснування в Канаді Відділу НТШ і в травні 1949 р.

відбулося перше Засідання ініціятивного комітету, в якому взяли участь д-р В. Бриґідер, д-р Євген Вертипорох, д-р Ярослав Пастернак, д-р Іван Тесля і інж. Омелян Тарнавський, які однозгідно припоручили проф. Євгенові Вертипорохові очолити цей комітет. Після офіційної переписки з Головним Виділом НТШ, який погодився на заснування Відділу НТШ в Канаді, проф. д-р В. Бриґідер та інж. О. Тарнавський опрацювали статут для К НТШ, беручи під увагу статут Головного Виділу, який одноголосно прийнято на конституційному зібранні, що відбулося дня 17 жовтня в приміщенні Інституту ім. Митрополита Шептицького в приязности владики Кир Ісидора і заступлених 20 членів (11 дійсних і 9 звичайних), на якому обрано управу: проф. Євген Вертипорох — голова, проф. В. Бриґідер — заступник голови, д-р Іван Тесля — секретар, інж. О. Тарнавський — скарбник, Члени управи — проф. д-р Ярослав Пастернак, референт бібліотеки, музею і архіву, директор Іван Тиктор — представник на Вінніпеґ, д-р Іван Німчук — представник на Едмонтон. Контрольна комісія: інж. А. Палій — голова, члени — д-р Юліян Березовський та інж. Роман Голод.

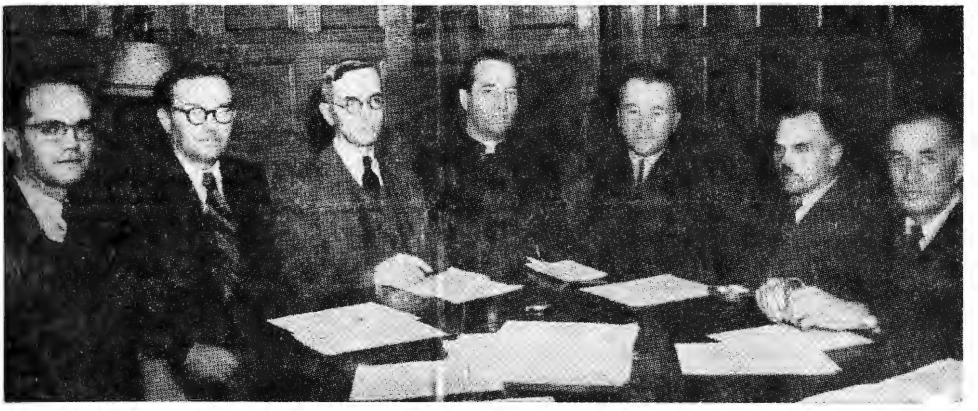

Учасники установчого зібрання НТШ у Канаді, Торонто, 17 жовтня 1949 р.
Зліва: інж. Омелян Тарнавський, проф. д-р Ярослав Пастернак, проф. д-р Володимир Бриґідер, владика Ісидор Борецький, проф. д-р Євген Вертипорох, д-р Іван Тесля та інж. Андрій Палій.

Перед новозаснованим Товариством стояли тяжкі завдання до розв'язання. Треба було закріпитися і виказати потребу свойого існування. Згідно зі статутом запляновано відбувати щорічно в місяці березні сесії, присвячені патронові Товариства, Тарасові Шевченкові, а також ряд спеціяльних сесій для відмічення славних історичних подій та визначних постатей української культури. В першу чергу

влаштовувати наукові конференції з ділянок трьох Секцій: філологічної, історично-філософічної і математично-природничої для вияву наукових досягнень і наукових праць наших членів. Далі — влаштовувати академічні вечорі та поїздки в терен для ознайомлення ширшого громадянства з цілями НТШ. Організувати фонди для видання наукових праць членів Товариства. Важливою ділянкою було нав'язання співпраці та згуртування українських інтелектуалістів для фахової праці, тісно співпрацювати з Головним Виділом і допомагати в його видавничій діяльності, нав'язати тісну співпрацю з А НТШ та іншими науковими інституціями та суспільно-культурними організаціями.

Зустріч членів управи НТШ у Канаді з представниками НТШ в Европі. Торонто, 1958 р.

Сидять зліва: о. Степан Хабурський, д-р Степан Росоха, проф. д-р Євген Вертипорох, проф. д-р Володимир Кубійович, інж. Арсен Шумовський, проф. інж. Василь Іванис, проф. Степан Килимник та проф. інж. Осип Сецінський.

Стоять зліва: д-р Богдан Стебельський, мґр. Михайло Поронюк, мґр. Іван Скрипчук, інж. Ярослав Гарасевич і д-р Атанас Фіґоль.

Важливим завданням у початковій діяльності Товариства було також наладнання співпраці з УВАН у Канаді. В лютому 1950 р., в часі приявности голови НТШ на Конґресі Українців Канади у Він-

ніпезі, у зустрічі з президією УВАН устійнено умову про співпрацю обох наукових установ, підписану професорами Л. Білецьким, Д. Дорошенком, Яр. Рудницьким та Євгеном Вертипорохом в приявності проф. Павличенка, яку одобрив Головний Виділ в Мюнхені, що було подане комунікатом в українській пресі.

Від заснування Відділу К НТШ переслано на допомогу Головному Виділові пожертву в сумі около $2,000 з застереженням, що такий стан не може постійно існувати, бо Е НТШ почало переводити збірки в Канаді через своїх безпосередніх представників на свої потреби. Це довело до непотрібних непорозумінь і непотрібної пресової кампанії в одному часописі проти К НТШ. В часі приявности проф. В. Кубійовича і д-ра А. Фіґоля в Канаді узгіднено 17 жовтня 1957 р. порозуміння на спеціяльному засіданні з Управою і Контрольною комісією К НТШ, що збірки Е НТШ не виключають, ані не заступають збірок, які влаштовує К НТШ на свої видавничі цілі і свої потреби. Подібне договорення як К НТШ підписало Е НТШ з А НТШ в січні 1958 р.

Чималу увагу присвятила управа К НТШ приєднанні нових дійсних членів і звичайних. В 1950 р. було 12 дійсних членів, в тому двох чужинців — проф. Сімпсон (істор.-філ.) і проф. д-р Кірконнелл (філол.), що ставилися до української науки позитивно і 40 звичайних членів. Спеціяльно звернено увагу на кандидатів — молодших науковців. У 1958 р. членство зросло до 16 дійсних і 104 звичайних. Чотирьох дійсних членів було в Торонті, інші розпорошені по цілій Канаді. З часом деякі дійсні члени повмирали, а на їх місце прийшли нові. Тепер у Канаді є 18 дійсних членів, 140 звичайних і 6 прихильників. Найбільше членів є в Торонті — понад 60 членів. Деякі дійсні члени не включилися до К НТШ, але належали безпосередньо до секцій. Проф. Яр. Рудницький не належав до К НТШ. Деякі повмирали: проф. Д. Дорошенко, проф. Л. Білецький, інж. Т. Павличенко, митрополит Іларіон Огієнко, проф. д-р Є. Вертипорох, о. проф. д-р І. Назарко, о. проф. д-р В. Лаба, проф. д-р Я. Пастернак, проф. д-р В. Кисілевський, проф. д-р В. Кірконнелл.

Почавши від перших основуючих зборів, засідання управи відбувалися двічі в місяць, а президії — майже кожного тижня. Для ознайомлення широких кругів громадянства з працею НТШ відзначено 75-річчя НТШ величавою академією, що відбулася при допомозі відділу Комітету Українців Канади 26 березня 1950 р. в Мессей Гол з участю коло 2,000 приявних, на якій голова КУК адвокат Штокало висловив привітання, а голова К НТШ проф. Євген Вертипорох в обширній доповіді подав інформації про НТШ і його цілі, зокрема на

терені Канади. В мистецькій частині взяли участь найкращі співаки оперного ансамблю проф. В. П'юрка.

За ініціятивою голови Канадське НТШ започаткувало наукові конференції. Перша відбулася 3 вересня 1950 р. в Торонті. Европейський Відділ також відбув таку ж конференцію у вересні 1952 р., Американський разом з УВАН при кінці 1952 р. Такі конференції відбувалися кожного року в осені протягом цілої діяльности К НТШ.

Перша наукова конференція НТШ у Канаді, Торонто, 3 вересня 1950 р.

К НТШ розвинуло в короткому часі значну наукову і культурну діяльність, влаштовуючи наукові конференції, сесії призначені різним проблемам, ряд доповідей, виголошених на академічних вечорах. Основну увагу наукової праці перенесено на наукові конференції, хоч умови праці наших науковців були невідрадні і тяжкі, що було зумовлене відносинами в нових країнах поселення. Наукові конференції відбувалися з численними доповідями прилюдно, або закрито на окремих комісіях, які К НТШ продовжувало протя-

гом 25 років (прочитано около 500 доповідей, коло 300 авторів), даючи можливість членству, розпорошеному по цілій Канаді, виступити і поділитися своїми досягненнями. На конференції запрошувано багато дійсних членів з ЗСА, як також запрошувано до участи і молодих адептів-науковців, даючи їм змогу прилюдно прочитати свої праці.

Перша Наукова Конференція К. НТШ, що відбулася в Торонті 3 вересня 1950 р., була успішною. В короткому часі, після оголошення конференції, наспіло 17 наукових доповідей, в тому числі від члена НТШ, проф. В. Кіркконнелла. Після відкриття конференції головою, проф. д-ром Є. Вертипорохом, і прочитанні численних привітів від Відділів НТШ з Европи, Америки, Австралії, представництва з Арґентіни, УВАН, Преосвященного Владики Кир Ісидора, Лікарського Товариства з Америки, Об'єднання Українських Педагогів, Ліґи Визволення України, редакцій часописів „Наш клич" з Буенос Айрес, „Наша мета", „Гомін України" і інших, як теж поодиноких науковців і осіб. Прочитано доповіді з тематики двох секцій: проф. д-р І. Велигорський — „Шевченкова освіта", проф. Яр Рудницький — „Етимологія і псевдологія назви Україна", д-р Ю. Ґеник-Березовський — „Мова В. Стефаника", інж. А. Івахнюк — „Українці в Юґославії", інж. К. С. Продан — „Українці в Манітобі", доц. мґр. Т. Буката (Буенос-Айрес) — „Можливості прожитку в Арґентіні", проф. д-р І. Тесля — „Декілька завваг до статистики українців в Канаді (на основі перепису 1941 р.)", проф. К. Ватсон Кіркконнелл — „Школа бунту" (на основі календаря праці учнів українського робітничого Дому у Вінніпезі, виданого в 1932 р.), мґр. Ярослав Чума — „Виховний ідеал і його проблеми", о. проф. д-р Іриней Назарко — „Корифеї католицької педагогії". Реферати з ділянки Природничої Секції: проф. д-р В. Бриґідер — „З власних дослідів над ембріологією неодепрінів, комашних шкідників канадських шпилькових дерев", проф. д-р Євген Вертипорох — „Про власні уліпшення продукції інсуліну", проф. інж. О. Сєцінський — „Нова метода перетворення летючого пилу при продукції олова", інж. Володимир Мацьків — „Новий спосіб продукції чистого металічного ніклю і його сульфідних сполук", д-р І. Тесля — „З новіших дослідів над секулярними змінами клімату", д-р вет. А. Базар — „Цікавий випадок патологічної піґментації та метаплязії дволітньої ялівки". Доповіді читали особисто самі автори, або члени, що належали до відповідної секції.

Конференція була успішна і вказала, що українські науковці, хоч розкинені по цілому світі, хочуть і можуть працювати у початкових тяжких обставинах. Майже вся українська преса, без різниці

політичних напрямків, поставилася прихильно до Конференції, подаючи з неї обширні звідомлення і резюме.

Після успішної Наукової Конференції, що відбулася 3-го вересня 1950 р., започатковано Шевченківські щорічні сесії в місяці березні. На першій сесії, що відбулася 18. 3. 1951 р., зачитано 5 доповідей: д-р І. Велигорський — „Повісті Т. Шевченка", д-р В. Лисяк — „Архаїзація в поезії Шевченка", пані мґр. Ст. Жмуркевич — „Шевченкова естетика", мґр. М. В. Павленко Луців — „Шевченко і Гоголь", проф. В. Ревуцький — „Шевченко, як театральний критик". Звідомлення надруковано в часописі „Гомін України", „Український Робітник" і „Наша Мета".

З того часу в місяці березні, кожного року, відбувалися Сесії, призначені на пошану патрона НТШ з доповідями від п'ятьох до двох, на яких від 1955 р. голова прилюдно ознайомлював приявних про річну працю К. НТШ.

Другу Конференцію з тематики трьох Секцій, що відбулася 2 і 3 вересня 1951 р., взяло участь 19 авторів з 22 доповідями. Резюме було поміщене в Бюлетені ч. 1 (3) і в часописах.

Третя Наукова Конференція відбулася в двох днях — 31 серпня і 1 вересня 1952 р. з участю 20-ох авторів і з 22-ма доповідями. На цю конференцію прислано дві доповіді з ЗСА і дві доповіді з Арґентіни. В конференції взяв участь проф. д-р М. Чубатий, доючий голова А. НТШ.

Четверта Конференція відбулася 5 і 6 вересня 1953 р. в Торонті з А. НТШ, на якій виступило 22-ох доповідачів з 24 доповідями, з участю голови А. НТШ проф. д-ра Р. Смаль-Стоцького, який на пленарній сесії прочитав доповідь про „Завдання української науки в ЗСА і Канаді", а голова К. НТШ проф. д-р Є. Вертипорох прочитав доповідь про „80-ліття НТШ".

На тій Конференції за почином д-ра Івана Теслі зорганізовано Комісію Канадознавства, з метою вести працю над вивченням української спільноти в Канаді для ознайомлення своїх і чужих про життя і працю, досягнення і змагання українського народу в Канаді. Д-р Тесля прочитав доповідь „Канадійські українці у світлі свіжо оголошених матеріялів перепису людности Канади в 1951 р.

П'ята осіння Конференція відбулася 9 і 10 жовтня 1954 р., в якій участь взяло 21 доповідач, що прочитали 29 доповідей.

Шоста Конференція відбулася 8-го, 9-го і 10-го жовтня 1955 р., в якій 29-ох доповідачів прочитали 35 доповідей

Сьома Конференція мала місце 12-го і 13-го жовтня 1957 р. На ній 12 доповідачів прочитали 13 доповідей.

Восьма Конференція відбулася 11-го і 12-го жовтня 1958 р. 18 доповідачів прочитали 20 доповідей.

10-річчя Канадського НТШ відзначено святковим бенкетом у Принц Джордж готелі 24 жовтня 1959 р., на якому головним доповідачем в часі бенкету був проф. д-р Василь Стецюк з Нью-Йорку, що був секретарем НТШ у ЗСА. Він говорив на тему „Завдання української науки на чужині", а проф. д-р Є. Вертипорох, голова К. НТШ „Про наші проблеми". В бенкеті взяли участь представники наших громадських і культурних інституцій, видатні діячі та інтелектуалісти. В неділю 25 жовтня відбулася ювілейна сесія, на якій, крім усних і письмових привітів, проф. Є. Вертипорох виголосив доповідь н. т. „Перегляд 10-тирічної праці НТШ в Канаді", а проф. В. Стецюк на тему „Українська наука у ЗСА". У сесії взяло участь майже все членство і запрошені гості.

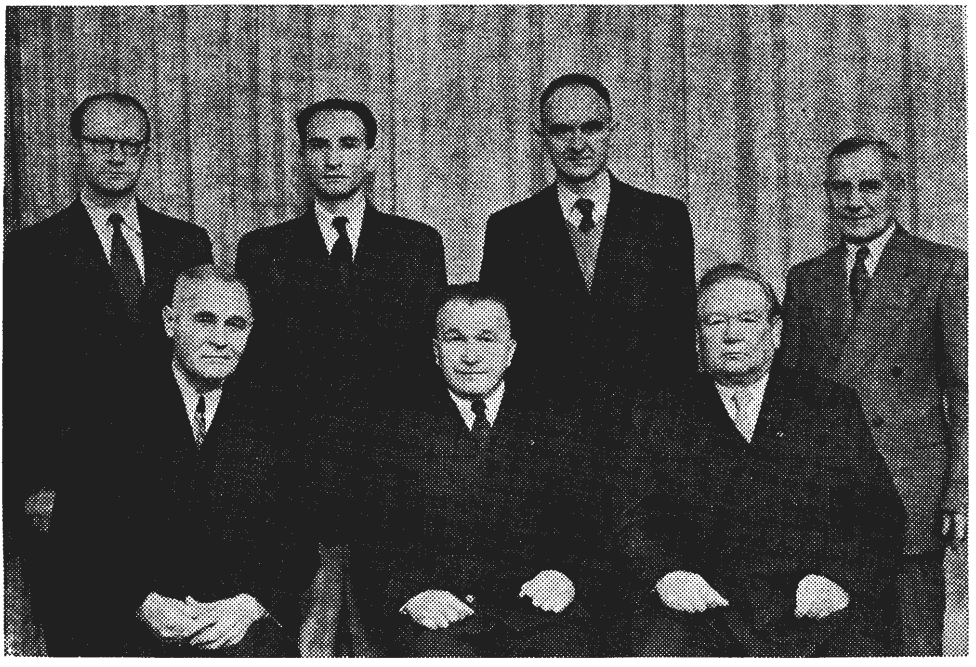

Президія управи і члени НТШ у Канаді, Торонто, 1959 рік.

Сидять зліва: проф. інж. Василь Іванис, проф. д-р Євген Вертипорох, проф. інж. Осип Сєцінський.

Стоять зліва: мгр. Роман Медвідь-Терлецький, д-р Матей Гута, проф. Валеріян Ревуцький та мгр. Іван Скрипчук.

10-річчя існування К. НТШ відзначив 14 листопада 1959 р. Осередок праці К. НТШ в Едмонтоні ювілейним бенкетом з двома до-

повідями гостей, проф. д-р О. Смаль-Стоцького — „Стан і завдання української науки" і проф. д-ра Євгена Вертипороха, голови К. НТШ — „Огляд 10-тирічної праці К. НТШ, його стан та пляни на майбутнє". Наступного дня відбулася Ювілейна наукова сесія з двома доповідями: д-ра проф. Р. Смаль-Стоцького — „Приготування Союзу Визволення України до революції під час першої світової війни" і д-ра М. Гуцуляка (з Ванкуверу) — „Українці в Брітанській Колюмбії та їхній вклад у культурне життя".

9 жовтня 1959 р. інж. Д. Андрієвський виголосив доповідь „Україна на грані двох цивілізацій". 18 жовтня 1959 р. відбулася доповідь проф. Віктора Доманицького — „Етапи розвитку науки про націю" (спільно з ОУПК). 11 грудня пані мгр. Ірина Пеленська, заступниця голови Австралійського НТШ прочитала доповідь про „Наукове і культурне життя українців в Австралії".

Дев'ята Наукова конференція відбулася 8-го і 9-го жовтня 1960 р., на якій прочитано 25 доповідей. З історичної тематики 6 доповідей. З канадознавства — одна доповідь, з шевченкознавства — три доповіді, з совєтознавства — 4 доповіді, з етнографії — одна доповідь. „Наше видавниче 15-ліття в Мадріді від 1945-1959 р." (одна доповідь), з природничої секції дві доповіді.

В рамах Світового Конгресу Української Вільної Науки в днях 7 і 8 жовтня 1961 р. в Торонті відбулася Х-та Наукова Конференція, на якій прочитано 14 доповідей: чотири на пленумі і 10 на комісіях.

28 листопада 1961 р., з нагоди 150-річчя народження Маркіяна Шашкевича відбулася Святочна шашкевичівська сесія, на якій виголошено три доповіді: проф. д-р Григорій Лужницький (Філядельфія) — „Маркіян Шашкевич на тлі доби", проф. д-р Василь Лев (Скрентон, ЗСА) — „Індивідуальність М. Шашкевича", проф. Т. Залеський — „Шевченко і Шашкевич".

Наукова Шевченківська сесія відбулася 11 березня 1962 р. з програмою: проф. д-р Євген Вертипорох — „Канадське НТШ в 1961 р.", проф. Залеський — „Ой чого ти почорніло зеленеє поле" (основний розбір вірша щодо композиції, стилю та ідеї), д-р Юліян Лисяк — „Морфологічні явища староцерковно-слов'янської мови у Шевченковій поезії".

1 квітня 1962 р. відбулася Святкова Наукова Конференція, присвячена діяльності дійсного члена НТШ, Митрополита Йосифа Сліпого з чотирома доповідями: проф. д-р Є. Вертипорох — вступне слово, о. д-р Мелетій Соловій ЧСВВ — „Митрополит Йосиф Сліпий, як богослов і орієнталіст", о. Петро Хомин — „Митрополит — Ісповідник на шляхах нашого історичного післанництва", д-р Богдан Ка-

зимира — „Митрополит Йосиф в часі ворожих окупацій Західньої України в 1938-1944 рр.".

XI. Наукова Конференція відбулася 13 і 14 листопада 1962 р. на якій виголошено і прочитано 25 доповідей.

23 грудня 1962 р. відбулася Святочна Наукова сесія, присвячена 40-літтю Українського Технічно-Господарського Інституту, на якій виголошено чотири доповіді: інж. О. Дучимінська — „Питоменності

Управа НТШ у Канаді, Торонто, 1961 р.

Перший ряд, зліва: д-р Богдан Стебельський, мґр. Іван Скрипчук, мґр. Зенон Зелений і д-р Матей Гута.

Другий ряд, зліва: д-р Степан Росоха, проф. інж. Василь Іванис, проф. д-р Євген Вертипорох, проф. інж. Осип Сецінський, інж. Ярослав Гарасевич.

Третій ряд, зліва: д-р Степан Кучменда, о. Степан Хабурський, проф. Степан Килимник.

середовища УТГІ", проф. інж. В. Іванис — „Національно-політичне значення УТГІ", проф. д-р Євген Вертипорох — „Фармацевтичний факультет УТГІ", проф. д-р Ростислав Єндик — „Підсумки праці УГА—УТГІ за 40 літ існування".

Дня 17 березня 1963 р. започатковано Святочне відзначення 90-річчя Наукового Товариства ім. Шевченка в Торонті з доповідями: проф. д-р Є. Вертипорох — „90-річчя НТШ", д-р Богдан Стебельський — „До проблеми світогляду Т. Шевченка". На пошану 90-річчя НТШ відбулася XII-та Наукова Конференція в днях 12, 13 і 14 жовтня 1963 р. з 22 доповідями з ділянок трьох Секцій. Деякі з них були читані на пленумі, інші на окремих комісіях.

10 березня 1963 р. на особовому засіданні Головної Ради Наукових Товариств ім. Шевченка в Нью-Йорку обрано: президентом Головної Ради НТШ проф. д-ра Р. Смаль-Стоцького, а генеральним секретарем ГР НТШ проф. д-ра Євгена Вертипороха. Згідно зі статутом, осідком Головної Ради є місце побуту ген. секретаря, який, між іншим, має право давати „імпріматум" для друку книжок під фірмою НТШ.

22 березня 1964 р. в Торонті відбулася Святочна Наукова Шевченківська Сесія для вшанування 150-річчя народження Т. Шевченка. Відчитано доповіді: проф. д-р Євген Вертипорох — „Слово", проф. д-р Ярослав Рудницький — „Шевченкове назовництво", проф. д-р О. Кульчицький — „Постать Т. Шевченка в перспективі доглибинної психології", проф. Тадей Залеський — „Слава в розумінні Т. Шевченка", д-р Богдан Стебельський — „Ювілейні видання в УССР, присвячені Т. Шевченкові".

Осінна Наукова Конференція відбулася в днях 10 і 11 жовтня 1964 р., на якій прочитано тринадцять доповідей на комісіях і пленумі, на якій голова К. НТШ подав „Огляд праці Канадського НТШ у 15-річчя оснування".

6 червня 1965 р. в Торонті відбулася Наукова Конференція — Маніфестація „На захист української культури і народу". В почесному комітеті були: Митрополит Української Греко-Православної Церкви в Канаді — Іляріон Огієнко, Митрополит Української Католицької Церкви в Канаді — Максим Германюк, владика Ніль Саварин з Едмонтону, владика Ісидор з Торонта, сенатор д-р П. Юзик, сенатор Ів. Гнатишин, Іван Яремко — міністер Онтарійського Уряду, Михайло Старчевський — посол до Федерального Уряду, проф. д-р Р. Смаль-Стоцький — президент Головної Ради НТШ і голова А. НТШ, проф. д-р Лев Добрянський — голова УККА, проф. д-р Константин Біда — голова Славістичного Відділу Оттавського університету, проф. д-р Ярослав Пастернак — професор УВУ у Мюнхені, Михайло Черешньовський — скульптор, Улас Самчук — письменник. Як голова Президії, сказав вступне слово і проводив сесією.

Прочитано 10 доповідей. Проф. д-р Євген Вертипорох відкрив і привітав доповідачів та численних учасників (понад 500 осіб) і про-

читав доповідь — „Наука і політика", проф. д-р Матвій Стахів — „Відновлена українська держава та совєтська Росія", проф. Лев Шанковський — „Московський ґеноцид — народовбивство", мґр. Ірина Пеленська — „Положення жінки і дитини в УССР", проф. д-р Мих. Кушнір — „Українська молодь в СССР", проф. д-р М. Чировський — „Українська наука в УССР", проф. д-р Б. Романенчук — „Українська література і московська культурна політика на Україні", ред. Вячеслав Давиденко — „Злиття націй в СССР", проф. д-р Григор Лужницький — „Большевицьке переслідування Православної і Католицької Церков в Україні", д-р Богдан Стебельський — „Соціялістичний реалізм у літературі і мистецтві". Всі доповіді були опрацьовані на підставі провірених джерел. Біля 200 видатних українських діячів Церков, літератури, мистецтва з різних країн у вільному світі заявили свою солідарність з ініціяторами і організаторами Конефренції. На підставі доповідей винесено відповідні ствердження. Москва зліквідувала українську самостійну державу силами окупаційних своїх військ. УССР не є українською державою, а поневоленою московським імперіялізмом, жорстоким, який змагає до злиття націй, в один „совєтський народ". Стверджуючи злочини Москви, стверджуємо, що український народ бореться за свої права в різних йому доступних формах, тому нашим завданням на еміґрації є стояти на допоміжному фронті тієї боротьби.

В суботу і неділю 9 і 10 жовтня 1965 р. відбулася в Торонті XIV Наукова Конференція, в якій взяли участь 16 доповідачів з ділянки трьох Секцій.

З приводу 50-річчя смерти Івана Франка, дня 8 травня 1966 р., відбулася Наукова Конференція з доповідями: проф. д-р Є. Вертипорох — „Відкриття", проф. д-р Григорій Лужницький — „Постать Івана Франка в українській літературі і науці", д-р Леонід Рудницький — „Іван Франко і німецька література", Анна Франко-Ключко — „Причинки до Великої історії української літератури Івана Франка".

XV-та Наукова Конференція відбулася 9 і 10-го жовтня 1966 р. в Торонті. Прочитано 13 доповідей з ділянок трьох Секцій.

В 1967 р. з нагоди Світового Конґресу Вільних Українців в Нью-Йорку, за ініціятивою проф. д-ра Євгена Вертипороха — голови К. НТШ і ген. секретаря Головної Ради НТШ відбувся в Нью-Йорку Конґрес Української Вільної Науки в Українському Інституті Америки, на який прислано і виголошено 95 доповідей, що їх видано в скороченні українською і англійською мовами. З Канади взяли участь: проф. д-р Яр Славутич — „Лірика Богдана Лепкого", проф. інж. Василь Іванис — „Північний Кавказ", д-р Богдан Стебельський

— „Сучасний стан української культури в Україні" (пленум), проф. Іван Тесля — „Вплив господарських перемін на розселення і демографічну структуру канадійських українців", мгр. Дмитро Штогрин — „До джерел української вільної науки" (українська бібліографія), о. проф. д-р Іван Чинченко — „Вплив дисульфату на мікрофлору кишечника". Конгрес відкрив проф. д-р Роман Смаль-Стоцький вступним словом, а закрив заключним словом проф. д-р Є. Вертипорох.

10 серпня 1967 р. проф. д-р Євген Вертипорох, як генеральний секретар Головної Ради НТШ, передав в Римі на урочистій спеціяльній авдієнції Кардиналові Йосифу Сліпому Грамоту Почесного члена НТШ, що було схвалене всіми автономними НТШ і Головною Радою НТШ.

В Сарселі коло Парижа на спеціяльному засіданні Управи Европейського НТШ з генеральним секретарем проф. д-ром Євгеном Вертипорохом вирішено помістити в гаслі „Міжнародньо-правний статус УРСР", що появилося в жовтні 1965 р., в якому автори, В. Маркусь і М. Галайчук, написали, що сукцесором УНР є УССР. Після дискусії редакція Енциклопедії Українознавства оголосила у „Вістях з Сарселю" ч. 8 у вересні 1967 р. під датою 3 вересня 1967 р. наступне: „У зв'язку з появою критичних статтей в українській пресі в червні і серпні 1967 р. стосовно гасла „Міжнародньо-правний статус УРСР", редакція повідомляє, що відповідні вияснення і доповнення до цього гасла появляться в томі, який міститиме доповнення до гасел Е.У.-2."

Заходами проф. д-ра Євгена Вертипороха розіслано до всіх членів К. НТШ „Хроніку НТШ" ч. 79 і „Хроніку НТШ" ч. 80 (з діяльности усіх автономних НТШ Австралії, Америки, Европи і Канади та Дирекцій Секцій — Філологічної, Філософічно-Історичної, Математичної і Природничо-Лікарської) за роки від 1963 до 1965.

В 1968 р., 28 лютого відбулася Наукова Сесія з нагоди 50-ліття священства Верховного Архиєпископа і Кардинала Йосифа Сліпого, на якій прочитано три доповіді.

В п'ятницю, 3 травня 1968 р., разом з Літературним Клюбом влаштовано „Літературний вечір, присвячений життю і творчості поета Євгена Маланюка" (дві доповіді і читання творів).

15 червня 1968 р., з нагоди приїзду Верховного Архиєпископа Кардинала Сліпого делеґація від управи К. НТШ в складі: проф. д-р Євген Вертипорох, д-р Богдан Стебельський, д-р Степан Росоха і п-ні інж. Леоніда Вертипорох, разом з делеґацією Американського НТШ в складі: ред. Іван Кедрин-Рудницький, проф. д-р Василь Стецюк, проф. д-р Василь Лев, проф. д-р Ярослав Падох та інж. Роман Кобринський, були прийняті у палаті Кир Ісидора Борецького на спеці-

яльній авдієнції. Окрім цього, голова проф. д-р Євген Вертипорох був в асисті Їх Блаженства з візитою в Губернатора провінції Онтаріо Вільяма Ерн Ров з нагоди відкриття Онтарійського парляменту.

16 березня 1969 р. відбулася Наукова Конференція, участь в якій взяли мгр. Аріядна Стебельська — „Звук і барва кількох Шевченкових рядків", проф. Тадей Залеський — „І. Хміль. Гомін Полісся та письменники модерністи", о. проф. д-р Іриней Назарко — „Призабутий попередник Шашкевича" (про о. Юліяна Добриловського).

22 червня 1969 р. — жалобна Конференція для вшанування пам'яти проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького — президента Наукової Ради НТШ. В програмі взяв участь проф. д-р Євген Вертипорох з доповіддю — „Життя і праця проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького — науковця", проф. д-р Василь Іванис — „Роман Смаль-Стоцький — дипломат і політик", Нестор Ріпецький — „З недавноминулого", інж. Леоніда Вертипорох — „Похорон проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького в Нью-Йорку".

30-го листопада 1969 р. відбулася Наукова сесія з нагоди 200-річчя від дня народження Івана Котляревського з програмою: д-р Олександра Копач — „Українська літературна мова за часів Івана Котляревського", мгр. Аріядна Стебельська — „Історично-літературні причини виникнення народньої мови", д-р Богдан Стебельський — „Історія ілюстрації „Енеїди" Івана Котляревського".

Управа К. НТШ схвалила надати почесні грамоти К. НТШ видавцеві Іванові Тикторові, за його заслуги на полі українського друкованого слова і п. Степанові Гевакові за його довголітню працю директора друкарні НТШ у Львові. Про передання грамоти видавцеві Іванові Тикторові подала до преси звідомлення реф. преси інж. Леоніда Вертипорох.

1 березня 1970 р. відбулася Наукова сесія присвячена Пантелеймонові Кулішеві з програмою: проф. Т. Залеський — „Пантелеймон Куліш — найбільш трагічна і контроверсійна постать в історії українського письменства", проф. д-р Петро Біланюк — „Деякі завваження до релігійного світогляду Пантелеймона Куліша", проф. Т. Залеський — „Роля Пантелеймона Куліша в історії українського письменства та розвитку політично-національної думки".

30-го березня відбулася Наукова Шевченківська Сесія: о. проф. д-р Іриней Назарко ЧСВВ — „Кобзар з друкарні Пантелеймона Куліша в 1960 р.", мгр. Аріядна Стебельська — „Художні недосказання в Шевченківській поезії".

В суботу 18 квітня 1970 р. на засіданні Головної Ради НТШ, що відбулося в Нью-Йорку обрано голову К. НТШ проф. Євгена Вертипороха — президентом Гол. Ради НТШ.

В 1970 році, 22 листопада, відбулася Осіння Наукова Сесія з програмою: проф. д-р Євген Вертипорох — „НТШ після другої світової війни", о. проф. д-р Іриней Назарко ЧСВВ — „Ґенеза і доля князів-ізгоїв", проф. інж. Василь Іванис — „Північний Кавказ — українська земля", проф. д-р Петро Біланюк — „Найстарша українська посілість у Римі".

Загальні Збори К. НТШ

Спочатку Загальні Збори К. НТШ відбувалися щорічно. Після 5-ти років — що два роки, а від 1961 р. що три роки. Протягом 25 років головою був постійно переобираний проф. д-р Євген Вертипорох, заступниками голови були: проф. інж. Василь Іванис та інж. Осип Сєцінський, секретарями були обрані: д-р Іван Тесля, д-р Матей Гута, проф. д-р Іван Велигорський, мґр. Михайло Поронюк, відтак д-р Степан Росоха, від 1970 р. д-р Богдан Стебельський. Скарбниками були: д-р Володимир Островський, інж. Ярослав Гарасевич, д-р Б. Стебельський, мґр. Іван Кузів, мґр. Михайло Мельничук. До Контрольної Комісії: о. Степан Хабурський, проф. Степан Килимник, інж. Арсен Шумовський, мґр. Ярослав Онищук, д-р Григорій Шиманський, мґр. Іван Скрипчук, д-р Степан Кучменда, мґр. Василь Гультай, проф. Степан Миколин, інж. Р. Файґель, ред. Володислав Біберович, д-р Ст. Росоха, д-р Микола Давосир, проф. д-р Петро Біланюк і інші, членами управи були: проф. інж. Василь Янішевський, мґр. Зенон Зелений, д-р Олександра Копач, проф. д-р Будурович, мґр. Василь Верига, інж. Леоніда Вертипорох і інші. Делеґатами до Президії КУК у Вінніпезі були: проф. д-р інж. Корній Продан, доц. інж. Михайло Боровський, мґр. Іван Геврик. Делеґати до Головної Ради НТШ: проф. Єфим Сластиненко і проф. інж. Василь Іванис. До Управи К. НТШ з уряду належали голови Осередків К. НТШ Едмонтону, Оттави і Ванкуверу.

Звичайні Загальні збори Канадського НТШ відбулися в Торонті 10 вересня 1970 р., на яких обрано до управи: проф. д-р Є. Вертипорох — голова, проф. В. Іванис — заступник голови і делеґат до ГР НТШ, д-р Б. Стебельський — секретар, мґр. Іван Кузів — скарбник, інж. Леоніда Вертипорох — прес. реф., члени Управи: Богдан Будурович, інж. Ярослав Гарасевич, мґр. Зенон Зелений, д-р Олександра Копач, д-р Степан Кучменда, д-р Григорій Шиманський, проф. інж. Василь Янішевський. В склад Управи увійшли голови Осередків К. НТШ: інж. Василь Кунда — Едмонтон, проф. Володимир Кисілевський — Оттава, д-р Михайло Гуцуляк — Ванкувер. Делеґатом до Президії Централі КУК у Вінніпезі обрано мґр. Івана Геврика. До Контрольної комісії обрані: о. Ст. Хабурський, проф. д-р Біла-

нюк, д-р Микола Давосир, мґр. Ярослав Онищук і д-р Степан Росоха.

29 листопада 1970 р. відбулася Наукова сесія на пошану проф. д-ра Ярослава Пастернака заходами Комісії дослідів наукової проблематики з програмою: Відкриття — проф. д-р Євген Вертипорох, д-р Олександра Копач — „Вступне слово про вченого", мґр. Василь Верига — „Життєвий шлях бл. п. проф. д-ра Я. Пастернака", д-р Б. Стебельський — „Вклад проф. д-ра Я. Пастернака в науку української археології", мґр. Марія Охримович — „Спогади проф. Ревуцького зі зустрічів у родині проф. д-ра Я. Пастернака", Марія Пастернакова — „Крилос — Золотий тік" (нарис).

Річна Наукова Шевченківська Сесія відбулася 28 березня 1971 р.: проф. д-р Євген Вертипорох — „Відкриття", проф. Тадей Залеський — „Тарас Шевченко в колі визначних чужинецьких письменників", мґр. Василь Верига — „Животворні ідеї Шевченка в минулому і сучасному".

Зустріч громадянства з проф. інж. Василем Янішевським, організована Управою К. НТШ і УТГ в Торонті 4 квітня 1971 р.: проф. д-р Євген Вертипорох — „Відкриття", проф. інж. Василь Янішевський — доповідь, проф. інж. О. Дикун — „закриття".

Наукова Конференція на пошану Лесі Українки, Василя Стефаника і Агатангела Кримського, влаштована 17 жовтня 1971 р.: проф. д-р Євген Вертипорох — „Відкритя і вступне слово", проф. д-р Богдан Романенчук — „Леся Українка з вогнем Прометея", мґр. Аріядна Стебельська — „Символ у драматургії Лесі Українки", мґр. Тоня Горохович — „Діялог і афоризми в творчості Лесі Українки", д-р Софія Карпінська — „Драматична творчість Лесі Українки в чужомовній критиці і перекладах", проф. д-р Данило Струк — „Біографія для зрозуміння творчости Василя Стефаника", мґр. Іван Кузів — „Поезія Агатангела Кримського в критиці Івана Франка".

Річна Наукова Шевченківська Сесія відбулася 19 березня 1972 р.: проф. д-р Євген Вертипорох — „Відкриття і вступне слово", проф. д-р Богдан Романенчук — „До проблеми Шевченкового світогляду".

VIII. Наукова Конференція у 250-річчя народження Григорія Сковороди, організована Комісією дослідів наукової проблематики, відбулася 29 жовтня 1972 р.: мґр. Василь Верига — „Григорій Сковорода та його доба", мґр. Іван Кузів — „Байки Сковороди", д-р Олександра Копач — „Боротьба Архистратига Михаїла з літературного погляду", д-р Богдан Стебельський — „Світогляд Григорія Сковороди".

IX. Загальна Наукова Конференція, відбулася 3 грудня 1972 р.:
проф. д-р Євген Вертипорох — „Відкриття і вступне слово", проф. д-р Богдан Романенчук — „До історії української критики", мґр.

Іван Манастирський — „Труднощі англійської транслітерації (до питання транслітерації українських власних імен)", д-р Богдан Стебельський — „Роля української культури в житті української спільноти", мгр. Василь Верига — „Голод в Україні в 1921-1922 рр.".

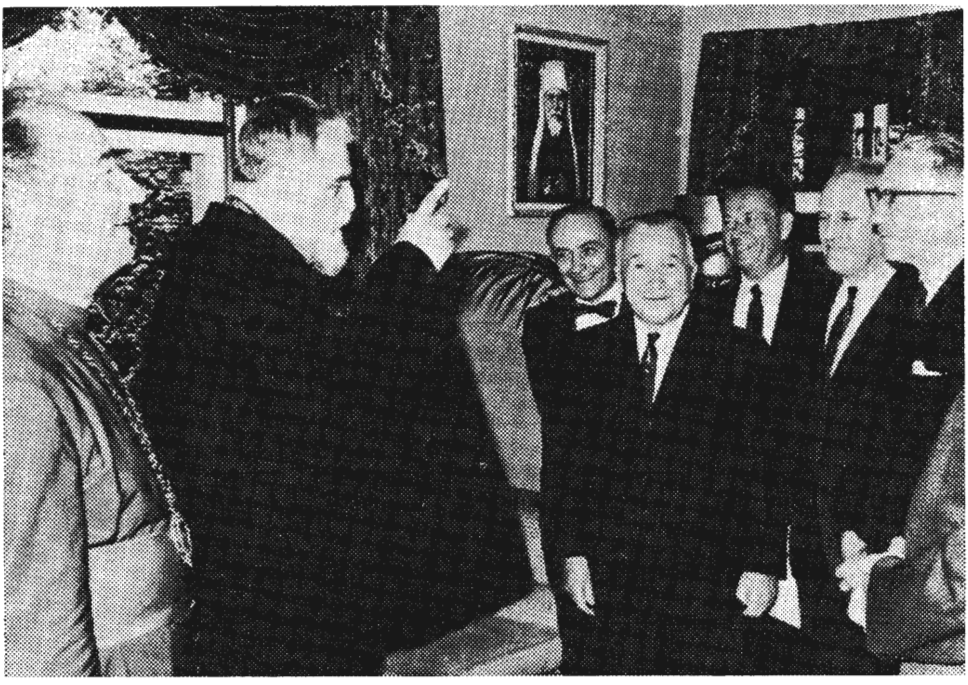

Делеґація управ НТШ в Америці і в Канаді на зустрічі з патріярхом УКЦ Йосифом Сліпим, Торонто, 1968 р.

Зліва: владика Ісидор Борецький, патріярх Йосиф Сліпий, проф. д-р Василь Стецюк, проф. д-р Євген Вертипорох, д-р Степан Росоха, д-р Богдан Стебельський і ред. Іван Кедрин-Рудницький.

X. Жалобна Сесія на пошану бл. п. проф. д-ра Євгена Вертипороха, відбулася 25 лютого 1973 р.: д-р Олександра Копач — „Життєвий шлях проф. д-ра Євгена Вертипороха", проф. д-р Богдан Будурович — „Проф. д-р Євген Вертипорох і НТШ", інж. Ярослав Соколик — „Проф. д-р Євген Вертипорох і УТТК", мгр. Павло Копачівський — „Проф. д-р Євген Вертипорох — вчений хемік і фармацевт", д-р Богдан Стебельський — „Проф. д-р Євген Вертипорох як людина".

XI. Річна Наукова Шевченківська Сесія, відбулася 11 березня 1973 р.: д-р Богдан Стебельський — „Відкриття та ввідне слово", проф. д-р Богдан Романенчук — „Тарас Шевченко і німецькі роман-

тики", проф. Дмитро Козій — „Шевченківська людина", мґр. Аріядна Стебельська — „Шевченко і нескорені".

XII. Ювілейна Наукова Конференція у 100-річчя НТШ і 25-річчя відбулася 3 червня 1973 р.: доц. інж. Володимир Мацьків — „Відкриття і вступне слово", д-р Богдан Стебельський — „100 років НТШ", проф. д-р Яр Славутич — „Михайло Жученко — співосновник НТШ", інж. Леоніда Вертипорох — „25 років Канадського НТШ", проф. д-р Петро Біланюк — „Вступ до клясифікації богословської мислі Григорія Сковороди", проф. д-р Яр Рудницький — „НТШ та інші ювілеї в 1973 р.".

XIII. Ювілейний бенкет для відзначення 100-річчя НТШ та 25-річчя К. НТШ, влаштовано 15 вересня 1973 р.: д-р Петро Глібович — „Вступне слово і відкриття", проф. д-р Матвій Стахів — „100-річчя НТШ і сучасні завдання НТШ", д-р Богдан Стебельський — „25-річчя Канадського НТШ і подяка громадянству за піддержку НТШ".

XIV. Ювілейна Наукова Конференція Комісії Наукової Проблематики, відбулася 16 грудня 1973 р., організована Комісією Наукової проблематики: д-р Олександра Копач — „Вступне слово", мґр. Василь Верига — „Михайло Грушевський, голова НТШ", мґр. Тоня Горохович — „Іван Франко та НТШ", мґр. Ярослав Зорич — „Єлисавета Милорадович-Скоропадська — фундаторка НТШ".

Для зв'язку з членами, що жили по різних місцевостях Канади, видано три циклостилеві „Бюлетені" за редакцією д-ра Івана Теслі, а згодом д-ра М. Гути. Перше число появилося в січні 1950 р. (17 сторінок), друге в квітні 1951 р. (22 сторінки), а третє число за липень-серпень 1952 р. (87 сторінок), в якому поміщено короткі власні резюме доповідачів. Окрім цього щорічно розсилано до членів циклостилеві звідомлення з діяльности К НТШ. До цього живий зв'язок вдержував кореспонденційним шляхом голова, інформуючи на засіданнях управи про переписку з братніми НТШ — Ню-Йорк, Сарсель, Сідней; проф. Р. Смаль-Стоцьким, М. Чубатим, В. Левом, В. Стецюком, Р. Лужницьким і з членами К НТШ, що жили поза Канадою: в Арґентіні з проф. Є. Онацьким, доц. Я. Букатою, проф. Антоном Королем в Каракасі.

Зв'язок з українською громадськістю відбувався при помочі прилюдних сесій і академічних відчитів, які відвідувало досить поважне число нашої інтеліґенції (від 50 до 70 осіб), також за допомогою української преси, яку запрошувано на пресові конференції і яка дуже позитивно поставилася до діяльности К НТШ та безкоштовно оголошувала у своїх часописах конференції і сесії НТШ.

Влаштовано прилюдні конференції і зустрічі з громадянством з визначними українськими науковцями з Европи і Америки: з проф.

д-ром В. Кубійовичем, головою Е НТШ в Сарселі (1957 р.); проф. Юрієм Бойком-Блохіном з Мюнхену — головою „Незалежної Асоціяції Совєтознавства"; з проф. д-ром Іваном Мірчуком — ректором УВУ (1958 р.); з інж. Дмитром Андрієвським — головою Українського клюбу журналістів у Мюнхені (1959 р.). Відбулася зустріч з проф. Віктором Доманицьким — кол. ректором УТГІ (1959 р.), з проф. М. Чубатим — діючим головою А НТШ, відтак кілька разів з проф. Романом Смаль-Стоцьким — президентом Головної Ради НТШ, з проф. Орелецьким з Мюнхену, з проф. Олександром Кульчицьким з Сарселю.

Влаштовано спеціяльні святкові вечори присвячені науковій діяльності своїх визначних дійсних членів: проф. інж. Василеві Іванисові у 40-ліття його наукової діяльности (в 1955 р., 3 доповіді); проф. Євгенові Онацькому з нагоди його 45-літньої наукової і громадської праці (в 1955 р., 5 доповідей); проф. д-рові Євгенові Вергипорохові з нагоди 30-ліття наукової праці і 60-ліття від народження (в 1958 р., 3 доповіді). Едмонтонський осередок, спільно з УВАН, влаштував святкову сесію на пошану о. проф. д-ра Василя Лаби для відзначення його 50-річної наукової і душпастирської праці (в 1958 р., 5 доповідей), як також відзначено працю мистця проф. Юрія Буцманюка. Головна Управа К НТШ в 1968 році влаштувала сесію і бенкет на пошану 70-ліття народження і 40-ліття наукової і громадської праці свойого довголітнього голови і генерального секретаря ГР НТШ проф. д-ра Євгена Вертипороха, на якому головним промовцем був тодішній президент ГР НТШ проф. Роман Смаль-Стоцький.

Головна Управа влаштовувала жалобні збори присвячені пам'яті померлим членам НТШ: проф. З. Кузелі, проф. В. Бриґідерові, проф. Юліянові Ґеник-Березовському, проф. Іванові Велигорському, проф. Борисові Іваницькому, проф. Ярославові Пастернакові, о. проф. Богданові Липському, проф. Романові Смаль-Стоцькому і проф. Євгенові Вертипорохові та іншим.

Всі важливі ювілейні дати цілого НТШ і К НТШ були відзначувані науковими конференціями і сесіями, як 5-річчя К НТШ, 10-річчя, 15-річчя, 20-річчя, а тепер 25-річчя, а також 80-ліття цілого НТШ, а 85-річчя, 90-річчя окремими сесіями і 100-річчя разом з 25-річчям К НТШ відзначено науковою конференцією, яка відбулася 6 червня 1973 р.

Треба відмітити, що адвокат С. Фроляк виєднав у секретаріяті провінційного уряду Онтаріо зареєстровання К НТШ в характері „інкорпорейтед, нон-профіт орґанайзейшен", що і є занотоване під ч. 10 в реєстрі інституцій на стор. 914. Починаючи від 30 червня 1959 р., управа К НТШ має право збирати фонди для ведення своєї діяль-

ности, дотації і пожертви, які можуть бути відтягнені від доходового податку жертводавців.

Осередки праці і комісії

З причини розміщення членів на широких просторах Канади, через великі труднощі, з якими зв'язані поїздки членів на наукові конференції до Торонта, для пожвавлення праці і діяльности членів, що жили в більших скупченнях в Монтреалі, Оттаві, Едмонтоні, постановлено оснувати осередки праці при Головній Управі К НТШ, виготовлено і схвалено правильник. Для ведення адміністрації осередків відступлено 50% вкладок і інших приходів з конференцій та імпрез. Видання праць застережено за Головною Управою К НТШ в Торонті.

В Монтреалі відбулися дві наукові конференції в приміщеннях Французького католицького університету, головно заходами пок. інж. Миколи Базилевського; перша 27 і 28 лютого 1954 р., друга 23 і 24 квітня 1955 р., на яких виступило 20 прелегентів. Вони прочитали 23 доповіді, в яких брав участь і читав доповіді голова К НТШ проф. д-р Є. Вертипорох. Була спроба заснувати осередок, однак з переходом інж. М. Базілевського до Торонта праця наміченого осередку заникла.

Осередок Праці К. НТШ на Західню Канаду в Едмонтоні

Осередок праці в Едмонтоні постав 3 грудня 1955 р. за ініціятивою бл. п. д-ра Івана Німчука, що став першим головою, а секретарем п-і д-р Ст. Жмуркевич. На других загальних зборах обрано головою проф. д-ра В. Лабу, а секретарем п-і д-р Ст. Жмуркевич. Після її виїзду мґр. О. Масляник став довголітнім секретарем і душею осередку аж до свойого відходу у вічність. На третіх загальних зборах о. проф. д-ра В. Лабу обрано почесним головою, а осередок очолював інж. Вол. Мацьків аж д часу свойого виїзду до Торонта. В Едмонтоні було 2-ох дійсних членів і 27 звичайних, тепер — 2-ох дійсних та 39 звичайних. Осередок праці розвинув жваву діяльність, влаштовуючи численні наукові сесії. Організував також виїздні сесії з доповідями у Ванкувері, Ріджайні. Крім цього осередок дарував коло 300 українських книжок для Едмонтонського, Ванкуверського та Калґарського університетів.

Головами Осередку Праці К. НТШ в Едмонтоні були: д-р Іван Німчук, о. проф. д-р Василь Лаба, проф. інж. Володимир Мацьків (від 1959-1967 рр. (виїзд до Торонта), д-р Б. Боцюрків (1967-1969), інж. В. Кунда (1969-1971), проф. д-р Яр Славутич (1971-1976), від 1976 р. обрано головою мгр-а Михайла Хом'яка.

В 1973 році, 18 лютого, управа Осередку влаштувала в Едмонтоні першу Ювілейну Сесію, другу — 25 лютого в Ванкувері, 15 квітня в Калґарі.

Завдяки щедрій допомозі Провінційного уряду Альберти, українських організацій, установ і поодиноких громадян, саме в 1973 р. — ювілейному році 100-річчя НТШ і 25-ліття Канадського НТШ вдалося Осередкові в Едмонтоні видати Збірник наукових праць, присвячений дослідам життя українських поселенців в західних провінціях Канади, передусім в провінції Альберта, що віддзеркалює великий вклад українських поселенців у розбудову Канади. Окрім цього в збірнику поміщено обширну хроніку діяльности Осередку від оснування 1955 р. до 1973 р. за редакцією проф. д-ра Яр Славутича, д-ра П. Качура і мґр-а М. Хом'яка. Друковано у Видавничій Спілці „Гомін України" в Торонті.

В 1963 р. постав при Едмонтонському осередкові відділ у Ванкувері, що його очолив д-р В. Лазорко, а секретарем і скарбником був д-р Михайло Гуцуляк. У вересні 1965 р. Головна Управа К НТШ, на бажання членів, затвердила відділ у Ванкувері як самостійний осередок, що його очолював д-р Михайло Гуцуляк.

За ініціятивою д-ра Івана Теслі провадилася наукова праця на окремій комісії канадознавства, яку створено 10 листопада 1951 р. і її він очолив як її ініціятор. На четвертій Конференції прочитано з тієї проблематики 5 рефератів, на шостій — 4, на сьомій — 2, на восьмій — 1, разом 13 доповідей. Пляновано видати їх окремим збірником.

Осередок в Оттаві

Осередок в Оттаві постав 30 вересня 1967 р. і на основуючих загальних зборах головою був обраний проф. д-р В. Кисілевський, заступником голови — д-р Іван Тесля, секретарем і скарбником — інж. З. Янковський. Членів було 7, в тому 2-ох дійсних; тепер — 13, в тому 3 дійсні, 1 кореспондент і 9 звичайних. За ініціятивою д-ра Теслі члени осередку займалися опрацюванням тасла „Канада" для Енциклопедії Українознавства.

Головами і заступниками Управи були на зміну: проф. д-р Іван Тесля і проф. д-р Володимир Кисілевський, членами були: інж. Михайло Сулима, д-р Влас Даркович, д-р Михайло Сосновський, д-р Іван Войчишин, д-р Михайло Боровик, мґр. Євстахій Клосевич. Члени Осередку, окрім доповідей для публіки, виступали з доповідями і промовами підчас імпрез, що їх влаштовували інші товариства в Оттаві. В українській і англійській пресі і журналах появилися численні статті проф. д-ра В. Кисілевського, д-ра Ів. Теслі, інж. М.

Сулими, д-ра М. Боровика, мґр-а Б. Мигаля. На ширших сходинах прочитувано реферати і доповіді. Інж. Мих. Сулима виготовив реферат про діяльність проф. д-ра Євгена Вертипороха з нагоди його 70-річчя і 40-ліття наукової праці, реферат про діяльність бл. п. проф. д-ра Смаль-Стоцького, президента ГР НТШ, для вшанування його пам'яти. Проф. д-р Іван Тесля прочитав реферати „Про працю і заслуги українського археолога бл. п. проф. д-ра Ярослава Пастернака і проф. Сімпсона, та доповідь про „Стан сучасної археології в Україні". Мґр. Б. Мигаль виступив з доповіддю „В обороні української культури" (на тему книжки І. Дзюби), мґр. Ст. Клосевич — „Біологія на службі людини". Члени брали участь в Конференції Канадської Славістичної Асоціяції з рефератами і корефератами. Члени Осередку брали участь у святкуваннях з нагоди приїзду Верховного Архиепископа, Кардинала Йосифа Сліпого.

В роках від 1967-1968 прийнято проєкт д-ра В. Дарковича опрацювати в англійській мові „Статистичний Довідник Українців Канади 1891-1971 рр." Плян був розроблений на окремі сектори, які опрацювали б члени Осередку як також інші запрошені фахівці: іміґрація, еміґрація, характеристика населення за переписами Канади, робоча сила, релігія і подружжя, народини і смертність, мішані подружжя, судова статистика, здоров'я, освіта, преса, політична діяльність. Редакцію довідника обняв д-р Даркович. Група оформилася при Історичному факультеті Оттавського університету. Групу погодився очолити професор цього факультету сенатор Павло Юзик. Група одержала дотацію від Канадської Наукової Ради на дослідні роботи.

Осередок праці в Оттаві відбув 18 листопада 1974 р. Наукову сесію, присвячену „100-річчю НТШ", на якій прочитано п'ять доповідей: д-р Іван Тесля — „Вступне слово", проф. д-р Юрій Ґерич — „Статути Наукового Товариства ім. Шевченка", проф. д-р Володимир Кисілевський — „Спогади про працю в НТШ", проф. д-р Б. Боцюрків — „Періоди совєтської релігійної політики" та мґр. М. Мигаль — „Український аспект візити Євгена Філіповича в Канаді у 1904 році".

КОМІСІЇ

Були всякі спроби, щоб заложити різні комісії: філософську, фінансово-економічну та правничу для оборони українських справ у чужомовній пресі. На жаль те все кінчалося на пропозиціях внескодавців. Одинока, дотепер діюча,

Комісія дослідів наукової проблематики

постала 1964 року за спонукою проф. К. Біди, керівника Сла-

вістичного відділу на Оттавському університеті. В ній працюють випускники українознавчих студій для вивчення систематично різних питань з ділянки українознавства. Її очолив був спершу д-р Б. Стебельський, а тепер д-р Олександра Копач (голова) і мґр. Іван Кузів (секретар).

На сходинах члени читають, окрім рефератів з ділянок славістики з дискусіями, обговорюють нові видання праць і журналів, особливо наукового характеру. Крім цього Комісія влаштувала п'ять прилюдних Наукових Сесій: 1) „Леонід Мосендз і Юрій Липа", 2) „На пошану пам'яти проф. д-ра Ярослава Пастернака", 3) „Сучасна проза, критика, шевченкознавство", 4) 250-річчя з дня народження Г. Сковороди", 5) „У 100-річчя НТШ".

К. НТШ і Централя КУК

Від 1953 р. К НТШ є членом Централі КУК, в президії якого має свойого представника.

Українська Наукова Рада при Централі КУК

Українська Наукова Рада постала при Комітеті Українців Канади 11 липня 1959 р. на основі попереднього договорення з представниками УВАН, К НТШ, Інституту дослідів Волині і Українського Воєнно-історичного Інституту для координації і репрезентації українських наукових товариств і заступництва та інтересів української науки. Президентами і заступниками були голови УВАН і К НТШ, каденція яких чергувалася що два роки. Від УВАН були: проф. д-р Ярослав Рудницький, проф. д-р М. І. Мандрика, тепер проф. д-р Тарновецький і о. д-р О. Баран, а від НТШ — проф. д-р Євген Вертипорох.

В 1968 р. відбулася спеціяльна Наукова сесія присвячена Міжнародньому рокові людських прав, що його проголосила Асамблея Об'єднаних Націй в 1967 р. Сесія відбулася в одній із заль Манітобської леґіслятури, яку відкрив проф. д-р Є. Вертипорох як президент Української Наукової Ради Канади. Доповіді прочитали: мґр. М. Мельник — „Міжнароднoправні основи договору в 1918 році", д-р М. І. Мандрика — „Українці Канади — і нова канадська конституція", проф. д-р Ярослав Рудницький — „Міжнародній рік людських прав та мовні права". У висліді доповідей винесено постанову одноголосно — звернутися до ООН з вимогою, щоби проголосити „п'яту свободу" — „свободу від мовних переслідувань і лінґвіциду". Цю ухвалу піддержав Конґрес на своїй пленарній Сесії 14 жовтня 1968 р. В часі Сесії Української Ради в Канаді відзначено проф. д-ра Євгена Вертипороха з нагоди його 70-річчя життя і 40-річчя наукової праці врученням медалі УНРК, а заслуженого аґро-

нома інж. К. С. Продана почесною грамотою признання УНРК, про якого життя і працю ознайомив проф. М. Боровський. Після Сесії в приміщенні Манітобської Леґіслятури дальше пленарне засідання відбулося в Домі Науки. Рішено розіслати послам і сенаторам та членам уряду „Блюпрінт УНРК з пропозицією тримовної Канади" — з конституційним визнанням двох офіційних мов: англійської і французької та однієї обласної мови, української, на степових теренах західної Канади. Брошура вийшла спільним коштом УВАН і НТШ в Канаді.

З нагоди XI. Конґресу КУК, 1974 р., оформилася Президія Української Наукової Ради: д-р Богдан Стебельський — президент (від К. НТШ), доц. Леоніда Вертипорох — секретар (від К. НТШ), проф. д-р о. Олександер Баран — заступник президента (голова УВАН К), д-р Ірина Любинська — заступник секретаря (від УВАН). Представником до Президії Централі КУК обрано о. проф. д-ра Олександра Барана — президента УВАН у Канаді.

Головна Рада НТШ

Після смерти проф. д-ра Євгена Вертипороха 12 січня 1973 р., Президента Головної Ради НТШ і генерального секретаря проф. д-ра Василя Стецюка досі не скликано засідання Головної Ради НТШ, ані особистого ані кореспонденційного, до якої належить затвердження членів кореспондентів і дійсних, помимо приняття їх відповідними Секціями і опінією Крайового НТШ, тому досі неможливо було нам поінформувати наших членів про піднесення їх у ступнях в НТШ.

Канадське НТШ і СКВУ

На другому Світовому Конґресі Вільних Українців, що відбувся в Торонті від 1—3 листопада 1973 р., К. НТШ взяло участь через своїх делеґатів: голова — д-р Богдан Стебельський і секретар — доц. інж. Леоніда Вертипорох, на якому повинна була оформитися Світова Рада Української Науки у вільному світі. На жаль, організаційно вона не була підготована, тільки проф. д-р В. Янів, ректор УВУ, прочитав доповідь „Українська наука у вільному світі", після якої відбулася жива дискусія. Треба сподіватися, що на третьому Конґресі СКВУ завершиться Світова Рада Української Науки у вільному світі.

Видавничі справи К. НТШ

Дотеперішні циклостилеві випуски бюлетенів переважно з хронікою діяльности Товариства не задовольняли ні управу ні членів.

Все ж таки завдяки прихильній поставі Видавництва „Гомін України" в 1953 році вдалося видати друком невеликим коштом „Бюлетень", в якому поміщено деякі матеріяли з IV Наукової Конференції на 154-ох сторінках для відзначення 80-річчя існування НТШ.

Це перше друковане слово, яким започатковано етап інтенсивної і успішної праці НТШ — Торонто, для закріплення справжньої непідфальшованої вільної української науки у вільному світі, як однієї з помостів для реалізування української визвольно-державницької ідеї. В збірнику поміщено праці з IV-тої наукової Конференції: проф. д-р Р. Смаль-Стоцький — „Завдання української науки в США і Канаді", проф. д-р Євген Вертипорох — „80-ліття НТШ", проф. Євген Онацький — а) „Творення дипльоматичної місії при Ватикані за Карманського", б) „Діяльність дипльоматичної місії о. Боцяна", проф. д-р Микола Андрусяк — „Наші королі (до 700-ліття коронації Данила Романовича)", д-р Іван Тесля — „Канадійські українці у світлі свіжо-оголошених матеріялів перепису населення Канади 1951 р.", інж. Микола Базілевський — „Вячеслав Липинський та ідея соціяльної стабілізації", д-р Іван Велигорський — „Порівняльне особове назвознавство", проф. Степан Килимник — „Похоронні обичаї стародавніх слов'ян у дохристиянську добу", мґр. Мирослав Павленко-Луців — „Малознане про Котляревського (До характеристики його доби в зв'язку з нещодавньою гетьманщиною)", д-р Іван Німчук — а) „Українське населення в Брітанській Колюмбії", б) „Перший популярний щоденник „Нове Слово" у Львові 1912-1914 рр.". З ділянки Математично-природничо-лікарської Комісії поміщено праці: о. д-р Іван Чинченко — „Економічна характеристика південно-східньої частини України", проф. інж. Василь Іванис — „Басейн Чорного моря", д-р Володимир Лазорко — „Зоогеографічний характер долини ріки Попраду у низькому Бескиді", доц. інж. Михайло Боровський — „Любов до природи, як психологічний чинник окремішности українців", д-р Данило Антонович — „Відкриття О. Богомольця в світлі західніх публікацій", д-р Матей Гута — „Зразки української народньої рецептури (з власних збірок)".

Збірник матеріялів V. Наукової Конференції

В грудні 1955 р., для відмічення 5-ліття К НТШ видано збірник наукових праць з V-ої Наукової Конференції К НТШ при допомозі Видавництва „Гомін України", що задержало набір поміщуваних раніше в часописі статтей, невеликим коштом з ощадностей Т-ва та пожертв кількох осіб та організацій. На жаль не можна було розвинути інтенсивнішої видавничої продукції, хоч був багатий матеріял, що його опрацювали члени НТШ, і виголошували на Наукових Кон-

ференціях К НТШ. Жертвенних меценатів для української науки тяжко було знайти, хоч цілі праці К НТШ були такі самі як матірньому Товаристві у Львові.

Збірник матеріялів з V-ої Наукової Конференції К. НТШ в Торонті: проф. д-р Євген Вертипорох — „5-ліття Канадського НТШ", проф. Ст. Килимник — „Родина Розумовських", о. проф. д-р В. Маланчук — „Завдання філософії", д-р І. Велигорський — „Проф. Ватрослав Ягіч", проф. Микола Андрусяк — „Переяславський договір", інж. М. Базілевський — „Формуючі чинники в творчих суспільних процесах", проф. д-р Євген Вертипорох — „Фармація УТГІ в Мюнхені", д-р Василь Луців — „Гетьман Мазепа в світовій літературі" (авторове резюме), проф. Євген Онацький — „Символіка коровая в українському весіллі", Степан Миколин — „Гуцульщина в творах українських письменників", проф. Микола Андрусяк — „Унія з Римом і коронація Данила", проф. Ст. Килимник — „Українські святовечірні звичаї", проф. Дам'ян Горняткевич — „Українські пам'ятки в Кракові", д-р мед. А. Риплянський — „Лікар у Венецуелі", проф. д-р Орест Макар — „Модерна геодезія із спеціяльним насвітленням ґравіметрії та її ґльобальне примінення в динамічній геодезії", проф. д-р Едвард Жарський — „Рибальська характеристика річок Західньої України", проф. д-р Ю. Полянський — „Засипані льодовики Високої Кордильєри", проф. д-р Євген Вертипорох — „Канадське Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в 1954 р.".

Збірник матеріялів ч. 6.

Щойно в 1962 р. вдалося видати „Збірник матеріялів" праць доповідей з Наукових Конференцій, присвячених проблемам творчости і життя патрона НТШ Тараса Шевченка — українською мовою з англійським резюме, а працю проф. Ґ. В. Сімпсона англійською мовою з українським резюме. Поміщено також доповідь голови проф. Є. Вертипороха „Перегляд 10-річної праці Канадського НТШ", виголошеної на Ювілейній сесії 25 жовтня 1959 р. в Торонті.

Збірник матеріялів ч. 6, присвячений Т. Шевченкові і 10-літтю К. НТШ.

Зміст: Євген Вертипорох — Перегляд 10-річної праці Канадського НТШ, Василь Лев — Шевченківські баляди, Степан Килимник — Образ жінки і матері в творчості Шевченка, Юліян Лисяк — Староцерковно-слов'янська мова в поезії Шевченка, Яр. Славутич — Звукопис у поезії Тараса Шевченка, Валеріян Ревуцький — Шевченко у Кропивницького, Орест Старчук — Шевченко і Четверта Державна Дума, Михайло Боровик — Шевченко в англомовних енциклопедіях і біографічних словниках, Ґеорґ В. Сімпсон —

Політичне значення Тараса Шевченка. Редакція проф. Є. Вертипороха, д-ра Б. Стебельського і ред. В. Біберовича.

Найбільшим досягненням К НТШ було влаштування конференції-маніфестації „На захист української культури і народу", що відбулася 6 червня 1965 р. Її завданням було вказати на факти московської окупаційної політики в Україні, на жорстоке переслідування українського народу і нищення його культури. Визначні українські діячі Церкви, літератури і науки заявили в пресі свою солідарність з ініціяторами та організаторами конференції, деякі прибули особисто. Доповіді були читані перед півтисячною авдиторією і реасумовані ствердження були прийняті спонтанно та схвалені одноголосно. Тоді на окремому зібранні заініціювано „Асоціяцію Діячів Української Культури і обрано головою д-ра Михайла Кушніра. В 1970 р. головою Централі АДУК обрано д-ра Б. Стебельського.

Прочитано 10 доповідей: проф. д-р Євген Вертипорох — „Наука і політика", проф. д-р Матвій Стахів — „Відновлена українська держава та Совєтська Росія", проф. Лев Шанковський — „Московський геноцид — народовбивство", мґр. Ірина Пеленська — „Положення жінки і дитини в УССР", д-р Михайло Кушнір — „Українська молодь в СССР", проф. д-р Микола Чировський — „Українська наука в СССР", проф. д-р Богдан Романенчук — „Українська література і московська культурна політика на Україні", проф. Вячеслав Давиденко — „Злиття націй в СССР", проф. д-р Григор Лужницький — „Большевицьке переслідування Православної і Католицької Церков в Україні", д-р Богдан Стебельський — „Соціялістичний реалізм у літературі і мистецтві".

Збірник матеріялів з цієї Наукової Конференції К. НТШ „В обороні української культури і народу" видано друком в 1966 р. (183 сторінки) за ред. проф. д-ра Євгена Вертипороха і д-ра Богдана Стебельського.

В 1968 р. видано монографію „Українське населення Канади", яку опрацював д-р І. Тесля в українській мові з резюме англійською мовою за ред. проф. Є. Вертипороха і д-ра Б. Стебельського (68 сторінок).

При кінці 1972 року, як перше ювілейне видання у 100-річчя НТШ і 25-ліття К. НТШ вийшов збірник наукових праць різних авторів, у якому поміщено 29 розвідок, нарисів, споминів з автобіографією на пошану голови К. НТШ і президента Головної Ради НТШ проф. д-ра Євгена Вертипороха.

Участь у збірнику взяли автори: проф. Василь Іванис — Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка та його керівник", Євген Вертипорох — Автобіографія, і його публікації наукового і громадсь-

кого характеру, Євген Вертипорох — Шляхами творчої праці, Слава Ніщеменко — На службі науці і громадянству, Богдан Підгайний — Міст на ріці Буг, Григор Лужницький — Від вселенськости до універсалізму Церкви, Петро Біланюк — Григорій Сковорода — філософ чи богослов, о. Іриней Назарко ЧСВВ — Призабутий попередник Шашкевича — о. Юліян Добриловський ЧСВВ (1760-825), о. Ісидор Нагаєвський — Меморіяли галицьких митрополитів А. Ангеловича й А. Шептицького до Відня, Богдан Казимира — Наукова творчість Блаженнішого Йосифа, Ярослав Рудницький — До проблеми мововбивства (лінґвіциду), Яр Славутич — Поезія Богдана Лепкого, Аріядна Стебельська — Художні недомовлення в поезії Шевченка, Іван Кейван — Поява друкованої книги в Україні, Леонід Рудницький — Пісня про Нібелюнґів у перекладі Івана Франка, Богдан Стебельський — Естетика Шевченка, Василь Лев — Наукові видання Товариства „Просвіта", Роман Смаль-Стоцький — Традиції Джорджа Вашінґтона в Україні, Леоніда Вертипороха — Українська княжна Анна Ярославна — королева Франції, Микола Чировський — Вплив монголо-татар на соціяльно-політичні процеси Московщини-Росії, Михайло Хом'як — Як розв'язав справу національних меншин уряд Західньо-Української Народньої Республіки, а як уряд Польщі, Володимир Біберович — Українська інформаційна діяльність за кордоном, Матвій Стахів — Большевицькі протиукраїнські і протижидівські погроми, Роман О. Климкевич — Краєві і земські прапори Галичини, Ростислав Єндик — Окремішності українців і москалів з антропологічного погляду, Ярослав Б. Петришин — Причинки до маялогії; Де нащадки старинних маїв богам своїм заносять мольби і жертви їм складають, Михайло Диміцький — Дещо з хемії та фармакології анальгетиків (Педітіна та її похідні), Федір Великохатько — Полігенез (Висновки), Микола Коковський — Синтези пепетидів—Л—Гістідіну.

Редактор видання — д-р Богдан Стебельський. Видано 600 примірників. Вислано авторам по два примірники, бібліотекам, науковим інституціям, українським і чужомовним, також особам, які своїми пожертвами причинилися до видання цього збірника.

В 1973 р. появився, як видання К. НТШ, том XIV „Західньоканадський Збірник", в якому містяться головно праці членів Осередку К. НТШ в Едмонтоні: Мирослав Гладишевський, Яр Славутич, Михайло Хом'як, Петро Саварин, Володимир Жила, Олександер Малицький, Василь Кунда і інші. Збірник видано завдяки фінансовій великій допомозі Альбертського уряду та інших українських патріотичних жертводавців. Редакційна Колеґія: о. д-р П. Качур, д-р Яр Славутич (голова), мґр. М. Хом'як. Видруковано у Видавни-

чій Спілці „Гомін України" в Торонті. Видруковано 5 Бюлетенів, 3 томи „Збірників матеріялів з Наукових Конференцій", в яких були повні тексти або резюме з 55 доповідей різних авторів, 3 монографії, разом зі „Збірником на пошану проф. Євгена Вертипороха" і „Західньо-канадським Збірником" (XIV томів = 2240 сторінок друку).

Тому, що не було фондів, щоб друкувати збірники праць, що були прочитані на наукових конференціях, дозволено авторам друкувати їх по часописах чи журналах власного вибору. Від 1958 р. інж. Леоніда Вертипорох, як прес. референтка К НТШ, виготовляла досить обширні змісти з доповідей, які були розсилані до української преси і які були друковані не лише в Канаді, але й в ЗСА („Свобода", „Америка"), в Европі („Шлях Перемоги"), в Арґентіні („Наш Клич").

Друковані праці членства

Проф. інж. Василь Іванис написав ряд споминів „Стежками життя", що появилися друком кількома книжками і стануть джерельними матеріялами для істориків. Проф. Ст. Килимник написав працю „Український рік в народніх звичаях", що появилася в 5-ох томах. Проф. д-р Яр. Пастернак видав монументальну книгу „Археологія України". Проф. Є. Онацький опрацював „Малу Енциклопедію українознавства", що була видана — за спонукою проф. Євгена Вертипороха — в окремому видавництві. Д-р Василь Луців видав монографію про гетьмана Івана Мазепу. Д-р Тимотей Мацьків видав книгу споминів „З над Дністра на канадські прерії", д-р Вол. Лазорко — „Матеріяли до систематики фавністики жуків", д-р Володимир Кисілевський — англійською мовою — „Ерлі Юкрейніян Сетлемент ін Канада" (в 1972 р.), а д-р Олександра Копач — наукову працю „Мовостиль Ольги Кобилянської". Мґр. Василь Верига опублікував працю історичного характеру — „Там, де Дністер круто в'ється". В 1976 р. д-р Володимир Пасіка видав „Думки і тіло" — книгу з ділянки лікування психоневроз, а мґр. Аріядна Стебельська — „Проповідництво Кирила Турівського".

Деякі члени, що працюють науково по різних інституціях, поміщують свої праці в їх фахових публікаціях.

Організаційна діяльність Головної Управи К. НТШ

Управа Канадського НТШ, не маючи власного приміщення, щоб вести канцелярію і відбувати засідання Управи, користувалася безкоштовно приміщеннями українських організацій та інституцій, лише за винайм приміщень на відбуття Конференцій та Сесій платила мінімальну ціну.

Засідання президії — голови, секретаря і скарбника, що не вимагали рішень цілої управи, відбувалися що два тижні, нераз й щотижня для полагоджування біжучих справ канцелярійного і фінансового характеру. Друковання обіжників до Осередків, до членів, сотки запрошень на конференції і сесії, а від 1959 р. ширші звідомлення з відбутих конференцій писала пресова референтка Леоніда Вертипорох і висилала до української преси, помагала висилати також звідомлення про діяльність К. НТШ разом з головою і секретарем, до членів і до преси, яка ставилася позитивно і поміщувала їх безкоштовно. Щоденники: „Свобода", „Америка", тижневики: „Гомін України", „Наша Мета", „Вільне Слово", „Канадійський Фармер", „Наш Клич" в Буенос Айрес, час до часу „Новий Шлях", „Поступ", „Український Голос", „Українські Вісті" в Едмонтоні, „Шлях Перемоги" в Мюнхені.

Після ненадійної смерти, 12 січня 1973 р., голови проф. д-ра Є. Вертипороха, каденція якого кінчилася щойно в місяці вересні, та тому, що плян для відзначення 100-річчя НТШ і 25-ліття К. НТШ був вже в 1972-му році приготований, рішенням Головної Управи обов'язки голови перейняв секретар д-р Богдан Стебельський, а секретаря — доц. інж. Леоніда Вертипорох (також реф. преси та інформації). (Ювілейний рік НТШ і К. НТШ продовжено до 1974 р.).

У 40-ковий день після смерти голови проф. д-ра Євгена Вертипороха, 25 лютого 1973 р., відбулася Жалобна Сесія. Річна Шевченківська Сесія відбулася 11 березня 1973 р. Ювілейна Наукова конференція відбулася 3 червня 1973 р. 5 вересня 1973 р. відбувся Святковий бенкет, що його влаштував Громадський Комітет, очолений д-ром Петром Глібовичем — головою Торонтського КУК, на якому д-р Б. Стебельський, на закінчення своєї доповіді про 25-ліття К. НТШ, повідомив, що рішенням Головної Управи К. НТШ надано посмертно основоположникові і невтомному голові К. НТШ проф. д-рові Євгенові Вертипорохові почесне членство. Грамоту передано дружині Леоніді Вертипорох.

Рішенням Головної Ради НТШ, якої президентом був проф. д-р Євген Вертипорох, приготовлено для відзначення 100-річчя НТШ Конґрес Вільної Української Науки, що відбувся 23-25 листопада 1973 р. в Нью-Йорку, на який прислано 97 доповідей членів НТШ і які читано на пленарних сесіях та комісіях. З Канади було також кілька доповідей. В нарадах Конґресу і в ювілейному бенкеті Канадське НТШ офіційно заступала доц. інж. Леоніда Вертипорох.

Для відмічення 100-річчя НТШ і 25-ліття Канадського НТШ, Головна Управа К. НТШ і УВАН у Канаді влаштували у Вінніпезі при помочі окремого Громадського Комітету в часі від 21-23 березня

1974 р. Наукову Сесію (21. III), якою проводив д-р М. Марунчак, на якій читали доповіді: проф. д-р В. Кубійович — 100-річчя НТШ, доцент інж. Леоніда Вертипорох — 25-ліття Канадського НТШ, і проф. д-р Олександер Баран, президент УВАН у Канаді — Освіта в козацькій державі. На Ювілейному бенкеті виступали зі словом про НТШ, його ролю та історію розвитку української науки проф. д-р Володимир Кубійович — голова Е. НТШ, д-р Атанас Фіголь і д-р Богдан Стебельський — голова К. НТШ.

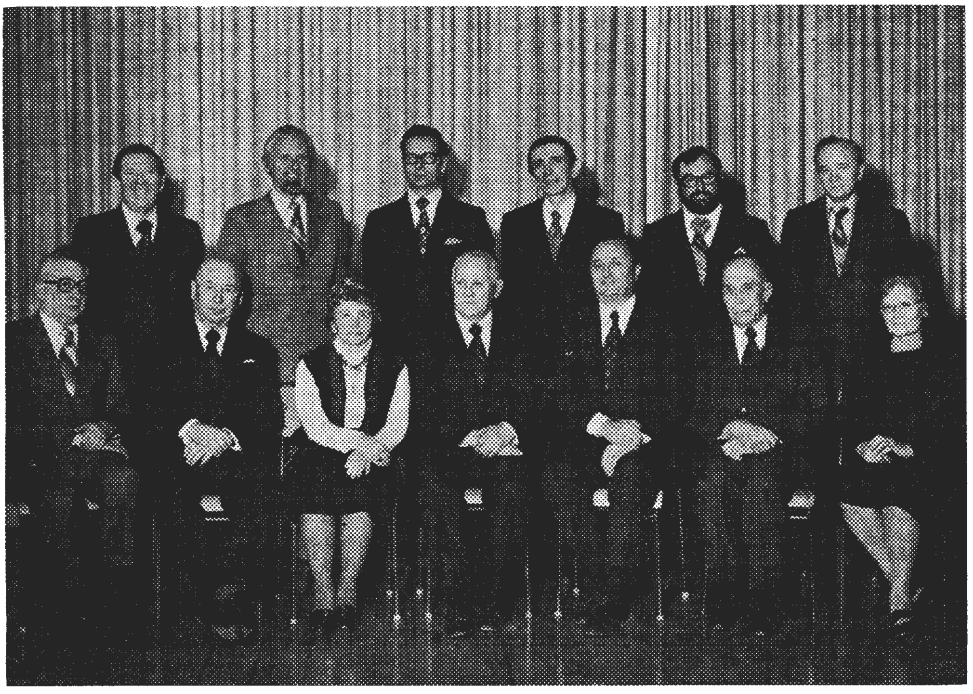

Члени управи та Контрольної комісії НТШ у Канаді, Торонто, 1974–1977.

Сидять, зліва: д-р Микола Давосир, д-р Григор Шиманський, доц. інж. Леоніда Вертипорох, д-р Богдан Стебельський, проф. інж. Володимир Мацьків, мґр. Михайло Мельничук і д-р Олександра Копач.

Стоять, зліва: інж. Євген Дуткевич, проф. інж. Василь Янішевський, мґр. Василь Верига, проф. д-р Богдан Будурович, проф. д-р Петро Біланюк і мґр. Іван Кузів.

Неприявні: д-р Юліян Пелех, д-р Степан Росоха, о. мґр. Остап Ґошуляк та мґр. Олег Романишин.

Нову Головну Управу Канадського НТШ обрано на Загальних Зборах, що відбулися 3 лютого 1974 р. Місяць перед Загальними Зборами вислано до всіх членів звіт з діяльности К. НТШ за роки від

вересня 1970 р. по кінець грудня 1973 р., що його зладив д-р Б. Стебельський.

Склад і обов'язки обраної управи К. НТШ: д-р Богдан Стебельський — голова і делеґат до Головної Ради НТШ, проф. д-р. інж. Володимир Мацьків — заступник голови і делеґат до ГР НТШ, доц. інж. Леоніда Вертипорох — секретар і референт інформації, мґр. Михайло Мельничук — скарбник, проф. д-р Петро Біланюк — реф. наукових видань К. НТШ і рецензент, проф. д-р Богдан Будурович — рецензент праць наукових видань К. НТШ, мґр. Василь Верига — організаційний референт наукових конференцій; мґр. Іван Кузів — організаційний референт і рецензент праць Наукових конференцій

Президія управи НТШ у Канаді, Торонто, 1974–1977.

З-права: проф. інж. Володимир Мацьків — заступник голови, д-р Богдан Стебельський — голова, доц. інж. Леоніда Вертипорох — секретар, мґр. Михайло Мельник — скарбник.

К. НТШ; д-р Олександра Копач — референт Комісії дослідів наукової проблематики, д-р Юліян Пелех — фінансовий реф., проф. інж. Василь Янішевський — реф. зв'язків з англомовним науковим світом, д-р мед. Григорій Шиманський — член Управи. Проф. д-р Яр

Славутич — голова Осередку праці К. НТШ — Едмонтон, проф. д-р Володимир Кисілевський — голова Осередку праці К. НТШ — Оттава. Контрольна комісія: д-р Степан Росоха — голова, д-р Микола Давосир, о. мґр. Остап Ґошуляк, інж. Євген Дуткевич і мґр. Олег Романишин — члени. Мґр. Іван Геврик — делеґат до Централі КУК.

СТАН ЧЛЕНСТВА К. НТШ В 1973 Р.

Дійсні члени

1. Андрусишин Констянтин, д-р, проф. — Саскатун
2. Боровський Михайло, інж. — Вінніпеґ
3. Боцюрків Богдан, д-р, проф. — Оттава
4. Бухна Дмитро, д-р, проф. — Торонто
5. Германюк — митрополит Максим, — Вінніпеґ
6. Іванис Василь, інж., проф. — Торонто
7. Казимира Богдан, д-р — Ріджайна
8. Кисілевський Володимир, д-р, проф. — Оттава
9. Кіркконнелл Ватсон, д-р, проф. — Вольфсвилл, Н. С.
10. Кунда Василь, інж. — Едмонтон
11. Лаба Василь, о. д-р, проф. — Едмонтон
12. Лазорко Володимир, д-р — Ванкувер
13. Марунчак Михайло, д-р — Вінніпеґ
14. Мацьків Володимир, інж. — Торонто
15. Назарко Іриней, о. ЧСВВ, д-р, проф. — Торонто (Вестон)
16. Онацький Євген, проф. — Арґентіна
17. Рудницький Ярослав, д-р, проф. — Вінніпеґ
18. Саварин — єпископ Ніль, — Едмонтон
19. Стебельський Богдан, д-р — Торонто
20. Тесля Іван, д-р — Оттава
21. Чінченко Іван, о. д-р, проф. — Вінніпеґ

Члени кореспонденти

22. Боровик Михайло, д-р — Оттава
23. Даркович Влас, д-р — Оттава
24. Славутич Яр, д-р, проф. — Едмонтон

Звичайні члени
ТОРОНТО, ОНТ.

1. Базилевич Анатоль, д-р
2. Башта Іван, д-р дент.
3. Біланюк Петро, д-р, проф.
4. Бонк Іван, мґр.
5. Бойко Осип, д-р
6. Борецький — єпископ Ісидор
7. Будурович Богдан, д-р, проф.
8. Вергановський Ярослав, інж.
9. Верига Василь, мґр.
10. Вертипорох Леоніда, інж.
11. Гарасевич Ярослав, інж.
12. Гультай Василь, мґр.
13. Гута Матей, д-р мед.
14. Ґошуляк Остап, о.
15. Давосир Микола, д-р
16. Дикун Остап, д-р, проф.
17. Кліш Володимир, мґр.
18. Ковальський-Ромен Степан, інж.
19. Кордюк Василь, мґр.
20. Копач Олександра, д-р

21. Костів Костянтин, д-р
22. Кузів Іван, мґр.
23. Кузьмінський А., інж., генерал
24. Купранець О., о. ЧСВВ
25. Курис Юрій, д-р
26. Кучменда Степан, д-р мед.
27. Кушпета Микола, д-р екон.
28. Манастирський Іван, мґр.
29. Мастикаш Євген, мґр.
30. Мельничук Михайло, мґр.
31. Млинарський Ярослав, мґр.
32. Онищук Ярослав, мґр.
33. Осадчук Василь, мґр.
34. Пелех Юліян, д-р
35. Поронюк Михайло, мґр.
36. Росоха Степан, д-р
37. Романишин Олег, мґр.
38. Скрипчук Іван, мґр.
39. Стебельська Аріядна, мґр.
40. Струк Данило, д-р, проф.
41. Терлецький-Медвідь Роман, мґр.
42. Федина Андрій, д-р мед.
43. Федейко Ольга, д-р
44. Федчук Богдан, інж.
45. Хомин Петро, о. митрат
46. Шиманський Григорій, д-р мед.
47. Янішевський Василь, інж., проф.

БРАНТФОРД, ОНТ.

48. Бородач Василь, мґр.
49. Скрипух Іван, д-р мед.

ВІНДЗОР, ОНТ.

50. Сайкевич Петро, д-р мед.
51. Стебельський Ігор, д-р, проф.

ГАМІЛЬТОН, ОНТ.

52. Гевак Степан
53. Копачівський Павло, мґр.
54. Потічний Петро, д-р, проф.

ДАВНСВ'Ю, ОНТ.

55. Штепа Павло, інж.

ІСЛІНҐТОН, ОНТ.

56. Дудкевич Євген, інж.
57. Ільницький Степан, інж.

КІНҐСТОН, ОНТ.

58. Кушнір Квітослава, д-р, проф.

ЛОНДОН, ОНТ.

59. Рослицький Євген Б., д-р

ОТТАВА, ОНТ.

60. Войчишин Іван, д-р мед.
61. Кіс Теофіль, д-р, проф.
62. Клосевич Євстахій, мґр.
63. Мигаль Борис, мґр.
64. Осадчук Роман, д-р
65. Симко Степан, інж. агр.
66. Сулима Михайло, інж.
67. Юзик Павло, д-р, проф., сенатор
68. Янковський Зенон, інж.

ОШАВА, ОНТ.

69. Антоневич Данило, д-р мед.
70. Остафійчук Микола, д-р мед.

МОНТРЕАЛЬ, КВ.

71. Павлів Орест, мґр.

ВІННІПЕҐ, МАН.

72. Геврик Іван, мґр.
73. Іжик Семен, о.
74. Мельник Микола, мґр.
75. Михайлівський Теодот, д-р
76. Тиктор Іван
77. Шкавритко Мирослав, д-р

ВАНКУВЕР, Б. К.

78. Гуцуляк Михайло, д-р
79. Ревуцький Валеріян, мґр., проф.
80. Чорнодоля Юрій, інж.
81. Якиміщак Іван, д-р

КАЛҐАРІ, АЛЬТА.

82. Гладишевський Мирослав, д-р
83. Малицький Олександер, д-р

ЕДМОНТОН, АЛЬТА.

84. Бойко Михайло, інж.
85. Буцманюк Ірина, мґр.
86. Гирак Василь, д-р
87. Грабар Олена, мґр.
88. Ґорецький Ісидор, інсп.
89. Іванець Василь, д-р мед.
90. Іванусів Ярослав, інж.
91. Кейван Іван, проф.
92. Кейван Марія, д-р мед.
93. Когут Михайло, інж.
94. Лисяк-Рудницький Іван, д-р, проф.
95. Манастирський Степан, д-р
96. Мартинюк Антін, д-р
97. Мельник Антін, адв.
98. Осташевський Роман, мґр.
99. Пороховник Григор, мґр.

100. Росляк Ярослав, мґр.
101. Рудик Борис, інж.
102. Саварин Петро, адв.
103. Снігурович Мелетій, д-р мед.
104. Стефаник Юрій, мґр.
105. Суховерський Микола, д-р
106. Теодосійчук Дмитро, д-р
107. Фляк Марія, мґр.
108. Хома Іван, дипл. екон.
109. Чопей Василь, о.
110. Байрак Любослав, д-р
111. Байрак Віктор, д-р
112. Громницький Роман, мґр.
113. Зуєвський Олег, д-р
114. Триліх Корнило, інж. архітект
115. Федуник Ярослав, о. протопресв.
116. Хом'як Михайло, мґр.

ЧЛЕНИ К. НТШ В ІНШИХ КРАЇНАХ

Арґентіна

117. Рибак Євген, д-р

Бразілія

118. Зубрицький Микола, д-р

ЗСА

119. Дирда Марко, о. ЧСВВ
120. Залеський Тадей, проф.
121. Жмуркевич Степанія, д-р
122. Риплянський Анатоль, д-р мед.
123. Семеген Іван, мґр.
124. Сосновський Михайло, д-р
125. Шанковський Ігор, д-р, проф.
126. Штогрин Дмитро, д-р, проф.

Члени прихильники К. НТШ

1. Беш Теодор — Торонто
2. Додяк Михайло — Торонто
3. Остафійчук Яків — Торонто
4. Козак Михайло — Торонто
5. Бручковський Микола, Су Сент Марі, Онт.

Разом (без померлих): 12 дійсних, 3 кореспонденти, 122 звичайні, 5 прихильників = 142.

На закінчення прочитав лісту померлих членів Канадського НТШ, прізвища яких подаємо в поазбучному порядку:

1. проф. д-р Володимир Бриґідер — дійсний член управи, співосновник К. НТШ
2. інж. Микола Базилевський — звичайний член
3. д-р Юліян Ґеник-Березовський — звичайний член, член управи К. НТШ
4. Володимир Біберович — звичайний член
5. Юліян Буцманюк — звичайний член
6. проф. д-р Іван Велигорський — звичайний член, член управи К. НТШ
7. проф. д-р Євген Вертипорох — дійсний член, основник К. НТШ, голова управи К. НТШ, президент ГР НТШ
8. мґр. Степан Волинець — звичайний член
9. сенатор Василь Вал — звичайний член
10. інж. Роман Голод — звичайний член
11. Павло Гавриш-Степ — звичайний член
12. о. д-р Микола Залеський — звичайний член
13. П. Зварич — звичайний член
14. мґр. Зенон Зелений — звичайний член
15. проф. Степан Килимник — дійсний член, член управи К. НТШ
16. інж. Антін Король — звичайний член
17. д-р Лев Крип'якевич — звичайний член

18. інж. Михайло Кос — звичайний член
19. о. проф. д-р Богдан Липський — звичайний член
20. д-р Роман Лишак — звичайний член
21. мгр. Олександер Масляник — звичайний член
22. д-р Тимотей Мацьків — звичайний член
23. д-р Леонтій Максимонько — звичайний член
24. проф. Степан Миколин — звичайний член
25. інж. Олександер Наливайко — звичайний член
26. інж. Осип Навроцький — звичайний член
27. д-р Іван Німчук — звичайний член
28. Митрополит Іларіон, проф. д-р Іван Огієнко — дійсний член
29. інж. Андрій Палій — звичайний член
30. інж. Корній Продан — звичайний член
31. проф. д-р Ярослав Пастернак — дійсний член, співосновник і член управи К. НТШ
32. о. Михайло Пелех — звичайний член
33. д-р Михайло Росляк — звичайний член
34. інж. Осип Сєнцінський — звичайний член, член управи К. НТШ
35. проф. д-р Дж. Сімпсон — дійсний член
36. проф. д-р Орест Старчук — звичайний член
37. інж. Андрій Файґель — звичайний член
38. д-р Ігор Федів — звичайний член
39. інж. Микола Фляк — звичайний член
40. о. Степан Хабурський — звичайний член, член управи К. НТШ
41. о. Маркіян Цурковський — звичайний член
42. д-р Семен Шевчук — звичайний член
43. інж. Арсен Шумовський — звичайний член, член управи К. НТШ
44. інж. Степан Яців — звичайний член.

Разом, померли 44 члени впродовж 25 років. Та хоч багато наших членів останньо відійшло у вічність, то членство не тільки поповнилося, але й збільшилося новими, молодшими членами.

Богдан Будурович

ПРОФЕСОР ДОКТОР ЄВГЕН ВЕРТИПОРОХ І НТШ

На пожовклих сторінках Хроніки Наукового Товариства ім. Шевченка — цього літопису вільної української науки — знаходимо коротку згадку про те, що 3 січня 1934 р. був обраний дійсним членом Математично-Природописно-Лікарської Секції НТШ доктор інженерії і науковий асистент Політехніки в Данціґу, Євген Вертипорох, за свої видатні успіхи в ділянці органічної хемії. Так майже незамітно розпочалася довголітня жертвенна праця в лавах НТШ небуденної людини, якій згодом судилося очолити цю найстарішу українську наукову інституцію і розширити її діяльність далеко за океан, до країни нашого нового поселення.

Хоч докторові Вертипорохові зразу довелося працювати у своїй професії інженера-хеміка поза Україною, то все ж таки, перебуваючи на чужині, він публікує наукові розвідки у Збірнику своєї Секції і постійно втримує зв'язки з централею НТШ аж до вибуху війни і розгрому всіх виявів українського організованого життя большевицькими наїзниками. Повернувшись в Україну після відступу совєтських військ як декан Фармацевтичного Інституту і професор Медичного Інституту у Львові, він активно включається в тамошнє наукове життя, бо хоч німецька окупаційна влада не дозволяла НТШ відновити свою діяльність, воно продовжувало істнувати нелеґально, відбуваючи засідання своїх секцій і комісій.

У березні 1947 р. НТШ відродилося з попелу й румовищ другої світової війни до нового життя на чужині, а професор Вертипорох став одним з його найактивніших і найбільш ентузіястичних організаторів. Коли, у висліді переселення української еміґрації за океан, група дійсних і звичайних членів НТШ опинилася на терені Канади, професор Вертипорох став душею Ініціятивного Комітету, який виступив з проєктом заснувати Канадський Відділ НТШ у Торонті і на засновних зборах цього Відділу 1 жовтня 1949 р. був обраний його головою, а згодом був восьмикратно переобираний на цей пост. 1955 р. відділи НТШ були перебудовані в крайові автоном-

ні товариства, а КВ НТШ став Канадським НТШ. У тому теж часі для кращого й доцільнішого об'єднання членства, розсіяного по безмежних просторах Канади, створено осередки К. НТШ в Едмонтоні (1955) і Оттаві (1957 р.)

Уже на самому початку своєї організаційної праці в Канаді в лютому 1950 р. професор Вертипорох відбуває особисту зустріч із Президією УВАН і наладнує співпрацю між КВ НТШ і УВАН у Канаді. За його інціятивою КВ НТШ відбуває 3 вересня 1950 р. свою першу Наукову Конференцію при участі науковців з Канади та інших країн, для підкреслення соборности української науки.

Професор Вертипорох уважав одним із найважливіших своїх завдань популяризацію ідей НТШ між широкими колами українського громадянства і присвятив цій справі чимало часу і енергії. За його словами, К. НТШ завжди ставило головний натиск у своїй праці на влаштовування наукових конференцій і на відбування спеціяльних наукових сесій, присвячених Патронові Т-ва — Тарасові Шевченкові — та іншим визначним постатям або важливим подіям з історії України.[1] Разом за час головування професора Вертипороха К. НТШ і його осередки влаштували близько 90 наукових сесій і конференцій, на яких виголошено понад 500 доповідей. Наукові імпрези, влаштовувані заходами чи під патронатом К. НТШ, успішно протидіяли ізоляції українських науковців, перетворювалися у своєрідні зустрічі між ними і рештою українського громадянства та стали з часом традицією українського Торонта. Треба підкреслити, що саме К. НТШ за ініціятивою професора Вертипороха перше з усіх автономних НТШ завело цю практичну і найкраще пристосовану до нових обставин систему праці.

Хоч через брак фондів К. НТШ не могло розгорнути видавничої діяльности, то все ж таки заходами професора Вертипороха опубліковано ряд збірників матеріялів наукових конференцій, які включають повний текст або резюме 55 доповідей різних авторів і 4 праці-монографії індивідуальних членів НТШ — разом понад 1700 сторінок друку. Обставини склалися так, що як останній — дванадцятий з черги — випуск у цій видавничій серії появився восени минулого року дуже чепурно оформлений „Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертипороха з нагоди 70-річчя його життя", у якому поміщено 29 розвідок і нарисів, включно з автобіографією Ювілята.

Професор Вертипорох не забував і про майбутнє української науки. Одною з його постійних турбот була розбудова і відмолодження членського складу К. НТШ, який, за роки його головуван-

ня, зріс з 9 дійсних і 11 звичайних членів до приблизно півтори сотні. Крім того, професор Вертипорох живо цікавився діяльністю створеної 1964 р. Комісії Дослідів Наукової Проблематики, метою якої є систматична праця над вивченням різних актуальних питань з ділянки українознавства, а при тому й вишкіл молодих адептів української науки.

Чи не найбільшим досягненням К. НТШ треба вважати імпозантну конференцію-маніфестацію яка відбулася в Торонті 6 червня 1965 р. під гаслом „На захист української культури і народу" і стала могутнім виявом протесту проти фізичного і духового насильства окупаційного режиму над українським народом і його Церквою, наукою, літературою і мистецтвом. Проведення цієї ідеї в життя — це велика особиста заслуга професора Вертипороха, який був справді душею і рушійною силою Конференції та виголосив на ній блискучу доповідь на особливо актуальну тоді і сьогодні тему „Наука і політика". Довгі роки і багатий досвід наукової праці в чужому середовищі дали професорові Вертипорохові належну перспективу, щоб основно продумати і тонко проаналізувати проблеми і завдання української науки на еміґрації, а висновки, до яких він дійшов, були подані з питомою йому ясністю думки і простотою та безпосередністю вислову.

„Наука кожного народу — заявив професор Вертипорох — є на послугах політики. В нашому часі немає невтральної науки... Постання Товариства ім. Тараса Шевченка (1873 р.) у Львові, перетворено пізніше (1892 р.) на Наукове Т-во ім. Шевченка (НТШ) мало суто політичний характер і мету... Самозрозуміло, що метою НТШ було (і є сьогодні) боронити українсьу мову і культуру, а це безперечно є політичною ціллю і політикою. Завданням НТШ не є і не може бути компромісовість чи невтральність, а боротьба проти поширювання фальшивих даних про українську націю, її культуру і боротьба за визволення з-під чужого панування та створення своєї власної незалежної і вільної держави. Українське НТШ не може бездільно глядіти, коли відбувається нищення української мови, культури і народу. Боротьба має базуватись на видаванні обґрунтованих наукових праць українською і чужими мовами, а не на самій діялектиці... Українські науковці згуртовані в НТШ працювали і будуть працювати для оборони української мови, культури і народу згідно з ідеалами Тараса Шевченка, свого Патрона".[2]

Ми навмисне зупинилися довше на цій маркантній, твердій і безкомпромісовій промові, бо її можна вважати науковою програмою *та* ідеологічною плятформою НТШ. Професор Вертипорох, хоч *сам* спеціяліст у ділянці хемії, побудованої на засадах суворої і безпристрасної аналізи фактів, гостро виступив проти тих, які свідомо чи несвідомо намагаються завести українську науку на манівці фальшивого і безплідного об'єктивізму, а завдання тієї науки бачив

у шуканні і в обороні української правди. Для нього — колишнього воїна української армії — наука стала черговим фронтом боротьби з ворогами України за самобутність свого народу.

Цей короткий і поверховний огляд діяльности професора Вертипороха як голови нашого Товариства був би неповним, якщо б ми не згадали й про те, що він двигав на своїх плечах майже ввесь тягар адміністраційної праці К. НТШ. Розбудовуючи його організаційну мережу, остаючи постійно в оживленому кореспонденційному й особистому контакті з Осередками та індивідуальними членами на терені Канади і з Головною Радою Матірнього Т-ва і, врешті, гідно та достойно репрезентуючи українську науку на громадсько-суспільному форумі, брав участь у Конґресах Комітету Українців Канади, складовою організацією якого НТШ було з 1953 р., у сесіях Української Наукової Ради в Канаді, яку довший час очолював, у Всенародньому Шевченківському Здвизі і відкритті пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вінніпезі в липні 1961 р., у святкуваннях, зв'язаних із прибуттям до Канади Верховного Архиєпископа Кир Йосифа в червні 1968 р. і в безлічі інших нарад, зустрічей і святкових імпрез. Найкращим доказом того, як він виконував ці завдання, є те, що для українського громадянства імена професора Вертипороха і НТШ були майже тотожними поняттями-синонімами, а він сам став неначе втіленням і уосібленням тих шевченківських традицій, які так мужньо і непохитно боронив через ціле своє життя.

10 березня 1963 р. на особовому засіданні Головної Ради Наукових Товариств ім, Шевченка, яка перебрала функції колишнього Головного Виділу НТШ, професор Вертипорох був обраний Генеральним секретарем Головної Ради і зразу розвинув на цьому пості широку і активну діяльність, розбудовуючи внутрішньо-організаційзв'язки і координуючи працю автономних НТШ у Канаді, Америці, Европі й Австралії. Великий науковий і особистий престиж професора Вертипороха, його організаційний хист та досвід і його тактовний підхід до різних дразливих і контроверсійних питань дали йому змогу блискуче вив'язатися і з цих тяжких завдань, сполучених з новими репрезентаційними обов'язками. Як голова К. НТШ і генеральний секретар ГР НТШ, професор Вертипорох стає членом Почесного Комітету будови пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашінґтоні та бере участь у його відкритті в червні 1964 р. У серпні-вересні 1967 р. виїжджає в товаристві своєї Дружини на студійну подорож по Европі, відвідуючи українські організації і наукові осередки та відбуваючи особисті зустрічі з українськими науковими, церковними, громадськими і політичними діячами в Німеччині, Австрії, Іта-

лії, Франції, Бельгії, Великобрітанії та Еспанії. Кульмінаційним пунктом цієї поїздки була спеціяльна врочиста авдієнція в Римі, на якій професор Вертипорох вручив грамоту дійсного почесного члена НТШ Первоєрархові Української Католицької Церкви, Блаженішому Верховному Архиєпископові Кир Йосифові. У днях 14 і 15 листопада того самого року з ініціятиви професора Вертипороха як генерального секретаря ГР НТШ, Американський НТШ зорганізував і успішно провів, при активній участі членів К. НТШ, Конґрес Української Вільної Науки, який відбував свої сесії в Нью-Йорку під час Світового Конґресу Вільних Українців.

Гідним завершенням діяльности професора Вертипороха в рамах Матірнього Т-ва було обрання його президентом Головної Ради НТШ, що відбулося на її особовому засіданні в Нью-Йорку 18 квітня 1970 р. Найзамітнішою подією, яка припала на час урядування професора Вертипороха як президента ГР, були святкування, зв'язані з відкриттям пам'ятника Тарасові Шевченкові в Буенос-Айресі і 70-річчям українського поселення в Арґентіні в листопаді-грудні 1971 р., які він, як чоловий представник вільної української науки, звеличав своєю присутністю. Наміченої поїздки до Австралії для відвідин тамошнього НТШ і багатьох інших плянів і задумів не довелося здійснити, та все ж таки праця професора Вертипороха на найвищому організаційному щаблі нашого Т-ва була, як і все його життя,творчою і повноцінною.

Трагедія злощасного 12 січня 1973 р. одним безпощадним ударом осиротила Матірнє і Канадське НТШ та вкрила глибоким смутком і жалем усе українське громадянство. Втрата, якої ми зазнали, важка і незаступна — тому вона мусить стати для всіх членів і всіх клітин нашої організації поштовхом до ще більшого зусилля і до ще більш відданої праці, найкращим прикладом і зразком якої був наш незабутній голова. Професор Вертипорох міг справді сказати про себе словами поетки „я в серці маю те, що не вмирає", а тою невмирущою іскрою, яка жевріла в його душі, була непохитна віра у велике майбутнє українського народу і української науки — віра, яка стала тепер його заповітом і нашим дороговказом. І так, окрилене молодечим запалом нашого Дорогого Професора, скріплене його невтомною енерґією та вірне своїм ідеалам і традиціям, НТШ вступає у друге століття своєї славної історії, впевнене в тому, що його світлий дух буде завжди витати між нами.

1) Є. Вертипорох. „Перегляд 10-річної праці Канадського НТШ", Збірник матеріялів Наукових Конференцій К. НТШ (Торонто, 1962), стор. 9.

2) Є. Вертипорох. „Наука і політика." В обороні української культури і народу: Збірник матеріялів Наукової Конференції К. НТШ (Торонто, 1966), стор. 5-12.

Василь Янішевський

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФ. Д-РА ЄВГЕНА ВЕРТИПОРОХА В УКРАЇНСЬКОМУ ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРСЬКОМУ ІНСТИТУТІ

Згадуючи сьогодні особу сл. п. проф. д-ра Євгена Вертипороха, підкреслюємо ту болючу втрату, яку з його відходом зазнала ціла українська громада. Згадуємо його тут, далеко від рідного краю, на канадській землі, в якій спочили його тлінні останки. Одначе значення його життєвого шляху важне не лише для нас, української діяспори, але також для наших братів і сестер на рідних землях. В особі покійного вшановуємо науковця та суспільного діяча, засяг діяльности якого переростав межі суспільства, серед якого він діяв.

У своєму короткому слові маю намір поглянути на одну сторінку діяльности професора Вертипороха, на його працю як декана фармацевтичного факультету Українського Технічно-Господарського Інституту. Його участь у праці цієї нашої одинокої фахової високої школи, це ще один вияв багатогранної особовости професора. І в той же час це приклад як він, за всіх обставин, стояв на службі української науки.

Чи на рідних землях, чи за кордоном, праця проф. Вертипороха, без патосу та без фанфар, зосереджувалася на стремлінні послужити українській науці, а тимсамим українській нації. Це саме стремління проводило починами проф. Вертипороха після закінчення Другої світової війни, коли то він із своєю родиною опинився в скитальських таборах в Німеччині. За невідрадних обставин він був готовий присвятити своє знання та свою енергію для піднесення наукового і фахового рівня тієї нашої молоді, яку світова завірюха кинула в далеку чужину.

Зі згодою та підтримкою американських окупаційних властей та проводу УНРРА — міжнародньої організації, яка опікувалася біженцями в Німеччині, 4-го лютого 1946-го року був святочно відкритий у Мюнхені т. зв. УНРРА університет. Приміщений в будинках Німецького музею в Мюнхені, цей університет давав можливість студій для молоді різних національностей, а в той же час використовував перебуваючий в американській окупаційній зоні Німеччини біженець-

кий науковий персонал. Українці творили — як між студентами так і між викладачами — найчисельнішу групу. Із 2,150 студентів українців було 651, а на 156 осіб навчального персоналу 28 було українців.

Одним із професорів-українців був проф. Вертипорох. Його запросили на медичний факультет УНРРА університету як професора хемії, щоб викладати органічну й неорганічну хемію на перших двох роках. Крім того, щоб читав він лекції фармацевтичної хемії. Його викладів слухали, крім медиків, фармацевти, ветеринарі та біологи. Багато енергії треба було вкладати у організацію програми, а особливо хемічної лябораторії. Американські власті не рвалися асигнувати потрібні для цього грошеві суми. Шукали інших доріг. Капеля Бандуристів дала серію виступів, із приходу яких 10,000 нім. марок було передано на інсталяцію лябораторії. В кінці жовтня 1946-го року студенти змогли почати хемічні вправи.

Але за декілька місяців, у січні 1947-го року почався занепад Університету УНРРА. Американці рішили перемінити приміщення. Остаточно видали рішення про ліквідацію цього університету. До проф. Вертипороха, як колишнього виконуючого обов'язки декана Фармацевтичного факультету у Львові, звернулись із проханням уможливити продовження студій для тих студентів, які розпочали студії фармації на університеті УНРРА. Були сподівання зацікавити студіями біля 200 студентів. Проф. Вертипорох бачив дві можливості для дальшої праці. Фармацію можна було зробити або складовою частиною існуючого в Мюнхені Українського Вільного Університету, або вести її як Мюнхенський відділ Українського Технічно-Господарського Інституту, осідком якого був у той час Реґенсбурґ. Український Вільний Університет не виявив зацікавлення поширювати свою діяльність на професійні факультети. У той же час ректор і сенат Українського Технічно-Господарського Інституту поставилися до такої можливости дуже прихильно та з зацікавленням. У березні 1947-го року фармація була прийнята як відділ Інженерного факультету, а на рік пізніше, у квітні 1948-го року — оформлена як окремий факультет. Першим головою Відділу, а опісля деканом Фармацевтичного факультету став проф. Євген Вертипорох.

Одною з важних умов для діяльности фармації було існування відповідної хемічної лябораторії. Проф. Вертипорохові, при активній помочі інж. Бориса Рудика, який був асистентом хемічної лябораторії Університету УНРРА та мотором під час її організації в 1946-му році, вдалося отримати згоду від ліквідаційної комісії Університету УНРРА на передачу згадуваної давніше хемічної лябораторії до вжитку новоствореної фармації. Одинокою умовою була вимога, щоб

Фармацевтичний відділ при УТГІ згодився прийняти на студії колишніх студентів УНРРА університету незалежно від їхньої національности. Таким чином на літній семестр 1947-го року вписалося, крім 171-го українця, також 48 чужинців.

Фармацевтичний факультет УТГІ проіснував з авдиторною формою навчання від 1947-го до 1952-го року. Студії були признані Баварським Міністерством Освіти до тієї міри, що на дипломні іспити приходили — як спеціяльні члени іспитової комісії — професори Фармацевтичного факультету Мюнхенського університету. За цей час 122 особи, між ними багато чужинців, осягнули титул маґістра фармації, а трьом кандидатам було признано титул доктора. Це успіхи, яких за п'ять років авдиторної діяльности не посоромиться неодин чужинний університет. Успіхи ці, це в першу чергу заслуга проф. Євгена Вертипороха.

Після виїзду за океан проф. Вертипорох продовжував свою участь у діяльності УТГІ. Деякі студенти, які вислухали виклади та проробили вправи ще в Европі, висловили бажання зголошуватися до іспитів на Північно-американському континенті. Для них створено іспитову комісію, до складу якої постійно входив проф. Вертипорох. За його заслуги 1962-го року, в ювілейний рік заснування Української Господарської Академії, попередниці Українського Технічно-Господарського Інституту, професорові Вертипорохові було надано титул почесного доктора. На службі українській науці, будучи поза іншими своїми обов'язками головою канадського комітету для вшанування 50-ліття УТГІ, наш скромний, а в той же час незаступимий професор відійшов у вічність.

Колишній ректор УТГІ, проф. Віктор Доманицький при урочистих нагодах залюбки підкреслював традиції української науки та говорив про „„перед-звісницю" Української Господарської Академії та Українського Технічно-Господарського Інституту — Києво-Могилянську Академію, цю західнього типу високу школу в козацькій Україні, яка заснована на 4 роки раніше ніж найстарший північно-американський університет — Гарвард. Успіхи короткої, бо лише п'ятилітньої авдиторної праці Фармацевтичного факультету УТГІ, керованого проф. Вертипорохом, творять гідне продовження нашої наукової традиції.

Іван Кейван

УКРАЇНСЬКА РУКОПИСНА КНИГА КНЯЖИХ ЧАСІВ
(Уривок з історії українського мистецтва)

Як за Київської держави, так і за Галицько-Волинської всебічна вартість української рукописної книги була в тому, що вона була органічно зв'язана з образотворчим мистецтвом. Уже сам розмір книги, чудовий шрифт і гармонійно пов'язані площі кожної сторінки викликали дуже гарне й естетичне враження. Високомистецькі мініятюри, заставки, кінцівки та ініціяли в додатку надзвичайно вибаглива оправа, прикрашена емальйованими мініятюрами, золотою пласкорізною орнаментикою зі шляхетними каменями, робили книгу прямо мистецьким шедевром. Сьогодні вона викликає надзвичайний подив. Багатство форми, невичерпна помисловість, багатий кольорит і висока технічна майстерність виказують, що культура Київської держави стояла на дуже високому рівені.

Писанням і переписуванням книг займалися звичайно духовні особи як священики, диякони, навіть дяки. Найчастіше цим ділом займалися ченці по манастирях, де постали центри переписування книг, зокрема у Києво-Печерській Лаврі. Це було дуже почесне й боговгодне діло, тому переписуванням книг займалися часто високопоставлені особи — єпископи, митрополити, навіть князі.

Від найдавніших часів, тобто від прийняття християнства Володимиром Великим аж до половини XV ст., книги писали на пергамені (назва від грецького міста в Малій Азії — Пергамос). Це була відповідно виправлена шкіра тварин (теляча, осляча, козяча та овеча), що її привозили з Візантії. Від XII ст. пергамен був уже місцевої, київської продукції.

Звичайно писали книги „уставом" — письмом із простими лініями, правильними кутами, колами й півколами. Теж писали „півуставом" — письмом з неправильними лініями, з літерами часто над рядками, так зв. титлами. Писали спеціяльно виструганими паличками з очерету (стятими прямо, вправо і вліво), що ними можна було передати всі нюанси тонкостей і грубостей шрифту часто з

дійсним мистецьким хистом. Пізніше, на зміну паличкам з очерету, прийшли гусячі або павині пера.

Лінії для рядків та береги кожної сторінки відзначували твердим кістяним або металевим приладом — „штільцем", і ці лінії ніяк не заважали при читанні книги. Чорнила робили самі переписувачі, що знали досконало всякі рецепти. Це були мінеральні різнокольорові краски, далекотриваліші за хемічні. Всякі помилки вишкробували ножиком або змивали губкою, намоченою у воді, коли чорнило було змивальне.

Наголовки книг і розділів, початкові букви (ініціяли), заставки й кінцівки розмальовували звичайно циноброю (киноваром) або й іншими красками: водними, медовими й ґвашами, а в люксусових виданнях часто золотом чи сріблом. „Остромирове Євангеліє" має багато ініціялів, написаних золотом, „Збірник Святослава" — цілу сторінку, написану золотом. Синьої краски вживали дуже рідко.

Переписати книгу гарним мистецьким шрифтом — це була нелегка справа, і для цього були фахові „писці", що тільки цим ділом займалися. Вони передавали свій фах у наступне покоління. А що це було богоугодне діло, ним займалися передусім ченці по манастирях. У Києво-Печерській Лаврі був славний чернець Іларіон, „що знав зручно писати книги й днями та ночами писав їх" — як згадує літописець.

Князь Ярослав Мудрий, засновуючи бібліотеку при св. Софії, „зібрав много писців і перекладав з грецького на слов'янське письмо, і списали книги многі" — каже літописець. У такій велетенській праці, як виготовлення цілої бібліотеки, праця мусіла бути розділена між поодиноких фахівців: книгописців і мистців. Одні писали тексти, другі виготовляли наголовки, треті виконували мініятюри, далі заставки, ініціяли і кінцівки. І хоч праця була до певної міри змеханізована, книга як цілість виглядала по-мистецьки, бо кожний фахівець вкладав максимум праці й хисту. Разом з книгописцями ремісниками при оформленні книги брали учать теж справжні мистці-автори прекрасних мініятюр, заставок, ініціялів і кінцівок, що часто бували на дуже високому мистецькому рівені. На жаль, авторів цих, часто неоціненних, творів не знаємо, бо основну ролю грав не мистець, тільки писець чи переписувач.

Переписування книг вимагало велетенського вкладу праці й наснаги, бо книгу писали не тижнями чи місяцями, але роками. Тому у зв'язку з цією працею збереглися дуже влучні відмічення, напр.: „Рад заєць, як втече з сильця, так і писець, як закінчить останій рядок", або „Радується купець, як вернеться додому, а корабель,

як прийде до тихої пристані, віл, як визволиться з ярма, так і писець, як закінчить книгу".

Книгу оправляли старанно в дерев'яні обкладинки з липового або грушевого дерева, обтягали шкірою, оксамитом або шовком, обкладинки були часто орнаментовані срібними чи золотими прикрасами, часто рельєфами зі шляхетним камінням, перлами та емаллю, тому книга була дорога. Князь Володимир Василькович заплатив за молитовник 8 гривень, а за 50 гривень купив ціле село.

Найстарша книга, що збереглася до наших часів, це „Остромирове Євангеліє", що його переписав дяк Григорій для новгородського посадника Остромира в 1056-1057 рр. Це досить товста книга на 294 сторінок, написана розкішним шрифтом „уставом" на пергамені. Вона прикрашена трьома мініятюрами із зображенням євангелистів Йоана, Луки й Марка, з багатьома ініціялами й заставками. Мініятюри виконані по-майстерному, прекрасно скомпоновані і багато орнаментовані рослинними мотивами. Ініціяли мають рослинні, геометричні й тваринні мотиви, що є першим проявом тератологічного орнаменту (скомпонованого з рослинних, тваринних, часто й людських мотивів). Хоча в цьому оформленні ще домінує візантійський стиль, уже виразно помітні сліди старого українського народнього мистецтва.

А вже друга книга — „Збірник Святослава", що його переписав дяк Йоан у 1073 р., це вже дальший крок до чисто української духовости. Книга прикрашена вісьмома мініятюрами із зображенням Ісуса Христа, собору святих, князя Святослава з родиною, із заставками з рослинно-геометричними мотивами і великими ініціялами. Вони виконані з великим мистецьким хистом і з шороко застосованими українськими народніми мотивами. Характер і стилізація рослинного орнаменту, також геометричного і тваринного (леви, пави й індики), що зображені в мініятюрі з архітектурним характером, показує наглядно, що мистецтво Київської держави усамостійнюється і набирає самобутности. Зокрема говорить про це живий соняшний кольорит.

Третя книга, що властиво є першою, найстаршою, це „Трірський Псалтир" або „Молитовник Ґертруди", що сьогодні зберігається у скарбниці катедри в Чівідале (Італія). Сам псалтир походить з Німеччини (Райхенав) і був написаний для трірського єпископа Еґберта в 984-990 роках. Потім він став власністю княгині Ґертруди, матері волинського князя Ярополка, Петра Із'яславича. Уже в Києві, у Печерській Лаврі, у 70-их рр. XI сторіччя намалювали на ньому п'ять мініятюр, що стильово зближені до двох попередньо згаданих

книг. Поміж цими мініятюрами є сцена, як Христос коронує князя Ярополка і княгиню Ірину, і „Богородиця на троні". Остання позначена староукраїнським характером, типу Києво-Печерської Лаври. Згадані мініятюри обрамовані геометричними орнаментами, з яких деякі мають виразний староукраїнський характер.

З цього періоду, тобто з XI ст. походять також рукописні книги: „Пандекти Антіоха", „Слово Григорія Богослова", і „Архангельське Євангеліє", що в їхніх оформленнях уже з'явився геометричний орнамент у формі плетінки. Цей орнамент дуже старого походження. Його застосували, як бачимо, у поліхромії церков Київської держави, що приписували візантійським впливам, бо там буйно розвинувся плетінковий орнамент. Однак, коли прослідити уважно старий ураїнський орнамент, видно, що і в ньому плетінка була широко застосована, ще у слов'янсьому народньому мистецтві. Хоча не була так вироблена, як українська, все ж давно засвоїла собі ґрунт на наших землях.

У цих трьох книгах бачимо, що, не зважаючи на візантійські впливи, були сильні впливи староукраїнського народнього мистецтва. У своєрідному трактуванні бачимо всякі орнаменти, чи це були рослинні, чи тератологічні, чи у формі плетінки. Помітні вплизи народніх мотивів бачимо теж в оформленні „Юріївського Євангелія" з XII ст., що його переписав Федір „угринець" у Києві в 1119-1128 рр. для Юріївського манастиря в Новгороді. Тут бачимо дуже цікаві заставки з геометричним орнаментом, наче вишивкою, і дуже цікаві й помислові, з великим хистом виконані й скомпоновані тератологічні ініціяли. Зокрема майстерно виконана титульна сторінка з вибагливою аркою — трьома луками, з геометрично-плетінчастим орнаментом, теж із зображеннями звірят і птиць, виконаних із великим реалізмом. Це оформлення безперечно сильно пов'язане з народнім мистецтвом, до якого автор оформлення, мистець Костянтин, мусів мати дуже близьке відношення.

Теж дуже цікаві й вартісні ініціяли у „Листвиці" з XII ст., прикрашені староукраїнським орнаментом — трикутниками, зиґзаками, рисками та крапками.

Як бачимо з цих небагатьох зразків оформлення нашої старої рукописної книги, у часах Київської держави рукописна книга була під кожним оглядом на мистецьких верхів'ях. Наша мініятюра тієї доби як під композиційним оглядом, так і під стилістичним і технічним, мабуть, не мала гідного конкурента у всій тодішній середньосхідній, а частинно і західній Европі. Була вона наскрізь оригінальна, високомистецька й самобутня. Сьогодні наша стара рукописна книга може викликати тільки безмежний подив.

Хоча із здобутків архітектури Галицько-волинської держави збереглося дуже мало, а з монументального малярства та іконографії майже нічого, рукописних книг того часу збереглося досить багато, навіть більше, ніж київських. Про деякі з них згадує Галицько-волинський літопис.

Найважливіші з цих книг, переважно Євангелій, це: „Христинопільський Апостол" з XII ст., „Крилоське Євангеліє" з 1164 р., „Бучацьке Євангеліє", „Холмське Євангеліє", два Євангелія з XII ст. та інші. У їх оформленнях бачимо орнаменти рослинний, геометричний, плетінчасто-геометричний і тератологічний.

В одному з Євангелій із XII ст. зображено в мініятюрі трьох євангелистів, а євангелиста Марка з його символом — левом. Мініятюри виконані надзвичайно тонко. Орнаментика згаданих Євангелій споріднена з орнаментикою південних слов'ян, зокрема болгар, одначе ці орнаменти вже позначені українським характером. Бачимо теж староукраїнські орнаменти, що походять, мабуть, з передкиївської доби. Це рослинні, геометрично-плетінкові й тератологічні орнаменти. „Крилоське Євангеліє" має чудові заставки з рослинними мотивами, а саме — трилистники, прекрасно закомпоновані в кола, виконані в суворій графічній манері та надзвичайно зрівноважені в композиції. Вжито тільки червоного, жовтого і синього кольорів.

Плетінчастий орнамент ширше застосований у галицько-волинських книгах. Зокрема бачимо це в заставках „Крилоського" і „Добрилового" Євангелій та ще в деяких інших, де автори заставок оживляють плетінку рослинними мотивами, різними стрічками, рисками і крапками. У „Добриловому Євангелію" маємо зображення церков, обведених рамкою в дусі народнього мистецтва, особливо з мотивами різьби в дереві.

„Христинопільський Апостол" має більшість ініціялів з геометрично-рослинних мотивів, подібно, як київські рукописні книги.

Плетінчастий орнамент у галицько-волинських книгах зустрічаємо частіше, ніж у київських. Він складніший і з кількома відмінами. Його бачимо в „Крилоському" і „Добриловському" Євангеліях, як і в інших.

Тератологічні мотиви зустрічаємо часто в оформленні галицько-волинських книг. В одному Євангелію є аж 76 таких ініціялів з різними фантастичними птахами, хитро вплетеними в рослинні орнаменти. Часто з хвоста чи крил птаха виростає рослина, а з рота потвори — пальметка. Отже тератологічні мотиви, що прийшли на територію Галицько-волинської держави, поширилися дуже швидко

у великому маштабі і завоювали собі місце передусім в оформленні книги. Зате в київських книгах тератологічних орнаментів зустрічаємо значно менше.

Особливо вражає нас багатство тератологічних мотивів у одному з Євангелій (без назви) з XII ст. Прямокутня заставка розділена на три частини, ніби деревами. У центрі орел у значенні герба, з авреолею навколо голови, з одного боку лев, а з другого ніби бик із піднятим угору хвостом і з рослинним орнаментом. Поза рамкою в центрі, вгорі щось у роді плетінчастого орнаменту й куща. По боках два птахи з довгими хвостами й розпущеними крилами. Знову, теж по боках, звірі, хвости яких сплетені з плетінкою вдолі заставки. На верхніх рогах теж плетінчасті закінчення. Заставка виконана переважно червоною краскою, дуже добре використані декоративні мотиви, а вже до верхів'я доходить технічне виконання.

На спеціяльну увагу заслуговують оформлення Євангелій Галицько-волинської доби: „Галицьке Євангеліє" з 1266 р., „Холмське Євангеліє" з XIII ст. і „Бучацьке Євангеліє" з XII-XIII сторіч.

Винятковою оригінальністю відзначається „Галицьке Євангеліє" — композиційним і творчим задумом, при використанні плетінчастих мотивів у заставках та ініціялах, які виконані червоною, частинно і жовтою красками.

„Бучацьке Євангеліє" оформлене плетінчастими, рослинно-геометричними й частинно тератологічними мотивами. Зокрема дуже оригінальні плетінчасті ініціяли цього Євангелія.

„Холмське Євангеліє" багате декоративними мотивами і, крім плетінки, має цікаві зразки рослинного й тератологічного орнаментів.

Слід згадати про дві заставки „Оршанського Євангелія" з XII-XIII ст. Одна заставка більшого розміру з тератологічним, друга з рослинним орнаментами. Тератологічна заставка прекрасно скомпонована у формі букви „П", з майстерним поєднанням тваринних мотивів з плетінкою. Зокрема дуже цікаві тератологічні мотиви в ініціялах, яких нараховують у книзі біля 50. Жаден ініціял не повторяється і кожен має відмінну композицію. Однак „Оршанське Євангеліє" має багато прикмет з київськими рукописними книгами з передмонгольської доби.

Найбагатші мистецьким помислом у галицько-волинській рукописній книзі були ініціяли. Було їх сотні різних варіянтів, найчастіше з тератологічними мотивами. Вони майже не різняться від київських ініціялів, однак у галицьких книгах бувають частіше застосовані. Теж плетінчастий орнамент частіший у галицько-волинських, ніж у київських. Найширше він використаний у заставці „Бесід Григорія Богослова". Заставка виконана із справжньою майстерністю,

як і більшість оформлень нашої галицько-волинської книги.

Заставки та ініціяли своєю тематикою часто не мали нічого спільного із змістом богослужебних книг, зокрема в пізніших часах. Вони були тільки мистецькими прикрасами. На оформлення галицько-волинських книг, передусім на орнаментику, впливало, в більшій чи меншій мірі, багате народне мистецтво.

Після упадку Київської держави книгописці і різні мистці книги подалися на захід і в Галицько-волинській державі знайшли вдячне поле до вияву. „Мастере всяціи бежаху из татар" знайшли притулок і працю за своєю спеціяльністю, як відмічує літописець. Немає сумніву, що київські майстри принесли з собою теж київські традиції, і мабуть тому галицько-волинська рукописна книга майже не має західньоевропейських впливів.

Галицько-волинський літопис широко відмічує велику ролю і заслуги для нашої книги волинського князя Володимира Васильковича, який був не тільки щедрим меценатом, але теж визначним малярем і книгописцем. Літопис згадує, що князь Володимир був „книжник велик и философ, якого же не би по всей земли і ни по нем не будет". Книг, що їх Володимир Василькович велів переписати, або „сам списал бяше", літопис налічує 47. З них багато було в дорогій і розкішній оправі.

Для Перемиської єпископії подарував князь „Євангеліє апракос, обковане сріблом із жемчугом, що його сам (власноручно) списав був, а до Чернігова до єпископії післав Євангеліє апракос, писане золотом, а обковане сріблом із жемчугом, посередині ж його (був образ) Спаса на емалі".

Далі літописець каже, що „... до свого манастиря (святих) Апостолів дав Євангеліє апракос, а апостол сам (власноручно) списав, великий збірник свого батька тут також положив". Галицько-волинський літопис теж згадує, що князь Володимир пожертвував для церкви у Любомлі Євангеліє, яке „окував усе золотом і дорогим камінням із жемчугом, і Деісус на ньому викутий із золота, цяти великі з фініфтом (емальовані ланцюги), прекрасні на вигляд, а друге Євангеліє апракос, покрите оловітем (оксамитом), і цяту поклав на нього з фініфтом, а на ній святі мученики Гліб і Борис".

З цього видно, що князь Володимир Василькович був постаттю великої культури і багато спричинився до розвитку нашого мистецтва тієї доби.

На підставі згаданих книг бачимо, на яких верхів'ях стояла наша рукописна книга доби Галицько-волинської держави. На тлі тодішньої середнє-східньої Европи вона була вийнятковим мистецьким явищем.

Аріядна Стебельська

БОБРЯНИЙ РУКАВ ЯРОСЛАВНИ І ТРАДИЦІЇ НАРОДНЬОГО ЛІКУВАННЯ

Безсмертні епоси доставляють невичерпане джерело для студій нації, якої вони є дзеркалом, у давнім, зображенім моменті. Відколи почалися студії над „Словом о полку Ігореві", праці вчених зглиблюють щораз то більше так мистецькі вартості твору, як історично-суспільний чи політичний момент, а також свідчення „Слова" про землю, в нім описану, і її жителів. Кожна відомість, подана авторами епосу, представляє собою велику для нас цінність, як відомість „людини високо освіченої", що вже доказане дослідниками, і як українця, жителя наших „полудневих земель", чи навіть „південно-західніх", що також сьогодні є неоспореним фактом.[1])

Студії великих епічних творів провадяться спеціялістами по різних галузях науки. Найбільший сучасний історик медицини, покійний д-р Сіґеріст, у другім томі своєї недокінченої „Історії медицини" присвячує цілий розділ т. зв. „Гомеричній медицині"[2]). В нім розглядається вірування старинних греків у зв'язку з хворобами, як наслідком гніву богів, а саме т. зв. внутрішніми недугами, на які не було ліку поза усмиренням гніву ображеного божества, а також хірургічні знання військових лікарів, під проводом Махаона, „батька хірургії", що приносив поміч пораненим у бою, і дієтетичні поради Полідарія. На цю тему появилася між іншими окрема праця дослідника Даремберга,[3]) який нараховував і дослідив 141 ран, згаданих у Іліяді. Ці описи дуже цінні для істориків медицини, бо представляють

---

1) Досить вичерпні студії про автора „Слова" подає Рибаков у книжці: Б. А. Рыбаков, **Русские летописцы и автор „Слова о полку Игореве"**, „Наука", Москва, 1972, стор. 393-512.

2) Henry E. Sigerist, "Homeric Medicine" **A History of Medicine, Vol. II: Early Greek, Hindu, and Persian Medicine,** Oxford University Press, New York, 1961, стор. 16-39.

3) C. Daramberg, "Etudes d' archéologie medicale sur Homere, **Revue Archéologique,** 1865, N. S., 12:95 - III, 249 - 67, 338 - 55, також в окремій книжці: **La Médicine dans Homère,** Paris, 1865.

вони собою найстарше писане джерело дослідів, не дивлячись на літературний, а не науковий характер твору.

„Слово о полку Ігореві", так як і інші пам'ятки нашої старої літератури ще ждуть дослідів у ділянці народнього лікування і вірувань, чи філософічно-етичних принципів. Одначе праця в напрямі пізнання нашої найстаршої медицини, що дала базу для народньо-лікувальних звичаїв, вже почалася, і є надія, що за деякий час багато неясних моментів нашої традиції дістане наукове освітлення.

Великий крок вперед у тій ділянці зробив доцент Микита Думка. Невеличка об'ємом, але дуже змістовна праця „Про медицину скіфів" (скитів), яку автор назвав „Історико-медичним дослідженням"[4]), використовує передовсім матеріял збережений у письмі авторів таких як Геродот, Гіппократ, Арістотель, Ґален та інших. Археологічними знахідками автор користується в дуже незначній мірі, хоч наголос праці поставлений на матеріяльних засобах лікування, які, з відомих причин, автор вважає єдиними науково виправданими. Велика ділянка медицини, а саме „лікування словом", що нав'язує до релігійних вірувань чи магічних практик, є ледве згадана автором, і то лиш побіжно.

Особливої уваги заслуговує четвертий розділ праці доц. Думки, про „Лікування методом та засобами тваринного походження". Думка зупиняється з усіх тварин найдовше над бобром, як джерелом різнорідних ліків. (Стор. 45--46).

Доцент Думка не зупиняється на одній лише лікувальній прикметі понтійського бобра: „Полювали на бобрів не тільки для бобрової струмини. У Плінія є свідчення щодо вживання бобра в медицині. Він описує, що при подагрі, ревматизмі, болях суглобів та інших захворюваннях кісток добре носити взуття з бобрових шкур, передусім з понтійського, тобто скіфського, бобра та з шкури морського теляти-тюленя".

Автор праці про медицину скитів так реасумує інформації про бобра: „Бобер з незапам'ятних часів вважався свого роду панацеєю в народній медицині. Тому стає зрозумілим, що під кінець XVII ст. (в 1685 р.) з'явилася навіть окрема книга, видана в Авґсбурзі (Німеччина) під назвою „Кастрологія", в якій докладно описується лікувальні властивості різних органів і навіть зубів і хутра бобрів..."

Як кожне слово в „Слові о полку...", окреслення „бобряний" має в першу чергу функцію поетичну як епітет, і то пов'язаний із іншими словами так звукописом — алітерацією звуку „р" (рукав,

---

4) Доцент М. С. Думка, **Про медицину скіфів (історико-медичне дослідження)**, Державне Медичне видавництво УРСР, Київ, 1960.

ріці, утру, криваві, рани) як і троїчною функцією „трьох стихій" (полечу, умочу, утру).[5])

Епітети, які включені в це звернення княгині, не відповідають точно трьом стихіям, але вони також є в числі три: „бобряний рукав", „криваві рани", „могуче тіло". Слід звернути увагу на відповідність і „реальне значення" кожного із цих епітетів. Вони не належать до „постійних" епітетів, чи позичених із усної словесности поетичних образів — формул, на які особливо звертають увагу дослідники.[6]) Наявність „реальних" вставок у середньовічній поезії, зокрема Київської школи, не була одначе „реалізмом" у стильовім значенні, була це форма „доказів правдивости свідчень" літописця, автора „житія" чи іншого пов'язаного з живими подіями твору, а навіть проповідника — оратора.[7]) В „Слові о полку Ігореві" є багато таких „реальних даних", якими займаються вчені. Це не лиш історичні постаті, історичні події, описи топографічні чи баталістичні — „Слово" багате на відомості про звіринний світ нашої землі, і природа в цьому епосі грає величезну ролю, так поетично-символічного як і дійсного характеру.

Бобряний рукав Ярославни звернув увагу вчених також і для оспорювання автентичности „Слова". Микола Гудзій в праці, яка боронить автентичність нашого героїчного епосу, наводить думки французького вченого, А. Мазона:[8])

„Так, живописное изображение костюма Ярославны („бебрян рукав") и взывание к раненому князю, раны которого перевязывает его дама, по мысли Мазона, заставляет вспомнить рыцарские

---

5) На „три стихії" в Плачі Ярославни і їх художнє чергування звернув увагу Р. Якобсон у статті: „Композиция и космология плача Ярославны", **Труды Отдела древнерусской литературы**, том XXIV, АН СССР, „Наука", Ленинград, 1969, стор. 33.

6) В. Перетц, „Эпитети в Слове о полку Игореве и в устной традиции", **Известия Отделения русского языка и словесности**, Том XXX, АН СССР, Ленинград, 1926. Цю статтю наводить та обговорює, даючи поправки, Святослав Гординський в статті „Поетичні образи-формули в „Слові о полку Ігореві" і в народній поезії", **Слово о полку Ігореві і українська народна поезія**, УВАН, Вінніпеґ, 1963, стор. 40. Велике значення постійних епітетів помічає теж Юстінія Бєшаров у праці: **Imagery of Igor' Tale in the Light of Byzantino-Slavic Poetic Theory**, E. J. Brill, Leiden, 1956, стор. 54.

7) Ігор Єремін цій проблемі присвятив свою статтю „Новейшые исследования художественной формы древнерусских литературных произведений", **Труды Отдела древнерусской литературы**, Том XII, АН СССР, Москва, 1956, стор. 284-291. Єремін підкреслює „доказове" значення „правдивих деталів", а не стилістичне, яке б мало, за думкою деяких підсовєтських вчених, доказати наявність реалізму як стилю в княжу добу.

8) A. Mazon, **Le Slovo d'Igor**, Paris, 1940, стор. 116.

романы уже упомянутого Трессана, сдобренные эпитетами, якобы чуждыми (почему? — Н. Г.) средневековью („кровавые его раны", „на жестоцем его теле").[9])

Сам прикметник — чи епітет „бебрянъ" дістав коментарі вже в перших рукописах та перекладах. В перекладі зробленому для Катерини II є така замітка:

„БЕБРЯН'Ъ, думать надобно, бобровой. Ибо мѣхи сих'ъ звѣрей употреблялись в'ъ древности на шубах'ъ".[10])

Одначе новіші дослідники не залишили цього перекладу одобреним. Значну увагу присвячує цьому слову Н. А. Мещерський в статті „К изучению лексики и фразеологии „Слова о полку Игореве"." Лінгвістичними дослідами доходить він до цілком нових концепцій:

„Значение прилагательного „бебрян" — „шелковый"... Равным образом и существительное „бобр — б'ъбр" ... очевидно в соответствии с хазарским „хаз", могло являться одновременно названием как драгоценного меха, так и тонкой шелковой материи.

... текст „Повести об Акире" содержит два раза слово „б'ъбр" в значении „шелк", „виссон", „тонкое полотно".

Таким образом, для нас не остается сомнения о том, что в древнерусском языке существительным „б'ъбр" могло обозначаться не только известное пушное животное, но и какая-то драгоценная, висонная или тонкая полотняная ткань."[11])

Інтерпретацію Мещерского наводить і Адріянова-Перетц,[12]) зазначуючи, що форма „бебрян'ъ" крім „Слова" знаходиться лишень у перекладі Флавія, що наводить у своїм „Словарі" Срезневський.[13])

„Народність" нашого епосу „Слово о полку..." була боронена численними дослідниками, так нашими, як і чужими. Із відомих імен варто згадати такі як Віссаріона Бєлінського (стаття з 1841 р.), Максимовича, Буслаєва, Мілєра, Тіхонравова, Потебні, Грушевського, Гудзія, Ліхачова, Адріянової-Перетц, а також Святослава Гординсько-

9) Н. К. Гудзий, „По поводу ревизии подлинности „Слова о полку Игореве"," **Слово о полку Игореве — памятник XII века,** АН СССР, Москва, 1962, стор. 103.

10) Л. А. Дмитриев, „Перевод в бумагах Екатерины II", Тексты первых переводов „Слова о полку Игореве, **История первого издания „Слова о полку Игореве", Материалы и исследование,** АН СССР, Москва, 1960, стор. 335.

11) Труды Отдела Древнерусской Литературы, Том XIV, АН СССР, Москва, 1958, стор. 43–44.

12) В. П. Адрианова-Перетц, „Стилистический и лексический комментарий к „Слову о полку Игореве", **Слово о полку Игореве и памятники русской литературы XI–XIII веков,** „Наука", Ленинград, 1968, стор. 170.

13) И. И. Срезневский. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам, том III, СПб, 1893–1903, стор. 192.

го.[14]) Беручи до уваги обзнайомлення автора із існуючими в народі традиціями, можна припускати, що окреслення рукава княгині як „бобрового" мало зв'язок не лишень із фолкльорними поетичними формулами, але теж із бажанням автора дати певну документацію подій важливими деталями. Для точнішої аналізи наведу оригінальний текст першого звернення Ярославни (за редакцією С. Гординського, 1950 р.):

„На Дунаи Ярославын'ь глас'ь ся сл'ышить, зегзицею незнаема рано кычеть: „Полечю, рече, зегзицею по Дунаеви, омочю бебрян'ь рукав'ь в'ь Каялѣ рѣцѣ, утру князю кровавыя его раны на жестоцѣм его тѣлѣ".[15])

Прозовий переклад на сучасну українську мову в тій же редакції так звучить:

„На Дунаї чути голос Ярославнин, зозулею самотньою вранці кличе: „Полечу, каже, зозулею по Дунаєві, омочу бобряний рукав у Каялі-ріці, утру князеві криваві його рани на могучім його тілі".[16])

У „Примітках", під ч. 26 (Плач Ярославни), С. Гординський так пояснює гасло „бобрян рукав": „бобри були коштовним хутром, часто згадуються в народній поезії:

Наш Іван молоденький
От шлюбу приїжджає,
Єго шапочка з трех бобронько в..."

(Батюшков, Пам. Старини, 1885)

Шухевич у „Гуцульщині" ч. II подає мотив пісні про „зозулю, яка шиє шовковий рукавець".[17])

---

14) Звернення не до книжних, а до народніх джерел у інтерпретації „Плачу Ярославни" особливо виправдане. „Народність" цього уривка (і цілого фіналу „Слова") помічена між іншими Ліхачовим: „Характерно при этом следующиее. Больше всего книжные элементы сказываются в начале „Слова". Как будьто бы автор, начав писать не мог ище освободится от способов и приемов литературы. Он недостаточно ище оторвался от письменной традиции. Но по мере того как он писал, он все более и более увлекался устной формой. С середины произведения он уже не пишет, а как бы записывает некое устное произведение. Последние части произведения: особенно „Плач Ярославны", почти лишены книжных элементов". Д. С. Лихачев, „»Слово о полку Игореве« и процес жанрообразования XI–XIII вв.", **Труды Отдела древнерусской литературы,** Том XXVII, **История жанров в русской литературе X–XVII вв.,** АН СССР, „Наука", Ленинград, 1972, стор. 75.

15) „Слово о плъку Игоревѣ, Игоря, сина Святославля, внука Ольгова", **Слово о полку Ігореві, Героїчний епос XII віку,** Ювілейне видання в 150-ті роковини першого друку 1800--1950, за редакцією Святослава Гординського, Вид. „Київ", 1950, стор. 29.

16) Там же, стор. 35.

17) Там же, стор. 89.

Інші пояснення, які дає Гординський до цього уривка є у відношенні „На Дунаї", „Ярославин глас", „Зегзицею... кичеть". Зегзиця дістає пояснення: „в народній поезії зозуля уосібнює покинуту жінку або вдову".

Переглядаючи інші видання оригінальних текстів або перекладів, можна найти подібні пояснення окремих слів чи зворотів у примітках. Примітки Гординського під тим оглядом чи не найбагатші. Михайло Грушевський у II томі „Історії української літератури" подає цікаве пояснення слова „незнаєма": „непомічена ніким".[18]) Таке пояснення дає більше настрою, ніж слово „самотня", і є точнішим перекладом.

Шевченкові переклади можуть служити як пояснення настрою і змісту, бо ніхто, так як Шевченко, не мав стільки вичуття глибини ліризму „Плачу Ярославни". Нам відомі два Шевченкові переклади, один повний, з 4 червня 1860 року, другий неповний (тільки дві строфи) з 14 вересня того ж року. Двічі опрацьованою є якраз та строфа, що нас цікавить. У другім варіянті є більша близькість з оригіналом, але настрій, глибина ліризму першого варіянту є чи не сильніші від того, що в оригіналі „Слова...":

„В Путивлі граді вранці-рано
Співає, плаче Ярославна,
Як та зозуленька кує,
Словами жалю додає.
— Полечу, каже, зигзицею,[19])
Тією чайкою-вдовицею,
Та понад Доном полечу,
Рукав бобровий омочу
В ріці Каялі. І на тілі,
На княжім білім, помарнілім,
Омию кров суху, отру
Глибокії, тяжкії рани...—"[20])

---

18) Михайло Грушевський, **Історія української літератури, Томи II і III,** „Книгоспілка", Нью-Йорк, 1959, стор. 189.

19) Італійський дослідник „Слова", Ерідано Баццареллі, (Eridano Bazzarelli, "Per nuova interpretazione del "Pianto di Jaroslavna"," Societa Rivista bimestrale, Roma, 1957, No. 3. Giugno, стор. 617–622, користується не лишень працею Н. В. Шарлеманя „Из реального коментария к „Слову о полку Игореве", **Труды Отдела древнерусской литературы, т. VI,** Москва 1949, стор. 111–124, і приймає його переклад слова „зигзиця" на „чайка" — як символ плачу, але і перекладом цього слова Тарасом Шевченком. Це подає Е. И. Боброва у статті „К новому истолкованию плача Ярославны", **Труды Отдела древнерусской литературы, Том XXIV, Литература и общественная мысль Древней Руси,** „Наука", Ленинград, 1969, стор. 37.

20) Слово о полку Ігореві... за ред. Святослава Гординського, стор. 37.

Другий варіянт вдержує той самий настрій, що і перший, хоч іншими засобами:

„В Путивлі траді вранці-рано
Сумує, плаче Ярославна.
— Полечу, рече, зозулею,
Понад Дунаєм полечу!
Рукав бебряний омочу
В ріці Каялі... І омию
На княжому дебелім тілі
Засохлу кров його... Отру
Глибокії на любім ладо рани.—" [21])

Наголос, який Шевченко кладе на „рани Ігореві", незвичайно образно малює настрій княгині, яка бодай думкою, бодай словом, бодай бажанням хоче принести полегшу фізичному терпінню її ладо. І чи тіло князя описане як „біле, помарніле" — що дає настрій пієти, чи „дебеле" (що є дослівним перекладом), що контрастує із його безвладністю, через рани, але нагадує в нім воїна, тіло князя є поранене, і чекає дотляду. Із описом — дуже плястичним — ран, іде виразна функція княгині, як сестри-жалібниці, чи військового лікаря: „І на тілі, на княжім білім, помарнілім, омию кров суху, отру глибокії, тяжкії рани". Або: „І омию на княжому дебелім тілі засохлу кров його... Отру глибокії на любім ладо рани".

Настрій, витворений словами оригіналу, чи Шевченкових переспівів, не дає місця для пояснень впровадженого автором окреслення „бобровий" як частини княжого одягу, його багатства. Деякі видання „Слова о полку Ігореві" мають пояснення „бобрового рукава" як „дуже м'якої матерії".[22]) В такім розумінні боброве хутро у цім контексті має багато більше логіки.

Впроваджений Гординським уривок з народньої пісні має цілком інший зміст. Там „Іван молоденький от шлюбу приїзджає" і йому хвастатись, що його „шапонька" аж із „трех бобронько́в" цілком пасує. Ярославні хвастатись багатством одягу — нічого. Її метою є порятувати думкою коханого чоловіка і вона працює уявою „ЯК" йому допомогти. У великім мистецтві немає нічого зайвого. Все є доцільне, усі мистецькі засоби зумовлені змістом. Підкреслення багат-

21) Там же, стор. 38.

22) До видань, в яких багато пояснень, а між ними й заторкнутий нами „бобряний рукав" має вияснення по лінії дослідів Мещерського, належить **Слово о полку Игореве, Древнерусский текст и переводы,** Вступительная статья, редакция текстов, прозаический и поэтический переводы, примечания к древнерусскому тексту и словарь В. И. Стеллецкого, „Просвещение", Москва, 1964. Примітки на стор. 197.

ства одягу княгині було б не тільки зайвим додатком у тексті, але й великим дисонансом у настрої.

Якщо відкинути можливість факту, що автор „Слова" був обзнайомлений з таємницями народнього лікування і знав „цілющі" прикмети бобрового хутра, треба скорше погодитись із скромним поясненням рукава як „дуже м'якої матерії", заступаючої в ті часи вату. Пояснення, уведене Гординським, хоч зв'язує цей уривок „Слова" з народньо-пісенними традиціями, але нарушує зміст і настрій „Плачу Ярославни", а тим самим велич „Слова" як мистецької сукупности.

Коли ж, одначе, прийняти припущення, продискутовані на початку, за можливі, студії нашої народньої медицини збагатяться приміром з нашої, а не чужої літератури, дістануть підтримку українського писаного слова.

Олександра Копач

„БРАНЬ АРХИСТРАТИГА МИХАЇЛА СО САТАНОЮ" Г. СКОВОРОДИ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР

Григорій Сковорода, один з найвидатніших творців духових цінностей-скарбів української нації, стоїть „у центрі української духової історії".[1]) Г. Сковорода — поет, байкар, драматург, композитор, педагог, великий просвітитель і, в першій мірі, філософ. Він — новатор у всіх ділянках творчости, новатор у філософських концепціях.

Григорій Сковорода — це світило людського духа, що його темрява державної руїни в Україні не змогла покрити забуттям, як це сталося з дуже численним гуртом визначних людей у XVIII ст. Світло його філософської думки таке сильне, що й дотепер воно не меркне, а навпаки, в нашій добі світить, як провідна зоря для „загубленої" української людини, для людини як такої, для жителя нашої плянети.

Саме тоді, у другій половині XVIII ст., коли Емануїл Кант трудиться над проблемою виникнення всесвіту, соняшної системи, поняттями часу-простору, коли Вільям Гершель відкриває нову плянету нашої соняшної системи — Уран, Григорій Сковорода відкриває людині шлях у глибину її істоти. Його увагу притягають не соняшні світи, далекі плянети, хоч це все йому не чуже, а цікаве, простудійоване з найновіших дослідів того часу, але людина — істота, що сама відкриває оті далекі неебесні тіла, що порядкує життя на землі, що творить культурні процеси, а сама у вічних сумнівах і неспокої, ця людина стає осередком уваги філософа.

Ідучи за життям своєї доби, за покликом своєї душі, Сковорода концентрує всю увагу на людині доби великих зламів, доби руйнування вартостей: державницьких, в наслідок упадку української козацької держави, соціяльних, що їх джерелом стало знищення українського демократичного устрою та заведення окупаційною владою кріпацтва, найстрашнішого насильства над людиною; згадані події спричинили упадок і інших духових вартостей, найбільших цінностей людини: свободи, правди, добра, гуманности.

---

1) Григорій Сковорода, т. I, вид. АН Української ССР, Київ, 1961, ст. 438.

На рятунок людини, її духа виступає Сковорода, захищає її від загибелі своїм навчанням, власним прикладом на запилених шляхах мандрівника, своїми творами робить в Україні куди більше, чим його сучасники в західніх країнах Европи, як оце в Німеччині Ґоттгольд Лессінґ, що пише трактати про політичну свободу людини, розвиває ідею рівности всіх людей; у Франції Франсуа Вольтер виступає проти деспотизму, пише трактати про толеранцію; Шарль Монтеск'є обстоює права людини на свободу, як також домагається того Жан Жак Руссо та інші.

Твори сучасників знані були Сковороді, як і всі філософські надбання людства, бож він вийшов з Києво-Могилянської Академії, де розвивалось і цвіло філософське мислення, збагачувалось новими концепціями в трактатах українських філософів XVII і XVIII століть. До ряду цих філософів належать Йосиф Кононович-Горбацький, Іннокентій Ґізель, В. Ясинський, Й. Кроковський, С. Яворський, Т. Прокопович, Г. Кониський, С. Тодорський, М. Козачинський, В. Золотницький, І. Хмельницький, Я. Козельський.[2])

Завершуючи філософське мислення своїх попередників і сучасників, Сковорода створив власну оригінальну систему, а зокрема концепцію сродної праці. У своїх трактатах він розвиває думку про три світи: макрокосм — всесвіт, мікрокосм — людину, і світ символів — Біблію. У всьому мислитель бачить зовнішність і сутність — світ видимий і світ невидимий, від якого саме походить все видиме. Людина — дуже складна істота, все її зовнішнє діяння — вияв внутрішньої сутности, істоти. В людині діє дві натури, два начала: добро і зло, що ведуть між собою постійну боротьбу.

Філософське мислення домінує у всіх творах Сковороди, як і навпаки: його літературні здібності знайшли свій вияв у філософських трактатах, як підкреслюється це в передмові до двотомного видання творів Сковороди:

> Філософські твори Сковороди заслуговують на увагу з погляду суто літературного. Твори філософа здебільшого не сухі трактати, а живі розмови з безліччю метафор, порівнянь, алегорій тощо. Виклад найчастіше ведеться у формі бесіди, діялога між співрозмовниками.[3])

Саме форму діялогу уважав мислитель за найбільш підхожу для своїх трактатів, і саме в цій формі написані його твори філософського змісту — майже всі, крім двох-трьох, за хронологією перших.

Не зайвим, може, буде згадати, що ця форма, форма діялогу, має дуже старовинну традицію, що сягає грецької творчости. У IV ст. перед Христом у формі діялогу писав свої твори Платон і з тієї

---

2) Від Вишенського до Сковороди, вид. Академії УРСР „Наукова думка", Київ 1972.

3) Григорій Сковорода, т. I, Вид. Академії наук УССР, Київ, 1961, ст. XXXIII.

пори діялог став клясичним жанром філософської прози. У нас в Україні ця форма здавна знана і поширена, як от у трактатах Теофана Прокоповича, у визначного сучасника Сковороди — Ґ. Лессінґа та в багатьох інших мислителів.

Форма діялогу вносить легкість у наукові праці, якими є трактати, робить їх доступними ширшим колам читачів, ставить їх на межі поміж стисло-науковим викладом і літературою.

Дмитро Чижевський підкреслює „цікаву й діялогічну форму творів Сковороди", хоч бачить у ній радше зовнішню прикрасу, бо, на його думку, вона „не зливається органічно зі змістом творів".[4]) Так воно є одначе не в усіх трактатах філософа. У цій формі неначе змагаються два вияви душі Сковороди, два його основні таланти: талант мислителя-вченого і талант письменника. Так у трактаті „Брань Архистратига Михаїла..." замітна перевага літературного хисту, і це дало привід дослідникові Сковороди Б. А. Деркачеві помістити „Брань" у літературній спадщині філософа.[5])

Саме наше завдання розглянути „Брань Архистратига Михаїла со Сатаною" з літературного боку і виявити його художні особливості.

Тема трактату

Тема трактату „Брань Архистратига Михаїла со Сатаною" вже в самому наголовку виявляє боротьбу між двома елементами — Добром і Злом, що персоніфіковані в постаті янгола і диявола. Ця боротьба добра зі злом, це, можна б сказати, одна з основних проблем людства. Знана вона з найдавніших історичних часів як боротьба Озіріса з Сетом, як дуалізм Заратустри, як боротьба янгола і диявола.

Ця проблема, боротьба Добра і Зла, привертала до себе увагу письменників і філософів усіх часів. Знайшла вона свій ґрандіозний вияв в Ґетовому Фавсті, де він говорить про дві душі у своїх грудях, про те, що одна з них „приссалася до щастя цього світу", а друга „рветься ген з грудей моїх в країну духів, тайнами повиту".

Ця сама проблема займала увагу Сковороди-філософа. У своїй творчості присвятив він їй багато місця, бо аж три трактати протягом більше як десятьох років. Перший з цих трактатів, „Бесіда нареченная двоє", написаний у 1772 році, другий трактат „Брань Архистратига со Сатаною" написаний у 1783 році, а третій „Пря Бісу со Варсавою" мабуть у 1784 році. Останній твір — це наче пряме

4) Д. Чижевський. Історія української літератури". Вид. УВАН, Нью-Йорк, 1956, ст. 309.

5) Григорій Сковорода. Літературні твори. Вид. „Наук. думка", Київ, 1972.

продовження теми боротьби з чортом із житій святих у староукраїнській літературі, зокрема в Києво-Печерському Патерику".[6])

Тема трактату „Брань" роз'яснює Сковорода доволі широко в листі до Михайла Ковалинського з 19 червня 1788 року. Виходячи зі своєї філософії про дві природи, автор каже так: „... сія земличка імієт дві частини — дольнюю і горную, здішнюю і тамошнюю, прокляту і благословенну, бісовську і Господню...".[7])

А далі про „Брань" так пише в тому ж листі: „Сего убо ради сія книжечка ізводить на поднебесний позор два серца: ангельское і сатанское, борющаяся между собою. Сія два царства в каждом человікові діють вічную борбу".[8])

Розвинувши і вияснивши тему боротьби, автор ставить тезу як у філософських трактатах, а саме: „Претрудно бить злим, легко бить благим", тяжко чи радше претяжко бути злим, легко бути добрим.

Сюжет

Сюжет трактату побудований на конфлікті Архангела Михаїла зі Сатаною. Сатана підноситься з безодні і „адським риком" визиває небо, „дім Божий". Архистратиг Михайло злітає на своїх срібноперих крилах з гаслом на устах „Хто як Бог". Між ними вив'язується розмова, в якій філософ обґрунтовує свій погляд про Добро і Зло на світі.

Отож Сатана твердить, що тяжко бути мешканцем неба, бо тяжко бути добрим. Архистратиг обурений цією клеветою, доводить, що навпаки — легко бути добрим, бо це „сродне" діло, а значить і конечне і легке, як конечним для людини є сонце, повітря і земля, без яких людина не може існувати, не може жити. Річ тільки в тому, що диявол посіяв у світі між людьми зерно неправди і все обернув навпаки: світло назвав темрявою, те, що гірке, назвав солодким, те, що солодке, назвав гірким. Люди, попавши в цю диявольську сіть, втратили змисл розрізняти добро і зло, а в наслідок цього постало перемішання понять і з цим погибель людського роду.

У серцях людей залишилась тільки туга за добром, за Богом. Туга, одначе, це — хворість, недуга, розслаблення. Тому треба тугу замінити радістю і відвагою, брехню — правдою. Тоді відкриється джерело щастя для людини, для людства.

Задум твору і сюжет реалізує автор у дії.

Будова твору

Дія твору проходить (проведена) у двох площинах, небесній і земній, творить наче „космічне дійство" в трьох картинах. Після

---

6) Григорій Сковорода. Вид. „Наукова думка", Київ, 1973, т. 2, ст. 514.
7) Григорій Сковорода, т. I, вид. АН УССР, Київ, 1961, ст. 439.
8) Там же, ст. 439.

кожної картини йде дискусія, що теоретично обґрунтовує філософське питання.

Подібність космічного дійства знаходимо в світовій літературі, наприклад, в Ґетовому Фавсті, де „пролог" відбувається на небі. Присутні архангели: Михаїл, Гавриїл, Рафаїл, а Мефісто-Сатана розмовляє з Господом. Сцена ця, радше дія, потрактована досить статично, у противенстві до розмаху і динаміки в „Брані", але Ґетовий Господь дозволяє Сатані спокушувати людину, бо знає, що:

В душі, що прагне потемки добра,
Є правого шляху свідомість.[9])

У „Брані" Сатана не може ввійти до „зоряного дому", де живе Премудрість, а задержується тільки на грані атмосфери, і нема про те й мови, щоб Сатана міг бути в присутності Божій. Це згідно з світоглядом нашого народу, що навіть молитвами не годиться докучати Богові і тимто радше звертатись треба до святих, що знайшло свій вислів у літературі наших часів.[10]) Але зате часто виступає постать Сатани побіч Архангела Михайла. Згадати б, що образ боротьби Архангела з Сатаною був у нас дуже популярний у добі барокко, на іконах, на амвонах, як було це й в західній Европі.[11]) Кінцевий акт боротьби цих двох протилежних сил зображений у малярстві перемогою ангела над змієм. Так і кінчається суперечка Архангела Михайла у „Брані", і янгол скидає копієм напасника із хмар у безодню.

На шум боротьби злітають інші архангели: Гавриїл, Рафаїл, Уриїл, Вараїл, засідають на веселці-райдузі і ведуть дискусію, що називається „Бесіда ангельськая". Янголи говорять про диявольську клевету та підступ, якими Сатана відводить людей від істинної радости.

Друга сценічна картинка зображується на землі, де проходять два великі життєві шляхи: Спасенний — правий зі сходу на південь, і Вентер — „риболовна сіть" — лівий зі сходу на північ. Від цього північного шляху відділюється мала дорога в напрямку спасенного шляху.

Шляхами спішать мандрівники, шумить людське життя. Його всі вияви спостерігають янголи, коментують його, згадуючи при цьому багато подій, що вже колись давно переплили цими шляхами у вічність.

На правому „спасительному путі" іде мандрівник „веселими ногами", оглядає горизонт, відпочиває на горбі, на зеленій траві, а „ду-

9) Йоган Вольфганґ Ґете. Твори. Вид. „Молодь", Київ, 1969, ст. 74.
10) О. Довженко. Зачарована Десна. Твори, т. 2, вид. Худ. літ., К., 1959, ст. 14.
11) Д. Чижевський. До проблем барокко. „Сучасність" ч. 4, 1974, ст. 42-45.

шею він на небі поміж янголами обращається", як каже архангел Гавриїл. Цим саме шляхом колись ішов Мойсей, Давид, пророки і сам Ісус Христос. Ім'я мандрівника — Даниїл Варсава.

За спонукою Рафаїла янголи звертають свою увагу на лівий шлях. І тут же спостерігають також одного мандрівника з-поміж товпи інших людей. Цей мандрівник обладований мішками, кошами, кошиками, тяжко посувається вперед під тягарем, приспівуючи пісню про золото „о святоє злато над тебе в світі ніт", бо „столь богат, столь всім брат і честен і пригож..." На шляху цьому крики, музика, вереск всяких честолюбців і „сластолюбців".

З цього шляху бічною дорогою пробираються в напрямку „спасительного" шляху мандрівники іншого типу. Вони в довгих опанчах, що тягнуться по землі, обвішані святими книгами, іконами. У їхніх торбинах Йорданський пісок, змішаний з грішми. Вони вдають побожних, але вся їхня молитва — це молитва про золото та багатство: „Услиши, Боже, вопль і рик! Дажд нам богатство всіх язик".[12])

Від цього видовища відвертаються янголи, а, проспівавши пісню „Бездна бездну призиваєт...", ведуть дискусію про клевету, що саме означає крадіж думок. Диявол, що дослівно означає зводник чи переводник, украв людині добру думку і цим, вчинивши перепону на шляху добра, зводить людину на дорогу зла. Найбільша клевета в тому, що диявол перекрутив думку „конечне царство Боже" на „трудне є царство Боже". Через те людина забула, що те все, що для неї є конечним, Господь учинив натуральним і не трудним, як ось повітря, сонце, земля. Хто ж може без цього жити, хто ж без цього існує, підкреслюється в дискусії.

Третя картинка, що приходить по цій розмові, діється на небі і на землі: Невіста Божа втікає від змія. Архангели допомагають їй в утечі, виносять на хмарі, і вона зі сином сідає на веселці, а хор янголів співає „Воньми небо і земля". Розповідь про відродження світу — вселенної, хор янголів, пісня перемоги, антифон і старовинна українська пісня про прихід весни, що співають янголи, творять разом величаве зображення перемоги Добра над Злом, творять тонацію радости всесвітнього відродження.

У висліді величава панорама двох світів — макрокосму і мікрокосму, двох світів — видимого і невидимого з символічними образами відродження добра, перемоги над злом.

Це драматичне дійство в двох площинах, небесній і земній з плетивом Божого і людського елементу, нагадує в деякій мірі вер-

12) Григорій Сковорода, т. І, вид. АН УССР, Київ, 1961, ст. 455.

тепну драму, яка в Україні тішилась великою популярністю. Містерія народження Бога на землі в символічних образах Матері та Дитяти закріплювала віру в перемогу Добра. Сковороді, що й сам був автором вертепної драми, символіка цієї дії як і будова були не тільки дуже близькі, але й елементами його творчого думання.

Не зайвим буде згадати, що дослідники творчости Й. В. Ґете висловлюють думку, що „Фавст" виріс із ґрунту лялькового театру.[13])

Отож можна, мабуть, сказати, що будова „Брані" — це в першій мірі драматична будова з конфліктом і розв'язкою. Правда, конфлікт потрактований у рамах світу невидимого, в світі духів, а не в людській душі, як це бачимо в Ґетовому Фавсті. Людський світ у „Брані" представлений контрастово, біло-чорними кольорами, але персонажі поодиноко і групово сильно зображені яскравими барвами.

Персонажі

Ґротесково показані лицеміри в преобширних опанчах, в капішонах, з дрючками в руках. Вони несуть дзвони та ікони, посуваючись з цим тягарем „як воли".

Найбільше індивідуально представлений мандрівник на праведному шляху, це Даниїл Варсава. Він ступає „веселими ногами", махає руками, спочиває біля криниці. Його душа радісна, бо він полюбив Божу славу, хоч він по землі бродить, серце його на небі[14]). Цікаві це риси автопортрету внутрішнього характеру. У деяких своїх творах залишив Сковорода риси свого зовнішнього вигляду.

Коли йдеться про інші персонажі, то вони не індивідуальності, а типи. Архангели відрізняються один від одного виглядом крил, і тільки одинокий архангел Михаїл наділений індивідуальними прикметами воїна, що діє, не тільки говорить, хоч саме мова його позначається гостротою, в ній є емоції, сила і рішучість.

Людська товпа — це маса, що йде по лівому шляху серед шуму погоничів, крику, тупоту коней, струсу колісниць, над нею запахи всякої їжі, серед неї підкупство, лакімство, злодійство і т. п.

Для розгорнення характеристики персонажів автор покористувався, дуже майстерно, піснями, що вони їх співають. Кожна пісня відкриває саму суть світогляду персонажів так янголів, як і людей.

Також янголи доповнюють характеристику персонажів своїми коментарями, цитатами зі Святого Письма.

Сюжетна тканина

Велика кількість дискусій, цитатів, приказок, віршів і пісень не

---

13) Essays in German and Comparative Literature by Oskar Seiblin, University of N. Carolina, N. Y., 1961, p. 61.

14) Григорій Сковорода, т. I, вид. АН УССР, Київ, 1961, ст. 448.

спричинюються до дії, і вона слаба, але за те вони розвиваються і роз'яснюють задум автора, саму мету філософського трактату. Через те сюжетна тканина твору стала багатобарвна, насичена мудрістю не тільки автора, але глибиною Св. Письма, старовинних філософів, мудрістю народу.

Особливу ролю призначив автор поезії, пісням. З тринадцятьох поетичних творів одинадцять називає автор піснями, одна — це молитва, одна — антифон і одна — народня пісня. Не всі інші пісні авторства Сковороди. Антифон, як про це свідчить філософ, належить перу Теофана Прокоповича, а „побідная пісня" є Варлаама Лащевського. Згадуючи в примітках цього автора, Сковорода з великим жалем говорить, що твори Лащевського, знамениті твори, згоріли в пожежі бібліотеки Академії. Ще треба згадати, що пісня багача — це Сковородин переклад з твору грецького драматурга Еврипіда.[15])

Отже з тринадцяти віршів-пісень — дев'ять самого філософа. Всі вони замітні своїми літературними вартостями. В них звертає увагу різнорідність форми, тристопові ямби, чотирирядкові двострофи, дванадцятьрядковий епічний вірш. Ці вірші творять частинку великого багатства бароккової поезії.

Кожна поезія — це окремий твір, а в сюжетній тканині не тільки підкреслюють характеристику персонажів, але й дають підсумки філософських дискусій, вносять певну окрему тонацію, чи то іронії, як у пісні лицемірів „Боже, востани, чи спиши", або тонацію радости в пісні перемоги, в пісні „Зима прейде", філософські роздуми в творі „Бездна дух єсть в чоловіці"...

Вкінці всі ці поетичні пісні-вірші вносять легкість у філософський трактат, роблять його не тільки більш доступним для читачів, але й перетворюють його в літературний твір філософського змісту. Не зайвим буде, мабуть, звернути увагу на те, що саме Сковорода покористувався й народньою піснею, ставши в цей спосіб передвісником збирання народньої творчости, що в початках наступного століття набрало величезного літературного та історичного значення.

Мова трактату

Мова творів Сковороди ще властиво зовсім недосліджена, знаходиться і вся творчість його тільки в початках дослідів,[16]) хоч вже кількість авторів-дослідників поважна, бо понад двісті. Можливо, що саме проблему мови філософа не легко буде вповні правильно

15) Григорій Сковорода, т. I, ст. 452.

16) Григорій Сковорода, т. I, вид. АН УССР, Київ, 1961, „Від Редколегії", ст. V—X.

висвітлити, а зокрема поза кордонами України. Трудність криється в тому, що твори дійшли до нас у різних списках, різних друках, що їх „виправляли" під лад наказів і заборон окупаційної влади.[17])

Можна одначе ствердити, що філософські твори Г. Сковороди писані книжною мовою, що в тому часі й була літературною мовою в Україні. Творилась ця мова довгі століття, розвиваючись безпосередньо зі староукраїнської мови княжих часів. І хоч вона під кожним оглядом українська, в фонетиці, морфології, синтаксі, фразеології, то старі форми виявляють вплив церковнослов'янщини, що відродилася в наслідок переслідувань української Церкви, далі — значна кількість грецьких слів, дещо й польських, надали їй, цій книжній мові, характер тяжкости і штучности. А ще до того, в тих часах, у 18 ст. автори мусіли зважати на вищий і нижчий стиль, то якраз ця книжна мова відповідала вимогам вищого стилю.

Тим-то й Сковорода писав свої філософські твори цією книжною мовою, а поезії майже живою мовою, як і байки, а знов листи — латинською мовою.

Книжна мова твору „Брань Архистратига Михаїла со Сатаною"— не суха, не застигла в старовинності. Навпаки, вона великих літературних вартостей, багата, поетична, з широким діяпазоном — від вишуканости аж до вульґарности, що зрештою згідне з духом барокко.[18])

Дослідник Сковороди Дмитро Чижевський підкреслює красу Сковородиної мови, звертає увагу на те, що вона часто ритмізована, що й легко запримітити також у розгляданому трактаті, як ось наприклад: цілий великий розділ мови Михаїла, почавши від: „Воньми, небо, і внуши, земле!" до кінця: „Прелщаєш старих, младия і діти. Вяжеш в прелести, аки птенци в сіти".[19])

Останній образ — це вдатне порівняння, якими автор любить користуватися, крім великого засобу поетичних тропів, як анафора, антитеза, метафора, антоніми, синоніми, епітети. Особливо любується автор в анафорі, творячи з неї цілі довгі відступи, як ось у цьому прикладі:

„Сим благовістієм ражнен... Сим путем Енох, Ілія, Аввакум і Филип восхищен, ... Сим путем возшел на гору Авраам... Сим путем шестовали Лука і Клеопа..."

---

17) Митрополит Іларіон. Історія української літературної мови. Вінніпеґ, 1950, ст. 121.

18) Дмитро Чижевський. Історія української літератури. Вид. УВАН, Нью-Йорк, ЗСА, 1956, ст. 309.

19) Г. Сковорода, т. І, ст. 442.

В цьому розділі анафора сим і сей повторяється понад десять разів, розпочинаючи кожне речення.[20])

Анафора в цьому прикладі та в інших не тільки підкреслює важливість думки, але й звучить поетично.

Поетичним зображенням у персоніфікації конкретизуються абстрактні поняття, спосіб добре знаний з Міраклів, де особами виступають краса, багатство, злість і т. п. У „Брані" трудність — це бісовська „буйна діва", це, як каже автор, ата, погуба, Ада. Потреба — це Літургісса, „вона не Ада, но Селла, Не Фурія, но Анна, но Ґратія, возлюбленная, милостивая, даровита". Бо Потреба — „Оно єсть сродноє, і легкоє, і благоліпноє, і преподобноє, і веселоє, і полезноє, без сребра і без горестей...".[21])

Як запримічується, автор зображує важливість Потреби та її прикмети різними синонімами, на які його мова дуже багата. На самих тільки лицемірів Сковорода навів довгий ряд синонімів, як: богомерзкі, ропотники, прошаки, лстици, сребнолюбтви, сластолюбци, ласкателі, сводники, немилосерді, непримирительні, нетопири.

Змий у „Брані" підносить „хульний шум, рик, вой, свист, стон".

У порівнянні з великим числом синонімів впадає в око мала кількість епітетів. Походять вони зі сфери небесної, як „лучезарнії вінци", „божественний ум", і зі сфери земної, як „біснуваті душі", „содомський смрад", побіч географічних означень, як напр. „дикий неприступний Кавказ" та інші.

У поетичній мові Сковороди важливе місце займають антоніми, що так добре відповідають філософським поглядам автора про дві натури в усьому, як „часть дольна — часть горна"; „бісовська — Господня"; „проклята — благословенна". Христос каже: „Нужноє єсть царство Боже", а диявол: „Трудноє єсть царство Боже", або „Ангельський тон — адськая думка" та багато інших.

Велике оживлення вносять звертання того роду як „Любезнеє моє браття!", „Синове человіческіє!", „Услиши роде чоловіч!". А побіч цього оклики навіть з розговірної мови „Ба, ба, ба! Коє странноє сіє вижу позорище!" Ці способи вислову впливають на емоційність мови, збільшену ще питаннями звичайними та реторичними.

Мова „Брані" насичена цитатами з Євангелія, з Біблії, а на їхньому тлі ясніють афоризми авторські філософського звучання: „мисль єсть руководітельниця чоловіку і путь"; „татьба краде вещи, а клевета мислі"; „Отнять кураж, а навесть ужас єсть то — стіснить, затворить і звязать душу, даби вона не веселилася, но тужила

20) Г. Сковорода, т. I, ст. 450.
21) Г. Сковорода, т. I, ст. 459.

в благом ділі"; „жизнь не залежить від заботних суєт і суєтних забот".

Мова трактату позначується двома категоріями речень: короткими в розмовах-діялогах і довгими в дискусіях і роздумуваннях, відповідно до потреб тексту.

Висновки

Розглянувши літературні прикмети „Брані", можна твердити, що це суто літературний твір. Побудований як драматичне дійство глибокого філософського змісту. Півстоліття пізніше Тарас Шевченко також написав драматичне дійство „Великий Льох", також неначе в трьох діях і також з філософською глибиною, цим разом історіософії цілого народу.

Акція Сковородиного дійства сповнена динамікою, проходить на небі і на землі. Це велика космічна дія, з надзвичайним сюжетом.

Глибока філософська теза непроминаючої вартости завершується твердженням, що не тільки можна бути добрим, але, всупереч загальному поглядові в нашому світі, легко бути добрим, бо це в людини „сродна" властивість, вроджена прикмета і добро конечне, як повітря, як сонце.

Літературний стиль має всі признаки барокко: надзвичайність у сюжеті, змінливість дії, багатство деталів, змішання літературних жанрів, величезне багатство стилістичних засобів. Тонація твору — це ясність, що пливе з віри в перемогу добра і Божої правди над злом.

БІБЛІОГРАФІЯ

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА. Твори в двох томах, вид. Академії наук Української ССР, Київ, 1961.

ВІД ВИШЕНСЬКОГО ДО СКОВОРОДИ. Вид. Аакадемії наук УРСР, „Наукова думка", Київ, 1972.

Дмитро Чижевський. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. Вид. УВАН, Нью-Йорк, 1956.

Григорій Сковорода. ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ. Вид. „Наукова думка", Київ, 1972.

Дмитро Чижевський. ДО ПРОБЛЕМ БАРОККО. „Сучасність" ч. 4, 1974, ст. 42-45.

Митрополит Іларіон. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. Вид. „Наша культура", Вінніпег, 1950.

Д. Х. Острянин. Г. С. СКОВОРОДА — видатний український мислитель XVIII ст. Проблеми філософії, випуск 30, видав. „Наша школа".

Й. В. Гете. ТВОРИ, видав. „Молодь", Київ, 1969.

ESSAYS IN GERMAN AND COMPARATIVE LITERATURE, by Oskar Seidlin, University of Carolina, N. Y., 1961.

HISTORY OF GERMAN LITERATURE, by Barnes & Noble, Inc., N. Y., 1965.

Іван Кузів

КУЛІШ І БЄЛІНСЬКИЙ — КРИТИКИ М. ГОГОЛЯ
(Спроба порівняння)

На основі аналізи критичних праць П. Куліша і В. Бєлінського про Гоголя треба ствердити, що їхні погляди скерували критичну думку саме в ті сфери творчости Гоголя і його життя, якими досьогодні цікавляться дослідники літератури і гоголезнавці. Одначе про Бєлінського існує багата література (особливо совєтська), у якій майже в кожній новій публікації про Гоголя є згадки і відклики на критичні праці Бєлінського про творчість письменника, а про Куліша немає майже жадної згадки.

Чи була яканебудь спроба порівняння цих двох критиків, сучасників Гоголя, — авторові цієї праці не відомо. Одначе порівняльний аспект критики Бєлінського і Куліша дуже важливий. При порівнянні праць цих двох критиків ми знайомимося з першими основними джерелами про Гоголя, з яких у різних напрямках розвинулись окремі галузі гоголіяни. Перші біографічні досліди Куліша започаткували детальне розпрацювання біографії письменника, в наслідок чого появилися біографічні праці й публікації В, Шенрока, В, Ґіппіуса і інших. Критичні статті Бєлінського про творчість Гоголя дали стимул до опрацювання таких питань, як: у чому лежить важливість творчости Гоголя?; чи був якийнебудь вплив чужої літератури на цю творчість?; народність у творчості Гоголя; стиль Гоголя; у чому важливість сатири Гоголя?; Гоголь як засновник т. зв. „натуральної школи" і багато інших. Останні статті Бєлінського, особливо його *Письмо к Гоголю,* як реакція на *Выбранные места из переписки с друзьями,* дали стимул до розроблення таких питань, як: психічний стан Гоголя; трагічний кінець письменника; ідейне його падіння; відхід Гоголя від проґресивних ідей і т.п. Знову ж Кулішеві коментарі в його біографічних працях розвинули питання релігійного світогляду Гоголя, його аскетизму, перемоги в Гоголеві християнина над художником тощо. Критичні статті Куліша в журналі *Основа* започаткували основніші досліди над творчістю Гоголя з українською тематикою, як напр., питання про етнографічну й істо-

ричну точність, про український елемент у Гоголя, Гоголь і українська література і т.п.

З порівняння цих двох критиків випливають ще інші, похідні важливі питання. Коли взяти до уваги головні питання творчости і життя Гоголя, як вони відбилися у працях Белінського і Куліша, тоді бачимо, що їхні погляди й висновки дуже різняться. Ця різниця має свої глибші причини, обосновані в першу чергу такими моментами, як національність критиків, їхній світогляд і їхнє знання предмету.

Як відомо, і Белінський, і Куліш живо цікавилися творчістю Гоголя, одначе їхні критичні оцінки й погляди ніколи не зударялися, як це було, напр., між Белінським і Шевирйовим та Булґаріним чи між Кулішем і Максимовичем. Критичні статті Белінського про Гоголя часово збігалися з появою кожного нового твору письменника. Це була безпосередня реакція критика на нові твори Гоголя. Тоді, як літературно-критична діяльність Белінського припадає на той сам час, коли творив Гоголь, то Куліш, натомість, виступив із своїми критичними статтями значно пізніше.

Характер критичних статтей як одного, так і другого критика був в основному полемічний. Аналізуючи творчість Гоголя, Белінський вдавався в полеміку з такими журналами, як *Библиотека для чтения, Московский наблюдатель* (особливо проти поглядів Шевирйова) і з газетою *Северная пчела.* Знов же Кулішеві погляди на ранню творчість Гоголя зустріли гострий спротив Максимовича і, як відомо, викликали живу дискусію.

Коли взяти до уваги час, у якому приходилось розвиватися новій українській літературі, то діяльність Куліша на полі української літературної критики була значно тяжчою, більш відповідальною, ніж це було у випадку Белінського. Бо коли Белінський у своїх літературно-критичних виступах боровся за народність у російській літературі, за правдиве зображення тогочасного російського суспільства, то Куліш мусів не тільки спрямовувати українську літературу на відповідний шлях національної самобутности, торкаючись при тому теоретично-літературних питань, але мусів теж вести боротьбу із шовіністичними колами польських і російських видань, які твердили, що не існує окремої української мови, а тому теж немає окремої української літератури. Так, напр., журнал *Библиотека для чтения* помістив статтю під назвою „По поводу „*Черной Рады*", в якій автор писав, що українська література як окрема і своєрідна не може існувати в силу „бедности самой малороссийской жизни, которая ничего, кроме сюжета для небольшой, яркой и живописной кар-

тинки, более дать не может".[1] Єдину лише творчість Шевченка, на думку автора згаданої статті, можна брати до уваги, але це становить виняток і ця творчість найближче підходить „к языку великорусскому".[2] Тому то писати „по-малороссийски в настоящее время и еще художественною прозою — чистейший анахронизм".[3])

Коли Бєлінський, виходячи з погляду історичного процесу розвитку російської літератури і порівнюючи її з літературами інших европейських народів, працював над її поліпшенням, тоді Кулішеві приходилось у першу чергу боротися за місце української літератури та обстоювати її самобутність. До появи журналу *Основа* Куліш був майже єдиний, що працював на відтинку української літературної критики.

Ця безнастанна оборона прав громадянства української мови і літератури, доказування, що українська література може рівнятися з літературами інших народів, було, можливо, причиною того, чому Куліш дуже вразливо реаґував на ґротесково-сатиричне зображення української дійсности, звичаїв і побуту українського села. Він гостро виступав проти повернення української літератури на шляхи віджилого бурлеску й травестії.

Цікаво при тому відмітити, що в літературній творчості Куліша гумор майже не існує. У ній всеціло панує тон поваги і достойности. Тут запримічуємо домінанту національного моменту, яким керувався Куліш у своїх оцінках і осудах.

Маючи все це на увазі, ми краще зрозуміємо, чому Куліш критично віднісся до *Енеїди* Котляревського. Куліш писав, що „вже самая мысль написать пародию на языке свого народа, показываеть отсутствие уважения к етому языку".[4]) З цієї самої позиції Куліш критикував і твори Гоголя з українською тематикою, закидаючи йому незнання українського народного життя і критикуючи його за те, що він „живописал... нравы и обичаи по образцам антинародным, которые составляют предмет насмешек в простонародных беседах".[5])

Натомість високо цінив Куліш творчість Квітки-Основ'яненка. Можна сказати, що з усіх тодішніх українських авторів Куліш найвище ставить Квітку, особливо його повість *Маруся*, де не тільки є

---

1) Бернштейн, М., *Українська літературна критика 50-70-их років 19-го ст.*, Київ, АН УРСР, 1959, ст. 74.

2) Там же, ст. 75.

3) Там же, ст. 75.

4) *Основа*, 1861, ч. 1, ст. 245, за: Бернштейн, М.Д., *Українська літературна критика 50-70-их років 19-го ст.*, Київ, АН УРСР, 1959, ст. 108.

5) Там же.

багато етнографічного матеріялу, але де змальований також „величавий образ малороссийского простолюдина".[6]) Саме в цій повісті Квітка змалював ідеальний тип українського селянина в особі Наума Дрота, якого Куліш ставив як зразок до наслідування в українській літературі.

У противенстві до т. зв. „насмішок", які мали місце в *Енеїді* Котляревського і в оповіданнях Гоголя, Куліш бачив у Квітчиних образах глибокий релігійно-моральний настрій. Він звернув увагу на психологічно-ідеальний момент у творах Квітки. Все те доказує, що Куліш у своїх критичних міркуваннях про українську літературу хотів підкреслити основні риси українського національного характеру, які, на його думку, криються у глибокій релігійності, смиренності та богобоязливості.

Бєлінський теж присвячував трохи уваги деяким тогочасним українським письменникам. Поминувши його гострий критицизм і шовіністичне наставлення до національних проявів української літератури, він усе ж таки дав ряд критичних оцінок чисто літературного характеру. Напр., у відношенні до повісти *Маруся* Квітки-Основ'яненка критик відмітив, що героям її бракує чітких рис індивідуальности. Це, на думку критика, „силуети, а не портрети; бюсти, а не живі особи".[7] Натомість у творчості Гоголя, у його художніх образах, Бєлінський бачив зразки правдивих типів, Напр., герой твору *Нос*, майор Ковальов — це збірний образ, що містить у собі риси багатьох подібних майорів. „Типізм, — писав Бєлінський, — є одним з основних законів творчости"[8]). але важливе є також і те, щоб „особа, будучи відображенням цілого окремого світу осіб, була водночас і однією особою, цілою, індивідуальною".[9]) Закінчуючи критичні міркування про Квітчину *Марусю*, Бєлінський відмітив, що герої повісти „не відтворюють об'єктивної дійсности із сценами громадського життя, а радше представляють вузький особистий світ".[10])

Як Куліш, так і Бєлінський у своїх критичних оцінках повісти *Маруся*, хоч в основному підкреслювали важливість зображення в літературі правдивої дійсности, то одначе обидва вони звернули увагу на два окремі моменти. Коли Куліша цікавив більше внутріш-

---

6) Там же, ст. 101.

7) Басс, II., В. Г. *Бєлінський і українська література 30—40-их років 19-го ст.* Київ, Держ. Вид. Худ. Літ., 1963, ст. 84.

8) Там же.

9) Там же.

10) Там же.

ній зміст твору, його релігійно-моральна сторінка, то Белінського цікавили питання художньої вартости творів. Белінський більше, ніж Куліш, звертав увагу на формальну сторінку літературних творів.

Отже, щоб краще зрозуміти різницю в поглядах Куліша і Белінського на ранню творчість Гоголя, треба мати на увазі два різні критерії їхньої оцінки. Белінський, як відомо, в одній із перших своїх літературно-критичних статтей — „Литературные мечтания" — відмітив, що в Росії немає літератури, бо немає в ній (літературі) елементу „народности". Подібно писав і Куліш. Порівнюючи українську літературу з російською, він помітив, що російська література є літературою аристократичної кляси, тоді як українська є народною. Тому й не дивниця, що появу творів Гоголя Белінський зустрів так тепло, бо бачив у них початок народности російської літератури. Саме Гоголь вніс у російську літературу мотиви народности, притаманні українській літературі.

Але розуміння цієї „народности" в літературі було в деяких основних точках відмінне в Куліша і в Белінського. Виходячи з фактичного стану російського простолюддя, Белінський під народністю літератури розумів точне відтворення дійсности російського життя з усіма його неґативами, з усією „пошлостью" і натуралізмом — тоді як Куліш шукав у літературі того ідеалізованого, морально піднесеного й духово вивищеного образу того ж народного життя. Тому Белінському були чужі, противні й незрозумілі такі риси характеру героїв, які вказували б на їх релігійність, на їх християнські засади, моральну поведінку тощо. Саме всі ці моменти Куліш вбачав у т, зв. народності і це сильно підкреслював. Очевидно, ця різниця в поглядах обидвох критиків випливала з їхнього світогляду. Куліш, будучи глибокорелігійною людиною, ідеалізував прикмети християнського світогляду, натомість Белінський, виходячи з погляду матеріялістичної доктрини, не присвячував їм належної уваги, вважаючи їх застарілими формами поведінки і гальмуючими перепонами до поступу.

Куліш, що дуже багато часу присвятив глибоким етнографічним дослідам України, зумів спостерегти, пізнати і зглибити важливіші прикмети національного характеру українця. Тому й не дивниця, що у своїй критичній оцінці Гоголівських оповідань Куліш відмітив таку аномалію: в *Сорочинському Ярмаркові* сватання, що відбулося в піст-спасівку, не могло б відбутися, бо це противилося б релігійному світоглядові українського селянина. Маючи на увазі релігійні чесноти українського селянина, Куліш спостеріг, що в укра-

їнських оповіданнях Гоголя є багато видуманого, а з погляду етнографічної вірности — багато неточностей, виходячи з якої Куліш-критик оцінив гоголівські твори на українські теми.

Куліш уважав, що там, де в образах немає етнографічної точности, там не може бути правдивого зображення дійсности селянського побуту. Критикуючи ранню творчість Гоголя, Куліш робив це не тому, щоб принизити великий літературний талант письменника, але щоб указати на неточності в етнографії, яких допустився Гоголь.

Бєлінський, як відомо, звертав увагу на зображення в літературному творі правдивої дійсности, одначе етнографічній точності не приділяв уваги, бо, як можна догадуватися, сам не посідав того багатого знання про етнографію, що його мав Куліш. Тому оцінка ранньої творчости Гоголя у Бєлінського має радше загальний характер. Іншими словами, критик не входить глибше в ті питання, які він сам висував як головні ознаки народности і правильного зображення дійсности. Приступаючи до обговорення творів Гоголя, критик у своїй статті „О русской повести и повестях Гоголя" писав:

> ...Отличительные черты характера произведений г. Гоголя суть простота вымысла, совершенная истина жизни, народность, оригинальность — все это черты общие; потом комическое одушевление, всегда побеждаемое глубоким чувством грусти и уныния, — черта индивидуальная.[11]

У згаданій статті Бєлінський присвятив дуже багато уваги історичному розвиткові російської літератури та деяким теоретичним питанням. Він широко розвинув свої міркування про значення поезії, про трагедію, драму і про важливість повісти як нового жанру. Одначе він детальніше не зупинився над питанням, наскільки зображення дійсности у Гоголя є правдиве.

Куліш натомість у своїй оцінці українських оповідань Гоголя більш послідовний. Його критика, що стосується історичних моментів, більш стисла, детальніша. Тут треба відмітити, що хоч Куліш, виходячи з етнографічного погляду, глибоко підійшов до творів Гоголя і, без найменшого сумніву, мав у багатьох випадках рацію, то все таки він не взяв до уваги того важливого моменту, на який повинен звернути увагу кожний літературний критик. А саме, що мистецький твір не є фотографічною відбиткою дійсности; що письменник має свободу поетичного вислову і право на творчу інвенцію; що мистецький твір має свої композиційно-стильові норми, яких не

11) Белинский, В., „О русской повести и повестях Гоголя", *Телескоп,* 1835 ч. 25. За: Машинский, С., *В.Г. Белинский о Гоголе,* Москва, Гос.изд.худ.лит., 1949 ст. 69.

можна іґнорувати чи їх перекреслювати, тощо. Тому при оцінці літературного твору всі ці компоненти критик мусить узяти до уваги і, виходячи із заложень літературного напрямку та ідейного спрямування твору, повинен дати об'єктивну оцінку літературого явища. Розуміння внутрішньо-духового світу письменника та його творчих інтенцій зглиблює думки й висновки критика щодо дотичного твору. Взявши все це до уваги, ми далекі від того, щоб дорікати Кулішеві за його недомагання у критичних оцінках, але щоб радше підтвердити думку про високу мистецьку вартість українських оповідань Гоголя.

При оцінці творів Гоголя на українські теми Куліш керувався національними мотивами, і це дуже сильно заважило на його евалюації творчого дорібку Гоголя. Як українець, Куліш вимагав від Гоголя точних деталів дійсности українського життя і побуту. Цій темі він присвятив окрему увагу в журналі *Основа,* поміщуючи цикл статтей під назвою: „Гоголь как автор повестей из украинской жизни и истории".[12]

Як було згадано, критичні праці Белінського про ранню творчість Гоголя мали радше загальний характер і були наскрізь позитивні. Коментуючи деякі частини творів Гоголя, Белінський не мав для них слів похвали. Слід відмітити, що при оцінці *Вечорів на хуторі* критик сам підпав під емоційний вплив твору. Про мистецьке зображення української природи у Гоголя Белінський писав:

> Описивает ли он красоту своей родной, своей возлюбленной Малороссии — это сын, ласкающийся к обожаемой матери. Помните ли вы его описание безбрежных степей днепровских? Какая широкая размашистая кисть. Какой разгул чувства. Какая роскошь и простота в этом описании. Чорт вас возьми, степи, как вы хороши у госп. Гоголя... [13]

Також при оцінці повісти *Тарас Бульба* Белінський емоційно, але при тому й слушно відмітив мистецький талант Гоголя, коли писав:

> ...И какая поэзия, энергическая, могучая, как эта Запорожская Сечь, это гнездо, откуда вылетают все те гордые и крепкие, как львы, откуда разливается воля и козачество на всю Украину... [14]

Натомість у Кулішевій критиці тих самих *Вечорів на хуторі* можна знайти й прихильну оцінку і гострі осуди, з чого постає враження немов би противорічности. У зв'язку з цим ми повинні зробити певне розрізнення поміж критичними працями Куліша „доосно-

---

12) Цикл тих статтей Куліш помістив у журналі *Основа* в числах 8, 9, 11, 12 за рік 1861.

13) Белинский, В., „О русской повести и повестях Гоголя", *Телескоп,* 1835, ч. 25. За: Машинский, С., *В.Г. Белинский о Гоголе,* Москва, Гос.изд.худ.лит., 1949, ст. 89,

14) Там же, ст. 87.

в'янського" періоду і тими, що появлялися пізніше в журналі *Основа.* Коли „дооснов'янська" критика була радше прихильною до Гоголя, то в *Основі* є гострі нотки критичного осуду Гоголя. Пояснити це можна тим, що „дооснов'янська" критика Куліша мала характер радше загальної оцінки творчости Гоголя і в ній були відмічені лише головніші стильові прикмети гоголівських оповідань — їхній поетичний тон, привабливість, українська романтика тощо. В *Основі,* натомість, Куліш виступив як знавець фолкльору й етнографії та детальніше зупинився над гоголівськими образами українського побуту і знайшов там багато неточностей і помилок. Це відноситься особливо до таких оповідань, як *Майская ночь* і *Ночь накануне Ивана Купала,* які Куліш основно проаналізував під оглядом етнографічним.

Кулішева критика гоголівських творів не знайшла прихильного визнання. Навіть у тій же *Основі* появились були статті, в яких автори не погоджувалися з думками Куліша. Згадати б тут хоча Л. Жемчужнікова, одного із співробітників журналу. Він не поділяв Кулішевої думки в тому, що Гоголь, мовляв, не знав українського фолкльору, як також незгідний був з Кулішем щодо його концепції т. зв. етнографічної точности в літературі. В одній із своїх статтей Жемчужніков писав:

> Мы слишком сильно ощущаем на себе давление современного требования этнографической . . . верности в передаче всего народного. Все требуют изображения народа, как в камеробскуре . . . [15]

Також, як було вже відмічено, М. Максимович, учений і знавець українського фолкльору, виступив в обороні гоголівських оповідань. Він звернув увагу на те, що Куліш у своїй оцінці оповідань Гоголя підійшов до них антиісторично, бо не взяв до уваги часу їх написання. Також щодо знання історії України Максимович відмітив, що Гоголь знав її добре, як теж знав мову й пісні українського народу. У статті „Оборона украинских повестей Гоголя" Максимович писав:

> Несмотря на своевольное обхождение с действительностью в украинских повестях Гоголя, везде в них является живое и полное разумение украинского человека с его нравами и обычаями, с его чувствами і фантазиями. Как великий поэт, Гоголь является глубоким душеведцем. [16]

В загальному можна ствердити, що Куліш, критикуючи гоголівські повісті на українські теми, підходив до них під кутом лише

---

15) Жемчужніков, л., Замітка про Маркевича, *Основа,* 1861, ч. 2, ст. 185. За: Бернштейн, М.Д., *Українська літературна критика 50-70-их років 19 ст.,* Вид. АН УРСР, Київ, 1959, ст. 116.

16) Там же.

двох моментів: перший — це достовірність етнографії, фолкльору й побуту, які він сильно підкреслював, і другий момент — це ідеалізація народного життя. Куліш шукав за ідеальним типом українського селянина, подібного до того, як його представив Квітка-Основ'яненко у своїй повісті *Маруся*. В оповіданнях Гоголя Куліш цього ідеального типа не знайшов, що й було причиною його гострої критики тих же оповідань.

Тоді коли рання творчість Гоголя розглядалася в обидвох критиків під літературним аспектом (почасти також історичним), то критика останнього твору Гоголя — *Выбранные места из переписки с друзьями* — мала характер світоглядово-оціночний, при чому як Куліш, так і Белінський у своїх критичних міркуваннях підійшли до згаданого твору з двох протилежних позицій.

Куліш, будучи глибоко релігійною людиною, звернув увагу на те, що *Выбранные места* Гоголя містять у собі моральні поучення згідні з Христовою наукою, що ті поучення віддзеркалюють душу письменника, яка безнастанно горіла бажанням морального самодосконалення.

Цікаво при тому відмітити, що Куліш, коментуючи в *Записках о жизни Гоголя* деякі місця твору *Выбранные места,* зробив це не в тому широкому змислі, як це зробив Белінський, який розгорнув свої гострі осуди до широких суспільно-політичних узагальнень. Куліш тут обмежився радше до аналізи й характеристики душевного настрою Гоголя, не зв'язуючи *Выбранных мест* з тогочасними ідейно-світоглядовими питаннями. Хоч Куліш цей твір уважав корисним для людей, але, заглиблюючися в тайники душі письменника як психолог, він старався зрозуміти і пояснити внутрішньодушевні зміни письменника, без роблення будь-яких узагальнень.

Це одначе не означає, що Куліша не цікавили важливі тогочасні ідеологічні питання і суспільно-політичні проблеми, як скасування кріпаччини, піднесення рівня освіти в народі і т. п. Відомо, що він був одним із організаторів таємного „Кирило-Методіївського Братства", яке, як одну з перших точок, видвигнуло питання соціяльної рівности всіх громадян, усунення станових привілеїв, знесення кріпацтва і видвигнуло питання національно-політичної рівности всіх слов'янських народів.

Подібно як Гоголь у *Выбранных местах* бачив у християнській релігії моральне відродження людства, так само й кирило-методіївські братчики звернули увагу на важливість релігійно-моральної обнови, виходячи в тому з Христової науки. Тому то й Куліш у *Записках о жизни Гоголя* часто віднотовував релігійні моменти з життя Гоголя. Він розумів і цінив письменника саме за те, що цей з лю-

бови до ближнього бажав спричинитися до поліпшення суспільного життя, базованого на християнських засадах.

Слід теж відмітити, що Куліш у тих же *Записках* виступив проти гострої критики Бєлінського на *Выбранные места.* Ішлося тут про відомий лист Бєлінського до Гоголя написаний у Зальцбруні. З цього приводу Куліш писав:

> Одна журнальная рецензия на *Переписку с Друзьями* заняла его ум больше других. Он, кажется, был знаком с критиком лично, был даже с ним некоторое время в переписке; ему стало жаль, что человек, который мог бы приносить пользу, занявшись своим прямым делом, — обивается с дороги от излишняго увлечения идеями, не входившими в область изяшнаго, — и он написал к нему следующее письмо... Но критик, видно, далек был от „кроткой мудрости", которая, по Апостолу, доказывается „на самом деле, добрым поведением". Он отвечал Гоголю в выражениях, на которые ничто не давало ему права.[17]

Взявши до уваги той факт, що лист Бєлінського до Гоголя вперше надрукував Герцен щойно в 1855 році в *Полярной звезде,* можна припускати, що Куліш ледве чи був ознайомлений з його змістом у часі, коли працював над біографією Гоголя, (хоч не виключена й така можливість, що лист цей був відомий Кулішеві з рукописного відпису). Куліш знав теж, що зальцбрунський лист Бєлінського до Гоголя дуже неґативно поділав на письменника. Про це він довідався з листа-відповіді Гоголя Бєлінському. Уривки цього листа передали Кулішеві сестри Гоголя.[18] В листі до О. Бодянського Куліш писав:

> Я з'єдную шматки, і що ж виявляється? Це відповідь Бєлінському на його зухвалий лист. Цілі фрази цієї відповіді увійшли в авторську сповідь, але багато в ньому такого, що не ввійшло туди, а воно — чудесне.[19]

Щоб унагляднити різницю поглядів Куліша і Бєлінського на *Выбранные места* вистачить сконфронтувати хоча б кілька їхніх міркувань на цю тему. Напр., тоді, як Куліш розумів Гоголя як письменника-християнина, хвалив його релігійно-моральні роздумування, то Бєлінському були чужі релігійні поучення Гоголя, він гостро виступив проти молитви і проти вчення Церкви. Тоді як Бєлінський неґативно поставився до християнських чеснот покори і любови та вважав їх за шкідливі для людського поступу, то Куліш навпаки, прихильно висловлювався про Гоголя як про „покірного сина Пра-

---

17) Кулиш, П., *Записки о жизни Гоголя,* т. 2, СПБ, 1856, ст. 105-107.

18) Працюючи над біографією Гоголя, Куліш дістав від його сестер шматки порваного рукопису, що, як пізніше виявилося, були частинами листа Гоголя до Бєлінського.

19) Крутікова, Н.Є., *Гоголь та українська література,* Київ, Держ.вид.худ. літ., 1957, ст. 312.

вославної Церкви".[20] Він відмітив між іншим, що Гоголь від молодих літ до кінця свого життя прагнув удосконалювати себе в релігійно-моральному дусі.

Маючи все це на увазі, ми краще зрозуміємо, чому стаття Бєлінського, поміщена в журналі *Современник* з приводу появи *Выбраных мест,* чи відтак лист його до Гоголя, — були такою обурливою реакцією критика на порушені Гоголем думки і зарівно були обвинуваченням письменника чуть не в зраді деяких заложень, — тоді як Кулішеві коментарі до згаданих творів мали за завдання об'єктивно відмітити істотні прикмети характеру й світогляду Гоголя та його релігійно-моральну настанову до життя.

Тут саме зударилися не тільки два критики із цілком протилежними світоглядовими заложеннями (Куліш — християнин, традиціоналіст і Бєлінський — матеріяліст), але й дві протилежні ментальності, дві різні науково-дослідні методи: Бєлінський — трибун, пропаґандист і блискучий діялектик-мислитель, і Куліш — із тяжінням до шукання і констатації наукової правди, основаної на вивченні дійсности і на фундаментально провірених фактах.

Закінчуючи цю коротку спробу порівняння Куліша і Бєлінського на основі їхніх праць про Гоголя, можна ствердити, що хоч оба вони діяметрально різнилися в поглядах на ранню творчість Гоголя і на твір *Выбранные места из переписки с друзьями,* то все таки їхні погляди були обосновані певними логічними арґументами, які не втратили своєї актуальности по сьогодні. Можна не погоджуватися з деякими гострими осудами як одного, так і другого критика відносно творчости Гоголя чи його життєвих коливань і змін, одначе не можна заперечити того, що як Куліш, так і Бєлінський були непересічні таланти. Оба вони, як видно з їхніх критичних статтей, були „гарячої натури", і їхні критичні оцінки були часто причиною палких дискусій.

Коли взяти до уваги критику Бєлінського, то вона була в деяких випадках нищівною. Як відмітив Ю. Шерех, Бєлінський „зацькував прекрасний талант Марлінського, почасти В. Одоєвського та інших романтиків. Він — один з винуватців передчасної смерти Гоголя".[21] Подібно висловився Георгий Сидамон, який у своєму короткому есеї *Осмеянный пророк* писав, що лист Бєлінського до Гоголя був „жестокое преступление", бо рукою визначного крити-

20) Там же.

21) Шерех, Ю., „Два стилі літературної критики", *Київ,* Філядельфія, ч. 3, 1950, ст. 158.

ка „был произведен смертельный выстрел, направленный в упор, в чистое и детски-доверчивое сердце... Гоголя".[22]

Можна лише висловити здогад, як сильно боляче поділали на Гоголя ті місця згаданого листа Бєлінського, в яких він заатакував і висміяв релігійні почування письменника. Сьогодні советська критика на всі лади вихвалює згаданий зальцбрунський лист Бєлінського як своєрідний перший „комуністичний маніфест". Особливо з великим признанням відмічує вона „революційно-демократичний" його зміст і при тому, як можна сподіватися, підкреслює ідейне ніби падіння Гоголя-письменника, спричинене його релігійно-моральними роздумуваннями.

У чому властиво лежить постійна важливість Куліша і Бєлінського як критиків Гоголя? У першу чергу слід ще раз відмітити, що вони займають передове місце в розвитку літературної критики (Куліш — української, Бєлінський — російської), і як такі, виходячи із різних заложень, спрецизували її основні завдання.

У загальному треба ствердити, що Куліш і Бєлінський, як критики Гоголя, перші заложили основи науково-критичного вивчення творчости письменника, самі започатковуючи в досить широкому аспекті ці досліди, і спричинились до оживлення багатьох ділянок гоголіяни, яка набула великої ваги і яка до сьогодні не втратила своєї актуальности і наукової вартости.

---

22) Сидимон, Г., *Осмеянный пророк*, Мюнхен, Русская Идея, 1952, ст. 9.

Яр Славутич

ФРАНКОВІ СОНЕТИ ТА ЇХНІ ПОПЕРЕДНИКИ

Хоч українська література козацько-гетьманської доби має переклади, переспіви й перерібки з західньоевропейських літератур, зокрема з італійської,[1] як також і засвоєння деяких жанрів, сонет у той час у нас, на жаль, не з'явився.

Виникнення сонета датують початком XIII ст. Народився він в Італії (дехто здогадується, що в Сицилії) у творчості тепер невідомого Джокама да Лентіні,[2] але широко спопуляризував цей жанр — силою свого великого таланту — Данте Аліґієрі (1265 — 1321).[3] Франческо Петрарка (1304 — 1374) довів сонет до виняткової досконалости, усталивши т. зв. петрарківський канон (римування за зразком **абба абба вгд вгд**; у терцетах є кілька різновидів, зокрема: **вгв гвг** тощо).

При цій нагоді варто згадати, що у Франції сонет з'явився, не зважаючи на сусідство країн, значно пізніше. Аж П'єр Ронсар (1524 — 1585) став його завзятим поборником. В англійську літературу запровадив цей жанр Томас Вайєт (1503 — 1542). Вільям Шекспір (1564 — 1616) урізноманітнив сонет, надаючи йому т. зв. шекспірівського зразка (**абаб вгвг ґдґд ее**).

З погляду композиції, сонет ділиться на дві частини: два катрени і два терцети. У катренах накреслюється теза чи тема, у терцетах —

---

1 Згадаємо при цій нагоді, що український віршований переспів (614 рядків) однієї з новель **Декамерона** (1350-53), **Боккаччо** (1313-1375) виконано ще наприкінці XVII ст. Щоправда, надруковано його аж 1885 р. в журналі **Киевская старина.** Див. **Хрестоматію давньої української літератури** О. І. Білецького (Київ, 1967), третє вид., стор. 760-772.

2 *Grande dizionario enciclopedico Utet*, VIII (1968), 886; E. F. Langley, *The Poetry of G. da Lentini, Sicilian Poet of the Thirteenth Century* (Cambridge, 1915); E. H. Wilkins, *The Invention of the Sonnet* (Roma, 1959). О. Н. Мороз (див. прим. 11) помилково називає цього поета Ленніто.

3 Українські переклади Дантових сонетів уміщені в *Vita nova* (Київ, 1965). Крім того, 1965 р. перевидано **Данте Аліґієрі** Івана Франка (перше видання з'явилося у Львові 1913 р.), де є переклади Дантових сонетів.

антитеза, злам або протилежність, а наприкінці — підсумок чи, як дехто визначає, замок.

Поява сонета в українській літературі зв'язана з іменем Адама Міцкевича (1798 — 1855), зокрема з його **Кримськими сонетами** (1826). У першому числі журналу **Вестник Европы,** за 1830 р., надруковано український переклад „Аккерманських степів", підписаний криптонімом Ш. До недавнього часу вважали, що це був Опанас Шпигоцький (рік народження і смерти невідомі), який там же, в числах 5-6 (1830) умістив ще два сонети, а саме „Тільки тебе вбачила..." і „Знаєш, Саню-серденько!" Проте С. Крижанівський та Г. Нудьга, упорядники **Творів** (Київ, 1957) Левка Боровиковського, на наш погляд, переконливо довели, що під криптонімом Ш. треба добачати Л. Боровиковського.[4] Оскільки „Аккерманські степи" — це перший сонет українською мовою, дарма що перекладний, наводимо його повністю:

Наплив я на розліг сухого океану,
Ниряє в зіллі віз, і, мов між хвиль човнок,
Пливе між пойних лук по килиму квіток;
Минаю острови зелені я бур'яну.

Смеркає вже; нігде ні шляху, ні кургану;
Шукаю шляхових на небі я зірок,
Гень, блись! Чи хмара то? то зіроньки світок?
Ні, то синіє Дністр — то світло Акерману.

Пождім... Як тихо все! Я чую журавлів;
А їх ключа б не вздрів бачнійший з соколів.
Я чую, як в траві метелик колихнеться,
Як гадина слизька до зілля доторкнеться.

В тиші сій слухаю так пильно, занімів,
Що з родини б чув гук. Ніхто не одкликнеться![5]

Стиль цього, зовсім непоганого сонета, що добре відтворює оригінал А. Міцкевича, справді ближчий до поезій Л. Боровиковського, ніж до віршованих вправ О. Шпигоцького. Якщо ж останній і був первісним перекладачем, то хтось його переклад відредаґував (припускаємо, що це міг зробити лише Л. Боровиковський). В усякому разі в „Аккерманських степах" — чіткий шестистоповий ямб, непересічна пластичність, майже мелодійна мова, хоч іноді й занечищена діялектизмами (бачнійший) чи русизмами („ниряє, човнок, родина" замість „пірнає, човник, батьківщина").

---

4 Левко Боровиковський, **Твори** (Київ: „Радянський письменник", 1957), стор. 252-253.

5 Там же, стор. 69. У назві лише одне **к.**

Сонети О. Шпигоцького (маємо на увазі ті, що безсумнівно належать йому) дуже слабкі, занадто сентиментальні, написані силабікою та ще й не завжди вправно:

Тільки тебе вбачила, мій милий, коханий!
Тільки ясні оченьки ти на мене взвів,
О як, моє серденько, ти тільки глядів;
Білий світ заслали скрізь якісь тумани;

Паше з мене полум'ям, і в день, літній, ясний,
Лютий мороз тіпа всю; стою, обмертвів;
Мовити хотіла я — язик занімів;
Сумно мені сталося; дух ґвалт підняв страшний.

Серце мало б вирвалось; я млію, тремчу,
Мру і оживаю вп'ять; слізьми як заллюся,
Руки врізь розкинулись, до тебе лечу;

Моцно жму до серденька і вже не пущу.
Хоть вмру я біля тебе, а не розлучуся;
Або твоя, милий, або — утоплюся.[6]

Порівняння цього сонета, що написаний не без впливу Міцкевичевого циклю „До Лаури" чи віршів Сапфо, з попереднім, перекладним, наштовхує на здогад, що полтавець О. Шпигоцький мав слушність приховатися під криптонімом Ш. Його віршова вправність дуже низька, не бракує русизмів („вп'ять, врізь, обмертвів (обмертвівши!) себто „опять, врозь, омертвев"). А все таки цей сонет налитий почуттям до такої міри, що його треба назвати зразком сентименталізму в українській поезії (не забуваймо, що це було ще до появи українських повістей Квітки!). Народні вислови, напр., „лютий мороз тіпа(є) всю", „язик занімів", „млію, тремчу", ще більше переконують нас у тому, щоб віднести О. Шпигоцького саме до сентименталістів. Таким же чутливим, сентиментальним є другий його сонет, „Знаєш, Саню-серденько!", з погляду композиції ще менше вправний — не дотримано розмежування між другим катреном і першим терцетом.

Наступним, либонь четвертим, сонетом в українській літературі треба вважати твір „Бандура" Амвросія Метлинського (1814 — 1870), що під псевдонімом А. Могила випустив у світ свої **Думки і пісні та ще дещо** (Харків, 1839). „Бандура" не датована, але написана правдоподібно 1837 — 38 рр., бо книжка А. Метлинського з'явилася „на

6 Б. А. Деркач і С. А. Крижанівський, упор. **Українські поети-романтики 20-40-их років XIX ст.** (Київ: „Дніпро", 1968), стор. 490. Там же є біографічна нотатка про О. Шпигоцького. Варто виправити недогляд в **Українській радянській енциклопедії**, де сказано, що „О. Шпигоцький переклав українською мовою окремі сонети Сапфо" (том 16, стор. 376). Ясна річ, давньогрецька Сапфо сонетів не писала.

початку 1839 р.",[7] а її автор „став писати поезії при кінці 30-х років",[8] якщо вірити Юл. Романчукові. Є два різновиди цього сонета; другий, кращий, надруковано пізніше, аж 1848 р.[9] Наводимо першодрук „Бандури" з 1839 р.:

Та чи ви вже, братця, не чували
Про старого козака-співаку,
Вспом'янім лиш його йому ж в дяку!
Бо вже які й чули, позабували...

Про гетьмана чи про гайдамаку
Дід заспіває, а бандура заграє, —
Плаче бандура, мов оживає:
Жаль візьме дитину, візьме і бурлаку!

Його бандура, схоче він, завиє,
Його бандура й вороном закряче,
Мов та дитина, жалібно заплаче...

Сльози поллються, серденько ниє,
Де ж ти дівався, та старий співаче,
Ой заспівай нам про життя козаче![10]

Сонет А. Метлинського, дарма що це також слабенька силабіка, був кроком уперед супроти сонетів О. Шпигоцького. Тут уже є сонетна композиція: поставлена теза, в першому терцеті — подоба антитези, останній рядок — підсумок. Автор закликає козака-співаку заспівати „про життя козаче". Увесь твір — у романтичному насвітленні: „бандура, схоче він, завиє... вороном закряче, мов та дитина, жалібно заплаче". Адже не мало було таких українців, що й „позабували" славну козаччину, треба було їх будити з летаргічного сну! Метлинський діяв із шевченківською завзятістю (до появи **Кобзаря**), хоч і з меншою силою таланту.

Якщо в О. Шпигоцького було вже чергування жіночих і чоловічих рим, то в автора „Бандури", А. Метлинського, на жаль, лише жіночі рими, за польським зразком. Це послаблює впливову силу ритму. Не можна не згадати й того факту, що О. Шпигоцький уживає аж вісім дієслівних рим, лише в одному випадку дає більш-менш задовільну (коханий — тумани), а в іншому разі послуговується асонансом (ясний — страшний). А. Метлинський не зовсім дотримується канонічного римування в катренах, хоча в терцетах виходить із ла-

7 Амвросій Могила, Ієремія Галка. **Твори** (Київ: „Бібліотека поета", 1972), стор. 311.

8 **Твори Амвросия Метлинського і Миколи Костомарова** (Львів: „Просвіта", 1906), стор. 6. Пояснення належить Юл. Романчукові.

9 А. Могила... **Твори** (1972), стор. 315.

10 Там же, стор. 35.

біринтів з успіхом. Як би не оцінювати цих двох поетів-піонерів нової української літератури, треба таки погодитися з Олексієм Морозом, сучасним дослідником сонета, що обом першим сонетярам „не вистачає... тієї напруги, що найбільше характеризує сонет".[11]

Четвертим сонетярем (після Л. Боровиковського, О. Шпигоцького та А. Метлинського) треба вважати Маркіяна Шашкевича (1811 — 1843), що написав два сонети — „Сумрак вечірній" і „До ***". Перший — це яскравий зразок українського романтизму. Природа тут уосіблена: „зойкнули діброви і ліси застогнали", „бори склонились тугами". Гарний звукопис у вислові „галок гамір грає"; доречне порівняння — „сплинули радощі, як Дністер спливає!" Хоч і забагато одноманітних дієслівних рим, хоча вірші іноді тяжко читати через оту силабіку, щоправда цезуровану, твір викликає добре романтичне враження:

Сонце ясне померкло, світ пітьма насіла,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає,
Чагарами густими тьма вовків завила,
Над тином опустілим галок гамор грає.

Там, нещасен думаю тяжко, мов могила
Серед степу опівніч сумненько думає.
Згадка в душі печальній тужно згомотіла,
Бо сплинули радощі, як Дністер спливає!

Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі бори склонились тугами,
Зойкнули дуброви, і ліси застогнали.

Весело ми з тов гудьбов та й з тими лісами,
Мило ми з буйним вітром, з блудними марами,
Студена тая доля к серденьку припала.[12]

Сонет „До ***", складений також силабікою, — це вже філософічні роздуми, похвала розумові, що все „вміє", все „вдасть". Цей

Ум сильний, високий,
Ум, що го вічна доброта повила,
Ум, що го красна природа зростила,
Ум, яких мало, хотя й світ широкий...[13]

---

11 О. Н. Мороз. **Етюди про сонет** (Київ: „Дніпро", 1973), стор. 18.

12 Маркіян Шашкевич. **Твори** (Київ: „Бібліотека поета", 1960), стор. 63. До речі, „Сумрак вечірній" був уміщений у **Русалці Дністровій** (Будим, 1837), стор. 78-79.

13 Там же, стор. 79. В антології **Український сонет** (Київ, 1976, стор. 207) упорядник А. Добрянський датує цей сонет М. Шашкевича орієнтовно 1833 р., уперше його надруковано у **Вінку русинам на обжинки** (Відень, 1846). Якщо цей здогад правдивий, тоді треба поставити б М. Шашкевича як оригінального сонетаря на друге місце — відразу після О. Шпигоцького.

Але цей сонет багато втрачає, напруга майже відсутня, просодія тяжка; енклітичні форми („го" замість „його", „ми" замість „мені") та інші говіркові вислови (ся взнести, крепков...) знижують естетичне сприймання. Про зміст цього твору одначе добре висловився О. Мороз: „поет славить всесильний розум людини, розум, оповитий добротою і красою, що здатний „тьми світа розмести".[14]

Микола Устиянович (1811 — 1885), автор преславного „Верховинця" (Верховино, світку ти наш), написав сонет „Побратимові", присвячуючи його М. Шашкевичеві. У цій нібито силабіці більшість рядків звучать як ямб (другий — четвертий рядки першого катрена та деякі в терцетах). А це наводить на думку, що М. Устиянович правдоподібно вимовляв окремі слова з відмінним наголосом, зокрема: гАї, немОчі, думАти, сИнам... Рими тут самі жіночі, хоч римування за петрарківським зразком. Звучання цього сонета дуже знижують здрібнілі слова (красненький, оченька, ненька й т. п.). Але, головне, дотримано сонетну структуру:

Друже сердечний, красненький соколе!
Ти соловієм з руського серденька,
Як о дитині любящая ненька,
О руськім щастю плачеш і недолі.

Ти гаї наші, ріки, гори, доли
Будиш з немочі, даєш їм оченька,
Даєш їм голос, гарнії личенька,
І нас думати з ними вчиш поволі.

О Маркіяне! коби Ти весною
В силі, здоров'ю зацвів побратимам,
Щоби ми довго тішились Тобою!

Щоби Ти довго, соловію красний,
З душі руської співав руським синам
І о нас з гадков подумав си щасний![15]

Уживання ямбу тут справді проблематичне, хоча, з погляду нашого часу, ми схильні думати, з певним застереженням, про його застосування. Доводиться лише дивуватися, що після **Енеїди** І. Котляревського, складеної добрим ямбом, цей розмір у новій українській літературі поширився не відразу. Тому всі оригінальні українські сонети в першій половині XIX ст. написано силабікою. Лише переклад „Аккерманських степів" виконано ямбом (як відомо, польсь-

14 О. Мороз, стор. 20.

15 М. Рильський, упор. **Антологія української поезії** (Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1957), стор. 193. Текст звірено за виданням **Твори** Н. Устияновича і А. Могильницького (Львів, 1913), стор. 13.

кий оригінал силабічний). З естетичного боку цей твір найкращий — завдяки не лише чіткому ритмові, а й гарній пластичності. Це міг зробити тільки Л. Боровиковський, дуже талановитий поет передшевченківського часу, а не О. Шпигоцький (як це, повторюємо, довели згадувані С. Крижанівський та Г. Нудьга). На жаль, нам недоступні сонети І. Головацького та Н. Мартовицького.

Юрій Федькович (1834 — 1888) у сонеті „До руського боянства" (вперше надруковано 1862 р., написано наприкінці п'ятдесятих років) застосовує майже чіткий шестистоповий ямб, як це було в перекладі „Аккерманських сонетів". Буковинський боян дотримує врочистість у вислові, дає розвиток темі в катренах, а в терцетах — широкий підсумок. Метафоричність обмежена (наявна лише у висловах „будуть срібні струни... жити", „трембіта тужить"), зате останній рядок звучить ваговито і змістовно. На жаль, цей сонет є не у всіх виданнях творів Ю. Федьковича. Тому наводимо його повністю:

До вашого престолу, віщуни, приходжу,
Три рази по три рази вам ся поклонити,
Три рази по три рази волі в вас просити,
Почувши в моїх грудех пісні силу Божу.

Тож думну мою скраню вам під ноги ложу:
Веліте віщі руки на ту скрань вложити,
А будуть срібні струни на шездарі жити,
Я в світлім вашім крузі так же стати зможу.

І буду вам співати, що Підгір'є діє,
Як тамки сонце світить, як там місяць гріє,
Як тамки раз бувало, як колись там буде;

І буду вам співати, як жиють там люди,
Як там флояра грає, як трембіта тужить;
Як там ся щастя, доля, слава, радість дружить.[16]

Варто підкреслити, що діялектні слова й вислови (на шездарі, себто на цитрі, ся дрижить, тамки, скрань, жиють і т. п.) з підгірського оточення, про яке йде мова, ніби й не знижують того врочистого тону, початого словами „престіл" і „віщуни", як то по-давньому названо українське „боянство".

У такому ж урочистому тоні витримано інший сонет Ю. Федьковича — „До нашого батька Могильницького", написаний п'ятистоповим ямбом. У терцетах ужито вже й чоловічу риму, що вносить певну різноманітність:

16 Юрій Федькович. **Поезії** (Київ: „Бібліотека поета", 1963), стор. 53. У його **Вибраних творах** (Київ, 1949) немає розмежування між терцетами (стор. 11).

Пресвітлий боян галицької раті,
Я не приходжу, би с тобов посполу
Засісти в раду до царського столу
Або соколи на дотік пускати, —

На то мня моя не родила мати, —
Я лиш приходжу з братами посполу
Поклін віддати твоєму престолу,
І по-козацьки піснев привітати.

Но відки візьму я такої чести,
Би твоїй славі варту пісню сплести,
Коли бояном я ся не родив?

Але не дума, що мені бракує,
Бо твоя ласка чей не подивує, —
Коби лиш батько Могильницький жив![17]

Коби то більше літературної лексики співцеві українського боянства! Якби то не ті говіркові форми (піснев, тобов, мня...), якби то не оті неправильні наголоси (бОян, вІзьму...), — це був би справді добрий сонет. Але він таки й непоганий! Ю. Федькович розумів сонетну композицію. Т. зв. замок в останньому рядку тут іще краще звучить, ніж у попередньому сонеті. Перехід від тези в катренах до антитези в терцетах накреслено також не погано.

Ю. Федькович написав ще кілька сонетів.[18] „До неї" (Ти плачеш, моя душко?) складається з діялогів між „козацьким сином" і закоханою дівчиною. Дотримано тут сонетну композицію, шестистоповий ямб майже задовільний. Але в сонетах „Мій образ" і „На дорогу" в ямбічному ритмі є такі перебої, що дуже знижують звучання. „В церкві" написано хореєм, із цезурою, а це нагадує коломийковий розмір. Рими лише жіночі.

Після того як уже з'явився перший том „першого повного видання" поезій Ю. Федьковича у Львові 1902 р., за редакцією І. Франка, було знайдено серед паперів М. Драгоманова вісім сонетів під загальною назвою „Слава Ігоря". Додано їх до другого (прозового) тому творів поета, що вийшов у світ того ж року. О. Колесса, упорядник, слушно відносить постання циклу „Слава Ігоря" до 1873 р.,[19] коли то побував у Львові М. Драгоманів, для якого Ю. Федькович переписав ці твори.

„Слава Ігоря" — це, власне кажучи, навіть не переспіви, а со-

---

17 Юрій Федькович. **Вибрані поезії** (Київ: Українське Державне Видавництво, 1946), стор. 29.

18 Ю. Федькович. **Твори в двох томах** (Київ, 1960), том І, стор. 74-76.

(Львів, 1902), стор. 495.

19 **Писання Юрія Федьковича**, „перше повне і критичне виданнє", том II

нети, створені на теми зі „Слова о полку Ігоревім", свого роду варіяції цієї теми. Такі зокрема „До Велеса", „До Бояна" й „До Ігоря", що здаються нам найкращими з погляду сонетної композиції. „До Велеса", не зважаючи на говіркове засилля і на небажані паралельні чи пак суміжні рими у другому катрені, звучить особливо по-сонетному:

Великий наш великих пісень Боже,
О Велесе, о, Місяцю, Королю!
Начати мою пісню ми не гоже,
Аж прежде я тобі ся не помолю!

Прабожий сине, ти у синіх рожах
На голубім припочивая ложі!
Коли ж така свята вже твоя воля,
Мя засудити на співацьку долю:

Подаждь же ми орган, настрій ми й струни,
Навчи й гармонії небесні руни,
І віщі персти як на ні вскладати!

Вооружи в огненнії прамуни
Ти мого духа, хай як море руне,
І ме во вік ти славу рокотати![20]

У цьому творі вже є напруга, притаманна сонетові, є відповідний перехід від катренів до терцетів та й кінцівка добра (ясна річ, за винятком отих говіркових „ме" й „ти", тобі). Добре архаїзовано лексику (прабожий, подаждь, віщі, персти, рокотати...) — у згоді з темою чи пак з оригіналом „Слова...". Ні, буковинський поет був не лише фолкльорним поетом, як дехто його уявляє, а й талановитим новітнім Бояном, коли писав на давні теми. Сонети Ю. Федьковича — це ще один крок уперед у засвоєнні українською літературою сонетного умільства, утвердження цього жанру в новому українському письменстві.

Оглядаючи передфранківські сонети, можна зробити підсумок, що на час появи перших творів І. Франка наша література вже засвоїла сонетну композицію, мала вже канонічні петрарківські зразки сонета, сонетоїди й т. п. Але ще не мала шедеврів, створених у цьому жанрі. Причин треба шукати в ненормальних умовах, московських обмеженнях, серед яких із боєм росла наша література, писана народною мовою.

Серед франкознавців прийнято говорити, що І. Франко, який виріс не тільки на українській літературній спадщині, а й великою мірою на засвоєнні здобутків західньоевропейської літератури, почав свою свідому поетичну творчість сонетами, дарма що пробував

20 Там же, стор. 476.

сили і в інших жанрах. Уже 1873 р. сімнадцятирічний поет створив два твори — „Народна пісня" та „Котляревський". Перший укладається в петрарківський зразок, маючи в катренах рими типу **абба абба**, другий сонет у катренах римовано перехресно. Юний І. Франко ніби задемонстрував, що він засвоїв канонічний тип сонета:

Глянь на криницю тиху, що із стін могили
Серед степу сльозою тихою журчить:
В ній, мов в свічаді, личко місяця блищить,
І промінь сонця миєсь в її срібній хвили.

На дні її щось б'ється, мов таємні жили...
Той рух живий ніколи не бажа спочить,
Вода її пречиста тисячі живить
Дітей весни, що густо вкруг її обсіли.

Криниця та з живою, чистою водою —
То творчий дух народу, а хоч в сум повитий,
Співа до серця серцем, мовою живою.

Як початок криниці нам на все закритий,
Так пісня та з джерел таємних ллєсь сльозою,
Щоб серце наше чистим зором запалити.[21]

Глибоко-змістовний цей сонет, що прославляє „творчий дух народу", який співає „мовою живою". Слово „криниця" вжито аж тричі, як також „живий" (в т. ч. живити), не зважаючи на те, що не

21 Іван Франко, **Твори в двадцяти томах** (Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1954), том X, стор. 140. Сонет „Народна пісня" наведено в пізнішій редакції (1893 р.). Первісний текст (1873) був такий:

ПІСНІ НАРОДНІЇ

Глянь на криницю тиху, що із стіп могили
Серед степу слезою чистою журчить.
В малім єй оці місяця лице блищить
І сонця луч купаєсь в єї срібних хвилях.

Чи бачиш, як в єй груди б'є житє, як в жилах
Живої струї рух ніколись не кінчить,
Як тихими водами тисячі живить
Весни дітей, що кругом путь єї обсіли?

Криниця та з живими, чудними струями,
То дух народа твого, — а хоч в сум повитий,
Співа до серця серцем — й живими словами.

А як тих струй початок всім во вік закритий,
Так з темних, вічних жерел ті слова повстали,
Щоб наші серця жаром чистим запалити.

(За рукописом поета у книзі С. В. Щурата, **Рання творчість Івана Франка**, Київ: Академія Наук Укр. РСР, 1956, стор. 59.

можна повторювати того самого слова в сонеті, хібащо з певною метою. Здається, що цю певну мету й мав на увазі автор. Повторення слів „сльоза" й „серце" не разить. Але повторення слова „тихий", на наш погляд, необґрунтоване. Та не спускаймо з ока того, що це писав ґімназіяльний молодик. Може й не знав тоді про лексичні тонкощі. Головне в „Народній пісні", з погляду композиції, те, що цей твір звучить по-сонетному. До речі, це був перший друкований вірш І. Франка (з'явився у **Друзі** 1874 р., попсований москвофільськими редакторами, за підписом Джеджалик).

В унісон ідеї прославлення народної творчости тоді ж написано й сонет „Котляревський" — про поета, що власне перший почав писати живою народною мовою, підносячи її до мистецького рівня, і, таким чином, відкриваючи новий період в українському письменстві.

Показавши засвоєння канонічного сонета, І. Франко одночасно виступає новатором у цьому жанрі, запроваджує в нашу літературу новизну, накладаючи „свого духа печать" на цей жанр. Його сонети, як би ми їх не оцінювали, дошукуючись навіть неґативів, мають своє виразне обличчя. Їх відразу впізнати серед творів поетових сучасників і наступників.

І. Франко написав щонайменше 88 сонетів.[22] Це „Осінні думи" (п'ять сонетів), чотири сонети в циклі „Картка любови", „Данилові Млаці" (в розділі „Знайомим і незнайомим"), 17 „вольних сонетів" (до них поет включив „Народну пісню" й „Котляревського"), 46 „тюремних сонетів" з „Епілогом". Є ще „Галицьким сонетистам", що дуже нагадує „Епілог", коло десяти сонетів у збірці **Із днів журби,** кілька в останній книжці **Із літ моєї молодости.** Крім того, є в І. Франка переклади сонетів Данте, Шекспіра, Шеллі та інших европейських поетів.

П'ять сонетів під загальною назвою „Осінні думи" (1882 — 83) мають мінорний настрій. У першому творі могутнім стогоном („могучим стоном" в оригіналі), „мов над сином мати", виє осінній вітер. Поет питає наприкінці: „... чи й по мені заплачеш, чи гнівно слід буття завієш мого?"[23] А в цей час відлітають журавлі, залишаючи „люд темний, сумовитий, голий" — і поет, що називає себе їхнім братом, „з крилом підтятим", просить і його забрати з собою. Оскільки журавлі не можуть цього зробити, автор просить переказати

22 Підрахунок зроблено за виданням **Твори в двадцяти томах** (Київ, 1950-1956), що є, по суті, лише вибраними творами. Довго пляноване видання у 80 томах останнім часом скорочено до 50. Покищо вийшло у світ п'ять томів. Також цензурують: немає „Не пора..." та інших. Недопускально зволікають у Києві!

23 **Твори,** том X (Київ, 1954), стор. 20.

вирієві, „в прекраснім краю барв", про „чорний хліб твердий... про спів жалібний, мов вітри долішні". Якщо ж і там, у вирію, „бідні схнуть, терплять, ридають", якщо ж і там „земля ссе кров їх, сльози й піт, а хліб дає не їм", тоді хай мовчать журавлі. Суспільні мотиви нерівности, просякнені почуттям у цих сонетах, дуже зворушують читача. Поет уміє створити сильне враження.

У четвертому сонеті цього циклу метафорична щука, символ заздрости, що „зіви шевелить криваві", виставляє свої „гострі щипці" на „зорі золотаві" в людському серці. Це звучить в унісон попереднім сонетам із мотивами суспільної нерівности. Але „Осінні думи" закінчуються не безнадією. Хоч опадає „листя з деревини", „мов сльози мами... на гріб дитини", хоч „осики лист кривавий паде, немов ножем його пробито", дуб — цей символ незламности українського народу — „жолудьми багатий" — продовжує стояти нездоланно: ніщо не може підірвати його сили — „і плід його приймесь і буде жить!"[24]

В „Осінніх думах" І. Франко з великим успіхом, за допомогою яскравої образности, справляється з суспільною тематикою. Це було новизною в українських сонетах. Новизною, з формального боку, було також експериментування: катрени мають то перехресні (абаб), то оповиті (АббА) рими із суміжними всередині. У сонеті, що починається словами „Післанці півночі...", оповиті рими в першому катрені стають суміжними (аББа) у другому і, навпаки, оповиті рими у другому катрені виводяться із суміжних у першому. Для більшої рішучости у вислові останній терцет у „Післанцях півночі..." має чоловічі суміжні рими: піт — мовчіть.

Чотири сонети в„Картці любови" (1878 — 80) суголосні з рештою поезій цього циклу. Особливо вирізняються перші два, де йде мова про те, як яструб кружляв у небі, а за ним слідкував поет, що хотів також побачити свою голубку. Та цього не сталося. Два роки пізніше автор знову чекає на свою голубку, але її знову немає. Якщо ж у першому сонеті вона десь за лісом „тужила й важко плакала", за поетом, то тепер

ні одно гаряче
Дівоче серце не зідхне, не сплаче
І не затужить нищечком за мнов.[25]

Не можна не підкреслити, що перший рядок першого терцета замикається жіночою римою — після чоловічої в останньому рядку

24 Там же, стор. 21-22.
25 Там же, стор. 68.

другого катрена. Це створює гарний перехід, якого, на жаль, немає в другому сонеті.

Поза всяким сумнівом, обидва ці твори автобіографічні, пов'язані з коханням молодого І. Франка до Ольги Рошкевич, із якою він протягом 1878 р. часто листувався й „пережив любовну драму", бо „його наречену... батьки насильно видали заміж за попа Озаркевича, відмовивши Франкові".[26]

Третій сонет у „Картці любови" — це пророкування Ользі Рошкевич, колишній нареченій, що піде битою дорогою за нелюбом:

В глиб звільна втягне тя багно гниле...
І сили волі в тебе не найдеться,
Щоб опиратись довше! Затонеш ти —
І, труп живий, безвладно поплинеш ти!

Щодо себе, то поет запевняє, що він переборе трагедію:

Я буду жити, бо я хочу жити!...

З орлами я не думаю дружити,
Та я опрусь гниючому болоту;
Щоб через нього й другим шлях мостити —
На те віддам свій труд, свою охоту.

А як часом моя послабне сила,..
Твоя любов підніме мя на крилах...[27]

Як бачимо, навіть у таких інтимних творах поет прагне іншим „шлях промостити" до перемоги в нелегкому житті, хоче „віддати свій труд" за справедливість. Особисте і громадське переплітаються в І. Франка — майже без розмежування. А це також було новизною в тогочасному українському сонетярстві.

Революційна спрямованість, що так виразно віддзеркалена в „Каменярах" (1878) та в „Гимні" (Вічний революціонер...), знаходить свій відголос і в такому, на перший погляд, незначному сонеті „Данилові Млаці", що вмістив свій віршик „Не можна всім догодити" в календарі „Просвіти" (1883). Поет приязно кепкує з С. Воробкевича (псевдонім: Д. Млака), мовляв, „не все той вільний, хто з своїх уст сміється", „не все ще той святий, хто богомільний", „не в тім... сила слова", щоб ти „кис у горі", —

Ти будь керманич наш в бурхливім морю,
Щоб в тобі бачив люд привідця свого
І все чув добре слово в добру пору.[28]

---

26 Михайло Возняк. **Велетень думки і праці** (Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1958), стор. 127.
27 **Твори**, том X (Київ, 1954), стор. 70.
28 Там же, стор. 72.

Так, у принагідній присвяті, І. Франко висловлює те, що стало основним мотивом його творчости — революційна діяльність, самопосвятне провідництво в ім'я поступу для рідного народу.

Великий цикл „вольних сонетів" (1880 — 89) — це нове, мистецьке слово в розвитку українського сонетярства. Київське видання в двадцяти томах відносить до цього циклу 17 сонетів, а нью-йоркське — 18 (додано „Науку" з 1878 р.). Поза першими („Народна пісня" й „Котляревський"), про які вже йшла мова, 15 інших репрезентують багато різновидів цього жанру. Напр., „Сонети — се раби..." має таку систему римування: **аааа бббб вгв ггг.** Автор ніби хоче підкреслити, що він зовсім не по-рабському, а „вольно" підходить до канонічних зразків. Зате сонетну структуру зберігає скрізь.

У першому творі цього циклу проведено ідею про те, що сонети — це раби, звичайно, для тих, у кого „у форми пута свобідна думка... закута", але „сонети — се пани", якщо вони „стануть свідомі... мети". Лише в такому випадку це будуть „живі, грізні, огромні сонети".[29]

І. Франко був свідомий того, що йому закидатимуть: „Чого важкий свій молот каменярський міняєш на різець Петрарки?" Через те вже в другому сонеті спішить він запевнити читача, що він „не кинув каменярський молот... його не вирве насміх, ані колот... він о камінь дзвонить... з душі ж луна та співом виринає".[30] Відчуття краси в поета було таке природне й сильне, що він свій обов'язок служіння суспільним інтересам неминуче пов'язував із красою сонетного жанру, наповнюючи його революційною наснаженістю, ідеями посвяти визвольній справі.

Відхиляючись від канонічного римування, з надзвичайною ясністю поет з'ясовує поняття права, сили й правди — як філософічних категорій — у п'ятому сонеті: „Право — се лиш сила, а сила — право... То що ж се сила?.. серця огонь... думка, що світи будує... волі залізні крила... правди блиск яркий".[31]

Поряд цього сонета І. Франко вміщує інше, не менш філософічне, насвітлення — жіночого серця. Оскільки це один із найкращих сонетів у всій українській літературі, з умілим використанням риторичних запитань, наводимо його повністю:

---

29 Там же, стор. 139.
З такою назвою недавно з'явилася стаття Людмили Таран у київській **Вітчизні** ч. 8 (1976), стор. 143-147.

30 Там же, стор. 140.

31 Там же, стор. 141.

Жіноче серце! Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Огонь страшенний,
Що нищить все? Чи ти, як тихі сни

Невинности? Чи як той стяг воєнний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний,
Чи демон лютий з пекла глибини?

Чим б'єшся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінне ти, і в чім постійне? Мов!

Ти океан: маниш і потопляєш,
Ти рай — добутий за ціну оков.
Ти літо: гріеш враз і громом убиваєш.[32]

Можна сміливо сказати, що наше письменство завдяки І. Франкові уперше збагатилося шедевром у жанрі сонета. Це сталося 1875 р., коли дев'ятнадцятирічний поет написав „Жіноче серце...".

Наведений сонет бездоганний своєю структурою, напругою, емоційністю та змістовним навантаженням, зокрема в останньому рядку. Лише з погляду сучасного критика, критика 1975 р., можна ретроспективно бажати, щоб слово „маниш" було наголошене по-сучасному (на першому складі) та щоб десятий рядок (після попереднього, що кінчається на В) починався з У, бо для виразного читання в цьому місці треба робити довгу, нам здається, неприродню павзу. Усе ж таки, не зважаючи на ці значливі дрібнички, стверджуємо: молодий І. Франко осягнув рівень зрілого Петрарки; отже, була слушність у тому, щоб на якийсь там час змінити каменярський молот на різець італійського співця Лаури.

У „вольних сонетах" майже кожен твір порушує важливу тему. Так, у сьомому сонеті автор запевняє, що не треба боятися революційної зміни, якщо вона робиться з добрим, етичним наміром, задля поступу людства:

В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.

Не бійтеся! Не людськости ядро
Та буря зломить, а суху лушпину —
Ядро ж живеє розростесь без впину.[33]

У восьмому сонеті цього циклу йде мова про рожеві мрії юности, що шукає „прямих стежок", але з часом, у затхлій атмосфері,

32 Там же.
33 Там же, стор. 142.

життя стає, „наче манівці", блудним. Однак поет по-конквістадорському закликає: „Будь, мов та хвиля!"

Дев'ятий твір серед „вольних сонетів" — заклик до титанічної праці, такої улюбленої теми поета. „Лиш праця ржу зотре... Лиш в праці виробляєсь сила... Лиш в праці варто і для праці жить". Останній вислів, узятий із замка, звучить як афоризм. Немовби дальшим розвитком цієї теми є десятий сонет, у якому „неробів горсть мала себе вважає світом... Смішний сей світ!" І далі — не без кепкування:

Смішний поет, що хтів би, окрім зла,
В тім світі правди й розуму глядіти.[34]

Уже було згадано, що І. Франко магнетично тяжів до краси, зокрема до краси в мистецтві. Сонет „Сикстинська мадонна", яку називає він богинею, не випадковий у його творчості. Продовженням цієї теми є дванадцятий сонет, у якому дитя, на руках мадонни, — „невинний ангел чистий", що вві сні поривається „чогось шукати" і кличе людство йти до вдосконалення: „Далі! Далі!"[35]

„Пісня будущини" (кільком серед вольних сонетів дано назви) — різновид улюбленої теми І. Франка, що знайшла свій яскравий вислів у „Каменярах". Слова „правда" й „воля" тут навантажені тим же значливим змістом, що і в інших творах. Поет „істотою цілою" чує хід нового часу, що наближається, але передчуває, що він не доживе до його приходу. Новий час — це лікар, що має „смілою рукою", як це сказано в чотирнадцятому сонеті, „всю гниль нещадно з тіла виривати", бо вже „розумних діл пора розпочалась".[36]

П'ятнадцятий і шістнадцятий сонети говорять про любов, добро і зло — споконвічні теми, що їх розв'язує поет не без оригінальности:

травить
Мене подвійне горе жалом мідним:
Те зло, що своїм прогріхом вважаю,
І те добро, що без заслуги маю.[37]

Лише кришталево-чесна людина може так схарактеризувати свою совість і те добро, що їй, людині, приписане без заслуги. Почуття самокритики у поета було дуже розвинене. Скромністю позначені всі види його різноманітної діяльности.

Закінчуються „вольні сонети" згадкою про Данте, Петрарку, Шекспіра і Спенсера, що співали про красу в сонетах, що „в майс-

34 Там же, стор. 143.
35 Там же, стор. 144.
36 Там же, стор. 145.
37 Там же, стор. 146.

терну форму, мов різьблена чарка, свою любов, мов шум-вино, вливали". Німці (поет має на увазі Фр. Рюккерта), мовляв, „ту чарку... в меч перекували". А що ж нам тепер „з мечем почати"? Відповідь недвозначна:

Прийдесь нову зробити перекову[:]
Патріотичний меч перекувати

На плуг — обліг будущини орати,
На серп, щоб жито жать, життя основу,
На вили — чистить стайню Авгіову.[38]

Різноманітність тем у „вольних сонетах", різновиди римування, де поряд канонічних зразків запроваджено нововведення, своєрідне трактування тих тем, емоційність, — усе це свідчить про нове слово в українському сонетярстві. Не можна не підкреслити й того факту, що І. Франко скрізь, у всіх сонетах, зберігає сонетну структуру, хоч і не йде по-рабському за усталеними канонами. „Вольні сонети" — справді вільні від пут; у межах своїх кордонів вони збагачують цей жанр. Від О. Шпигоцького до І. Франка минуло всього яких 40 років, але українське письменство, не зважаючи на сторонні й ворожі обмежування, значно виросло: сонет став його складовою частиною. Не лише кількісно, а також якісно.

Новаторські риси ще більше видко в „тюремних сонетах", написаних 1889 р., під час третього ув'язнення поета. Передусім, новий тут зміст; тюремний побут, із його потворністю, зображено так, що й „Петрарка в гробі перевернесь, пробі!"[39] Але автор не обмежується показом побуту у польській в'язниці. Він дає широке, історичне узагальнення взаємин між українцями й поляками:

Ось Гонта йде, ввесь синій від побою,
З відтятим язиком він і рукою:
Його садять на розжарену шину
І шкуру друть, аж всю обдерли спину.

А далі сотні, тисячі проходять
Кривавих тіней німо надо мнов;
Їх б'ють, рвуть, палять, в колесо городять,
І в ямі коденській булькоче кров.[40]

Ще глибше в історію сягає поет, коли проводить паралелю між Христом, Джордано Бруно і Кампанеллою — усі вони прийняли „муки й кров за світло, поступ, волю!"[41] У зв'язку з цим варто наголосити, що т. зв. соціяліст, І. Франко, який іноді критикував обря-

38 Там же.
39 Там же, стор. 151.
40 Там же, стор. 165.
41 Там же.

дове, несумлінне духівництво, вважав за потрібне аж у трьох сонетах (36-38) передати, на основі апокрифів, леґенду про Пилата, що „вмив прилюдно руки", видавши Христа на катування. Покарав Бог того володаря ще жорстокіше: після смерти його тіло ніхто й ніщо не приймає:

І труп Пилата, всій землі на горе,
Ще й досі плавле десь по океані.[42]

Будучи в ув'язненні, не забув І. Франко й про Австрію та Росію, неперебірливих ворогів України. Росію називає він „краєм туги і терпіння", „краєм крайностів жорстоких", у якому „козацька воля спить в степах широких",[43] а про Австрію (?) створює палку інвективу:

Багно гнилеє між країв Европи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
О, Австріє! Де ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: „Даю свободу!"
Дреш шкуру й мовиш: „Двигаю культуру!"

Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш, мов упир, із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу дусить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.[44]

Щодо цього сонета є розбіжності. В оригіналі, який не вільно змінювати, четвертий рядок починався словом „Росіє..." Таким чином, твір мав би стосуватися тогочасного царату. А. Кримський запевняє,[45] що те слово було вжите нібито з цензурних міркувань. Мовляв, І. Франко написав „Росіє", а мав на увазі Австрію. На цій підставі новітні редактори, в догоду комуністичним цензорам, і внесли зміну, з приводу якої вже є немала критична література. Зрештою, суттєва різниця між тими обома імперіями була не велика — вони обидві гнітили український нарід, позбавляли можливости вільно розвиватися: Московія — дико й жорстоко, по-азійському; Австрія — в білих рукавичках, але також дошкульно. Тому цей і наступ-

42 Там же, стор. 164.
43 Там же, стор. 161.
44 Там же, стор. 166.
45 Там же, стор. 461 (серед приміток).

ний сонет, що починається словами „Тюрмо народів...", можуть бути з успіхом застосовані і до Австрії, і до Росії. На наш погляд, більшою мірою до останньої.

„Тюремні сонети" закінчуються „Епілогом". І. Франко, говорячи про форму, про „п'ятистоповий ямб, мов з міді литий", у цьому жанрі, дуже добре, як теоретик, визначає зміст, що має бути в типовому сонеті:

Тій формі й зміст най буде відповідний;
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розвертаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара піднімаєсь,
Мутить блиск, грізно мечесь, рве окови,
Та при кінці сплива в гармонію любови.[46]

Як уже згадано, Франкові сонети, різноманітні тематикою, були новим словом у розвитку цього жанру. Багато з них наповнені суспільним змістом, напругою, а — найголовніше — революційною пристрастю. Це було, справді, нове вино у старих міхах. Із формального боку, поет оновлює свої сонети то риторичними запитаннями, то повторенням синонімів чи окремих тропів. Напр., перший же серед „тюремних сонетів" засобами повторення однозначних найменувань уводить читача у в'язничну атмосферу — так, як Данте колись запроваджував свого героя до пекла:

Се дім плачу, і смутку, і зідхання,
Гніздо грижі, і зопсуття, і муки!
Хто тут ввійшов, зціпи і зуби й руки,
Спини думки, і речі, і бажання![47]

Сатира й сарказм, такі властиві І. Франкові в інших віршах, надають деяким його сонетам особливого забарвлення. Це знову ж таки було новим словом у нашому сонетярстві:

Ти тиснеш і кричиш: „Даю свободу!"
Дреш шкуру й мовиш: „Двигаю культуру!"[48]

Поетична майстерність І. Франка значно зросла, так би мовити, здисциплінувалася завдяки його сонетам. О. Мороз добре підсумував поетів непересічний внесок у практичне реалізування цього жанру: „У порівнянні зі своїми попередниками І. Франко зробив великий крок уперед у розвитку сонета".[49] Той же дослідник стисло і влучно визначив поетові міркування про особливості сонета:

46 Там же, стор. 167.
47 Там же, стор. 147.
48 Там же, стор. 166.
49 О. Мороз. **Етюди...**, стор. 46.

...версифікаційна майстерність поета-сонетяра має завжди виявлятися в умінні автора поєднати стислу, чітку форму твору з його змістом, актуальною проблематикою, поставити важливий „конфлікт чуття" в двох перших строфах з наступним його розгортанням аж до кульмінації в терцетах, де ще панують, як твердить наш поет, „страсть", бій, що „рве окови"; далі — поступове згасання і розв'язка, яка часто припадає на останній рядок, так званий сонетний замок — найсильніший своєю думкою і образністю.[50]

Ці властивості притаманні „вольним" і „тюремним" сонетам. Не меншою мірою виявляються вони також у наступних сонетах, що вміщені у збірці **Із днів журби** (1900). Особливо добра тональність у творі „Я згадую минулеє життя", хоч римування в катренах неканонічне (**абаб вгвг**). Здається, що поет і в розквіті свого таланту, на вершинах майстерности, нехтував формальними канонами, зате сонетну структуру, як уже згадано, завжди й послідовно зберігав.

Хоч як високо цінимо Франкові сонети, не можемо не вказати на деякі негативи. Поетова мова часто буває немилозвучна: „а вті**М В** життя, мо**В В П**'яних сти**СК, ВСТ**упаєм".[51] Таке нагромадження приголосних, зокрема губних, зовсім не сприяє плавкості вимови. Наголоси в поета часто не відповідають тим, що вже тоді, в наддніпрянських письменників, стали літературною нормою. Іноді буває, що суто діялектна лексика так занечищує його добре збудовані сонети, що естетичне сприймання в читача дуже притуплюється. Ясна річ, за кращих умов, цих недоліків у І. Франка, обдарованого поета-майстра, не було б. На щастя, в останні декади свого життя поет, при нагоді передруку, пильно редагував свої твори, усуваючи діялектизми чи незграбні звороти, закликаючи мовно орієнтуватися на наддніпрянських письменників.[52]

Перекладні сонети І. Франка з Данте неримовані,[53] сонет „Поетові"[54] О. Пушкина має в перекладі дактилічні рими, чого немає в оригіналі. Зате деякі Шекспірові сонети,[55] а також „Озімандія" Шеллі[56] в перекладі українського поета дуже близькі до оригіналів, часто адекватні і змістом, і формою. Та це вже інша тема, що не входить в орбіту цієї статті.

50 Там же.
51 **Твори,** том X (Київ, 1954), стор. 142.
52 Про це більше — див. Яр Славутич, „Соборницькі ідеї Івана Франка", **Іван Франко: Збірник філологічної секції для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерти Івана Франка** (Нью-Йорк, 1967), стор. 174-75.
53 Іван Франко. **Данте Аліґієрі** (Київ: „Радянський письменник", 1965), стор. 119 та інші.
54 **Твори,** том XIV (Київ, 1955), стор. 88.
55 **Твори,** том XV (Київ, 1955), стор. 172 та інші. Див також статтю М. С. Шаповалової „Про Франкові переклади Шекспіра", **Іван Франко: Статті і матеріали** (Львів: Львівський університет, 1949), збірник другий, стор. 49-62.
56 **Твори,** том XV, стор. 197.

Павло Маценко

УКРАЇНСЬКА ЦЕРКОВНА МУЗИКА

„... Щось не туди йде...
Позабували своє,
пісню забувають!
Весело?
— Це все'дно, що квітці веселитися
в льоху без сонця."
З думок Невідомого.

Назву — Українська церковна музика — означити коротко — тяжко. Ми всі можемо мати різні розуміння й означення цього предмету. Я бажаю ту дефініцію звести до одного розуміння, яке могло б бути однозначним.

Наш церковний спів є наш — український, отже — національний. А коли так, той спів має своєрідний стиль, як в архітектурі, малярстві, взагалі в мистецтвах, має свої відміни. Не можемо також забувати, що ми є частиною широкого світу й тому можемо говорити й думати про універсалізм.

Одначе, ми свідомі, що ми є спадкоємцями в основі свого, яке в певних відсотках має в собі щось і чужого, що наші прадіди сприймали й, ужиткуючи його, так перетоплювали (те чуже), що воно стало тільки характеристичним спогадом.

Я говорю про нашу церковну музику. Що ми в першу чергу потребуємо розуміти під назвою „Церковна музика"? Багато з нас переконані, що церковна музика — це авторська музика, твори композиторів, які написали чудові для Церкви твори, починаючи хоч би від Артема Веделя, Максима Березовського, Дмитра Бортнянського та їх послідовників. Це не так.

Історично й дійсно церковна музика в першу чергу — це музика кожного дня, на кожний день, на свята... Це та музика, яка з'явилась у нас від початків християнства в Україні (Русі) і яка впродовж сторіч розвитку дійшла до нас в одноголосному вигляді і стала мелодичним окресленням — оспіванням духовних текстів, і оспіваних так, а не інакше, національно. Ця музика в повному розумінні є церковною, кожноденною, бо без неї немає жодних цер-

ковних відправ. Тому то й треба точно означити роди церковної музики. Виглядає це так:

1. Музика (вокальна, одноголоса), без якої не може існувати Церква;
2. Музика хорова, як обробки композиторами щоденної музики і
3. Музика авторська, твори наших композиторів, які пишуть її на самостійні музичні теми, чи на теми — зразки із церковної музики, широко використовуючи сучасні для них засоби мистецтва композиції.

Буде хибно думати, що нашу церковну музику в широкому світі визнають, коли вона буде йти слідком в копіюванні засобів великих світових майстрів, а не дасть свого, оригінального. Наша церковна музика вокальна й дуже різниться від европо-латинської. Але досконало виконані твори навіть в унісон найпростіших щоденних церковних мелодій (не говорю вже про майстерні твори XVII і дальших сторіч на 4—8 і більше голосів) дадуть слухачам відчути своєрідну красу тих співів, а також примусять задуматись над оригінальністю тих співів.

Поділ церковної музики на три роди і розуміння поділу дуже важне. Мало того, нам ще треба глибоко знати про істоту тих поділів і про здобутки нашого минулого, щоб уникнути невиправданих тверджень, що, мовляв, те й друге обов'язково десь запозичене, перехоплене із Заходу, пам'ятаючи твердо, що й сам Захід виховався на зразках Сходу (Амвросій Медіолянський і др.).

Ми знаємо на основі наукових дослідів про початки нашого церковного співу, про перейняття і впливи на нього, і можемо на основі навіть дрібних узгоджень доказати що український народ в початках християнства перейняв, а що ні.

Наша церковна музика — свідоцтво й зразок високої музичної культури в загальній історії культури нашого народу. Вивчаючи зразки нашого найстаршого церковного співу, скажімо, від XII ст. в знаменних рукописах аж до найновіших часів, ми можемо висловитись про неї тільки словами захоплення! В тих співах ми знаходимо себе, нашу стару пісенну культуру, доведену, як свідчив О. Кошиць, до геніяльних виявів щодо оспівання текстів. Це особливо тичиться т. зв. званих співів догматиків, які були остаточно оформлені в XV ст. Те саме стосується й інших церковних співів, які записані в різних церковно-співних книжках як Ірмолої, Обіходники і др. В них повно закостенілих форм, як згустки крови, нашої народної пісенної творчости. В ті пісні наші прадіди вложили всю глибінь своїх почувань, а переписувачі тієї творчости донесли ті шедеври аж до нашого часу.

Оцей церковний спів ми тепер занедбали, а разом з тим, не нав-

чаючи молоді й старших тих співів по церквах, відсунули і їх від першоджерел національної співної культури. Тому наш народ тут — в Канаді й Америці, і по всьому світі, „топиться" в чужому морі, стає до свого індиферентним, а про це свідчать німі числа статистик. Це загальне.

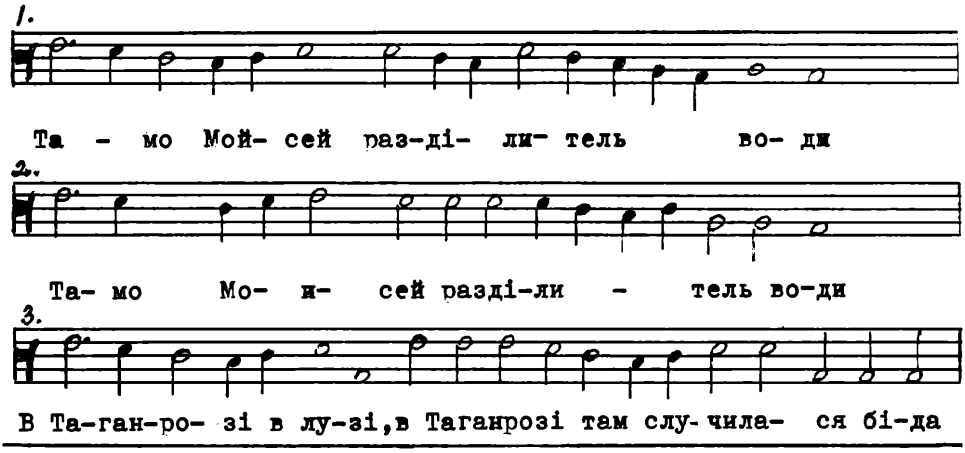

1. Мелодія (два мелозвороти) з Догматика 5-го голосу Знаменного розспіву,київської редакції, який знаходимо в "Осмогласнику" із великого Іромологіона ізятого,Львів 1835 р. В "Осмогласнику",Львів 1904 р.,в "Напівнику церковному", Рим 1959 р. і др.
2. Мелозвороти вжиті О.Кошицем в обробці на хор цього Догматика.
3. Народна пісня запису О.Кошиця.

А тепер необхідно пояснити й зрозуміти, що наша одність церковно-співної практики в сторіччях зазнала багато змін. Сталось це через історичні лихоліття, коли наш народ був поділений кордонами й ставав власністю сильніших. Впродовж сторіч наш один зразок співу, який звемо київським, зазнав провінційних і крайових змін і редакцій. Став дещо відмінним від основи. Тому то навіть знаємо, що коли хтось співає в галицькому розспіві (самоїлковому), українці зі Сходу дивляться на нього „косо", як на „чужака", а галичани, слухаючи східний спів, обзивають його „московським". Це велике й шкідливе непорозуміння. В обох згаданих співах основа та сама — київська, але редакційно дещо змінена. Тому то і той і другий співи — наші, українські. (Мало того, інколи, досліджуючи згадані різниці, можемо знайти більш затримані київські основи в книжках галицького видання, а на Сході, під тяжким тиском-впливом і заборонами побачимо наверствування чужого. Та не забувай-

мо, що в старих виданнях співів — в рукописних і друкованих Ірмолоях XV—XVIII сторіч — в обох частинах України маємо той сам спів, але через різні часові вимоги, співи дещо змінені і навіть дістали чужі назви як „грецький", „болгарський"... А то дійсно тільки способи, маніри співання, про що твердять дослідники; а недавно померлий, може єдиний правдомовний московитянин (Скребков) зве їх також українськими).

Візьмемо для прикладу хоч початки двох співів — галицької редакції і т. зв. грецької, а це — „Благослови". (Див. приклад I.)

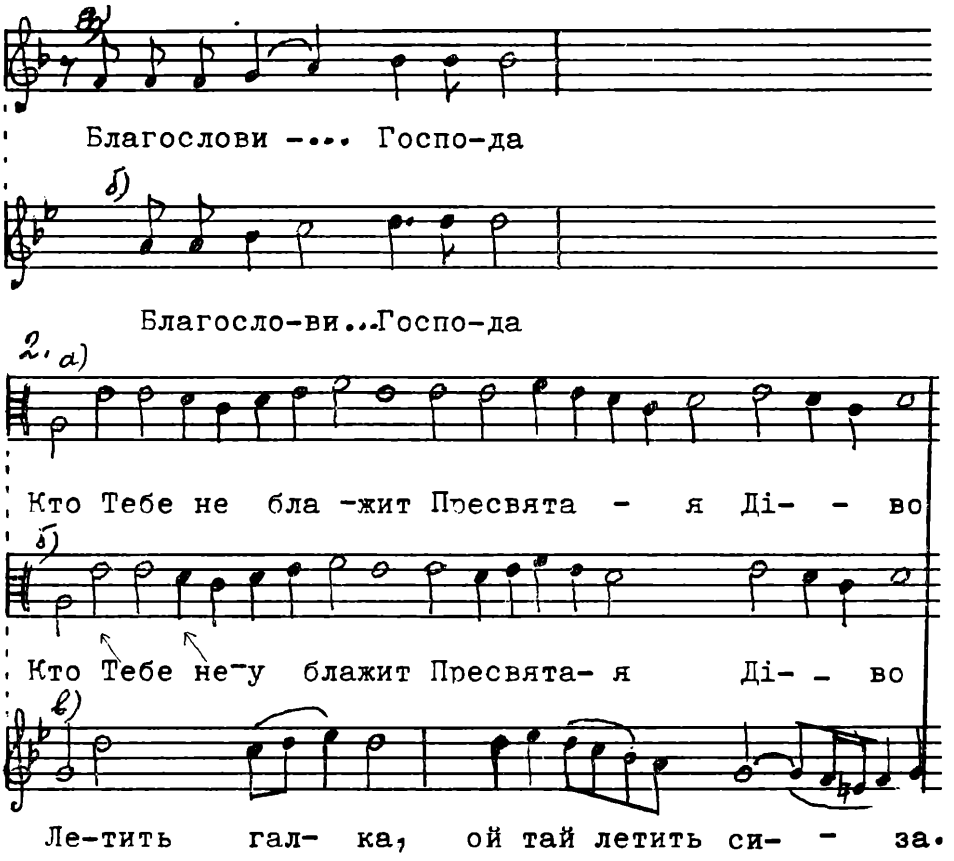

Приклади

До 1-го прикладу: а) „Благослови" Грецького розспіву.
— — — б) „Благослови" з Напівника церковного, Рим, 1959 р.

До 2-го прикладу: а) Із рукописного Ірмолоя 1732-3 рр. Тяпецького, з Галичини.
— — — б) Із рукописного Київського Ірмолоя XVIII ст.
— — — в) Українська народна пісня.
(Останні три приклади із „Відгуки минулого...", ст. 20, „Культура й Освіта", 1954)

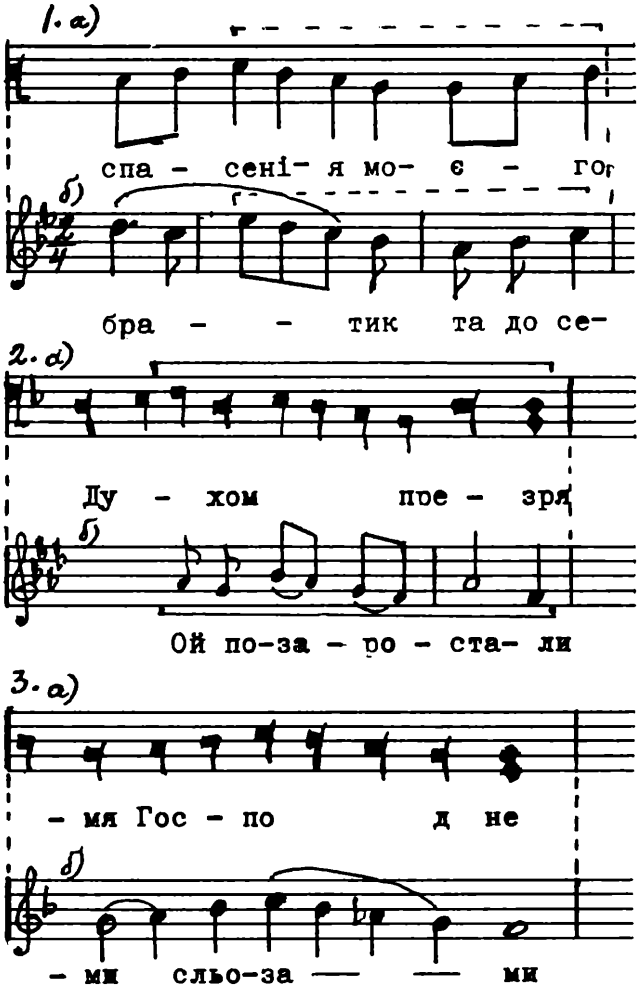

1-ий приклад:

а) Пісня 6-та з ірмосів на Преображення, 4-го голосу з Осмогласника, Львів, 1835 р.

б) З народної пісні „Як приїхав братик", з „Ліри" — народні пісні вид. Б. Тищенка, Відень, 1945 р., стор. 71.

2-ий приклад:

а) Пісня 4-та з ірмосів 1-го голосу. Рукописний Ірмолой 1682 р.

б) З нар. пісні „Ой позаростали стежки-доріжки". О. Чишко — Українські народні пісні в обробці для хору.

3-ій приклад:

а) З Бог Господь велике, Ірмолой Львівський.

б) Народна пісня „Ой, вмивається", із збірок О. Кошиця.

Чи чуємо в них велику різницю? Так, вона є, але спів виходить з однієї основи. Натомість наші старовинні співи, доведені до найвищого виразового розвитку — завмерли. Не виконуються, бо довгі. А вони чудові і дійсно свої. Пригадаймо догматик 2-го голосу „Прейде сінь", або догматик 6-го голосу „Кто тебе не ублажит" і нарешті (хоч і всі догматики чудові) одну з останніх редакцій „Кто тебе не ублажит" Києво-Печерської Лаври з XVIII ст. (Див. приклад 2.). Це ж така рідна мелодія! Це ж наша пісня, що майстерно вплетена в стару мелодію. Це ж „Летить галка, ой та летить сіра". Всі ті мелодії прегарні й побудовою свої. Та... ми їх забули й маємо дивний потяг до остаточного забуття. (А ці співи могли б виконуватись хорами по церквах замість пісень, які часто своїм походженням підозрілі).

Що ж нам робити, щоб привернути себе й увесь народ до свого, до своїх почувань, які так показно виявляються в церковній музиці?

Треба практично привернути їх (і якнайскоріше!) по церквах, а для того треба академічно навчити співати їх самих виконавців: священиків і дяків, а проводи церков мусять про те подбати й допильнувати. Для того треба мати не місячні, а найменше річні школи для навчання дяків і щоб церковний спів був важним предметом навчання по духовних семінаріях. Спів повинні вчити фахівці. Коли так стане, добре навчені дяки й отці духовні зможуть взяти під свою опіку парафіяльну молодь і старших, навчати їх співати в церквах громадно, а потім і в хорі.

Було б зовсім доцільним з національного боку і матеріяльного мати спільну дяківську школу для наших Церков — бо ж є один український народ з однією в нього культурою.

У більших і краще розвинених парафіях треба мати добре поставлені церковні хори (не тільки для попису!), які повинні виконувати й плекати твори українських композиторів, вилучивши з репертуару чужу літературу. Слава Богу, ми маємо високорозвинене церковно-співне мистецтво (хорове), маючи в увазі твори наших композиторів, навіть починаючи з „партесної" доби XVI і дальших сторіч.

Володимир Мацьків

ЧИ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ДОСЛІД БУДЕ КОНЕЧНОЮ ФУНКЦІЄЮ СУСПІЛЬСТВА МАЙБУТНЬОГО?

Під сучасну пору є досить модно ставити під запит доцільність людських зусиль в ділянці технологічного досліду та його розвитку — а це ділянка, в яку я вложив більшу частину мого професійного, що так скажу, життя.

В сьогоднішній час ми чуємо опінії, навіть з добре поінформованих кругів, які твердять, що примінення науки та технології створило передчасно-стиглий, можливо небезпечний стан людства і тому поручається сповільнити скорість технологічного проґресу — і то в деяких ділянках в дуже драстичний спосіб. Я не вірю, що ця аналіза є комплетною та що її заключення правильні.

Маємо всі підстави на те, щоб без сумніву твердити, що людський рід все був в стані нестійкому — і то від наших предків починаючи, що мусіли захоронювати себе від іклів хижаків, в стані непевности, коли то наші предки ледве остоювались шаліючим атакам чуми, а ми самі, в нашій добі питаємо себе чи світ перетриває ще наступних п'ятдесят років.

Проф. Маляска (Школа Економії у Фінляндії) в одній із своїх праць недавно твердить: „Право на життя людського роду, це дарова енерґія сонця, або це заховано — збережені в землі та дарові інформації, що є також заховані в матерії живучої землі".

На думку проф. Маляски вдача людини, як думаючого створіння, все приводила його до абстрагування знання та зрозуміння прав окружаючої його природи. Злучивши це знання із доступною для нього енерґією, людство випродукувало практичні примінення для поширення та удосконалення свойого життя. Ціллю моєї короткої доповіді сьогодні є показати, в яких ділянках сучасна технологія є недостатньою, суґерувати напрямні та вказати деякі ділянки, в яких належить перевести технологічні досліди і згодом допровадити їх до практичного примінення.

Я уважаю, що населення земської кулі, яке начисляє кругло чотири більйони, на підставі найбільш консервативних передсказань

зросте за наступних двадцять-п'ять років до шістьох більйонів. Поважні та, назагал, неґативні ефекти цього скорого зросту вже сьогодні відчуваються в Африці, Індії та Південній Америці. На жаль деякі наші природні ресурси та наша сучасна технологія й наші вміння не є вистачаючими навіть для сьогоднішнього населення світу.

Для прикладу: всі знані поклади пального, за виїмком вугілля та оливних пісків, не вистачать людині, сьогодні народженій на протяг її життя.

Якщо це так є, то чи можемо сидіти бездільно й надіятися, що технологія, яка служила нам досі, рівнож в такій самій мірі служитиме нашим дітям? Перед нашим наступним поколінням — є зріст населення планети на 50%.

Я тверджу, що ми не маємо моральної, ні іншої, справді практичної альтернативи, як тільки розвинути нові технології — і то в найближчому майбутньому. Ми мусимо якнайскоріше знайти доцільні, практичні технологічні методи, щоб життєвий стандарт недорозвинених країн реально піднести, а в розвинених країнах удосконалити.

Застановімся, яких найважливіших нових технологічних процесів нам потрібно.

Перше та найважливіше — нам потрібно нових процесів продукції енерґії. Навіть найбільш консервативні оцінки доказують, що до кінця біжучого століття ми мусимо збільшити вчетверо тепер існуючу спроможність витворювання енерґії. Ані оливна ропа ані природний газ не будуть в силі заспокоїти цей зріст запотребування енерґії. Рівнож являється досить правдоподібним, що ядрова — розкладна енерґія зробити цього також не зможе! Як слідує з цього, наглядною потребою є знайдення нових технологій для створення енерґії в найближчому майбутньому.

Я є переконаний, що ці зусилля повинні бути сконцентровані в першу чергу на більш екстенсивному вживанні вугілля, оливного піску та тому подібних фосільних депозитів і продуктів їх перерібки. Рівночасно треба доложити всіх зусиль для більш продуктивного видобування оливи та газу із існуючих депозитів.

В слід за цим мусить зростати праця над інтенсивним використанням соняшної енерґії — чи то через „бійомасове" зберігання її, чи через термічне огрівання та електронічне примінення.

Рівнож треба удосконалити й проаналізувати вжиття енерґії вітрів та морських хвиль і припливів. Рівночасно являється можливість добування енерґії на підставі термічних диференціялів в морських

океанах. На довшу мету процес ядрового — злиття (фюзн) може допровадити до практичної продукції енергії.

Рівнобіжно мусимо випрацювати процеси для продукції різних сирівців та продуктів щоденного вжитку з мінімальним ужиттям енергії. Права термодинаміки твердять, що раз ужита енергія не може вповні бути ще раз ужитою.

Якщо нашим обов'язком є піднести рівень життя половини населення світу, то ми стрічаємось з тяжкою проблемою часу: Ми мусимо це створити в протязі однієї чи, найпізніше, двох ґенерацій. Також методи цього удосконалення мусять різнитися від метод практикованих в індустріялізованих країнах, які в минулому в замітний спосіб зуживали та витрачували природні багатства та енерґію нашої планети.

Що це можна осягнути, прекрасно свідчать в недавньому минулому Японія та в останньому чвертьріччю Тайван, які в короткому часі переключились із сільськогосподарських країн в країни порівняльно високого життєвого стандарту. Спеціяльно — Тайван відкинув клясичну методу капітало-інтенсивної індустрії, а застосував модерно-комплексну технологію та робочо-інтенсивну для покращання життєвого стандарту.

Які б то дороги до покращання життєвого стандарту ми не брали, одна справа є ясна: ми мусимо радикально змінити способи користування та вдруге-користування. Наприклад користування металями, що їх так тяжко видістати із концентрованих покладів кори землі, не сміє скінчитися розпорошенням в різних формах невжитків, із яких їх неможливо економічно видобути для поновного вжитку.

Ми мусимо включити в наше думання поняття „нерозтратної та оптимальної технології". Отже, випрацьовуючи нові технологічні розв'язки, ми мусимо в першу чергу взяти до уваги не лише доступність наших природних ресурсів, але теж спроможність окруження абсорбувати їхні наслідки.

Самозрозуміло, як далеко це мусимо примінити — залежатиме від майбутніх відкрить нових покладів природних багатств та більш удосконаленої технології їхньої перерібки.

Чим раз менший запас оливи та природнього газу, та що раз то більші кошти його знайдення й продукції, вимагають, щоб індустрії, оперті на ці сирівці, переставились на інші методи. Для прикладу: конечно знайти новий, можливо „біохемічний спосіб" для безпосереднього закріплення азоту в ґрунті рільничої землі, замість уживання штучного азотового навозу випродукуваного з природньо-

го газу. Ця проблема є зокрема наполегливою з огляду на пекучу потребу та зростаючі кошти продукції харчів.

Дальший перегляд майбутнього вимагає від нас застанови над „соціяльною оцінкою технології", яка то сама в собі має велике число труднощів та пасток. В своїй студії „Сучасні потреби альтернативної технології" Робін Клярк твердить, що на кожну технічну дилему різні групи суспільства мають тенденцію реаґувати в один з наступних стереотипних поглядів або відповідей:

а) „це питання тільки коштів"

або

б) „це конечно треба справити"

або

в) цього треба позбутись

або

г) треба знайти альтернативний підхід

або

ґ) політично — радикальний підхід.

Наприклад візьмім проблему занечищення (загально знану як „полюшен") і на неї можна дістати стереотипні відповіді різних груп:

а) Питання коштів — відповідь: ціна та невигода, яку платимо за занечищення, це заплата за добробут, що його ми одержали завдяки технологічному поступові і це є варте.

б) Це конечно справити — відповідь: розвинім технологію для контролі занечищення.

в) Цього треба позбутися — відповідь: уживаймо менше технології — а то позбудемось занечищення.

г) Знайдім альтернативний підхід — відповідь: розвинім нові технології, які не залишають в своїм діянню занечищення.

д) Політично — радикальний підхід, — можлива відповідь: занечищення це симптоми капіталізму, а не недостатньої технології.

Якщо можна мені дати стереотипну відповідь, то вона буде включенням поняття: це треба справити, або знайти альтернативний підхід.

Відкладаючи осторонь всі детальні питання, якого роду технологія являється оптимальною для даної проблеми, немає сумніву, що перед нами велике завдання, що його мусимо довершити в останній четвертині 20-го століття.

Завдання перед нами буде мати колосальні імплікації для майбутнього. Воно вимагатиме конструктивних іновацій на дотепер небувалій скалі. Ми не маємо другої альтернативи. Перервати технологічний дослід та розвиток, і сказати: почекаймо — зачерпнім повітря, — було б зрозумілим, але, на мою думку, це завело б люд-

ство на невідповідну дорогу. Це присудило б велику частину нашої земської кулі до розпачу.

Якщо іновації конечні, то хто тоді має це завдання перепроваджувати?

В нашому суспільстві, досліди й розшуки провадять уряд, університети та індустрія. Всі ці три установи мають питоменні прикмети й вони повинні бути зужиті в сконцентрованому зусиллі для виконання визиваючої потреби.

Досліди переводжені в державних ляборатоpіях мають цю перевагу, що вони близькі національній політиці та можуть бути проваджені на довгу мету в гармонії з потребами народу та його пріоритетів. В цьому сенсі державні ляборатоpії є ідеальні для визначення мандатних функцій як наприклад: різних стандартів, керуючих законів технологічного занечищення (полюшен), та дослідну працю, зв'язану з обороною держави. Вони теж надаються дуже добре на досліди в ділянках спеціяльного заінтересування громади, як в ділянці здоров'я, транспорту, безпеки, комунікації чи інших, не вичисляючи всіх. До того ж багато урядів, з канадським включно, мають на високому рівні державні дослідні ляборатоpії чи інші тому подібні інституції, добре вивінувані, що не лише дають вклад в основну науку, але також приносять країні честь та престиж серед народів світу.

Одначе це вже якось так є, що питоменністю названих державних установ цілого світу, що темпо виміни персоналу є багато повільніше від академічних чи індустріяльних установ такого ж роду. А тому, що високий рівень інновацій вимагає безнастанного допливу свіжої крови, треба б сподіватися консеквентно пропорційно нижчого вкладу, що його дасть державний дослід.

В недавніх публікаціях „Саєнс Каунсіл оф Кенада, Корнель і Ґілмор" розглядають та застановляються над тим, яке завдання мають державні ляборатоpії та їх ролю в перекинення технології до індустрії. Автори розрізняють дві окремішності: урядом проваджений, та індустрією проваджений досліди, які властиво поза тим, що мають те саме ім'я, не мають більш нічого спільного. Зараз провадяться старання, щоб поправити комунікацію між цими двома секторами й я надіюсь, що результат буде позитивний, з чого скористає, обмінюючись осягами, одна й друга вітка. Одначе основна сила урядів держав завжди буде спрямована на те, щоб створити відповідний економічний клімат, включаючи туди теж розумну фінансову політику для поширення дослідів й розшуків.

Краща виміна молодого наукового персоналу — це справа притаманна для університетів.

Звичайно потрібно 3—4 роки для постґрадуанта, щоб одержати науковий ступінь, й саме це запевняє майже цілковиту виміну — чи радше обнову — талантів та нових ідей протягом кількох років. Це невичерпне велике джерело багатства умів нашої молоді не можна порівнювати з ніякими іншими — хоча б і скарбами, що їх посідає суспільство. Вони, якщо вжиті як слід, повинні дати із себе достаточну скількість ідей на наступних 25—50 років. Одначе до цього також потрібне є змішування та схрещування дисциплін та напрямку, а це, очевидно, діється на університетах. Автоматичне перенесення ґрадуантів до індустрії й інших секторів громади запевняє і правильне перенесення і льокату знання. В додаток до вище сказаного мною, я суґерую, щоб професори, зокрема стислих наук, були кожночасно в тісному зв'язку з індустрією та суспільством. Роблячи це — є надія, що більшість їхніх дослідних праць буде присвячена проблемам безпосередньої ваги.

Самі ж ідеї, концепти чи процеси університетських ляборaторій, на жаль, рідко коли можна безпосередньо примінити в щоденному практичному житті. І ось де лежить ціла сила індустріяльного досліду. Ми маємо безперервний доплив нових наукових сил з розрахунком втричі більшим у відношенні до часу побуту на університетах. Але цей час лише одна третина у відношенні побуту в державних установах. Це дає індустріяльним ляборaторіям потрібний час включити нові винаходи чи удосконалення в існуючі вже процеси, поліпшити їх, удосконалити, примінити праґматично до економічної та ринкової аналізи та, вкінці, заставити їх функціонувати в практиці, як економічно реальні продукти, процеси.

Цю аналізу рівнож можна примінити до державних установ, які працюють на підставах організації приватної індустрії.

Індустріяльні наукові досліди та розшуки є не лише потрібні, вони є необхідні, конечні для нашого збереження.

Ми, українські науковці, — інженери-професіонали працюємо в різних ділянках світового технологічного розвитку. Більшість із нас та тисячі наших колеґ в цілому світі дало, та додасть на майбутнє, великий вклад в розбудову світового знання. Нам незвичайно прикро, що ця притаманна прикмета українського дослідника — на жаль — в Україні іде на конто „старшого брата". Але я певний, що історія світу вже тепер частинно розбурхана нашою присутністю на всіх континентах світу у відповідній мірі оцінить вклад українського інженера-науковця в нашій Батьківщині.

В сьогоднішній день та в час теперішньої економічної світової переміни, я є абсолютно переконаний, що наукові досліди перш за все на університетах та в індустрії, мусять йти тісно пов'язані

в співпраці із собою, а це рівнож відноситься до урядових установ так, щоб у відповідному і вже з рамок історії недалекому часі ми могли повторити за нагородженим нагородою Нобеля Вільямом Фалькнером: „Я вірю, що людина не лише видержить, але й переможе".

Володимир Пасіка

ПСИХОНЕВРОЗИ

„Людина є слабенькою билиною в природі, але билиною думаючою. Ціла її гідність лежить в мислі". **Паскаль.**

Число хворих на психоневрози постійно збільшується. З цим явищем стрічається не тільки лікар, але й учитель, священик, правник, соціолог. Над цією проблемою думають філософи.

Психоневрози — недуги давні. Можна сказати, що такі давні, як давній людський рід на землі. Умовини людського життя в теперішніх часах так ускладнилися, що психоневрози знаходять догіднішу почву для свого розвитку, як у минулих віках.

У різних епохах був різний підхід і різна інтерпретація тих хворіб. В інший спосіб пояснювали їх у середньовіччі, в інший спосіб пояснює їх матеріяліст, а вже зовсім інакше — визнавець ідеалістичного світогляду. Інша теорія психоневроз у фройдистів, інша в павловістів, а ще інша у логотерапевтів.

Притаманності епохи не віддзеркалювалися ніколи і не віддзеркалюються тепер в жодній ділянці так яскраво, як у психоневрозах. У теоріях про психоневрози виявляються основи притаманности світогляду даного часу, відблискує стан духовости.

Теорія Фройда, яка голосила „принцип змислової насолоди" і на першому місці ставила „секс", доживає в аґонії кінця. „Неофройдисти" — це залишки ще не дуже давно всевладно пануючої армії Фройда, які відступають на „заздалегідь неприготовані позиції".

С. Гобарт Моврер представляє дуже ясно імпотенцію і шкідливість фройдизму в своїй книжці „Криза в психіятрії і релігії"[1]. Не можна поминути Мирона Гоцу, професора психології на Ніяґарському університеті, який часто на сторінках української преси звертав увагу на необоснованість і шкідливість вчення Фройда.

Адлерівський „принцип сили" показався зовсім вузьким і не може вияснити проблеми психоневроз.

Незаперечний факт, що теорії про психоневрози заперечують одна одну — отже не дивно, що Вольфґанґ Лідер пише на тему психоневроз: „Жоден лікар не знає, що це є, жодна людина не знає, що це є, все ж таки щось воно є"[2].

Дуже знаменна є вже сама назва, яку О. Гобарт Моврер дав своїй праці — „Криза в психіятрії й релігії". Він розглядає ці дві проблеми в одній площині, дошукується зв'язку між цими двома явищами — між кризою психіятрії і кризою релігії.

Д-р Джек Зусман пише в журналі шпитальної і соціяльної психіятрії: „Священик держить у своїх руках ключі помочі для емоційних проблем"[3]. Це також свідоцтво безсилля фройдизму!

Віктор Е. Франкель в своїй праці „Людина в пошукуванні значення" представляє на конкретному випадку безвартісність фройдівської психоаналізи: високої ранґи американський дипломат прийшов до його кабінету і сказав, що хоче продовжувати психоаналітичне лікування, якому він піддається вже п'ять років — тому, що він має труднощі в праці, не може співпрацювати з американським міністерством закордонних справ та, що — згідно з діягнозою американського психоаналіста — американський уряд і шефи пацієнта є уявленим образом його батька, якого він в своїй „підсвідомості" ненавидить.

Психоаналіза, яка тривала п'ять років, допровадила до того, що пацієнт вкінці не був здібний бачити „лісу реальної дійсности з-поза дерев фройдівських символів, які заповняли його уяву". В часі кількох розмов виявилося, що в нього було бажання іншого роду праці, яка й була метою його життя. І ось зміна професії зробила його щасливою людиною, задоволеною успіхами, які осягав на новій дорозі, як про це він сам інформував Франкеля листовно впродовж років. В дійсності він не був пацієнтом і не потребував жодної терапії — каже Франкель[4].

Франкель представив цим конкретним випадком не тільки нонсенс фройдівської психоаналізи, але і стандартну шапку, вшиту з фройдівської теорії, яку фройдисти втискають на голову всіх своїх пацієнтів, вивертаючи її то на одну, то на другу сторону — ненавистю, або сексуальними тенденціями до одного, чи до другого з батьків.

Згідно з Фройдом, Бог — це тільки витвір людського уявлення, яке посадило в небі образ ідеального батька — продукт власного бажання. Себто — це ілюзорна істота, а релігія — це загальникова,

нав'язлива невроза людства, подібно, як у дитини постає комплекс Едипа з відношення до батька[5].

Видно, що Фройд не був ніколи в музею і не бачив творів мистецтва і культури різних племен, різних народів, різних епох, на яких так яскраво висловлене прямування людини до Бога. Культ Бога — це й головний зміст цих творів. Різноманітність виразу тих пам'яток свідчить безсумнівно, що і в цьому випадку Фройд помиляється. Фройдисти бачать об'яви сексуальної дії навіть у новонародженої дитини: коли дитина ссе палець, це — на їх думку — не вияв бажання їсти, але прояв сексуальної дії. По аналогії це може нагадувати оті сексуальні перверсії, які існують, але не в дитини, а у визнавців фройдизму і, правдоподібно, існували у самого Фройда. „Що діти мають сексуальні почування, — знає кожна нянька. Мама, яка піклується тілом дитини, стається першим спокусником" [6]. Ясно і зрозуміло! А що це незгідне з фізіологією, — Фройд вияснив, що сексуальні почування у дітей цілковито відділені від функції розмножування, яка появляється доперва пізніше[6].

Д-р Н—ук оповідав, що слухав викладу професора психіятрії, який сказав, що мав дуже доброго приятеля в далекому місті, часто переписувався з ним, але мусів перервати кореспонденцію тому, що почали розвиватися в нього... гомосексуальні почуття до цього приятеля. Франкель представив дипломата-пацієнта, д-р Н—ук оповідав про психіятра, який не зміг встоятись проти суґестії фройдівської теорії. Дипломатові-пацієнтові забрало це п'ять років життя, страченого на психоаналізу, а скільки коштів? Ось так людина, яка зовсім не була хворою, набила свою уяву фройдівськими символами і так попала в психоневрозу. Сам професор психіятрії так повірив у фройдизм, що в висліді почав боятися, що стане гомосексуалістом і почав відчувати, що... вже ним є... Отже — попав у психоневрозу.

Скільки ж людей, головно молодих, стали психоневротиками, попали в тяжкі родинні і особисті конфлікти під впливом одного питання: чи мав, чи мала, сексуальні нахили до мами, до батька?

Трудно й уявити собі, як багато є таких тупиць, на яких таке питання не робило б враження, але й трудно уявити собі психіятра-фройдиста, який не розв'язував би психоневротичних проблем у площині „комплексу Едипа".

На підставі обсервації і досліду людей з психоневротичними проблемами я прийшов до висновку, що психоневрози — це недуги, причиною яких є ідея, поняття, яке людина створила собі на підставі своїх переживань: вони забарвлені страхом — емоцією і, звичайно, відносяться до її власної особи. Це поняття, ця ідея є конкретною і об'єктивною дійсністю. Постає вона на підставі дійсних

даних, на підставі фактів, які сам хворий докладно аналізує. Мірилом цієї аналізи є досвід хворого, сума його переживань, мережа яких починається від наймолодших літ[7]. Ніхто не йде радо до лікаря, не радо обнажує своє тіло для лікарського досліду. А обнажувати свою душу, видобувати з її глибини таємні, секретні, часто болем і стидом закипілі згустки буття — це може спричинити — і спричинює — біль, який трудно видержати.

„Черв'як" сидить у таємній комірці, позбавляє радости, сповняє страхом — затроює життя.

Психоневрози не містяться в рамках медицини, не піддаються лікуванню пілюлями, ані мікстурами. В психіятричних шпиталях погіршуються.

„Наука про людину є тепер спаралізована" — каже Ернест Бекер[8]. Не конечно додавати, що „вченням", яке здеградувало людину до рівня тварини, допровадило до таких відносин між людьми, яких немає між дикими звірюками[9].

„Смуток і журба панує в думках сучасної людини. Ніхто, поважно думаючий, не може заперечити, що пресія страху зависла над світом"[5]. А жах творить почву, на якій постають і розвиваються психоневрози.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Mowrer, O. Hobart. The Crisis in Psychiatry and Religion. D. Van Nostrand, Canada, 1961.
2. Lieder, Wolfgang. Terapie der Gegenwart. 1957. No. 1.
3. Zusman, Jack. Wanted: Equal Employment Opportunities for Clergymen as Mental Health Workers. Hospital and Community Psychiatry. November, 1973.
4. Frankl, Viktor E. Man's Search for Meaning. Simon and Schuster, N. Y. 1959.
5. Frankl, Viktor E. Unconscious God. Simon and Schuster. N. Y. 1975.
6. Freeman, Lucy and Marvin Small. Psychoanalysis. Cardinal, N. Y.
7. Pasika, W. Dumky i Tilo (Mind and Body). Toronto, Canada, 1976.
8. Becker, Ernest. Revolution in Psychiatry. Collier Macmillan Publishers. London, 1974.
9. I. P. Pawlow. Dwadziescia Lat Badan Wyzszej Czynnosci Nerwowej Zwierzat. P.Z.W.L. Warszawa, 1952.
10. Maltz, Maxwell. Creative Living for Today. Trident Press. 1974.
11. Tatarkiewicz, W. Historia Filozofii. "Czytelnik", 1949.

Б. Стебельський

ЕКЗИЛЬНЕ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО У ПІДСОВЄТСЬКІЙ КРИТИЦІ

Коло кожньої великої постаті історії народу, його літератури, мистецтва розвивається окрема наука, що студіює життя великої людини, її оточення, ідеї доби, що панували та впливали на неї. Залежно від ролі такої людини на розвиток спільноти, на її долю, література про таку людину розвивається, а коли ця роля світового характеру, то література набирає міжнароднього характеру, бо її вплив поширюється поза кордони країни і мови, до якої визначна постать належала.

Так постала міжнародня література, пов'язана з найбільшим европейським драматургом, англійцем — Шекспіром і так постійно росте література про нашого найбільшого поета, незрівняного у світовій літературі лірика — Тараса Шевченка.

Шевченко мовою поезії висловив щось більше, як поети висловлюють. Він визначив національну самобутність української духовости не лише через емоційність поетичного слова, але і світоглядові визначення буття і вартостей життя, якими Шевченко українську підсвідомість зоркестрував у свідому історичну дію, що веде до самостійного національного і державного самовизначення.

Шевченкознавство на дорозі свойого розвитку показує рівночасно розвиток і ріст українських поколінь із мряковиння етнографічної маси до виразних контурів модерної державної нації. Кожне покоління росло Шевченком і це найкраще показується у дзеркалі шевченкознавства.

Як у кожній ділянці, у наших обставинах поневоленого народу московськими окупантами, існують дві концепції життя спільноти: своя власна національна і накинена Москвою. Своя веде до самобутности і державної незалежности народу, ворожа до знечулення національного, до занику історичної пам'яті, до занику самостійницьких амбіцій, до вислужництва чужим ідеям та їх реалізації.

Так існує шевченкознавство національне-українське і шевченкознавство писане українською мовою, інспіроване московським диктатом, підсовєтське.

Творчість Шевченка багатогранна. Немає ділянки життя, на якій не спинив би свого зору геніяльний поет.

Царська Москва намагалася обложити наоколо Шевченка і його творчости жандармську охорону, як і на цілий нарід, його мову і культуру, — яких „не було, немає і бути не може". Совєтська Москва вирішила Шевченка, як і його мову та нарід закувати, мов води Дніпра, в штучні русла, убгати природу в штучні греблі та реґулювати українську національну силу до своїх великодержавних потреб і цілей.

Шевченка визнано поетом, але вузьконароднім, в розумінні клясово-пролетарському, що звів боротьбу з царатом за визволення селянства з кріпацтва. Він у своїй боротьбі, за інтерпретаціями підсовєтського шевченкознавства, рівнявся на революційних російських демократів, на Добролюбова і Чернишевського, на Герцена, продовженням яких треба рахувати боротьбу, що увінчалася „перемогою великої Жовтневої революції". Совєтське шевченкознавство так і інтерпретує пророцтво поета і бажання згадати його в „сім'ї вольній, новій", як факт вже доконаний. Роля Шевченка вже завершена, бо „національне і соціяльне питання в СССР розв'язане".

Щоб живі українські покоління в це повірили, працює велике число „шевченкознавців", завданням яких є виконати ряд замовлень. Перше, забронзувати Шевченка як поета революціонера, предтечу комуністичного суспільства, що має зілляти національні ріки в одне море інтернаціоналізму. Того інтернаціоналізму, що його Іван Дзюба викрив як русифікацію.

Що саме про те йдеться окупантам України, свідчить московсько-совєтське шевченкознавство, яке постійно і вперто намагається довести, що Шевченко в національному питанні був інтернаціоналістом і проповідував любов до російського народу. Мовляв, слово „москаль" в творах Шевченка має інтерпретацію — „солдат" і цією інтерпретацією ще раз Шевченка ставиться в положення виключно борця проти царського режиму, а не проти московського поневолення України.

Совєтське шевченкознавство вперто переконує, що Шевченко був атеїстом. Покликається на місця, в яких Шевченко в обороні своєї нації дискутує з Богом, але вперто замовчує ті місця, де Шевченко наказує свойому народові нікому не коритись, крім Бога, якому єдиному треба поклонитись.

Шевченко гостро осудив Хмельницького за приєднання України до Московщини, що совєтське шевченкознавство скриває, виключає з видань „Кобзаря", або в коментарях хибно виясняє справжні тенденції Шевченка.

Остаточно, совєтське шевченкознавство витворило колосальну літературу біографічного характеру, в якій зовсім фальшиво насвітлюють цілі сторінки життя і умов праці великого поета. А крім того деякі письменники піднялися писати і написали оповідання, новелі та повісті з життя Шевченка, в яких вже зовсім довільно натягають факти, в яких фантазія дописує все, що потрібне совєтському шевченкознавству, і дописує все, чого не можна знайти чи дописати в біографіях. Навіть такі письменники як Тичина, були включені в доручення совєтської політики москвофілення Шевченка. Одна поема Тичини присвячена діялогові Шевченка з Чернишевським, якого історія біографії Шевченка не знає.

Повіривши у власну брехню і фальсифікати, совєтське шевченкознавство розвиває його у формі „наукових конференцій" Академії Наук УССР, що відбуваються майже кожного року у різних містах СССР. Одна з цих конференцій, XX-та з черги, що відбулася у 1971 р. в Ужгороді, була присвячена, як зазначено на початку збірника, виданого в 1973 р., „боротьбі проти буржуазної фальсифікації спадщини Шевченка".

Конференцію скликав Інститут літератури ім. Т. Шевченка Академії Наук УРСР. Доповідачі виступали від імені чотирьох інституцій: Інституту літератури ім. Т. Шевченка, Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського, Інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УССР, та Київського Державного Інституту культури.

В Збірнику поміщено аж три статті, присвячені „буржуазним націоналістам, фальсифікаторам Шевченка": Є. Кирилюк — „Ідеологічна боротьба навколо творчости Шевченка", В. Микитась — „Проти новітньої фальсифікації спадщини Шевченка" і П. Пономарьов — „Боротьба за Шевченка в українській критиці кінця XIX — початку XX століття".

Перші дві статті призначені шевченкознавству в екзилі, а третя критиці добольшевицької революції.

Кирилюк у своїй статті „Ідеолотічна боротьба навколо творчости Шевченка" висловив твердження, що „спадщину Шевченка захищала єдина справжня виразниця інтересів трудящих — партія більшовиків". Всі інші, а головно „українські буржуазні націоналісти", до яких Курилюк і його товариші по службі большевизмові зараховують усіх тих, що працюють для незалежної і вільної української науки, „Шевченка фальсифікують до потреб своїх ідеологій".

Всі вони з наказу Москви — „фальсифікатори творчости Шевченка" і недостойні бути відміченими в бібліографії совєтського шевченкознавства. Там їх принципово виминають перед читачами, але

не тому, що несовєтські автори „фальсифікатори", а виключно тому, що вони пишуть правду, яка, навпаки, розкриває фальсифікати совєтських шевченкознавців.

Накращий доказ цього в тому, що совєтські автори голословні. Вони ніколи не цитують точно і правдиво критикованих шевченкознавців, тільки грубо лаються, перекручують висловлені думки власними фразами, на підставі яких створюється зовсім неправдива оцінка. Часто доказують протилежне, як писав автор, щоб читач мав найгіршу опінію про т. зв. „націоналістично-буржуазне шевченкознавство".

Усі українські екзильні вчені — це в назовництві совєтської критики — „націоналістичні верховоди і бандерівські недобитки" на „службі американських імперіялістів". Ось один з прикладів:

„Українська Вільна Академія Наук" (УВАН у США), „Наукове Товариство ім. Шевченка", „Інститут Шевченкознавства" та ін., маючи матеріяльну підтримку „Східньоевропейського фонду", тобто фонду на підривну діяльність проти Радянського Союзу і країн соціялістичного табору, всі вони ставлять своєю метою дискредитацію радянської науки та інші ідеологічні диверсії. Починаючи з 1952 р. в НьюЙорку так звана УВАН скликає щорічні шевченківські конференції, а потім видає благенькі „річники"...

„Критика радянських шевченкознавчих праць в усіх річниках необ'єктивна, підпорядкована тенденціям і інтересам господарів Східньоевропейського фонду. Так, той же Одарченко в рецензії на „Збірники наукових шевченківських конференцій" тенденційно твердить, ніби автори доповідей „намагаються зробити Шевченка виразником сучасної ідеології більшовиків" (річник 7, стор. 41). Абсурд настільки очевидний, що немає потреби і заперечувати його".[1])

Заперечувати у совєтських авторів є і потреба і особлива інструкція, лише вони не можуть заперечувати, бо Одарченко має рацію, спирається на факти. Проте, вони фальшиво твердять, що НТШ та його видання фінансує Східньоевропейський фонд.

Дальше спирається Кирилюк на „Повному виданні творів Тараса Шевченка" видавництвом Миколи Денисюка. Лає його за те, що воно не оригінальне. Що це — передрук видання „Українського Наукового Інституту" у Варшаві, що „тільки десять томів присвячено спадщині поета", що „майже половина кожного тому складається з фальсифікаторської писанини". В чому ці фальсифікації, автор не завдає собі труду, щоб навести бодай один однісінький приклад. Він вдоволений

1) Є. Кирилюк. Ідеологічна боротьба навколо творчості Шевченка. Стор. 9. **(Збірник праць двадцятої наукової Шевченківської конференції.** Академія Наук УРСР. Вид. „Книжкова думка". Київ, 1973.).

метанням слів „фальсифікація" без жодної відповідальности і аргументації. Авторів названої монументальної праці Кирилюк лає „жубрами". Ця назва відноситься до П. Зайцева, О. Лотоцького, С. Смаль-Стоцького, С. Сірополка, Д. Дорошенка, Л. Білецького, Л. Луціва, Є. Маланюка і ін.

Найбільше місця присвятив Кирилюк тринадцятому томові, що його не було у виданні, редагованому Зайцевим, а який підготовив редактор Богдан Кравців. Це збірник праць різних авторів п. з. „Шевченко і його творчість. Збірник праць і статтей".

Замість рецензії змісту тому, Кирилюк вилляв бочку совєтського бруду на поета і літературного критика Богдана Кравціва, називаючи його „колабораціоністом кривавих гітлерівських катів на Україні" і „невігласом у шевченкознавстві", а „справжнє ядро тому — твердить Кирилюк — становлять ті статті, в яких ведеться націоналістична пропаганда".

Найбільше разить увагу критика стаття Степана Смаль-Стоцького — „Великий Льох". Йому пришиває Кирилюк епітет — „один з лідерів українського буржуазного націоналізму".

У статті Миколи Глобенка „Живий Шевченко" найбільше неподобалася його оцінка визначних московських діячів, сучасників Шевченка — Герцена, Добролюбова і інших. Кирилюк каже: „для нього, обмеженого націоналіста, це не великі мислителі, а лише „публіцисти", які „не могли позбутися тону зверхности і своїх масштабів імперських". Для Кирилюка не націоналістом, а навпаки — інтернаціоналістом, є лише той українець, що лиже московський лапоть, не лише Добролюбова, але й шовініста Бєлінського, а навіть простих совєтських комісарів у сучасній Україні.

Не пощастив він і жертву московського терору — Тодося Осьмачку за його статтю „Воїстину — ти наш поет". Дісталося і щоденникові „Свобода". Кирилюк каже: „стаття його (Осьмачки) вперше була надрукована в найстарішій націоналістичній шматі „Свобода". Робить закид Осьмачці, що він „весь час оперує поняттями: „наша нація", „славу нашій нації", хоч йому (тоб-то Осьмачці) добре відомо, що основою української нації, як і усіх інших націй, є трудящий народ, а запроданці не мають права говорити від імені нації".

Питання тільки, чи в цьому випадку запроданцем являється Тодосій Осьмачка, чи радше Кирилюк з кокардами лакея і з орденами офіційного критика-шевченкознавця совєтських фальсифікацій.

Про наукову і політичну освіту Кирилюка свідчить і його оцінка поцейбічної преси. До „бандитських, бандерівських видань" критик зараховує „Голос Лемківщини". „Бандерівство" цієї газети ціхується тим, що там редактор помістив статтю п. з. „Любіть її во врем'я люте".

„Її автор, каже Кирилюк, не спиняється й перед такими вигадками, ніби у нас засилають й переселюють „сотні тисяч українців у дикі краї Сходу і Півночі і наводнюють Україну чужинцями". Самого вивозу українців і привозу москалів в Україну Кирилюк не оспорює, але дуже дивується, де автор знайшов „дикі краї" в СССР.

Виглядає, що Колима для Кирилюка просто Каліфорнія, звичайний курорт після важкої праці в Україні. Подібну функцію, видно, виконує ціла сибірська тундра. Шкода тільки, що з цих „відпочинкових", „цивілізованих" місць не хоче скористати орденоносний шевченкознавець Кирилюк.

На кінці своєї статті Кирилюк заспівав дуже модну сьогодні совєтську пісоньку:

„Особливо зворушлива єдність з сіоністами. Організатори єврейських погромів на Україні, поліцаї, які здійснювали масове знищення радянських громадян єврейської національности, раптом перетворились на юдофілів. Але чому ж тут дивуватися. Всі вони служать імперіялістам, а на чиєму возі сидиш, того й пісню співаєш".[2])

Здається, краще змалювати науковість підсовєтського шевченкознавства неможливо. Бо що ж спільного зі шевченкознавством мають жидівські погроми, українські поліцаї, сіоністи і українські націоналісти та імперіялісти спільного воза?

Другим автором „збірника праць XX-ої наукової шевченківської конференції" п. заг. „Проти новітньої фальсифікації спадщини Шевченка" є якийсь В. Микитась. Прізвище в совєтській „науці" — невідоме. Правдоподібно автор належить до тієї категорії „науковців", що помагають втримувати інструкції партії в науці, як політруки дисципліну в армії.

У своїй статті Микитась, подібно як Кирилюк, атакує НТШ і УВАН:

„Своєрідними координаційними центрами фальсифікації спадщини поета є давно скомпромітовані „Наукове Товариство ім. Шевченка" та „Інститут Шевченкознавства" при так званій „Українській Вільній Академії наук" (УВАН) з її розгалуженнями в Європі, Америці й Канаді, та інші буржуазно-націоналістичні установи, організовані на кошти розвідувальних диверсійних центрів імперіялістичних держав. Усі ці маріонеткові „установи", „товариства", „видавництва", є антикопією наукових радянських інституцій, проти яких і воюють націоналістичні ідеологи за вказівкою своїх хозяїв і грошедавців".[3])

На озброєння своїх напастей Микитась послався на Максима

---

2) Там же. Стор. 18.

3) В. Микитась. Проти новітньої фальсифікації спадщини Шевченка. Стор. 20 і 21.

Рильського, на його статтю з часів Сталіна (1945 р.) „Про нашу національну гордість", в якій великому поетові Москва наказала змалювати Шевченка пропагатором дружби та єднання з московським народом. Рильський як і Тичина замовлення виконали і Микитась цитує зламану людину, їй подиктовані думки, як її власні:

„... наші вороги, націоналісти всіх ґатунків і під усякими личинами намагаються фальсифікувати смисл і значення цих імен. Так відбувається, наприклад, з Шевченком, чий світлий образ священний для нашого народу. Націоналістичні негідники намагаються фальсифікувати творчість великого Шевченка, того Шевченка, який закликав, „щоб усі слов'яни стали добрими братами", того Шевченка, який провіщав „сім'ю велику, вільну, нову", того Шевченка, який „благословів перед Пушкіним і Щедріним, того, хто сміливо і рішуче постав проти антисемітизму, того, який пропонував другу-поляку: „подай же руку козакові і серце чистеє подай, той, чиє ім'я навіки зв'язане з славними іменами Чернишевського і Добролюбова".[4])

Яка ж подібна пісня до тієї, що в попередній статті співав Є. Кирилюк. Зразу ж пізнається паличку диригента, що дав обом однакове доручення.

Микитась критикує статтю Миколи Глобенка „Шевченко в совєтському шевченкознавстві", друковану в Записках НТШ ч. 24 (1953 р.), обвинувачує його за намагання „показати досягнення радянського шевченкознавства у кривому дзеркалі, нібито Комуністична партія вимагає від радянських дослідників „зробити" діяльність Шевченка „епізодом в історії Росії, провінціональним наслідуванням російських учителів". І хоч цитата, наведена за Рильським, саме це доводить. Микитась вдає обуреного і каже: „Безглуздість такого трактування очевидна й не витримує жодної критики".

Дальше атакує Микитась ювілейне видання Денисюка, передрук творів Шевченка „Українського Наукового Інституту" у Варшаві. А тому, що ми лишили багато місця на цю тему Є. Кирилюкові, дальші лайки, цим разом Микитася, скорочуємо. Скажемо тільки, що називає Денисюка „фальсифікатором з відвертим цинізмом", якому видання творів Шевченка потрібне „до чергових ідеологічних диверсій та імперіялістичного розбою".

Не подобалося Микитасеві теж видання творів Шевченка УВАН у Вінніпезі (1952-1954 рр.). Він продовжує:

„За редакцію цього видання взявся білоемігрант, Л. Білецький у супрузі із фальсифікатором історії української літератури та культури проф. Колюмбійського університету Кларенсом Меннінґом.".

---

4) Там же. Стор. 20.

Кілька сторінок своєї статті присвятив Микитась померлому недавно Д. Донцову, його книжці „Незримі скрижалі Кобзаря".

„Згадана книжка Донцова була немов підсумком багаторічної фальсифікації ним спадщини Шевченка, як у статтях, так у в окремих виданнях... Можна без перебільшення сказати, що це один із найвойовничіших наклепницьких опусів про поета... На більше ніж двохстах сторінках своєї писанини Донцов безапеляційно твердить, що Шевченко ніколи не був матеріялістом, а навпаки, до глибини душі був „пройнятий думкою про примат духового первня над матеріяльним"... Донцов силкується виставити його як провідника націоналізму, борця за ідею панування однієї нації над іншими, представника релігійного містицизму. Крізь всі „незримі скрижалі" Донцова проходить намагання довести..., що Шевченко був не тільки поборником релігії, але навпаки, що Святе письмо, Євангеліє були джерелом його творчости, що Шевченко був переконаним в тім, що найвищою правдою релігії є непримиренність до матеріялізму..., що Шевченко був ***непримиренним*** *ворогом російського народу, російської культури...".*[5])

Перекручуючи і фальшуючи думки Д. Донцова до своїх прицілів, Микитась остаточно робить такий висновок:

„Отже,серце української нації — не панство, не потомки „гетьманів дурних", а трудовий народ, його споконвічні мрії і боротьба не лише за національне, але й передусім за соціяльне визволення. Це визволення Шевченко бачив не в „Божому провидінні", а в організованому революційно-демократичному русі, у боротьбі проти українських, російських та інших кріпосників, що розпинали Україну і Росію. Він проклинав Бога, що сидів на небі і не бачив жорстокого свавілля темного царства на землі".[6])

Дальше Микитась атакує митрополита Іларіона Огієнка — „проповідника мрякобісся" (теж епітет), автора „Граматично-стилістичного словника Шевченкової мови" та брошуру „Велич Шевченка" Яра Славутича, „який", за свідченням інформаторів Микитася, „на початку другої світової війни зрадив батьківщину та подався з рядів Радянської Армії до оунівських головорізів..."

Останній розділ своєї статті Микитась присвятив Богданові Кравцеву, мистцеві І. Кейванові та газеті „Гомін України", її частині „Література і Мистецтво", що виходить у Торонті.

Кейван друкував свої статті в „Літературі і Мистецтві" („Вплив Тараса Шевченка на українське мистецтво XIX ст.") та написав монографію „Тарас Шевченко образотворчий мистець".

---

5) В. Микитась. Проти новітньої фальсифікації спадщини Шевченка. Ст. 28.
6) Там же. Стор. 32.

Микитась про Кейвана каже, що „не обійшлося без явних перекручень фактичного матеріялу, власне без ноток старої націоналістичної пісні, що її багато років співає редактор книжки С. Гординський, нині чи не основний „критик" усіх радянських мистецьких видань та головний фальсифікатор радянської української культури в буржуазно-націоналістичних часописах". Далі Микитась продовжує, що „з чужих, насамперед донцовсько-огієнківських рук взяв Кейван і тезу, що Шевченко „був ідеалістом чистої крови" і твердження, що „усім відома глибока релігійність Шевченка".

Дві сторінки своєї лайки присвятив Микитась „Літературі і Мистецтву", а головно статтям Аріядни Шум, Аріядни Стебельської і Богдана Стебельського. Однак він оригіналів не читав, а тільки препарований для цього матеріял, який йому треба було атакувати. Або привичка фальсифікувати так пересякла його соціялістичну свідомість, що з Аріядни і Богдана Стебельських зробив одну особу — А. Стебельського і приписав йому все, що було написане обома авторами. Микитась пише:

„У згаданій газеті „Література і мистецтво", що є місячним додатком до бандерівського „Гомону України" на прикінці 60-их років опубліковано цілу низку інших статтей „екзильних" авторів. Так, наприклад, у статтях „Звук і барва кількох Шевченкових рядків" А. Шум (1969, Н. 3) та „Художні недосказання в поезії Т. Шевченка А. Стебельського (1970, Н. 10) є деякі, принаймні, формалістичні спостереження"...

Дальше починається лайка:

„Редактор бандерівської газети, націоналістичний фальсифікатор і „борець" проти методу соціялістичного реалізму А. Стебельський надрукував три статті „Освіта Тараса Шевченка" (1968, Н. 5), „Шевченкова поетика" (1969, Н. 5), та „Естетика Шевченка" (1969, Н. 7-8)... Авторитетом для фальсифікатора є, зрозуміло, не праці радянських шевченкознавців, а Д. Антоновича, С. Гординського та їм подібних. Стебельський безапеляційно заявляє, що ненависні йому „підсовєтські" мистецтвознавці приписують Шевченкові художнику, окрім матеріялізму, ще й натуралізм і що висновки радянських шевченкознавців створені на „діялектиці" оперування фактами та на основі одного „голослів'я". Відповідаючи на це, доводиться знову скористатися словами самого Стебельського, що згадані його „досліди" і твердження є буржуазно-націоналістичною „інтерпретацією фактів із брехнею".

Займає теж становище до статтей І. Шевчука „Тарас Шевченко — поет любови" (1969, Н. 3) та М. Л-и (Лози) „Апостол правди і науки" (1970, Н. 4). Із названих статтей найбільше вразило місце одного з авторів, яке наводить Микитась:

„Невипадково головний командир повстанської армії (УПА) прибрав ім'я Тарас (мається на увазі псевдонім головоріза Романа Шухевича — Тарас Чупринка). Порівнання Шевченка з главарем бандитських загонів часів Великої Вітчизняної війни на Західній Україні є блюзнірством перед світовою пам'яттю великого гуманіста. Та що до того ідеологічним диверсантам!" [7])

На цьому місці закінчуємо огляд фальсифікацій двох авторів „Збірника праць двадцятої наукової шевченківської конференції", що відбулася в Ужгороді і праці якої вийшли окремою книжкою в 1973 р.

У висновках скажемо, що оба автори, розглядаючи екзильне шевченкознавство та приписуючи йому фальсифікати, ніколи не посилаються на цитати, виривають окремі слова чи кілька слів і дописують свої тенденції, що міняють основно зміст того, що сказав критикований. Для прикладу останній напад Микитася на автора, що показував культ Шевченка навіть в УПА, де з любови і пошани до поета-борця Шухевич прибрав ім'я до свойого псевда Тарас. Микитась перекручує тенденцію автора і приписує йому, що він порівнює Шевченка з Шухевичем.

Отак совєтське шевченкознавство поступає на кожному кроці і є клясичним прикладом фальсифікації, яку приписують безпідставно екзильному українському шевченкознавству. Друге — це постійна груба лайка, яка до лиця поліційним слідчим у концентраційних таборах, а не справжнім ученим. Приписування нашій науці аґентурну службу чужим розвідкам, вказує, що на злодієві горить шапка. Власне підсовєтське шевченкознавство типово аґентурне, тенденційне і з наукою має дуже мало спільного.

Завданням українського справжнього шевченкознавства є продовжувати свою працю та включити до неї ще нове завдання: викривати аґентурні, совєтські фальшивки Шевченка та його творів, ідей великого поета і не промовчувати напастей, бо за ними стежать українці на рідних землях і читають правду між рядками. Діялог треба продовжувати.

---

7) Там же, стор. 40.

Іван Лучків

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

ЗМІСТ

Ярослав Пастернак. Біографія
I. Хронологічний покажчик
1. Археологія й історія
а. Загальні праці
б. Власні розкопи
в. Біо-бібліографічні праці
г. Рецензії
2. Антропологія, етнографія, краєзнавство
3. Музейництво
II. Непубліковані праці
III. Альфабетичний покажчик
IV. Покажчик джерел
а. Періодичні і серійні видання
б. Неперіодичні видання

I. ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК
1. АРХЕОЛОГІЯ Й ІСТОРІЯ

а. Загальні праці

1. ГАЛИЧАНИ В КИЄВІ ПЕРЕД 300 ЛІТАМИ. — „Український скиталець", серпень 1921, ч. 8, с. 15-17.

Про галичан — діячів української культури, які на початку XVII ст. переселилися до Києва (Й. Борецький, З. Копистенський, К. Сакович, Л. Зизаній, П. Беринда й ін.).

2. PODKARPATSKÁ RUS V MLADŠI DOBE KAMENNE. — В кн.: Niederluv sborník. "Obzor praehistorický", Ročník IV. Uspořádal J. Schránil. 1925, s. 150-155.

Нарис про неолітичну культуру українського Закарпаття. Бібліографічні примітки під текстом. Література (11 позицій), с. 155.

3. RUSKE KARPATY V ARCHEOLOGII. V Praze, nákladem Filosofické Faculty University Karlowy, 1928. [4] + 211 + [1] s. + VIII map, 23 cm., 42 Kč. (Práce z vedeckých ústavu. Pořádají B. Foustka, G. Friedrich, V. Mathesius a M. Weingart. [Díl] XVIII).

Заголовок на тит. с. також французькою мовою:

Les Carpathes Ruthènes en archéologie. — K uverejneni doporučil prof. Dr. Lubor Niederle, dne 14. prosince 1926. Tiskem Ed. Grégra a syna v Praze.

Археологія укр. земель по обох боках Карпат, вкл. з укр. етногр. землями східньої Словаччини.

Докторська дисертація автора.

Obsah: Predmluva, s. 1. — Zemepisný úvod. — I. Paleolit. — II. Mezolit: — III. Neolit: A. Halič; B. Podkarpatská Rus a východni Slovensko. — IV. Prechodni doba: A. Halič; B. Podkarpatská Rus a východni Slovensko. — V. Bronzová doba: A. Podkarpatska Rus a východni Slovensko; B. Halič. — VI. Hallštattská kultura: A. Podkarpatská Rus a východni Slovensko; B. Halič. — VII. Doba latènská: A. Podkarpatská Rus a východni Slovensko; B. Halič. — VIII. Provincialne rimská doba: A. Podkarpatska Rus a východni Slovensko; B. Halič. — IX. Doba stehováni národu: A. Podkarpatská Rus a východni Slovensko; B. Halič. — X. Hradištni doba: A. Podkarpatská Rus a východni Slovensko; B. Halič. — Zkratky časopisu, periodických publikaci a časteji citovaných del. — Soupis nálezu: A. Halič, s. 97-156; B. Podkarpatská Rus a východni Slovensko, s. 157-192. — Résumé (Francuske slovo), s. 193-197. — Rejstrik lokalit.

(Mapy): I. Oro- a hydrografické pomery. — II. Nálezišté z mladši doby kamenné. — III. Nálezy z doby prechodni (medené). — IV. Nálezy z doby bronzové. — V. Nálezy ze starši doby železné. — VI. Nálezy z období laténského. — VII. Nálezy z období provinc.-rimského a z doby stehováni národu. — VIII. Nálezy z doby hradištni (slovanské).

Література подана при кінці кожного розділу і підрозділу. Також 395 приміток під текстом.

4. DER STAND DER UKRAINISCHEN ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNG IN OST-GALIZIEN WÄHREND DER LETZTEN 10 JAHRE. — "Slavische Rundschau", I, 1929, Heft 7, S. 542-544.

Огляд укр. археолог. дослідів і відкрить у Галичині в 20-тих рр.

5. ПРО ЗНАННЯ РІДНОЇ СТАРОВИНИ; Потреба пізнання історії нашого найдавнішого минулого (Поклик до співпраці в археологічних дослідах). — „Діло", 2 серпня 1929, ч. 170, с. 3.

*6. АРХЕОЛОГІЯ ЖОВКІВЩИНИ. — В кн.: З минулого Жовкви, 1930, с. 5-7.

7. ГАЛЬШТАТСЬКА КУЛЬТУРА ЗАКАРПАТТЯ В ЙОГО ПРИРОДНИХ МЕЖАХ. — „Записки Наукового Товариства імени Шевченка", т. С, 1930, с. 1-12.

Гальштатська культура в Европі, її льокальні групи та знахідки з різних періодів цієї культури на Закарпатті. Шляхи торговельних зв'язків Закарпаття з Галичиною в гальштатській добі. Література (21 позиція).

Таблиця знахідок бронзових виробів із Закарпаття.

8. ВІКІНҐИ. — „Життя і знання", IV, січень 1931, ч. 4 (40), с. 108-109.

Експанзивні походи, завоювання і похоронні обряди вікінґів та археолог. знахідки по них.

9. АРХЕОЛОГІЯ В ТЕРЕНІ. — „Мета", березень 1931, ч. 2.

Про значення фахового ведення археолог. розкопів. Поучення для аматорів.

10. З ГЕТИТСЬКОЇ СТАРОВИНИ. — „Життя і знання", IV, березень 1931, ч. 6 (42), с. 181-182.

Популярна стаття про гетитів, їхню культуру та археолог. пам'ятки по них.

6 ілюстр.

11. КЕЛЬТИ В ГАЛИЧИНІ. — „Життя і знання", IV, квітень 1931, ч. 7 (43), с. 206-207.

Пам'ятки лятенської культури в Галичині.

5 ілюстр.

12. КНЯЖИЙ ЗВЕНИГОРОД В ДОІСТОРИЧНІЙ ТА РАННЬОІСТОРИЧНІЙ ДОБІ. — „Життя і знання", IV, червень 1931, ч. 9 (45), с. 276-279.

Перелік археолог. пам'яток на території Звенигороду.

7 ілюстр.

13. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПКИ В СИРІЇ. — „Життя і знання", IV, липень-серпень 1931, ч. 10-11 (46-47), с. 322-325.

Про розкопки в місцевості Рас Шамра, що їх перевела франц. експедиція в 1929 р.

7 ілюстр.

Підпис: Я. П.

14. ШО КОЖНИЙ ПОВИНЕН ЗНАТИ З АРХЕОЛОГІЇ. — „Життя і знання", V, жовтень 1931, ч. 1 (49), с. 14-17; листопад 1931, ч. 2 (50), с. 41-43.

Загальні відомості про археологію як науковий предмет, археолог. матеріял та доісторичні культури і їх хронологічне визначення.

16 ілюстр.

15. СЕРЕДНЬОВІЧНІ ГОРОДИ НА ЗАКАРПАТТІ. — „Життя і знання", V, грудень 1931, ч. 3 (51), с. 69-71.

З історії будівництва замків на Закарпатті. Перелік старовинних замків, більшість яких або загинула без сліду, або тепер в руїнах.

2 ілюстр.

16. НОВОВІДКРИТІ РИМСЬКІ ПАМ'ЯТКИ З ГАЛИЧИНИ І ВОЛИНІ. — „Записки Наукового Товариства імени Шевченка", т. CLI, 1931, с. 1-17.

Розділи розвідки: I. "Terra sigillata" із Звенигорода, с. 1-11. — II. Скарб римської доби в Борочицях на Волині, с. 11-17.

Опис знахідок і їх походження.

Короткі резюме нім. мовою:

„Terra sigillata" aus Zvenyhorod, Bez. Bibrka — Galizien, c. 11; Roemischer Depôt-Fund aus Boročyci in Wolhynien, c. 17.

4 ілюстр., 1 мапка.

17. ЗАТОПЛЕНИЙ ХЕРСОН. — „Життя і знання", V, січень 1932, ч. 4 (52), с. 100-101.

Дещо з історії Херсону та про руїни частини старинного міста з часів Страбона, що їх відкрив під водою Всеукраїнський Археологічний Комітет.

Плян затопленої частини Херсону.

18. КОЛИ Й ЯК ІЗРАЇЛЬТЯНИ ЗДОБУЛИ ЄРИХОН; археологія вияснює таємниці століть. — „Новий час", 1932: 8 квітня, ч. 77, с. 2; 10 квітня, ч. 78, с. 2.

Про висліди археолог. розкопів Дж. Ґарстанґа на руїнах біблійного Єрихону.

Підпис: Я. П.

19. КОРОЛІВСЬКИЙ ГРІБ З ЧАСІВ ГОМЕРА. — „Новий час", 14 квітня 1932, ч. 81.

Нотатка про гріб, що його відкрив А. Пірсон б. міста Азіне (Греція).

Підпис: Я. П.

20. З АРХЕОЛОГІЇ ОКОЛИЦЬ ЛЬВОВА. — „Діло", 1932: 6 травня, ч. 97, с. 2-3; 7 травня, ч. 98, с. 2-3.

Археолог. знахідки з доісторичних діб в околицях Львова. Висновки про заселення околиць Львова в доісторичних часах.

21. НОМАДИ НА УКРАЇНІ. — „Життя і знання", V, липень-серпень 1932, ч. 10-11 (58-59), с. 293-294.

Популярна стаття про кочовиків, які в доісторичних часах перейшли через укр. землі.

1 ілюстр.

Підпис: Я. П.

22. З НОВИХ РОЗКОПОК У СВЯТІЙ ЗЕМЛІ. — „Діло", 1932: 31 серпня, ч. 192, с. 3; 1 вересня, ч. 193, с. 2-3.

Розділи статті: 1. Содома й Гомора; 2. Єрихонські мури; 3. Коронаційне місце Савла; 4. Вежа із слонової кости; 5. Чудо з рибами; 6. Гріб Івана.

23. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ. — „Діло", 19 вересня 1932, ч. 209, с. 4.

Розділи: Перемиський палеоліт [його сліди, віднайдені Ю. Полянським]; Нова доісторична раса [палестинські палеоантропи]; Палеолітичний Аполлон [фігурка із слонової кости з околиць Брна]; У словацькій „Вертебі" [печера Доміца зі слідами троглодитів]; Ограблене погребище з бронзової доби [б. міста Болеслави, Чехія].

Підпис: Я. П.

24. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 26 вересня 1932, ч. 214, с. 4.

Розділи: Скити на Закарпатті [могильник у Куштановицях б. Мукачева]; Примусова смерть удови [кельтійське погребище в Кшеновіцах б. Брна]; Ґоти чи слов'яни [новознайдений могильник у Перемишлі й питання його походження]; Цікавий Рим цісарів [про найновіші розкопки в Римі]; За слідами Велеграду [чеські пошуки за ранньоісторичною столицею великоморавського князівства].

Підпис: Я. П.

25. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 24 жовтня 1932, ч. 237, с. 4.

Розділи: Замерзла скитська могила [в алтайських горах]; Моравські руни [зі Старого міста на Моравії]; Старохристиянські нахідки на Побережжю [в Історії й околиці Зари]; Нові гроби варягів на Україні [б. Чернігова]; Сліди балтійських слов'ян [у Шпандав б. Берліну].

Підпис: Я. П.

26. ПЕЧЕРА ДОМІЦА Й ПОДІБНІ НАШІ. — „Життя і знання", V, листопад 1932, ч. 62, с. 406-407.

Про неолітичну печеру в Госусові б. Плешівця, у словацьких Крушних Горах, та про подібну печеру „Вертебу" в Більчу Золотому.

1 ілюстр.

27. КОРОТКА АРХЕОЛОГІЯ ЗАХІДНЬОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ. — У Львові, 1932. [2] + 95 + [1] + XVII таблиць, ілюстр., 23.5 см. (Видання „Богословії" ч. 11-12).

Також на тит. с.:

Jaroslav Pasternak: L'Archeologie du pays Ouest-Ukrainien.

Відбитка з „Богословії" т. X, кн. 3 [sic]. — З друкарні „Бібльос", Львів, вул. Японська 7.

Синтетична праця, придумана як підручник для студентів гр.-кат. Богословської Академії у Львові, в якій автор читав лекції з археології України.

Зміст: I. Палеоліт. — II. Мезоліт. — III. Неоліт. — IV. Енеоліт. — V. Бронзова доба. — VI. — Залізна доба: А. Гальштатська культура; Б. Лятенська культура. — VII. Доба римського цісарства. — VIII. Доба мандрівок народів. — IX. Княжа доба. — Resumé [франц. мовою], с. 77-79. — Список найважнішої синтетичної літератури [93 позиції], с. 80-85. — Покажчик місцевостей, с. 87-95.

В тексті 11 ілюстр. і 2 схемат. мапки.

Вперше друковано в журналі „Богословія", X, 1932: кн. 1, с. 38-79; кн. 2, с. 147-164; кн. 3, с. 229-248.

28. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 24 грудня 1932, ч. 286, с. 4.

Розділи: Свідки невдяки [віднайдення оригінальних табличок остраківського засуду Аристида]; Печера Сибілли у Кумах [віднайдена італ. археологом Мажурі]; Балканські „Помпеї" [місто Стобі з римських часів, б. Скопле]; Скарби Дамґану [знахідка амер. наук. експедиції під проводом Е. Шміда в півн. Персії]; Мезопотамія — край розкопок [про активізацію археолог. дослідів там же].

Підпис: Я. П.

29. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 10 лютого 1933, ч. 31, с. 4.

Розділи: Четверта піраміда [б. Ґізе, Єгипет]; Потоп світа в археології; За гробом Аттіли; Мармуровий часопис [з часів Траяна, в Римі].

Підпис: Я. П.

30. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 24 квітня 1933, ч. 101, с. 4.

Розділи: Наші прародичі з Тепе Ґавра [печатка з Мезопотамії з перед 6000 літ до Хр., із зображенням Адама й Еви]; За скарбами візиґотів [пошуки за гробом Аларіха]; Гріб Дубравки [жінки Мешка I, віднайдений під вівтарем катедри в Ґнезні]; Радянська Арізона [про плем'я індіян з XI-XII ст. в Арізоні, у якого панували комунальні соціяльні відносини].

Підпис: Я. П.

31. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 20 червня 1933, ч. 157, с. 2.

Розділи: Чеські людоїди [розкопи б. Србска]; Скарби Лянґобардів [про гріб короля Аґілюльфа і його жінки]; Найстарші камінні будівлі світа [праці архітекта Імготепа в Єгипті, 5000 літ до Хр.]; Коронні клейноди Вазів [віднайдені на острові Ґотлянд].

Підпис: Я. П.

32. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 15 вересня 1933. ч. 242, с. 4.

Розділи: Слідами наших князів [розкопи К. Йодковського в Ґродні]; Потвердження Гомера [віднайденими гетитськими книновими текстами]; В „долині сербських королів" [королівське погребище в Требеніште, Сербія]; Хмародери королеви Сави [відкриті Г. Гельфріцом у півд. Арабії].

Підпис: Я. П.

33. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 14 жовтня 1933. ч. 270, с. 4.

Розділи: Найстарше письмо Европи [в Зарх, півн. Чехія]; Тисячолітній хліб [залишки в єгип. пірамідах, римських Помпеях і потребищах вікінґів у Швеції]; Біля гробу Мойсея; Місто на дні [б. Олександрії].

Без підпису.

34. БОЯРСЬКИЙ ПОХОРОН У КНЯЖИХ ЧАСАХ. — „Новий час", 4 листопада 1933, ч. 246.

Обряд похорону на основі історичних джерел.
1 ілюстр.

35. ЯКІ НАРОДИ ЖИЛИ В НАС У СТАРШІЙ КАМ'ЯНІЙ ДОБІ.— „Життя і знання", VI, грудень 1933, ч. 12 (75), с. 348-350.

Популярна стаття про походження і культуру народів у палеолітичній добі.
3 ілюстр.

36. ГАЛИЧИНА В МОЛОДШІЙ КАМ'ЯНІЙ ДОБІ. — „Життя і знання", VII, січень 1934, ч. 1 (76), с. 8-10.

2 ілюстр.

37. МІЖ КАМЕНЕМ ТА БРОНЗОЮ. — „Життя і знання", VII, лютий 1934, ч. 2 (77), с. 54-55.

Трипільська культура в Україні.
2 ілюстр.

38. ГАЛИЧИНА ПІД ТРАЦЬКОЮ ЗАЙМАНШИНОЮ. — „Життя і знання", VII, березень 1934, ч. 3 (78), с. 87-88.

Кіммерійці й ґети в Галичині у бронзовій добі.
1 ілюстр.

39. НА ЗАРАННІ ЗАЛІЗНОЇ ДОБИ. — „Життя і знання", VII, квітень 1934, ч. 4 (79), с. 121-123.

Залізна доба в Галичині. Зразки археолог. знахідок.
2 ілюстр.

40. ЧИМ БАВИЛИСЯ ДІТИ В НАС 2500 ЛІТ ТОМУ? — „Новий час", 8 квітня 1934, ч. 78.

Популярна стаття про археолог. знахідки дитячих забавок.
1 ілюстр.

41. ВАНДАЛИ В ГАЛИЧИНІ. — „Життя і знання", VII, травень 1934, ч. 5 (80), с. 149-150.

Пам'ятки лятенської культури в Галичині.
4 ілюстр.

42. КНЯЖИЙ ГАЛИЧ (відчит для гімназійної молоді у Станиславові 21. 4. 1934). — „Новий час", червень 1934, чч. 132-137.

Історія археолог. дослідів на терені княжого Галича від 70-тих рр. XIX ст. Роля Л. Чачковського у визначенні розташування історичних пам'яток галицько-волинського князівства.

43. СЛІДАМИ КОСТОБОКІВ. — „Життя і знання", VII, червень 1934, ч. 6 (81), с. 184-185.

Про ґетське плем'я костобоків і сліди його культури (липицької) на Подністров'ї.
3 ілюстр.

44. З МАНДРІВОК НАРОДІВ. — „Життя і знання", VII, липень-серпень 1934, ч. 7-8 (82-83), с. 225-227.

Остроґоти, гуни, ґепіди, авари й хазари та їх сліди на укр. землях.

6 ілюстр.

45. В ДОБІ ГОРОДИШ. — „Життя і знання", VII, вересень 1934, ч. 9 (84), с. 259-261.

Племена в добі городищ. Роди городищ і їх опис. Перелік городищ в Галичині.

1 мапа.

46. НОВИЙ ЧИННИК В УКРАЇНСЬКІЙ АРХЕОЛОГІЇ. З приводу інавґурації нового шкільного року в Богословській Академії. — „Діло", 30 вересня 1934, ч. 261, с. 4.

Про теоретичне й практичне навчання археології в Богословській Академії у Львові та його значення.

47. МОГИЛЬНИКИ КНЯЖОЇ ДОБИ. — „Життя і знання", VII, жовтень 1934, ч. 10 (85), с. 299-300.

Могильники як пам'ятки княжої доби. Роди поховань і похоронні обряди.

48. БУДІВНИЦТВО ТА ПРОМИСЛ ЗА КНЯЖИХ ЧАСІВ. — „Життя і знання", VII, листопад 1934, ч. 11 (86), с. 326-328.

Церковне будівництво та промислові вироби: кераміка, ковальські вироби, дерев'яне знаряддя, вироби з костей, монети, енколпіони тощо.

7 ілюстр.

49. АРХЕОЛОГІЧНИЙ ПОРАДНИК. — „Життя і знання", VII, грудень 1934, ч. 12 (87), с. 345-346.

Поради для нефахівців.

1 ілюстр.

50. ПОЧАТКИ ХРИСТИЯНСТВА НА УКРАЇНІ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТКАХ. — „Нова зоря", 1935: 10 березня, ч. 18, с. 6; 17 березня, ч. 19, с. 6.

Зміст доповіді, що її виголосив Я. Пастернак в „Українській Бесіді" в рамках Академічних вечорів Богословського Наукового Товариства.

Без підпису.

51. ГЕТИТИ ТА ЇХНЯ КУЛЬТУРА — у століття віднайдення їхньої столиці. — „Богословія", XIII, 1935, кн. 4, с. 242-247.

6 ілюстр.

52. [ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ СТАТТІ З АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ]. — В кн.: Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання в 3-ох томах під головною редакцією Івана Раковського. Львів — Станиславів — Коломия, видання Кооперативи „Рідна Школа", 1935. Том третій, [гасла] С-Я.

Статті гасла *Україна; Праісторія:* Мезоліт, с. 397-401. Бронзова доба, с. 403-409.

53. ШАНУЙТЕ ПАМ'ЯТКИ ПО ПРЕДКАХ ВАШИХ! — В кн.: Народний ілюстрований календар Товариства „Просвіта" на переступний рік 1936. Львів, 1935, с. 38-40.

Про потребу фахового підходу до археолог. розкопів і досліджування пам'яток нашої старовини.

54. ЩО МОЖНА НЕРАЗ ВИОРАТИ ПЛУГОМ? Чим воювали наші предки? — В кн.: Український Інвалід; загальний календар для українського народу на рік 1936. Львів, накладом Українського Товариства Допомоги Інвалідам у Львові, MDCCCCXXXV, с. 38-41.

Огляд перед- і ранньоісторичних знаряддів воєнного ремесла. 8 ілюстр.

55. КАМ'ЯНА БОГИНЯ З ДИТЯТЕМ. — „Новий час", 6 січня 1936, ч. 5, с. 11.

Порівняння плоскорізьби богині з дитятем в камені з II ст., знайденої в Кноссосі, з подібними знахідками на укр. землях.

56. МОГИЛА ТАТАРСЬКОГО ВОЖДА У КРЕХОВІ. Цікава пам'ятка з татарського лихоліття. — „Неділя", 19 квітня 1936, ч. 15, с. 3-4.

Розвідка про облогу крехівського манастиря татарським і козацьким військами в 1672 р. Текст листа гетьмана П. Дорошенка до ігумена манастиря. Опис татарського пам'ятника та леґенди про нього.

57. ЦІННА ПАМ'ЯТКА З РИМСЬКОЇ ДОБИ. — „Новий час", 19 грудня 1936, ч. 287.

Коротке повідомлення про припадкове віднайдення ґотського гробу в Терпилівці, пов. Збараж.

Підпис: Я. П.

58. ДАВИДГОРОДЕЦЬКІ КНЯЗІ. — „Діло", 30 грудня 1936, ч. 293, с. 3-4.

Припадкове віднайдення городища в Давидгородку з домовинами князів Давида Ігоревича, його сина Всеволода та внуків Бориса, Гліба і Мстислава допомагає пояснити деякі, дотепер неясні літописні відомості.

*59. PRAVEKE STYKY PODKARPATSKE RUSI A HALIČE. – "Bratislava", 1936.

60. КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ. — В кн.: Український Інвалід; загальний календар для українського народу на рік 1937. Львів, накладом Українського Товариства Допомоги Інвалідам у Львові, MDCCCCXXXVI, с. 53-55.

Загально про роди історичних могил та про козацькі могили зокрема.

3 ілюстр.

61. ПІДЗЕМНИЙ ЛІТОПИС. — „Новий час", 7 січня 1937, ч. 5, с. 11.

Популярна стаття про значення археолог. розкопів.
3 ілюстр.

62. ДНІСТЕР В АРХЕОЛОГІЇ. — „Діло", 1 травня 1937, ч. 95, с. 19.

Дністер як географічний чинник у розвитку культур у доісторичних добах і княжих часах.

63. ДОІСТОРИЧНЕ ЗБІЖЖЯ НА УКРАЇНІ. — „Діло", 7 травня 1937, ч. 97, с. 6.

Дещо про археолог. знахідки зернових культур в Україні. Підпис: Я. П.

64. ҐОТСЬКИЙ ГРІБ ІЗ ТЕРПИЛІВКИ. — „Богословія", XV, 1937, кн. 2-3, с. 102-105 + листок зі світлинами 7-ох посудин.

Як дійшло до припадкового віднайдення гробу в Терпилівці (пов. Збараж) у 1936 р. Детальний опис знайдених глиняних посудин. Коротке резюме нім. мовою, с. 102: Das gottische Skelettgrab aus Terpyliwka.

65. КНЯЖИЙ ЗВЕНИГОРОД. — „Святочний [літературно-науковий] додаток „Нового часу", 7 січня 1938, ч. 2 (14), с. IV-V.

Дотеперішні археолог. знахідки із Звенигороду та прогнози майбутніх відкрить.
2 ілюстр.

66. КРИЛОС — ГОРОДНО — ДАВИДГОРОДОК. — „Мета", 23 січня 1938, ч. 3, с. 4-5.

Середньовічна василіянська церква св. Бориса і Гліба в Городні як доказ кінцевого етапу культурної і політичної експансії київської держави на північний захід.

67. СТАРОВИННИЙ ЗАМОК ТУСТАНЬ. — „Життя і знання", XI, січень 1938, ч. 1 (124), с. 17-18.

„Камінь в Уричі" як здогадливий залишок замку Тустаня з княжих часів.
1 ілюстр.

68. ПОЛІССЯ В СТАРОВИНУ (Виклад на „Вечорі поліської пісні"). — „Літературно-науковий додаток »Нового часу«", 14 березня 1938, ч. 10 (22) с. III.

Археолог. знахідки на Поліссі (Городно, Давидгородок) як притока до ознайомлення ширшого громадянства з культурою Полісся. В статті також екскурс про значення пісні й танку в княжих часах.

69. ВАРЯЗЬКІ ВІДКРИВЦІ АМЕРИКИ ПЕРЕД... КОЛЮМБОМ. — „Літературно-науковий додаток »Нового часу«", 28 квітня 1938, ч. 16 (28), с. IV-V.

Дещо з історії варязьких рейдів у Північну Америку.
3 ілюстр.

70. BRAZOWY SKARB HALSZTACKI Z KIELCZEWA. — "Swiatowit", XVII, 1938, s. 287-292.

Опис й аналіза бронзових наголінкових обручів та спіральних браслетів з Келчева (воєв. Варшава), що від 1930 р. знаходилися в Музеї НТШ у Львові. На підставі аналогії з подібними відомими знахідками автор визначає їх як інвентар лужицької культури з раннього гальштатського періоду. Резюме нім. мовою, с. 291-292.

8 ілюстрацій.

71. КНЯЖИМИ СЛІДАМИ ПО КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ. — „Літературно-науковий додаток »Нового часу«", 17 жовтня 1938, ч. 41 (53), с. I.

Популярна стаття про початки слов'янського заселення Карпатської України та про археолог. пам'ятки з княжих часів.

72. МУКАЧІВСЬКИЙ КНЯЖИЙ ЗАМОК. — „Життя і знання", XI, листопад 1938, ч. 11 (134), с. 317-319.

Опис й історія замка.

4 ілюстр.

73. НА СЛІДАХ ГАЛИЦЬКИХ КНЯЖ-ДВОРІВ. — „Літературно-науковий додаток »Нового часу«", 7 січня 1939, ч. 2 (65), с. III.

Дещо з історії та теперішній стан пам'яток колишніх княждворів: Перемишль, Звенигород, Белз, Теребовля, Галич.

1 ілюстр.

74. АРХЕОЛОГІЧНІ ЗАЙНЯТТЯ Т. ШЕВЧЕНКА. — „Літературно-науковий додаток »Нового часу«", 13 березня 1939, ч. 11 (74), с. I-II.

Коротко про перші досліди укр. старовини. Праця Шевченка в Археографічній комісії. Мотив „розритих могил" у його поезії.

2 ілюстр.

75. НАЙСТАРШІ ЧАСИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ. — В кн.: Карпатська Україна; географія - історія - культура. Львів, Український Видавничий Інститут, 1939, с. 81-87.

Огляд археолог. пам'яток Закарпаття від періоду буківської культури до княжих часів. Передісторичне переміщення народів на Закарпатті в світлі археолог. нахідок.

76. СЛОВО ДО ЮНИХ АРХЕОЛОГІВ. — „Ленінська молодь", 20 квітня 1941.

Поради для юних експедиційних груп по археології.

*77. АРХЕОЛОГІЯ В ШКОЛІ. — „Українська школа", 1942, ч. 3-4, с. 56-60.

*78. DIE WESTGERMANISCHEN KRONENHALSRINGE IM OSTEN. — Jahrbuch fuer Vorgeschichte, I. Posen, 1943.

79. ДО ГАЛИЦЬКОЇ ЕТНОГЕНЕЗИ. — „Наші дні", грудень 1943, ч. 12, с. 13.

Зміст доповіді Я. Пастернака, виголошеної 21. XI. 1943 у „Спілці Науковців" у Львові.

80. ЗВІДКІЛЯ НАЗВА „ГАЛИЧ"? — „Студентський прапор", січень 1944, ч. 1 (7), с. 9-15.

Перелік і критичний розгляд різних гіпотез про походження назви „Галич". Автор схиляється до пояснення, яке зв'язує назву „Галич" зі сіллю.

Мапка розміщення соляних джерел на Підкарпатті.

*81. DIE AUSBREITUNG DER LINEARKERAMISCHEN KULTUR. — "Wiener Prähistorische Zeitschrift", XXXI, 1945.

82. ДО ПРОБЛЕМИ ПОШИРЕННЯ Й ХРОНОЛОГІЇ ЛІНІЙНО-СТРІЧКОВОЇ КЕРАМІКИ В ЕВРОПІ. [Авґсбурґ, накладом Т-ва Прихильників УВАН, 1948]. 12 + [2] с. + V таблиць ілюстрацій + мапа поширення стрічкової кераміки судетського типу в Европі + VIII с. резюме англ. і нім. мовами, 24 см. ([Українська Вільна Академія Наук. Серія: Археологічна. Трипільська культура на Україні. Збірник 2. Ч. 1]).

Buchdruckerei A. Bilous, Augsburg.

Загальне число видань УВАН 34.

Походження, правітчина, шляхи поширення і хронологія л.-с. кераміки. Гіпотеза автора про незалежне виникнення л.-с. і трипільської керамік із младенської культури, як спільного кореня.

Резюме англ. мовою, с. III-IV:
A Contribution to the Problem of the Geographical Distribution and Chronology of the Spiral Maeander Pottery in Europe. — Резюме нім. мовою, pp. VI-VIII: Zum Problem der Spiral-Maeander-Keramik in Europa.

83. УКРАЇНА НА ЗАРАННІ ІСТОРІЇ (Найновіші археологічні відомості з праісторії України). — В кн.: Велика історія України. Львів—Вінніпеґ, видав Іван Тиктор, 1948, с. 931-943.

Археолог. відкриття в Україні від початку 30-тих рр. Нові або спростовані відомості про культурно-історичний розвиток на укр. землях від праісторичних до княжих часів.

15 ілюстр., портр.

84. У СУТІНКАХ СТОРІЧ КАНАДІЙСЬКОЇ ЗЕМЛІ. — „Новий шлях", 29 липня 1949, ч. 56, с. 7.

Перші франц. місіонарі в Канаді. Висліди археолог. розкопів у фортах Ст. Мері і Ст. Іґнес. Потреба введення викладів з археології на канад. університетах.

85. "UKRAINIANS — ONE HARD NUT TO CRACK!" — „Український робітник", 14 жовтня 1949, ч. 40, с. 6.

Міркування на тему укр. футболу в Торонті та дещо про спорт у давнині.

86. ГЕРОЇКА КНЯЖИХ ЧАСІВ. — „Новий шлях", 24 грудня 1949, ч. 101, с. 4.

Репортаж про святкове відслонення скульптури А. Павлося, яка зображує князя Романа на коні, і яку закупив відділ Укра-

інського Національного Об'єднання у Віндзорі, Онт. Доповідали Ю. Пясецький і Я. Пастернак („Слідами княжої слави"). Також висвітлено фільм з розкопів у Крилосі в 1938 р.

87. [ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ СТАТТІ З АРХЕОЛОГІЇ І РАННЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ]. — В кн.: Енциклопедія Українознавства в двох томах під головною редакцією Володимира Кубійовича і Зенона Кузелі. Том перший, [кн.] II. Мюнхен—Нью-Йорк, Наукове Товариство ім. Шевченка, 1949, с. 369-396.

За підписом Я. Пастернака з'являються такі розділи з археології України: Історія дослідів; Мезоліт; Неоліт; Енеоліт (Трипілля, Західня Україна); Бронзова доба (Загальна характеристика бронзової доби, Трипілля, Західня Україна); Залізна доба; Гальштатська доба; Лятенська доба; Римська доба (Західня Україна); Доба переселення народів (Західні землі); Княжа доба (співавтор: В. Козловська). Література [без підпису, але при співучасті Я. Пастернака], с. 394-396.

20 ілюстр.

88. THE TRYPILLYAN CULTURE IN UKRAINE. — "The Ukrainian Quarterly", VI, Spring 1950, Number 2, p. 122-133.

Способи вияву трипільської культури в Україні, її походження, поширення і хронологія. Бібліографія (31 позиція).

5 ілюстр., мапа розміщення найважніших знахідок трипільської культури.

Розвідку цю зачитав згодом автор на 52-ому загальному зібранні Археологічного інституту Америки, що відбулося в Торонті, 27-29 грудня 1950 р. Див. коротке змістовне резюме:
Fifty-Second General Meeting of the Archaeological Institute of America, 1950; *The Trypillyan Culture in the Ukraine:* Yaroslav Pasternak, Ukrainian Scientific Ševčenko Society, Canadian Branch, Toronto. — „American Journal of Archaeology", Vol. 55, April 1951, No. 2, p. 153.

Автор резюме не поданий.

89. З АРХЕОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ НОВОГО СВІТУ. — „Українські вісті", 2 травня 1950, ч. 18, с. 13.

Історія варязьких експедицій до Північної Америки та сліди побуту варягів на америк. континенті.

1 ілюстр., мапка шляху П. Кнутсона до Канади, портр. автора.

90. ПИТАННЯ ПОЗАГРОБОВОГО ЖИТТЯ В СВІТЛІ АРХЕОЛОГІЇ Й ЕТНОЛОГІЇ. — „Логос", I, липень-серпень 1950, кн. 3, с. 175-181.

Археолог. поля поховань та їх інвентар як вияви і докази віри людини в позагробове життя від найдавніших часів. Коротке резюме лат. мовою, с. 175: De vita post mortem in lumine archaeologiae et ethnologiae.

2 ілюстр.

Скорочена версія цієї розвідки появилася як газетна стаття, див.: *Відвічна віра в позагробове життя.* — „Українські вісті", 24 квітня 1951, ч. 17, с. 10.

91. НАЙСТАРШІ ХРИСТИЯНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ В УКРАЇНІ. — „Логос", II, січень-березень 1951, кн. 1, с. 43-51.

Огляд пам'яток за такими групами: церкви, церковне мистецтво (мозаїка, ікони, різьба, книги), церковна утвар, християнські поховання та підземні манастирі. Важніша література (19 позицій), с. 50-51.

3 ілюстр.

92. СЛІДАМИ ПРАІСТОРИЧНИХ КАНАДІЙЦІВ. — „Українські вісті", 2 жовтня 1951, ч. 40, с. 10, 12.

Теорії про перше заселення Північної Америки.

Портр.

93. ТРИПІЛЛЯ — МЕКСИКО (З циклю: „Україна в центрі культурно-цивілізаційного круга південно-східної Европи"). — „Київ", липень-серпень 1952, ч. 4, с. 211-215.

Теорія Ібарри Ґрассо про середньоморських поселенців центральної Америки в XI ст. до Хр. Автор доповнює в дечому цю теорію і звертає увагу на схожість орнаментики еґейсько-трипільської та праісторичної мексиканської керамік.

94. НАЙСТАРШІ ЧАСИ ВОЛИНІ. — В кн.: Волинь в боротьбі за волю України. Частина I. Вінніпеґ, накладом Волинського Видавничого Фонду, 1952, с. 25-35. (Волинознавство; праці Інституту Дослідів Волині, ч. 1).

Огляд пам'яток історії волинської землі від мезоліту до княжих часів. Припущення автора, що досі ще ніким не розкопуване городище „Волинь" (в селі Городок), яке дало назву всій волинській землі, може крити в собі докази можливости племінного союзу племени валінана з дулібами й аварами в VII ст. Вибрана література (19 позицій), с. 34-35.

Мапа розміщення волинських городищ княжої доби.

95. МАНДРІВКА У РАННЬОІСТОРИЧНИЙ ЛЬВІВ. — „Гомін України", 22 серпня 1953, ч. 34, с. 10.

Доповідь, виголошена на 4-ій зустрічі українців Канади й Америки в Торонті, 2. VIII. 1953.

96. КНЯЖИЙ ГОРОД ЛЬВІВ. — В кн.: Наш Львів; ювілейний збірник 1252-1952. Нью-Йорк, видавництво „Червона Калина", 1953, с. 7-15.

Територія Львова в праісторії і причини, що призвели до заснування міста. Львів до 1340 р. Археолог. пам'ятки Львова.

97. РАННЬОХРИСТИЯНСЬКІ ЧАСИ В УКРАЇНІ. — „Гомін України", 6 серпня 1955, ч. 32, с. 2, 6.

Про перші церкви, іконописне мистецтво, фрескові мальовила, манастирі, саркофаги.

98. [ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГАСЛА З АРХЕОЛОГІЇ І РАННЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ]. — В кн.: Енциклопедія Українознавства. [Том II]. Словникова частина. Головний редактор Володимир

Кубійович. [Париж—Нью-Йорк], Наукове Товариство ім. Шевченка, видавництво „Молоде Життя", [1955-1966].

У словниковій частині ЕУ більшість гасел з археології опрацював Я. Пастернак. Одначе за його підписом, або криптонімом Я. П., з'являються у перших п'ятьох книгах другого тому лише такі статті:

Археологічні досліди на Україні, с. 64-68. — Археологія України, с. 65-67. — Археологічні розкопи, с. 68-69. — Бронзова доба [з мапою етнічних відносин на Україні в бронзовій добі], с. 177-178. — Варяги, с. 211. — Варязькі шляхи, с. 211-212. — Взуття, с. 240. — Волинь: Праісторія, с. 305-306. — Галич, с. 341-342. — Галичина: Праісторія, с. 344. — Емаль [разом з В. Січинським], с. 628-629. — Інститут Археології АН УРСР, с. 870-871. — Кахлярство, с. 987-988. — Липицька культура, с. 1294. — Ольвія, с. 1848-1849.

99. ПАМ'ЯТКИ СТАРОВИНИ СЕЛА ГОРОДНИЦІ НА ПОДІЛЛІ. — В кн.: Городниця; пропам'ятна книга села над Збручем в Україні. Торонто, накладом Допомогового Товариства Односельчан с. Городниця в Торонті—Ошаві, 1958, с. 11-28.

Західне Поділля в праісторії. Огляд археолог. знахідок з Городниці й околиці. „Святовит", його опис і теорії щодо його походження. Авторова теза про тиверців, предків ґетів, як творців і поклонників кам'яних ідолів.

2 ілюстр., мапа села.

100. УГНІВЩИНА У ГЛИБИНІ ВІКІВ. — В кн.: Угнів та Угнівщина; історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто, 1960, с. 35-42. (Український Архів. Т. XVI).

Населення Угнівщини до княжих часів. Відомі археолог. знахідки з Угнівщини. Вибрана література (11 позицій), с. 42.

101. ПОЯВА ПЕРШОЇ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ. — „Новий шлях", 21 січня 1961, ч. 2-3, с. 12.

Питання появи першої людини в Україні та про виявлення слідів людини шельської доби в Луці Врублівецькій (Кам'янець-Подільський р-н) у 1946 р.

2 ілюстр.

102. АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ; Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. Торонто, [видав Діловий Комітет у складі: П. Глібович, Б. Гошовський, Е. Думин, З. Зелений, Я. Козловський, Я. Лаптута, І. Лучків, С. Паладійчук, В. Ревуцький, Я. Розумний, Я. Спольський, Б. Стебельський], 1961. 788 + [3] с. + портр. автора + XVIII мап + 4 н. н. кольор. таблиці, ілюстр., 25 см, 15.00 дол., 2000 прим. (Наукове Товариство імени Шевченка).

Тит. с. також англ. і нім. мовами:

Yaroslav Pasternak. Archaeology of Ukraine — Archaeologie der Ukraine. Toronto — Canada, Published by The Committee for the Publication of.

"Archaeology of Ukraine" by Y. Pasternak, 1961. (Shevchenko Scientific Society). Printed by Kiev Printers, 686 Richmond St. W., Toronto, Ont. — Library of Congress Catalog Card Number 60-8403. — Обкл. і мистецьке оформлення М. Левицького. Технічна редакція Б. Гошовського. Мовна редакція В. Давиденка.

Із змісту: М. Міллер. Переднє слово, с. 7-8. — Від автора. — Вступ [тут же: Історія археологічних досліджень в Україні]. — Палеоліт. — Мезоліт. — Неоліт. — Енеоліт. — Бронзова доба. — Скито-сарматська доба. — Сармато-римська доба. — Ранньослов'янська доба. — Київська Русь. — Княжі столичні городи. — Резюме англ. мовою, с. 663-682. — Резюме нім. мовою, с. 683-702. — Список скорочень частіше цитованих публікацій. — Бібліографія: вибрані оглядові праці з археології України [425 позицій], с. 705-720. — Покажчик осіб вміщених в тексті. — Покажчик місцевостей вміщених в тексті і на картах. — Предметний покажчик. — Список ілюстрацій в тексті. — Список вклеєних карт і кольорових таблиць.

2612 бібліограф. приміток під текстом.

329 ілюстр.

103. ОРІЄНТАЦІЙНІ ПУНКТИ ПРАІСТОРІЇ УКРАЇНИ. — В кн.: Календар „Нового Шляху" на 1962 рік. Вінніпеґ, друком і накладом „Нового Шляху", с. 91-93, 95-97, 99-101.

Популярна стаття про археолог. доби в Україні.

6 ілюстр.

104. ЕТНОГЕНЕЗА СЛОВ'ЯН У НОВІЙ АРХЕОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ. — „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка", т. CLXIX; Збірник на пошану Зенона Кузелі, Париж—Нью-Йорк—Мюнхен—Торонто—Сідней, 1962, с. 436-448.

Огляд найновіших теорій і гіпотез про походження слов'ян. Головний висновок автора: східні і західні слов'яни є споконвічними автохтонами на своїх історичних землях. Література (71 позиція), с. 446-448.

105. [ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ СТАТТІ З АРХЕОЛОГІЇ І РАННЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ]. — В кн.: Ukraine; A Concise Encyclopaedia. Prepared by Shevchenko Scientific Society. Edited by Volodymyr Kubijovyč. Foreword by Ernest J. Simmons. Volume I. Published for The Ukrainian National Association. [Toronto], University of Toronto Press, [1963].

За підписом Я. Пастернака з'являються такі розділи з археології України:

History of Research: The Odessa Center; The Kievan Center; The Lviv Center; Other Centres; Archaeological Collections, p. 521-524. — Mesolithic Period: General Characteristics; The Swiderian; The Tardenoisian; The Campignian, p. 529-532. — The Neolithic Age: General Characteristics; The Trypilian Culture; The Neolithic of Left-Bank and Northern Ukraine; Galicia-Volhynia (The Buh Culture); Transcarpathia (Carpatho-Ukraine), p. 532-536. — The Eneolithic Period: Trypilia, p. 536-537; West-

ern Ukraine, p. 539. — Bronze Age: General Characteristics; Trypilia; Western Ukraine, p. 540-543. — The Iron Age: General Characteristics; The Hallstatt (Scythian) Period; La Tène (Sarmatian) Period, p. 543-549.— The Sarmatian-Roman Period (1-375 A. D.): Western Ukraine, p. 551. — The Early Slavonic Period (375-800 A. D.): Western Lands, p. 553-554. — The Medieval (Kievan Ruś) Period (800-1345 A. D.) [jointly with V. Kozlovsky]: Kiev; Horodyshcha (Fortified Settlements); Alien Monuments in Ukraine, p. 554-557.

Бібліографія, с. 557-559, без підпису, але при співучасті Я. Пастернака.

25 ілюстр.

106. НАШИЙНІ ГРИВНІ В УКРАЇНІ. — „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка", т. CLXXVII; [Збірник] на пошану сімдесятиріччя народин Романа Смаль-Стоцького. Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто, накладом Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗДА, 1963 [1968], с. 266-271.

Відомі знахідки нашийних гривень в Україні, їх походження і застосовування в давнині.

107. КНЯЖИЙ ГОРОД ПЕРЕМИШЛЬ У СВІТЛІ НОВИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. — „Овид", липень-вересень 1964, ч. 3 (130), с. 19-23.

Про розкопи А. Жакі (1956-1961) й А. Куниша на терені Перемишля.

Плян княжого Перемишля за Жакі. Бібліографія у кінцевих примітках.

108. ШЕВЧЕНКО — АРХЕОЛОГ. — В кн.: Календар „Нового Шляху" на 1965 рік. Вінніпеґ, друком і накладом „Нового Шляху", с. 85-87, 89-91.

Переередаґована версія статті „Археологічні зайняття Т. Шевченка" з 1939 р. (див. *74*), доповнена деталями про археолог. розкопи, що їх в 1846 р. переводив М. Д. Іванишев при співучасті Шевченка.

3 ілюстр.

109. СТАРОВИНА ПІД ВОДОЮ. — „Новий шлях", 14 серпня 1965, ч. 33, с. 7.

Репортаж про Другу Міжнародню Конференцію археологів-підводників, яка відбулася 15-17 квітня 1965 р. в Торонті. Також коротко про підводні археолог. досліди в Україні.

Див. також *110*.

110. ПІДВОДНА АРХЕОЛОГІЯ (Думки з приводу Другої Міжнародньої Конференції). — „Український історик", II, 1965, ч. 3-4 (7-8), с. 69-74.

Враження з Конференції. Підводні археолог. досліди в Україні, вздовж берегів Озівського й Чорного морів. Бібліографія (32 позиції), с. 73-74.

111. АРХЕОЛОГІЯ ПРЕДМЕТОМ ЗАЦІКАВЛЕННЯ МОЛОДІ. — Слово проф. Я. Пастернака на закінчення XX Вищих Освітніх Курсів Осередку Культури і Освіти на оселі УНО в Гакстоні, Онт. — „Новий шлях", 29 жовтня 1966, ч. 44, с. 6.

Текст слова до курсантів.

112. УКРАЇНА НА ДОСВІТКУ ІСТОРІЇ. — „Крилаті", жовтень 1966, ч. 10, с. 13-14; листопад 1966, ч. 11, с. 4-5; грудень 1966, ч. 12, с. 5-7; січень 1967, ч. 1, с. 7-8; лютий 1967, ч. 2, с. 8-11.

Короткий нарис археології України для молоді за такими розділами: I. Людина кам'яної доби; II. Трипільська культура; III. В добі перших металів; IV. У ранньослов'янських часах; V. Слідами княжої слави.

26 ілюстр.

113. СТАРОДАВНІ ЧАСИ ТЕРЕБОВЕЛЬЩИНИ. — В кн.: Теребовельська земля; історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто, Наукове Товариство ім. Шевченка, 1968, с. 19-30. (Український Архів, том XX).

Теребовельщина в доісторичних часах. Археолог. пам'ятки з княжих часів. Список наукових праць, в яких подані відомості про археолог. знахідки з Теребовельщини (22 позиції), с. 30.

1 ілюстр., мапа знахідок, портр.

114. ПРАІСТОРИЧНІ Й РАННЬОІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ БЕРЕЖАНЩИНИ. — В кн.: Бережанська земля; історично-мемуарний збірник. [Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто], Комітет „Видавництва Бережани", 1970, с. 3-6.

Археолог. пам'ятки Бережанщини.

1 ілюстр., портр.

115. СТАРОДАВНІ ЧАСИ МІСТА ВИННИК І ОКОЛИЦІ. — В кн.: Михайло Влох [ред. і вид.]. Винники, Звенигород, Угнів та довкільні села; історично-мемуарний збірник. Чікаґо, 1970, с. 9-33.

Археолог. ери на землях, що на схід від Львова. Огляд археолог. знахідок. Вибрана література (28 позицій), с. 32-33.

3 ілюстр., портр.

116. ВАЖЛИВІ ПРОБЛЕМИ ЕТНОГЕНЕЗИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В СВІТЛІ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. — „Український історик", VII, 1970, ч. 4 (28), с. 5-29.

На основі багатющого археолог. матеріялу автор доказує автохтонність укр. народу на його сьогоднішніх землях ще з часів кам'яної доби. Бібліографічні посилки під текстом (160 позицій). Вибрана література (95 позицій), с. 27-29.

Появилася також окрема відбитка: Нью-Йорк, Українське Історичне Товариство, 1971, 21 с.

117. АРХЕОЛОГІЯ. — В кн.: Україна; енциклопедія для молоді. Людмила Івченко-Козаленко — головний редактор. Саут Бавнд Брук, Н. Дж., Об'єднання Українських Православних Сестрицтв у США, 1971, с. 35-46.

Стислий огляд археології укр. земель від палеоліту до 1340 р. Бібліографія (22 поз.), с. 46.

19 ілюстр.

118. [ЛИСТИ ДО О. ДОМБРОВСЬКОГО] в статті: Олександер Домбровський. Декілька недрукованих листів проф. Ярослава Пастернака. — „Український історик", VIII, 1971, ч. 3-4 (31-32), с. 106-113.

Тексти листів від 5. V. 1955, 29. V. 1955, 14. X. 1960 і 28. V. 1961. Деякі листи заторкують справу праукраїнської етногенези. З коментарями автора статті.

119. РАННІ СЛОВ'ЯНИ В ІСТОРИЧНИХ, АРХЕОЛОГІЧНИХ ТА ЛІНҐВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ. — „Український історик", IX, 1972, ч. 1-2 (33-34), с. 5-26.

Обширніша остання і, мабуть, незакінчена наукова праця Я. Пастернака, що її він первісно назвав „Стародавні слов'яни в історичних та археологічних дослідженнях", і яка складається з трьох частин: I. Правітчина слов'ян; II. Найраніші відомості про слов'ян; III. „Археологічні перспективи". — По смерти автора рукопис праці передано Українському Історичному Товариству (на руки Л. Винара), яке підготовляє її до друку за редакцією М. Антоновича. Тут почато друк першої її частини „Правітчина слов'ян".

б. Власні розкопи

120. UNETICKE SIDLISTE VE VYSOCANECH. — "Památky archeologicke", XXXIII, 1924, s. 335-338.

Опис селища унетицької культури в Височанах б. Праги, відкопаного автором у 1923 р.

Ситуаційний плян селища, схема одної з розкопаних ям та світлини знайдених керамічних посудин.

121. HROB RÁZU DURYNSKEHO V HROBCICH U ROUDNICE. — "Památky archeologicke", XXXIV, 1925, s. 440-441.

Нотатка про гріб тюрінґського походження зі шнуровою керамікою, відкопаний автором у Гробцях б. Рудниці (Чехія) в 1924 р. Коротке резюме франц. мовою: Tombeau à squelette accroupi du type thuringien à Hrobce, près de Roudnice.

2 ілюстр.

122. NEOLITICKE SIDLIŠTE V HNIDOUSICH (Okres Slaný). — "Památky archeologicke", XXXIV, 1925, s. 434-436.

Опис неолітичного селища в Гнідоусах б. Кладна (Чехія), виявленого в 1924 р. Коротке резюме французькою мовою: L'habitation de l'âge de la pierre polie à Hnidousy, près de Kladno.

Ситуаційний плян селища та двох із семи розкопаних ям.

123. СЕРЕДНЬОВІЧНІ РОЗКОПКИ НА ПРАЗЬКІМ ГРАДІ ТА МАЙБУТНІ В КРИЛОСІ. — „Діло", 26 квітня 1928, ч. 91, с. 2.

Загально про висліди авторових розкопів на королівському замку в Празі в 1925-28 рр. На черзі — княжий город Крилос.

124. НА ТЕРЕБОВЕЛЬСЬКІМ ЗАМКУ. — „Діло", 10 вересня 1931, ч. 202, с. 3-4.

Звідомлення з оглядин розкопів, переведених Подільським Краєзнавчим Товариством на терені теребовельського замку в 1931 р. Часове визначення відкопаних мурів.

125. З АРХЕОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ПОДІЛЛЯ (До розкопок в Новосілці Костюковій). — „Діло", 18 вересня 1931, ч. 209, с. 3-4.

Населення Поділля в праісторії. Дако-ґетське селище з початку гальштатської доби, вперше відкрите автором у Новосілці Костюковій (пов. Заліщики) в 1931 р.

*126. РОЗКОПИ В ПОЧАПАХ. — „Золочівське слово", 1 січня 1932, ч. 1.

Сліди поселення племен висоцької культури на пісковій землі в Почапах і Хильчичах (пов. Золочів).

Плян землянки, розкопаної автором у Хильчичах в 1931 р.

127. ЗВІТ З АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДІВ У ПІДЗЕМЕЛЛЯХ КАТЕДРИ СВ. ЮРІЯ У ЛЬВОВІ. — „Богословія", X, 1932, кн. 4, с. 312-315.

Розкопи в червні 1932 р. у зв'язку з пошуками за первісними фундаментами катедри. Опис знайдених гробів — між ними гроби кард. С. Сембратовича й абата Н. Шептицького ЧСВВ.

Схематичний плян підземелля.

128. У ЦЕРКОВНИХ ПІДЗЕМЕЛЛЯХ. — „Діло", 27 лютого 1933, ч. 48, с. 2-3.

Про відкриття гробниць у підземеллях церков оо. Авґустинів й оо. Мінoритів у Відні та церкви в Бадені. Також про авторове прослідження підземелля під головним вівтарем катедри св. Юрія у Львові. Опис знайдених поховань.

129. ДОІСТОРИЧНІ КУЛЬЧИЦІ. — „Діло", 24 серпня 1933, ч. 221, с. 2-3.

Про розкопи двох груп могил у Кульчицях Шляхотських (пов. Самбір), в яких знайдено сліди передкіммерійських кочовиків та інвентар культури шнурової кераміки. Також про частинне відкриття городища з XI-XII ст.

130. ВІДНОВА АРХИКАТЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ СВ. ЮРА. — „Діло", 10 вересня 1933, ч. 237, с. 2-3.

Звіт з пресової конференції, скликаної парохом о. Л. Куницьким, щоб зазнайомити українських журналістів з ходом віднови катедри та з археолог. дослідженням її підземелля. Звіти В. Січинського, Я. Пастернака, Ю. Пясецького й А. Мілянича.

Без підпису.

131. ҐОТИ — ЧИ ҐЕТИ. — „Діло", 11 грудня 1933, ч. 327, с. 2-3.

Розкопи в Залісцях (пов. Бібрка), де виявлено селище ґетів — племени південного походження і носіїв липицької культури. Тут же перший раз від початку дослідів над липицькою культурою відкрито також погребище приналежне до цієї культури. Опис знахідок.

132. ПЕРША БРОНЗОВА ДОБА В ГАЛИЧИНІ В СВІТЛІ НОВИХ РОЗКОПОК. Львів, накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1933. [2] + 45 + [6] с., ілюстр., 24.7 см.

На с. [2]: Відбитка з Записок Наук. Т-ва ім. Шевченка, том CLII, вип. II, [с. 63-114]. В друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка. — Загол. на тит. с. також нім. мовою:
Die erste Bronzezeit in Ost-Galizien auf Grund neuerer Grabungen.

Зміст: Вступ. — I. Власні розкопи [Почапи, Якторів]. — II. Музейний матеріял. — III. Опрацювання матеріялу. — IV. Загальні висновки. — Важніша література [43 позиції], с. 41-42. — Резюме нім. мовою, с. 43-45. — Таблиці I-IV [рисунки і світлини], с. [46-51].

Автор ревідує дотеперішні теорії Л. Козловського, В. Антоневіча й Ю. Костшевського про зміни в антропогеографічних відносинах в Галичині на початку бронзової доби та, на основі власних розкопів й аналізі давніших археолог. знахідок, відмежовує нову культурну групу першої бронзової доби в Галичині, яку він визначає як периферійне відгалуження унетицької культури шлесько-моравського типу. Тому, що знахідки цієї культури подибуються в Галичині разом із знахідками шнурової кераміки, автор припускає, що більшість наших піль поховань зі шнуровою керамікою припадає на першу бронзову добу та погоджується з Т. Сулімірським щодо можливости іміґрації людности зі шнуровою культурою з укр. степів до Галичини у першій бронзовій добі.

Габілітаційна праця автора.

133. OESTLICHE PERIPHERIEN DER AUNJETITZER KULTUR. — In: Contributions á l'histoire de l'Ukraine au VII Congres International des Sciences historiques à Varsovie 1933. [Lviv, 1933]. s. 46-47.

Резюме доповіді на VII. Інтернаціональному Конґресі Істориків у Варшаві. Автор опреділює свої археолог. знахідки з Почапів (пов. Золочів) і Якторова (пов. Перемишляни) до пам'яток унетицької культури шлесько-моравського типу з ранньої бронзової доби, які були занесені на зах.-укр. землі шляхом торговельних стосунків.

134. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ НАХІДКИ. — „Діло", 3 вересня 1934, ч. 234, с. 4-5.

Розділи: У княжому Галичі [перші висліди авторових розкопів на терені Крилоса]; Надвірнянські ґоти [авторові розкопи тілопальних могил у Переріслі й Цуцилові б. Надвірної, що їх пізніше автор визначив як ранньослов'янські, див. *138*]; Нордійська оселя у Грибовичах [досліджувана М. Сушком]; Нові сліди скитів [розкопи Т. Сулімірського в Братишеві б. Товмача]; Візантія на Кипрі [візант. ікони, віднайдені наук. експедицією Лондонського університету]; Гомер в Єгипті [висліди розшуків археолог. експедиції єгипет. університету в Туна-ель-Джебель, на місці колишнього Гермогіолісу].

Підпис: Я. П.

Розділ „У княжому Галичі" являється першим повідомленням про те, що Я. Пастернак „з припоручення Його Ексцеленції Митрополита А. Шептицького та Його коштом став переводити в місяці серпні [1934]" розкопи в княжому Галичі. Мимо такого повідомлення, укр. громаді мабуть не зовсім було відомо, хто був ініціятором археолог. дослідів у Крилосі, бо навіть майже рік пізніше „Новий Час" (8. VIII. 1935, ч. 175) писав, що розкопи веде Польський Музей у Станиславові. В одному з наступних чисел „Нового часу" (14. VIII. 1935, ч. 180), у статтейці *Ще про археологічні досліди під Галичем,* спростовано цю помилку та коротко повідомлено про висліди розкопів Я. Пастернака. Автор спростування, мабуть, Я. Пастернак.

135. АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПИ ЛІТОМ 1933 Р. НА ТЕРЕНІ КАТЕДРИ СВ. ЮРІЯ У ЛЬВОВІ. — „Богословія", XII, 1934, кн. 4, с. 287-290; XIII, 1935, кн. 1, с. 49-52.

Звіт з розкопів і висновки про розташування попередньої катедри з кінця XIV ст.

Ситуаційний плян розкопів.

136. НОВЕ І МАЙБУТНЄ В УКРАЇНСЬКІЙ АРХЕОЛОГІЇ. — В кн.: Календар для всіх на 1935 рік. Львів, 1934, с. 65-68.

Висліди авторових розкопів у Почапах (пов. Золочів), Новосілці Костюковій (пов. Заліщики) і Залісцях (пов. Бібрка) як археолог. „несподіванки", що кинули нове світло на культуру і торговельні зв'язки Галичини в доісторичних часах. Перелік важливіших питань, що на них ще має відповісти археологія.

8 ілюстр.

137. SPRAWOZDANIE Z DZIALALNOSCI LWOWSKIEGO OSRODKA PREHISTORYCZNEGO. — "Z otchlani wiekow", X, 1935, marzec-kwiecien, zeszyt 2, s. 20-28.

Звіт з археолог. розкопів у Галичині в 1931-1934 рр. Тут же коротко про розкопи Я. Пастернака в таких місцевостях: Новосілка Костюкова (пов. Заліщики) і Почапи та Хильчичі (пов. Золочів) в 1931 р.; Деліїв (пов. Станиславів), Кульчиці Шляхотські (пов. Самбір) і Якторів (пов. Перемишляни) в 1932 р.; Залісці (пов. Бібрка), Кульчиці Шляхотські, Львів і Осталовичі та Янчин (пов. Перемишляни) в 1933 р.; Глинське та Дусанів (пов. Перемишляни), Крилос (пов. Станиславів) і Перерісль та Цуцилів (пов. Надвірна) в 1934 р.

Звіт підписав Т. Сулімірскі, але в пізнішому числі журнала (XI, 1936, с. 131) Я. Пастернак згадує, що це був їх спільний звіт.

138. З НАДВІРНЯНСЬКОЇ СТАРОВИНИ. — „Життя і знання", VIII, травень 1935, ч. 5 (92), с. 150-151.

Висліди розкопів ранньослов'янських тілопальних могил у Переріслі й Цуцилові (пов. Надвірна) в 1934 р.

6 ілюстр.

Див. також анонімну статтейку *Коби таких більше* у „Новому часі" (13. IX. 1934, ч. 180), у якій подається до відома, що роз-

копи в Переріслі й Цуцилові були вможливлені громадською підтримкою. Автор статтейки, мабуть, Я. Пастернак.

139. ПЕРШІ СЛІДИ УГРІВ У ГАЛИЧИНІ. — „Життя і знання", IX, січень 1936, ч. 1 (100), с. 26-28.

Літописні згадки про угрів та шляхи їх переходу в наддунайську кітловину. Дві угорські могили, відкопані Я. Пастернаком в 1935 р. у лісі „Дуброва" б. Крилосу, як доказ, що принаймні частина угрів (мабуть „чорні угри") перейшли з Наддніпрянщини через Галичину в теперішню Мадярщину.

3 ілюстр.

Повідомлення про знахідку Я. Пастернака появилося вперше в „Ділі' (26. VII. 1935, ч. 196, с. 1) п. з. *Сліди аварів біля княжого Галича.* Розкопані могили потрактовано тут як археолог. сенсацію, бо їх походження приписувано літописним обрам. Хоч повідомлення появилося без підпису, його автором був Я. Пастернак (див. *174,* с. 215), який пізніше правильніше уточнив свою знахідку. (В позиції 174 заголовок повідомлення з'являється у виправленій версії: *Сліди мадярів біля княжого Галича).*

140. АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПИ У 1935 Р. — „Діло", 14 березня 1936, ч. 58, с. 1.

Зміст доповіді Я. Пастернака, зачитаної 12. III. 1936 р. у Львівському університеті, на засіданні „Львівського Археологічного Товариства". Основна тема — розкопи в Крилосі, їх дотеперішні висліди і опис знахідок.

Без підпису. Автор, мабуть, Я. Пастернак.

Друковано в рубриці „З відчитової залі".

141. ШНУРОВА МОГИЛА В КУЛЬЧИЦЯХ. — „Літопис Бойківщини", VI, 1936, ч. 7, с. 1-3.

Висліди розкопів доісторичної могили в Кульчицях Шляхотських (пов. Самбір) у липні 1933 р. Опис знахідок жнурової кераміки.

1 ілюстр.

Див. також подяку Музею НТШ студентам за безкорисну поміч при цих розкопах: *Кульчицькі студенти для музею Н.Т.Ш.* — „Новий час", 17 серпня 1933, ч. 182. — За управу Музею підписав Я. Пастернак.

142. КНЯЖИМИ СЛІДАМИ. — „Діло", 13 серпня 1936, ч. 181, с. 5-6.

Загально про давніші розкопи в Крилосі та детальніше про висліди розкопів у 1936 р.

Стаття являється першим повідомленням про те, що переведені автором у липні 1936 р. зонди-траншеї б. дзвіниці (каплиці) Богородичної церкви в Крилосі натрапили на мури і підлогу, які, як автор передбачує, повинні бути залишками катедрального собору столиці Галицько-Волинської Держави.

143. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПИ В КРИЛОСІ (Тимчасове звідомлення д-ра Ярослава Пастернака). — „Новий час", 13 серпня 1936, ч. 182, с. 3-4.

У звідомленні „сміливе твердження" про віднайдення катедри князя Ярослава Осмомисла.

144. ІЗ БЕЛЗЬКОЇ СТАРОВИНИ. — „Новий час", 1 вересня 1936, ч. 196, с. 5.

Висліди розкопів на „Замочку" і „Клименщині" в Белзі в 1935-1936 рр.

Появилася також обширніша анонімна стаття про розкопи Я. Пастернака в Белзі: *Археологічні розкопи в княжім Белзі.* — „Діло", 13 жовтня 1936, ч. 230, с. 3-4. — Автор, мабуть, Я. Пастернак.

145. ПЕРШІ РОЗКОПИ НА ГУЦУЛЬЩИНІ. — „Новий час", 24 вересня 1936, ч. 215, с. 8.

Про розкопи в Корничі (пов. Коломия) та про знахідки культур мальованої кераміки, трацького гальштату і пізньоримських часів.

146. ПЕРШІ АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПИ З РАМЕНИ ГР.-КАТ. БОГОСЛОВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ У ЛЬВОВІ. — „Богословія", XIV, 1936, кн. 2-3, с. 165-179.

Археолог. екскурсії в 1932-1935 рр. до Делієва (пов. Станиславів), Теребовлі (пов. Тернопіль), Залісців (пов. Бібрка), Осталович, Янчина, Дусанова і Глинська (пов. Перемишляни) й Побережа (пов. Станиславів). Опис знахідок і їх хронологічне визначення.

Розкопи в Залісцях, Осталовичах, Янчині та Дусанові перевів автор при активній помочі студентів Богословської Академії.

Про розкопи в Побережі див. також вістку в „Ділі" (29. VI. 1935, ч. 169) п. з. *Цінне археологічне відкриття з княжих часів,* в якій подається до відома, що Я. Пастернак, при співучасти М. Драґана, відкрив там же фундаменти романської ротунди з XIII ст. Повідомлення без підпису; автор, мабуть, Я. Пастернак.

147. З ПОКУТСЬКОЇ СТАРОВИНИ. — „Життя і знання", IX, жовтень 1936, ч. 10 (109), с. 291-292.

Археологія як національна наука. Авторові знахідки праслов'янської культури мальованої кераміки в Корничі (пов. Коломия). Також дещо про відомі знахідки з бронзової, римської і ранньослов'янської діб.

2 ілюстр.

148. MOJE BADANIA TERENOWE W 1935 R. — "Z otchlani wiekow", XI, pazdziernik-listopad 1936, zeszyt 10-11, s. 131-133.

Стислий огляд археолог. розкопів, переведених автором у 1935 р. в таких місцевостях: Белз і Гора (пов. Сокаль), Новосілки Ліські (пов. Камінка Струмілова), Крилос, Братківці, Комарів, Побереже і Викторів (пов. Станиславів), Грабовець, Камінне, Перерісль, Фитьків і Манява (пов. Надвірна), Осівці (пов. Бучач).

Вістка про відкриття Я. Пастернаком тілопальних могил пізньої римської доби в селі Камінне появилася в „Новому часі" (5. XI. 1935) п. з. *Нові сліди римської культури на Покутті.* Трохи

обширніше про цю знахідку писало згодом „Діло" (13. XI. 1935), у статтейці *Цікаві археологічні викопи*, в якій також згадано про віднайдення слідів римської оселі в селі Осівці. Оба газетні повідомлення появилися без підпису, але подані деталі знахідок вказують на те, що автором повідомлень міг бути Я. Пастернак.

149. „НАСТАСИНА МОГИЛА" У КРИЛОСІ. — „Літопис Національного Музею" за 1936 рік [Львів, 1937], с. 14–18.

Звіт з розкопу доісторичної могили в лісі „Діброва" б. Крилосу в 1935 р., в якій знайдено інвентар культури шнурової кераміки. Опис знахідок. Коротке резюме нім. мовою, с. 18: Der Nastasja-Grabhuegel in Krylos.

150. ПРОБЛЕМА КОНСЕРВАЦІЇ РУЇН СКИТУ. — „Діло", 7 січня 1937, ч. 5, с. 22–23.

Про досліди руїн Скиту Манявського, розпочаті автором у 1936 р. Поради щодо пляну консервації Скиту, що його намітило Українське Технічне Товариство.

151. MOJE BADANIA TERENOWE W 1936 ROKU. – "Z otchlani wiekow", XII, lipiec-sierpien 1937, zeszyt 7-8, s. 109.

Стислий огляд археолог. розкопів, переведених автором в таких місцевостях: Комарно (пов. Рудки), Корнич і Грушів (пов. Коломия), Крилос і Підгірці (пов. Станиславів), Якторів (пов. Перемишляни), Перерісль (пов. Надвірна), Белз (пов. Сокаль), Денисів (пов. Тернопіль).

152. ЗА МІСЦЕ КАТЕДРИ ОСМОМИСЛА. — „Діло", 24 серпня 1937, ч. 185, с. 2–3.

Проблема льокалізації катедри та розшуки за нею в минулому. Деталі про те, де автор шукав за слідами катедри і як прийшло до її віднайдення.

Стаття придумана як потвердження попереднього здогаду (див. *142*), що 25. VII. 1936 р. відкрито перший слід фундаментів катедрального собору княжого Галича.

153. ЯК НАЙШЛАСЯ КАТЕДРА ОСМОМИСЛА. — „Новий час", 28 серпня 1937, ч. 191, с. 8–9.

Про розшуки за катедрою о. Льва Лаврецького, Ізидора Шараневича, Олександра Чоловського, Осипа Пеленського, Льва Чачковського і Ярослава Хмілевського. Деталі відкриття катедри і саркофагу. На черзі „Золотий Тік".

154. KATEDRA KSIAZAT HALICKICH. – "Ruch Slowianski", 1937, Nr. 11-12.

Стислий огляд пошуків за катедрою в минулому та про авторове відкриття фундаментів катедри і саркофагу.

1 ілюстр.

Також окрема відбитка з тит. с. і обкл.:
Lwow, 1937, 7 s., 22,3 cm. (Odbitka z Ruchu Slowiańskiego, 1937, Nr. 11-12).

155. ODKRYCIE KATEDRY HALICKIEJ. — "Oriens", listopad-grudzien 1937, s. 182-183.

Звіт про відкопання обводових фундаментів катедри в Крилосі.

156. VORLÄUFIGER BERICHT UEBER DIE AUSGRABUNGEN IN KRYLOS. — "Slavische Rundschau", IX, 1937, Heft 6, S. 382-384.

Пошуки за слідами катедри в минулому та звіт про відкриття її фундаментів в 1936-1937 рр.

157. ГАЛИЦЬКА КАТЕДРА У КРИЛОСІ. (Тимчасове звідомлення з розкопів у 1936 і 1937 р.). — „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, CLIV, 1937, с. I--XXI.

Огляд розшуків за катедрою в минулому. Звіт про авторові розкопи з описом віднайдених фундаментів катедри, саркофагу та інших знахідок. Бібліографічні примітки під текстом.

5 рисункових плянів і схем.

Також окрема відбитка з тит. с., обкл. і додатковим резюме нім. мовою: (Львів), 1937, [2] + XXI + [3] с., 24,5 см. (Відбитка із Записок НТШ т. 154). — Загол. на обкл. також нім. мовою: Die mittelalterliche Halyčer Kathedrale in Krylos (Ost-Galizien). Vorläufiger Bericht ueber die Ausgrabungen im 1936 und 1937 J.

158. DIE ERSTEN ALTUNGARISCHEN GRABFUNDE NOERDLICH DER KARPATEN. — "Archaeologiĉ Hungarica", XXI, 1937, S. 297-303 + Taff. CXXXIV—CXXXVII.

Два мадярські гроби, що їх автор відкопав у Крилосі в 1935 р., потверджують теорію, згідно якої принаймні одна частина мадярів прийшла в теперішню Угорщину з над Дону і Дніпра, через Галич, Калуш, Болехів і Верецький провал. Опис гробів і знахідок.

4 таблиці ілюстр., включно з мапою мандрівки мадярів.

Також окрема відбитка з тит. с. і обкл.: (Sonderabdruck aus Archaeologia Hungarica, Bd. XXI). Budapest, 1937, [2] + 7 с. + 4 таблиці ілюстрацій нумеровані від CXXXIV до CXXXVII.

159. KATEDRA HALICKA W KRYLOSIE. — "Biuletyn historii sztuki i kultury", VI, marzec 1938, Nr. 1, s. 57-65.

Проблема льокалізації катедри в минулому. Опис віднайдених фундаментів катедри й саркофагу. Коротке резюме франц. мовою, с. 64-65.

3 ілюстр., 2 пляни.

160. DIE NEUENTDECKTE MITTELALTERLICHE KATHEDRALE IN KRYLOS. — "Jahrbuecher fuer Geschichte Osteuropas", III, 1938, Heft 3, S. 395-407.

Галич у доісторичних і княжих часах. Історія пошуків за катедрою в минулому. Висліди авторових розкопів у Крилосі й опис відкритих фундаментів катедри і княжого саркофагу.

1 схема обводових мурів катедри.

161. MOJE BADANIA TERENOWE W 1937 ROKU. — "Z otchlani wiekow", XIII, lipiec-sierpien 1938, zeszyt 7-8, s. 105-106.

Стислий огляд археолог. розкопів, переведених автором у 1937 р. в таких місцевостях: Теребовля (пов. Тернопіль), Струтин Нижній (пов. Долина), Добряни (пов. Городок), Звенигород (пов. Бібрка), Крилос (пов. Станиславів), Воля Довголуцька (пов. Стрий).

162. КРИПТА ПІД ЦЕРКВОЮ СВ. ДУХА ГР.-КАТОЛ. БОГОСЛОВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ У ЛЬВОВІ. — „Богословія", XVI, 1938, кн. 2-3, с. 156-160.

Опис віднайденої крипти.
2 схеми.

163. СТРУТИНСЬКЕ ГОРОДИЩЕ. — „Літопис Бойківщини", VIII, 1938, ч. 10, с. 23-26.

Топографія „Замчища", городища з IX-XI ст. б. села Струтин Нижній (пов. Долина), та висліди його розкопів у 1937 р.
2 пляни.

164. НА СЛІДАХ КНЯЖОГО БЕЛЗА. — „Діло", 9 жовтня 1938, ч. 224.

Розкопи в Белзі на „Замочку" і „Клименщині" в 1935-1936 рр. та на „Монастирищі" в 1938 р.

165. „ЗОЛОТИЙ ТІК" ПРОМОВИВ. — „Життя і знання", XI, грудень 1938, ч. 12 (135), с. 352-353.

Перший короткий звіт про археолог. розкопи на „Золотому Току".
1 схема.

166. ПЕРШІ РОЗКОПИ НА „ЗОЛОТОМУ ТОКУ" У КРИЛОСІ. — „Сьогочасне й минуле", [кн.] I, 1939, с. 5-15.

Висліди перших систематичних розкопів на терені колишнього княжого двору. Резюме нім. мовою, с. 15:
Die ersten archäologischen Ausgrabungen auf dem "Zolotyj Tik" in Krylos.
8 ілюстр.

167. „КУШТАНОВИЦЬКИЙ ТИП" У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ. — В кн.: Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Том другий, виданий на пошану Голови Товариства Професора Антоновича. Прага, видання Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі, 1939, с. 136-139.

Опис знахідок з могили, що її автор розкопав у Комарові (пов. Станиславів) у 1935 р., і яку він вперше в історії археолог. відкрить у Східній Галичині визначив як інвентар куштановицького типу, себто пізньої гальштатської культури, занесеної в Галичину дако-траками. Резюме нім. мовою, с. 139: "Kuštanovicer Typus" in Ost-Galizien.
1 ілюстр .

168. ДОІСТОРИЧНІ ТА КНЯЖІ ЧАСИ БЕЛЗЧИНИ В СВІТЛІ АРХЕОЛОГІЇ. — В кн.: Белзька земля, Сокаль, 1939, с. 9-26.

Історична розвідка, в якій чимало місця присвячено археолог. розкопам на терені Белза („Замочок" і „Клименщина"), що їх почав автор в 1935 р.

Згідно з відомостями від С. Ґели (Торонто), наклад книжки „Белзька земля" був знищений на початку війни, в 1939 р., в друкарні оо. Василіян у Жовкві. В С. Ґели збереглася частина книжки (с. 9-176) без титульного листка. Назву збірника „Белзька земля" подаємо за С. Ґелою.

В 1955 р. автор ґрунтовно перередаґував, справив і доповнив свою статтю, дещо змінив заголовок на *Праісторичні та княжі часи Белзької землі в світлі археології* і передав її С. Ґелі, який робив старання через о. І. Назарка ЧСВВ, щоб опублікувати її у „Записках ЧСВВ" у Римі. До реалізації друку не дійшло і стаття зберігається тепер у С. Ґели.

169. У ЛІТОПИСНОМУ ГАЛИЧІ. — „Радянська освіта", 25 квітня 1941, ч. 17 (54), с. 4.

Встановлення центра літописного Галича через віднайдення фундаментів Успенського собору, саркофагу князя Ярослава Осмомисла і княждвору в Крилосі в 1937-1939 рр. Автор пропонує визнати „Золотий Тік" державним заповідником, щоб полегшити там науково-дослідницку роботу.

*170. РОЗКОПИ В ПЛІСНЕСЬКУ. — „Радянська освіта", 20 червня 1941, ч. 25 (62).

Знахідка кістяної дощинки із зображенням лицаря під час розкопів в 1940 р.

*171. АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПИ У ЛЬВОВІ. — „Львівські вісті", 15 липня 1942, ч. 156.

Розкопи селища культури лійкуватого посуду та погребища лужицької культури в Лисиничах б. Львова в 1942 р.

*172. АРХЕОЛОГІЧНІ НАХОДИ В ДРОГОБИЧЧИНІ. — „Львівські вісті", 11 вересня 1942, ч. 205.

Розкопи селища з часів древньої Русі в Літині (пов. Дрогобич).

173. АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПИ НА БОЙКІВЩИНІ. — „Краківські вісті", 8 листопада 1942, ч. 250, с. 3.

Розкопи неолітичного селища з лінійно-стрічковою (волютовою) керамікою в Котовані (пов. Самбір), у жовтні 1942 р. Опис знахідок, що їх автор уважає першими, вповні дослідженими житловими останками волютової культури в Галичині. Докази торговельних зносин Галичини зі Закарпаттям.

В „Археології України" (див. *102*, в примітці під текстом на с. 184) автор завважує, що ним здобуті матеріяли залишилися в Держ. Істор. Музеї у Львові і що ці матеріяли опублікував І. Свєшніков (див. „Культура линейно-ленточной керамики в Верхнем Поднестровье", в журналі „Советская археология", XX, 1954, с. 100-130) без подання імени автора розкопів.

174. СТАРИЙ ГАЛИЧ; археологічно-історичні досліди у 1850-1943 рр. — Краків—Львів, Українське Видавництво, 1944. 238 с. + XVI таблиць + [1] с. + 1 кольор. вкладка, ілюстр., схеми, мапи, 25,3 см.

Обкладинка Мирона Левицького. Друкарня Української Академії Наук, Львів, Постґассе 11., 695 [прим. ?] — К 40431.

Підсумки джерельних і теренових дослідів автора над історією й культурою старого Галича. Вислідом цих дослідів, головно археолог. розкопів у Крилосі в 1934-1941 рр., було вирішне відкриття останків галицького катедрального собору, саркофагу князя Ярослава Осмомисла та княжого двору Галицько-Волинської Держави.

Зміст: Передмова, с. 5-6. — I. Літописні топографічні вістки про старий Галич. — II. Архівно-історичні вказівки про XIII-XIX ст. для визначення місця старого Галича та його собору в терені. — III. В перших пошуках старого Галича. — IV. Відкриття катедрального Успенського собору. — V. Архітектурні пам'ятки старого Галича: 1. Церкви, відкопані Л. Лаврецьким та І. Шараневичем у 1882-1884 рр.; 2. Церква св. Пантелеймона біля Галича; 3. Ротунда в с. Побережжя біля Єзуполя; 4. Успенський катедральний собор старого Галича; 5. Стара каплиця на фундаментах собору; 6. Висновки. — VI. Саркофаг Ярослава Осмомисла. — VII. Терен княжих часів кругом старого собору за розкопами в 1940-41 рр. — VIII. Розкопи на манастирищі „Юрівське" у 1939 і 1941 рр. — IX. Княждвір на „Золотому Току". — Література предмету в хронологічному порядку [1585-1944 рр., 259 позицій], с. 207-217. — Резюме нім. мовою, с. 219-238: Das alte Halytsch; Zusammenstellung der vorgeschichtlichen und historischen Forschungen in den Jahren 1850-1943. —

Таблиці I-XVI.

404 бібліограф. приміток і пояснень під текстом; 86 ілюстр., схем і мап в тексті; 16 таблиць світлин у кінці книги. Окрема кольор. вкладка, без підпису, зображує золотий емальований колт, що його автор знайшов на „Золотому Току" в 1940 р.

175. ПРИВІСНІ ПЕЧАТКИ КНЯЖОЇ ДОБИ НА УКРАЇНІ. — „Рід і знамено", 1947, ч. 4, с. 13-20.

Опис відомих привісних печаток з поділом на такі групи: (а) 7 печаток з написом „Дьнѣслово"; (б) 4 печатки галицького еп. Косми; (в) 12 печаток різних панівних і духовних особистостей. Бібліограф. примітки в кінці тексту (41 позиція).

Автор віднайшов 5 з описаних печаток.

176. ЛІТОПИСНИЙ ГОРОД ПЛІСНЕСЬК І ПРОБЛЕМА ВАРЯГІВ У ГАЛИЧИНІ. — В кн.: Науковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання. Том V. Мюнхен, накладом Українського Вільного Університету, 1948, с. 138-148.

Висліди розкопів на городищі „Плісненько" в 1940 р. Опис знахідок. Докази культурних зв'язків Галичини з надбалтійськими слов'янами і шведськими варягами в IX-X ст.

6 ілюстр.

177. „ПЛАСТ НАША ГОРДІСТЬ І СИЛА...". — „Матеріяли до збірки на фонд Українського Пластового Дому в Торонті", 15 березня 1950, листок 1-ий, с. 3.

Під цим збірним загол. опубліковано думки визначних українців м. Торонто про Пласт, його завдання і досягнення. Тут же слово Я. Пастернака про добровільну і безкорисну поміч пластунів при археолог. розкопах у Крилосі.

*178. ТЛІННІ ОСТАНКИ ЧЛЕНІВ ГАЛИЦЬКОЇ КНЯЖОЇ ДИНАСТІЇ. — „Українські вісті", 25 грудня 1952, ч. 52, с. 2.

179. ГАЛИЧ — НАЙБІЛЬШИЙ КНЯЖИЙ ГОРОД. — „Свобода", 13 липня 1956, ч. 132, с. 2-3.

Коротко про авторові археолог. дослідження терену старого Галича в 1934-1941 рр. та обширніше про висліди розкопів київської археолог. експедиції під проводом В. К. Гончарова в 1951 р.

180. PEREMYSHL OF THE CHRONICLES AND THE TERRITORY OF WHITE CROATS. — "Proceedings", Shevchenko Scientific Society, Historical-Philosophical Section, Vol. II. Paris — New York — Toronto, [1957], p. 36-40.

Висліди перших систематичних розкопів на території княжого Перемишля, у селі Валява, розпочатих автором у 1939 р. Гіпотеза про білих хорватів, як населення перемиської землі в княжих часах.

181. СТАРИЙ ГАЛИЧ. — „Ми і світ", IX, липень 1958, ч. 51, с. 4-13.

Історія розкопів у старому Галичі. Відкриття Успенського собору з похованням його фундатора, князя Ярослава Осмомисла.

3 ілюстр., портр.

182. КНЯЖИЙ ГОРОД ПЕРЕМИШЛЬ. — В кн.: Перемишль — західній бастіон України; збірник матеріялів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладжений редакційною колеґією під проводом В. Загайкевича. Нью-Йорк—Филаделфія, Перемиський Видавничий Комітет, 1961, с. 7-24.

Перемиська земля в праісторії і княжих часах. Археолог. пам'ятки і знахідки на терені Перемишля. Загальні підсумки авторових розкопів у Валяві в 1939 р. Білі хорвати як населення перемиського князівства. Бібліограф. примітки, с. 20-23.

2 ілюстр., 1 карта.

в. Біо-бібліографічні статті

183. *Erazm Majewski.* — "Obzor praehistorický", II, 1923, čís. 2, s. 159-160.

Некрологічна стаття.

184. *Ізидор Шараневич як археолог* (В століття уродин). — „Діло", 19 лютого 1929, ч. 36, с. 2-3.

Життьовий і науковий шлях І. Шараневича, піонера на полі зах.-укр. практичної археології й музеології.

185. *Макс Еберт помер.* — „Діло", 6 березня 1930, ч. 50, с. 5.
Некрологічна нотатка.
Підпис: Я. П.

186. *Лев Володимир Чачковський.* — „Діло", 29 травня 1933, ч. 136, с. 5.
Некрологічна стаття.
Без підпису.

187. *Василь Доманицький як археолог* (У 60-ліття його уродин). — „Діло", 23 березня 1937, ч. 63, с. 2-3.
Археолог. розкопи В. Доманицького.

188. *Реферат про наукову працю проф. д-ра Михайла Міллера.* — Торонто, дня 20. 5. 1950. 3 н. н. с., 29,7 см, циклост., без обкл. і тит. с.
Реферат написаний у зв'язку з внеском автора обрати М. Міллера дійсним членом Історично-філософічної секції НТШ. Список головніших наукових праць М. Міллера (41 позиція).

189. *Вадим Щербаківський — археолог-дослідник.* — „Київ", січень 1957, ч. 1, с. 32-40.
Життьовий шлях і наукові погляди В. Щербаківського. Бібліографічні примітки під текстом.

190. *Кілька слів про себе;* лист від проф. д-ра Ярослава Пастернака. „Новий шлях", 9 грудня 1961, ч. 49, с. 10.
Автобіографічна стаття.
Портр.

191. *Світлий шлях видатного науковця* (Д-р М. О. Міллер). — „Свобода", 12 грудня 1961, ч. 236, с. 3.
Біо-бібліографічна стаття з нагоди 78-ліття.
Портр.

192. *Ті, що розкрили підземний архів України* (Пам'яті видатних археологів України). — „Терем", жовтень 1962, ч. 1, с. 7-12.
Історія зацікавлення стариною в Україні та перегляд видатних укр. археологів. Бібліографічні примітки, с. 11-12.

193. *Михайло Олександрович Міллер* (У його 80-ліття). — „Наукові записки", Український Вільний Університет, 1963, ч. 7, с. 60-65.
Біографія й науково-дослідча діяльність.
Портр.
Див. також передрук: „Український історик", I, 1964, ч. 4, с. 27-29.
Розповідаючи при одній нагоді авторові цього покажчика про свою участь в Українській Галицькій Армії, Я. Пастернак також згадав, що в серпні 1920 р. він перейшов з групою ген. А. Кравса на Чехословаччину і що про цей перехід він написав репортаж, який у свій час був поміщений в „Українському прапорі", віденському офіціозі уряду Є. Петрушевича. Переглянувши перші річники „Українського прапора", ми знайшли у двох випусках

цієї газети за 1920 р. (1 листопада, ч. 55-56, с. 6; 6 листопада, ч. 57, с. 3) статтю без підпису п. з. *Історія групи ген. Кравса.* Хочемо вірити, що йдеться тут саме про ту статтю, про яку згадував Я. Пастернак. Не виділяємо її як окрему бібліографічну позицію, бо вона була публікована без підпису і також тому, що нам не був відомий її заголовок заки ми її віднайшли.

Г. Рецензії

*194. *Kozlowksi L., Groby megalityczne na wschod od Odry.* — "Památky archeologicke", XXXIII, 1924, s. 359.

*195. *Jahn M., Der Reitersporn, seine Entstehung und frueheste Entwicklung,* Leipzig 1921. — "Památky archeologicke", XXXIII, 1924, s. 361-362.

196. *Sawicki L., Przyczynek do znajomosci techniki obrobki krzemienia* (Wiadom. Archeol., VII, Warszawa 1922, str. 58-77). — "Obzor praehistorický", II, 1923, čís. 1, s. 53.

197. *Bienkowksi Piotr, Jak rozkopywac cmentarzyska plaskie?* (Wiadom. Archeol., VII, Warszawa 1912 [sic, 1922], str. 142-145). — "Obzor praehistorický", II, 1923, (čís. 1, s. 53.

Підпис: Р-к.

198. *Krukowski Stefan, Pierwociny krzemieniarskie gornictwa, transportu i handlu w holocenie Polski, cz. II.* (Wiadom. Archeol., VII, Warszawa 1922, str. 34-57). — "Obzor praehistorický", II, 1923, čís. 1, s. 53.

199. *Ailio Julius, Fragen der russischen Steinzeit.* Helsingfors 1922. (Sep. ze Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XXIX, 3-110, 35 obr.). — "Obzor praehistorický", II, 1923, čís. 1, s. 53-54.

200. *Osinski, architekt Kazimierz, Wykopalisko w Budach Lancuckich z epoki mlodszego okresu cesarstwa rzymskiego.* Przemysl 1922, 32 + III tabl. — "Obzor praehistorycký", III, 1924, čís. 1, s. 61.

201. *Prehistorická archeologie na sovetske Ukrajine v letech* 1925-26. — "Obzor praehistorycký", VII—VIII, 1930, s. 80-81.

Огляд укр. радянської археології в 1925-1926 рр., доповнений короткими рецензіями на такі праці:

Рудинський М. Я., Археологічні збірки Полтавського музею (Збірник присвячений 35-річчю Полтавського державного музею. Т. 1. Полтава, 1928, с. 29-62), с. 82.

Рудинський М. та Вороний А., З приводу знахідки в м. Журавці на Прилуччині („Антропологія", 1928, ч. 1, с. 65-70), с. 82.

Рудинський М. Я., До питання про культури „мезолітичної доби" на Вкраїні (там же, с. 73-94), с. 82-83.

Локтюшов С. О., Кремінна мікролітична індустрія, зібрана по дюнах у сточищі р. Донця на Луганщині (там же, с. 95-106), с. 83.

Мушкет М. С., Передісторичні розшуки в Північній Київщині (там же, с. 107-115), с. 83.

Данилевич В., Цікавий серп (там же, с. 169-178), с. 83.

Добровольський А. В., Дещо про знаряддя, які Городцов В. О.

називає формочками для виливання мідяних прутиків (там же, с. 179-184), с. 83.

Вовк Ф. К., Вироби передмікенського типу в неолітичних становищах на Україні (там же, с. 9-28), с. 83-84.

Рудинський М. Я., Пам'ятки Лоханського острова (там же, с. 143-168), с. 84.

Заголовки рецензованих праць повніше уточнено за кн.: І. Г. Шовкопляс, Розвиток радянської археології на Україні (1917-1966), Київ, „Наукова думка", 1969.

202. *Літопис Бойківщини, рік III, ч. 2, Самбір 1933.* — „Діло", 19 червня 1933, ч. 156, с. 6.

203. *Скити на Поділлі й Закарпатті.* — „Діло", 8 травня 1937, ч. 98, с. 6.

Рецензія на дві праці про скитів:
T. Sulimirski, *Scytowie na zachodniem Podolu* (Lviv, 1936) і
J. Böhm, *Skythové na Podkarpatské Rusi* (Praha, 1936).
Підпис: Я. П.

204. *Україніка в чужих видавництвах.* — „Діло", 7 жовтня 1937, ч. 220, с. 9.

Нотатка про появу статті *158*.
Без підпису. Автор Я. Пастернак (див. *174*, с. 216).

205. *Мадярське видавництво про українські розкопи.* — „Новий час", 7 жовтня 1937, ч. 222, с. 1.

Див. анотацію до *204*.

206. *Лист до проф. М. Міллера* (відповідь на рецензію „Старий Галич" у „Чорноморському збірнику", кн. X, 1947). — „Чорноморський збірник", кн. XI, 1947, с. 74–76.

207. *Варяги в Україні.* — „Свобода", 19 жовтня 1950, ч. 243, с. 3.

Відгук на рецензію М. Андрусяка на *Науковий збірник Українського Вільного Університету*, V, 1948 (див. „Свобода", 22. VIII, 1950, ч. 194), в якій рецензент висловив деякі критичні завваги до статті Я. Пастернака *Літописний город Плісненськ і проблема варягів в Галичині* (див. *176*). У відповіді автор подає свої основні погляди на шляхи варязької колонізаційної експансії на південь та методою дедукції обороняє свою тезу про варязьке заснування Плісненська.

208. *Мистецтво античної України.* — „Свобода", недільне видання, 1952: 14 вересня, ч. 29, с. 2; 21 вересня, ч. 30, с. 2.

Рецензія на статтю: О. Домбровський, *Мистецтво античної України* — „Київ", 1952, кн. 1, с. 38-42. В рецензії ряд критичних зауважень і спростувань.

Відгук на рецензію: О. Домбровський, *Audiatur et altera pars* — „Свобода", недільне видання, 9. XI. 1952, ч. 37, с. 3.

209. *Митро Пасічник: Наша Слава* (етнографічний збірник — опис сіл і містечок полудневої Рогатинщини), Вінніпеґ, Канада, 1954, 70 стор., 1 карта. — „Свобода", 26 листопада 1954, ч. 228, с. 3.

Спростування деяких археолог.-істор. неточностей.

210. *Археологія в СССР.* — „Свобода", 1954: 14 грудня, ч. 240, с. 2-3; 15 грудня, ч. 241, с. 2-3.

Рецензія на кн.: М. А. Миллер, *Археология в СССР*, Мюнхен, Институт по изучению истории и культуры СССР, 1954.

211. *Чи Дакію боронили в Рогатинщині?* — „Новий шлях", 28 лютого 1955, ч. 17, с. 7.

Відповідь на завваги Д. Я. Старуха *Про рецензію д-ра Пастернака* (див. „Новий шлях", 24. I. 1955, ч. 7, с. 7), написані як відгук на рецензію Я. Пастернака на книжку *Наша слава* (див. *209*). У відповіді автор вияснює або спростовує питання: 1) походження руїн замку в м. Галичі, 2) границі колишньої римської провінції Дакії та 3) етнічної приналежности скитів і їх батьківщини.

212. *Передмова.* — До кн.: Лев Чачковський та Ярослав Хмілевський. Княжий Галич. [Друге видання]. Чікаґо, видання Українського Архіву-Музею, 1959, с. 5-6.

Перше вид. (Станиславів, 1938), без передмови.

213. *Дон і Приозів'я в старовині.* — З приводу 75-ліття проф. д-ра Михайла Міллера. — „Київ", березень-квітень 1959, ч. 2, с. 39-42; березень-червень 1962, ч. 2-3, с. 51-56.

Рецензія на кн.: М. Миллер, *Дон и Приазовъе в древности*, т. I-II-III, Мюнхен, Институт по изучению истории и культуры СССР, 1958-1961.

214. *Монографія про походження Русі-України;* важливе наукове видання. — „Новий шлях", 19 вересня 1964, ч. 38, с. 7-8.

Рецензія на кн.: Микола Чубатий, *Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східньослов'янських націй*, Нью-Йорк — Париж, видання Організації Оборони Чотирьох Свобід України, 1964 (Записки НТШ, т. CLXXVIII).

215. *Переднє слово.* — До кн.: Ірена Винницька. Кам'яна сокира. Друге виправлене і доповнене видання. Нью-Йорк, видання „Самопомочі", 1967, с. 3.

Перше вид. (Мінден, 1947) без передмови.

2. Антропологія, Етнографія, Краєзнавство

*216. *Що має світлити аматор-світливець?* — „Вісти з Запорожа", 1912, ч. 66.

Перша оригінальна стаття Я. Пастернака.

*217. *Татарський пам'ятник у Крехові.* — „Ілюстрована Україна", 1913, ч. 4.

Репортаж з мандрівки.
Ілюстр.

*218. *Скали в Бубнищі.* — „Ілюстрована Україна", 1913, ч. 7.

Репортаж з мандрівки.
Ілюстр.

*219. *Коляди і щедрівки.* — В кн.: Етнографічний збірник Наукового Товариства імени Шевченка. Т. XXXV. Коляди і щедрівки. Зібрав Володимир Гнатюк. У Львові, 1914, с. 42, 83, 173, 184, 189, 224.

Записи Я. Пастернака.

*220. *Коляди і щедрівки.* — В кн.: Етнографічний збірник Наукового Товариства імени Шевченка. Т. XXXVI. Коляди і щедрівки. Зібрав Володимир Гнатюк. У Львові, 1914, с. 18, 71, 72, 118, 129, 182, 191, 198, 200, 206, 211, 218, 222, 243, 313, 336.

Записи Я. Пастернака.

221. *Антропометричні досліди над українським населенням полудневої Жовківщини.* (Тимчасовий реферат). — В кн.: Матеріяли до української етнології, том XIX-XX. Львів, Наукове Товариство ім. Шевченка, 1919, с. 231-247.

Висліди антропологічних помірів, переведених автором на рекрутах у Жовкві в 1914 р.

Розділи статті: I. Краска волосся та очей. — II. Зріст. — III. Головний показник лиця. — V. Носовий показник. — VI. Довжина рук і ніг у зіставленні зі зростом. — VII. Зріст у зв'язку з головним показником і краскою волосся та очей.

Перша наукова праця Я. Пастернака.

222. *Народня традиція.* — „Український скиталець", червень 1921, ч. 6, с. 2-3.

Про важливість збереження народньої традиції.

*223. *Звичаї та вірування в с. Зіболках жовківського повіту.* — Матеріяли до етнології і антропології. Том XXI-XXII. Львів, Наукове Товариство ім. Шевченка, 1929, с. 321-352.

Етнографічні записи з родинного села автора.

224. *Етнографічна виставка в ґімназії СС. Василіянок у Львові.* — „Діло", 20 вересня 1931, ч. 211, с. 2.

Опис виставки. Думки про доцільність організування шкільних етнограф. збірок.

225. *Ліхтарі померших.* — „Життя і знання", V, листопад 1931, ч. 2 (50), с. 33-35.

Історія і зразки нагробних стовпів з ліхтарнями в Европі й на зах.-укр. землях.

4 ілюстр.

226. *З народнього календаря:* I. Св. Андрій; II. Св. Микола. — „Життя і знання", V, грудень 1931, ч. 3 (51), с. 66-67.

Народні вірування, звичаї й обряди, зв'язані зі святами св. Андрія і св. Миколи.

227. *Вежі мовчанки.* — „Життя і знання", V, грудень 1931, ч. 3 (51), с. 93.

Похоронний звичай парсів.

1 ілюстр.

228. *Різдво й Новий Рік у народніх повірях.* — „Життя і знання", V, січень 1932, ч. 4 (52), с. 97-98.

1 ілюстр.

229. *М'ясниці і Пущення.* — „Життя і знання", V, ч. 5 (53), с. 129-131.

Народні звичаї під час м'ясниць (карнавалу) в українців, росіян, поляків і інших народів.

2 ілюстр.

230. *Великопістні звичаї.* — „Життя і знання", V, квітень 1932, ч. 7 (55), с. 196.

231. *Великдень в українських народніх звичаях.* — „Життя і знання", V, травень 1932, ч. 8 (56), с. 226-227.

232. *Хати на палях.* — „Життя і знання", V, червень 1932, ч. 9 (57), с. 261.

Про будування хат на палях у давнині.

1 ілюстр.

Підпис: Я. П.

233. *Народній празник Купала.* — „Життя і знання", V, липень-серпень 1932, ч. 10-11 (58-59), с. 289-290.

Народні обряди й ворожби, зв'язані зі святом Купала.

234. *Сумерк Атону.* — „Життя і знання", V, вересень 1932, ч. 12 (60), с. 337-338.

Гора Атон і її манастирі.

1 ілюстр.

Підпис: Я. П.

235. *З різдвяних вірувань.* — „Життя і знання", VI, січень 1933, ч. 1 (64), с. 3.

Без підпису.

236. *Таємничий острів.* — „Життя і знання", VI, січень 1933, ч. 1 (64), с. 22-23.

Про залишки невідомої культури на Великодньому острові.

2 ілюстр.

Підпис: Я. П.

237. *З народнього календаря.* — „Життя і знання", VI, лютий 1933, ч. 2 (65), с. 33.

Народні вірування й обряди, зв'язані зі святом Стрітення (15. II.) і днем св. Власія (24. II.).

238. *З народнього календаря.* — „Життя і знання", VI, березень 1933, ч. 3 (66), с. 67-68.

Народні вірування і звичаї, зв'язані з днями св. Явдохи (14. III.), Сорока мучеників (22. III.) і Олексія, чоловіка божого (30. III.).

Підпис: Я. П.

239. *На св. Юрія.* — „Життя і знання", VI, травень 1933, ч. 5 (68), с. 129-130.

Народні обряди, звичаї і приповідки, зв'язані з днем св. Юрія.
1 ілюстр.
Без підпису.

240. Зелені Свята. — „Життя і знання", VI, червень 1933, ч. 6 (69), с. 162-163.
Народні звичаї, зв'язані із Зеленими Святами.
1 ілюстр.

241. *Петрівка — на хліб голодівка.* — „Життя і знання", VI, липень-серпень 1933, ч. 7-8 (70-71), с. 194-195.
Народні звичаї, зв'язані з днем св. Петра і Павла.
Без підпису.

242. *З народнього календаря.* — „Життя і знання", VI, вересень 1933, ч. 9 (72), с. 241-242.
Народні звичаї у місяці вересні, подані у таких окремих розділах: I. 11. IX. — Главосіка; II. 14. IX. — Симеона Стовпника; III. 21. IX. — Друга Пречиста; IV. 29. IX. — Чесного Хреста.
Без підпису.

243. *Покрова.* — „Життя і знання", VI, жовтень 1933, ч. 10, с. 273.
Культ Богоматері-Покрови в Україні та народні звичаї, зв'язані зі святом Покрови.
1 ілюстр.

244. *Косма й Дам'ян.* — „Життя і знання", VI, листопад 1933, ч. 11, с. 305.
Культ Косми й Дам'яна в Україні.
1 ілюстр.
Без підпису.

245. *Грудень у народніх віруваннях.* — „Життя і знання", VI, грудень 1933, ч. 12, с. 341-342.
Грудневі вірування народів Европи.
Без підпису.

246. *Різдво в Мармарощині.* — „Життя і знання", VIII, січень 1935, ч. 1 (88), с. 4-5.
Різдвяні звичаї, вірування і ворожби Мармарощини.
3 ілюстр.

247. *Таємні манастирі.* — „Життя і знання", VIII, лютий 1935, ч. 2 (89), с. 51-52.
Манастир анахоретів Метеора (півн. Греція) і магометанських дервішів Теке (півд. Сербія).
4 ілюстр.

248. *Останки Орієнту в Европі.* — „Життя і знання", VIII, березень 1935, ч. 3 (90), с. 84-85.
Магометани в Старій Сербії, Боснії і Герцеґовині та їх звичаї.
5 ілюстр.

249. *З таємниць Сходу.* — „Життя і знання", VIII, липень-серпень 1935, ч. 7-8 (94-95), с. 221-222.

Віра в амулети й талісмани.

4 ілюстр.

250. *Опирові цвях у голову!* — „Життя і знання", VIII, вересень 1935, ч. 9 (96), с. 262-264.

Віра в опирів (чарівників) та різні вияви боротьби з ними на підставі народніх переказів й археолог. знахідок.

3 ілюстр.

251. *Невже це можливе?* — „Діло", 28 вересня 1935, ч. 258, с. 3-4.

Про потребу громадської піддержки для фірми „Око" у Львові, продуцента мистецьких виробів, проєктованих С. Литвиненком, якій грозить ліквідація з причини фінансових труднощів.

252. *З історії ткацтва.* — „Життя і знання", VIII, грудень 1935, ч. 12 (99), с. 347-349.

Початки ткацтва в Европі й Україні.

5 ілюстр.

253. *З монгольських звичаїв.* — „Життя і знання", IX, лютий 1936. ч. 2 (101), с. 49-50.

Віра і звичаї тунґузів, калмиків і бурятів.

3 ілюстр.

254. *Розвій похоронного обряду на українських землях.* — „Діло", 17 березня 1936, ч. 60, с. 5-6.

Зміст доповіді Я. Пастернака, виголошеної 15. III. 1936 в залі „Української Бесіди" у Львові, в серії доповідей Академічних вечорів.

Без підпису. Фахово поданий зміст напевне появився не без участи доповідача.

255. *З історії купелі.* — „Життя і знання", IX, квітень 1936, ч. 4 (103), с. 112--114.

Коротка історія купелі в Европі.

256. *Про касти в Індії.* — „Життя і знання", IX, червень 1936, ч. 6 (105), с. 180-181.

4 ілюстр.

Підпис: Яп.

257. *Незнаний Кавказ.* — „Життя і знання", IX, вересень 1936, ч. 9 (108), с. 256-257.

Коротко про географ. положення, склад населення, віру і звичаї.

3 ілюстр.

Підпис: Яп.

258. *Похорони запорожця.* — „Життя і знання", IX, листопад 1936, ч. 11 (110), с. 331-332.

Козацькі похоронні звичаї. Текст опису похорону курінного козацького отамана Покотила в „Новій Сербії" в 1772 р. згідно з тогочасним документом.

Підпис: Яп.

259. *Археологія і краєзнавство.* — „Наша батьківщина", I, січень 1937, ч. 1, с. 11-13.

Археолог. інструкції для краєзнавців.

260. *Йордан — Водохрищі.* — „Життя і знання", X, січень 1937. ч. 1 (112), с. 9-13.

Народні звичаї і вірування, зв'язані зі Щедрим вечером і Йорданом.

4 ілюстр.

261. *Давні подружні звичаї на Україні.* — „Життя і знання", X, березень 1937, ч. 3 (114), с. 76-78.

1 ілюстр.

Підпис: Я. П.

262. *„Рятуймо народню музику й пісню".* — „Новий час", 13 березня 1937, ч. 55, с. 4.

Про потребу фонографічного запису укр. народніх мелодій і пісень.

Без підпису.

263. *Чорт у народніх віруваннях.* — „Життя і знання", X, жовтень 1937, ч. 10 (121), с. 296-297.

264. *Христини й весілля в селі Зіболках жовківського повіту.* — „Життя і знання", X, грудень 1937, ч. 12 (122), с. 352-353.

1 ілюстр.

265. *Етнографія в українських і чужих виданнях.* — „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка", т. CLV, 1937, с. 355-360.

Статті з укр. етнографії в журналах „Рочнік Волиньскі" (1930-1935), „Життя і знання" (1927-1936) і „Слово" (1936).

Появилася також окрема відбитка з тит. с., але без обкл.: Львів, 1937, 8 с., 25 см.

266. *Бувальщина за пів сотні літ.* — „Життя і знання", XI, лютий 1938, ч. 2 (124), с. 51-53.

Побут села Зіболки на основі парафіяльної хроніки.

3 ілюстр.

3. Музейництво

*267. *В трієстенськім музеї.* — „Діло", 1917, чч. 167, 168.

Репортаж про відвідини музею в Трієсті.

268. *Вистава українських друків XVI-XVIII вв.* — „Діло", 1 червня 1928, ч. 120, с. 2.

Виставка укр. стародруків у Національному Музеї у Львові з нагоди з'їзду бібліотекарів і бібліофілів. Відносини між Національним Музеєм й Оссолінеум. Текст привіту Музею для Оссолінеум з нагоди століття його діяльности.

269. *Музей Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові у 1928 р.* — „Діло',' 7 лютого 1929, ч. 28, с. 3.

Звіт Я. Пастернака, як директора Музею НТШ, про працю археолог.-етнограф. відділу Музею.

270. *Дещо про обласні музеї.* — „Діло", 27 жовтня 1929, ч. 240, с. 2.

Завдання й умовини успішного розвитку обласних музеїв.

*271. *Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові у 1928 р.* — „Записки Наукового Товариства імени Шевченка", т. CL, 1929.

272. *Музей Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові в 1929 р.* — „Діло", 22 лютого 1930, ч. 40, с. 3-4.

Звіт про роботу відділів: археологічного, етнографічного, модерного мистецтва, церковної старовини і фотографічного. Приріст збірок. Жертводавці.

273. *З великого часу.* — „Літопис Червоної Калини", березень 1930, ч. 3, с. 18.

Пам'ятки з визвольних змагань у Музеї НТШ у Львові.
1 ілюстр.

274. *Що збирає Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові* (Пригадка на часі). — „Діло", 28 червня 1930, ч. 141, с. 4-5.

Показник для студентів і принагідних збирачів.

275. *Моя праця в Національному Музеї 1913-14 рр.* — В кн.: Двадцятьп'ять-ліття Національного Музею у Львові; збірник під редакцією І. Свєнціцького. Львів, Наукова Фундація Галицького Митрополита Андрея Шептицького, 1930 року, с. 29-32.

Праця автора в Національному Музеї в 1913-1914 рр. та про авторові зв'язки з Музеєм у пізніших роках.

276. *З історії народньої кераміки.* — „Життя і знання", IV, липень-серпень 1931, ч. 10-11 (46-47), с. 311-313.

Дещо про ганчарство княжої доби та про збірки народньої кераміки в Музеї НТШ у Львові.
7 ілюстр.

277. *Відповідь у справі „Бойківщини".* — „Діло", 30 грудня 1932, ч. 290, с. 5.

Відповідь Я. Пастернака, як директора Музею НТШ, на дві статті в „Ділі", підписані криптонімом В. М., в яких закинено НТШ брак співпраці з музеєм „Бойківщина" в Самборі.

278. *Нові археологічні набутки Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1929 — 1932 р.* — „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка", т. CLII, випуск II, 1933, с. 113-130.

229 набутків, їх короткий опис, місце походження і хронологічне опреділення.

279. *Із мандрівки по віденських музеях.* — „Діло", 1934: 30 березня, ч. 83, с. 5; 31 березня, ч. 84, с. 5.

Репортаж про мандрівку та дещо про укр. археолог. пам'ятки у віденських музеях.

280. *За південно-східнім кордоном.* Враження з подорожі. — „Новий час", 1936. 20 червня, ч. 137, с. 3; 22 червня, ч. 138, с. 4; 23 червня, ч. 139, с. 3.

Репортаж про подорож до Чернівець, Яссів, Кишинева й Букарешту та про відвідини музеїв цих міст.

281. *Пам'ятки визвольних боїв;* „Відділ Історично-Воєнних Пам'яток" Музею НТШ у Львові. — „Новий час", 16 листопада 1936, ч. 260, с. 1.

Перелік музейних фондів Відділу історично-воєнних пам'яток, що його при Музеї НТШ зорганізувало Товариство „Молода Громада".

Без підпису.

282. *Пропадає церковна старовина.* — „Новий час", 12 лютого 1937, ч. 31, с. 4.

Про звичай палення „непотрібної" церковної старовини на Волині.

Без підпису.

283. *Музейні справи.* — „Життя і знання", X, квітень 1937, ч. 4 (115), с. 112-113.

Плян праці для реґіональних музеїв.

1 ілюстр.

284. *Із закарпатських музеїв.* — „Діло", 1 травня 1937, ч. 95, с. 19.

Коротко про музеї в Ужгороді й Мукачеві.

285. *Прихильникам Музею НТШ.* — „Діло", 14 жовтня 1937, ч. 226, с. 4.

Потреба громадської піддержки для Музею. Плян створення **„Товариства Прихильників Музею НТШ".**

286. *Опіка над українською старовиною.* Комунікат „Товариства Прихильників Музею НТШ". — „Діло", 29 жовтня 1937, ч. 239, с. 4.

Завдання Товариства і заклик вступати в його члени.

Підписали за управу Т-ва: Павло Кривуцький — голова і Ярослав Пастернак — секретар.

287. *Нові археологічні набутки Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1933-1936.* — „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка", т. CLIV, 1937, с. 241-268.

341 набутків, їх короткий опис, місце походження і хронологічне опреділення.

288. *Історична Секція НТШ в час другої світової війни.* — „Сьогочасне й минуле", III, 1948, [кн.] 1, с. 37-40.

Склад і праця львівського філіялу Археологічного Інституту

при УАН у Києві в 1939-1941 рр. Також про Археологічну Комісію при НТШ у Львові в 1941-1944 рр.

Друковано в серії звітів під збірним загол.: Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої світової війни.

289. *Чи канадійські музеї сповнять своє завдання.* — „Український робітник", 23 вересня 1949, ч. 37, с. 7.

Сучасні недоліки і майбутні завдання канад. музеїв.

290. *Українські музеї.* — „Свобода", 6 червня 1964, ч. 107, с. 2.

Загально про значення музеїв і про музей Стемфордської єпархії зокрема.

II. НЕПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ

291. *Бойківщина у глибині віків.*

Стаття призначена для реґіонального збірника Бойківщини. Рукопис передано редакції збірника 25. VII. 1969.

292. *Валявський могильник княжої доби (звіт з розкопів 1939 р.),* 32 с.

Детальний звіт з розкопів могильника у с. Валява б. Перемишля. Опис 88-ох поховань й аналіза знайдених матеріялів. Висновки про хронологічне, антропологічне й етнічне походження поховань. Література (16 позицій).

Рукопис передано проф. О. Пріцакові 10. II. 1970.

293. *Городенщина в безодні віків,* 19 с.

Найраніші сліди людського перебування на землях Городенщини під час другої міжльодовикової доби. Пам'ятки трипільської культури. Поховання „еміґрантів" на укр. чорноземі (нордійського і центрально-европейського племен). Знахідки з бронзової й залізної діб. Сліди ґетів. Римські імпорти. Сліди інфільтрації ранньослов'янських племен з Подніпров'я. Оборонні городища й поховання з княжих часів. Література (44 позиції).

Стаття призначена для реґіонального збірника Городенщини. Копію рукопису передано проф. О. Пріцакові 10. II. 1970.

294. *Західнє Поділля на заранні історії.*

Стаття з мапою, призначена для реґіонального збірника Західнього Поділля. Передано О. Соневицькій 1. II. 1965.

295. *Лемківщина у сивій давнині.*

Стаття призначена для реґіонального збірника Лемківщини. Передано редакції збірника 14. VIII. 1968.

296. *Мої зустрічі зі старовиною.*

Біографічний нарис, придуманий як передмова до книги вибраних праць автора, що її заплянував видати Комітет українознавчих студій при Гарвардському університеті. В нарисі автор подає також огляд його практичних археолог. дослідів і розкопів та його погляди на досліджувані ним археолог. проблеми.

Рукопис нарису і його англ. переклад (роботи С. Давидовича) передано проф. О. Пріцакові 10. II. 1970.

297. *Праісторичні та княжі часи Белзької землі в світлі археології.*
Див. анотацію до *168*.

298. *Ранні слов'яни в новіших історично-археологічних дослідженнях,* 7 с.
Реферат про етногенезу слов'ян, що мав бути прочитаний на Світовому Конґресі Вільних Українців у Нью-Йорку, в листопаді 1967 р.
Рукопис передано проф. О. Пріцакові 10. II. 1970.

299. *Рецензія на працю д-ра Йосипа Дачковича „Доісторична релігія України і сумежних країв".*
Вислано Кардиналові Йосипові Сліпому в березні 1968 р.

300. *Слідами стародавньої Комарнянщини,* 13 с.
Стаття призначена для реґіонального збірника Комарнянщини.
Копію статті передано проф. О. Пріцакові 10. II. 1970.

301. *Слово до випускників-матурантів Курсів Українознавства ім. Гр. Сковороди,* 3 с.
Слово виголошене 1. II. 1969. Текст зберігається у дирекції Курсів.

302. *Станиславівщина у сивій давнині.*
Стаття призначена для реґіонального збірника Станиславівщини. Передано редакції збірника 9. I. 1968.

303. *Старий Галич;* іменний, географічний і речевий покажчики до монографії Старий Галич [див. *174*], 19 с.
Рукопис передано проф. О. Пріцакові 10. II. 1970.

304. *Стародавня Стрийщина.*
Стаття з мапою, призначена для реґіонального збірника Стрийщини. Передано Ірині Пеленській 5. XI. 1964.

305. *Ярославщина й окраїни Засяння у глибині віків.*
Стаття призначена для реґіонального збірника Ярославщини й окраїн Засяння. Передано редакції збірника (С. Кікта) 2. VI. 1969.

306. *The Eastern Peripheries of the Spiral-Maeander Pottery Culture in Europe.* — 16 р.
Проблема часу і країни походження лінійно-стрічкової кераміки. Її поширення і хронологічне визначення. Знахідки л.-с. кераміки в Західній Україні. Етнічна приналежність творців л.-с. кераміки.
Рукопис передано проф. О. Пріцакові 10. II. 1970.
Див. також анотацію до *119*.

III. АЛЬФАБЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

(Окремі видання і відбитки вирізнено курсивним шрифтом)

Антропометричні досліди над українським населенням полудневої Жовківщини 221
Археологічний порадник 49

Археологічні зайняття Т. Шевченка 74
Археологічні находи в Дрогобиччині 172
Археологічні розкопи в княжім Белзі ..... анот. до 144
Археологічні розкопи літом 1933 р. на терені Катедри св. Юрія у Львові 135
Археологічні розкопи на Бойківщині 173
Археологічні розкопи у Львові 171
Археологічні розкопи у 1935 р. 140
Археологія [земель України] 117
Археологія в СССР 210
Археологія в терені 9
Археологія в школі 77
Археологія Жовківщини 6
Археологія і краєзнавство 259
Археологія предметом зацікавлення молоді 111
Археологія України 102
Бойківщина у глибині віків 291
Боярський похорон у княжих часах 34
Бувальщина за пів сотні літ 266
Будівництво та промисл за княжих часів 48
Вадим Щербаківський — археолог-дослідник 189
Важливі проблеми етногенези українського народу в світлі археологічних досліджень 116
Валявський могильник княжої доби 292
Вандали в Галичині 41
Варяги в Україні 207
Варязькі відкривці Америки перед... Колюмбом 69
Василь Доманицький як археолог 187
В добі городищ 45
Вежі мовчанки 227
Великдень в українських народніх звичаях 231
Великопістні звичаї 230
Вистава українських друків XVI-XVIII вв. 268
Відвічна віра в позагробове життя ..... анот. до 90
Віднова архикатедрального собору св. Юра 130
Відповідь у справі „Бойківщини" 277
Вікінґи 8
В трієстенськім музеї 267
Галичани в Києві перед 300 літами 1
Галичина в молодшій кам'яній добі 36
Галич — найбільший княжий город 179
Галичина під трацькою займанщиною 38

Галицька катедра у Крилосі 157
Гальштатська культура Закарпаття в його природних межах ... 7
Героїка княжих часів 86
Гетити та їхня культура 51
Городенщина в безодні віків 293
Грудень у народніх віруваннях 245
Ґоти — чи ґети 131
Ґотський гріб із Терпилівки 64
Давидгородецькі князі 58
Давні подружні звичаї на Україні 261
Дещо про обласні музеї 270
Дністер в археології 62
До галицької етногенези 79
Доісторичне збіжжя на Україні 63
Доісторичні Кульчиці 129
Доісторичні та княжі часи Белзчини в світлі археології 168
Дон і Приозів'я в старовині 213
До проблеми поширення й хронології лінійно-стрічкової кераміки в Европі 82
[Енциклопедичні гасла з археології і ранньої історії України] .. 98
[Енциклопедичні статті з археології України] 52
[Енциклопедичні статті з археології і ранньої історії України. Українською мовою] 87
[Енциклопедичні статті з археології і ранньої історії України. Англійською мовою] 105
Етногенеза слов'ян у новій археологічній літературі 104
Етнографічна виставка в гімназії СС. Василіянок у Львові 224
Етнографія в українських і чужих виданнях 265
За місце катедри Осмомисла 152
За південно-східнім кордоном 280
З археології околиць Львова 20
З археологічних проблем нового світу 89
З археологічних проблем Поділля 125
Затоплений Херсон 17
Західнє Поділля на заранні історії 294
З великого часу 273
Звичаї та вірування в с. Зіболках жовківського повіту 223
Звідкіля назва „Галич"? 80
Звіт з археологічних дослідів у підземеллях катедри св. Юрія у Львові 127
З гетитської старовини 10
Зелені Свята 240

З історії купелі 255
З історії народньої кераміки 276
З історії ткацтва 252
З мандрівок народів 44
З монгольських звичаїв 253
З Надвірнянської старовини 138
З народнього календаря 226, 237, 238 242
З нових розкопок у Святій Землі 22
„Золотий Тік" промовив 165
З покутської старовини 147
З різдвяних вірувань 235
З таємниць Сходу 249
Із белзької старовини 144
Із закарпатських музеїв 284
Ізидор Шараневич як археолог 184
Із мандрівки по віденських музеях 279
Історична Секція НТШ в час другої світової війни 288
Йордан — Водохрищі 260
Кам'яна богиня з дитятем 55
Кельти в Галичині 11
Кілька слів про себе 190
Княжий Галич 42
Княжий город Львів 96
Княжий город Перемишль 182
Княжий город Перемишль у світлі нових археологічних досліджень 107
Княжий Звенигород 65
Княжий Звенигород в доісторичній та ранньоісторичній добі 12
Княжими слідами 142
Княжими слідами по Карпатській Україні 71
Коби таких більше ..... анот. до 138
Козацькі могили 60
Коли й як Ізраїльтяни здобули Єрихон 18
Коляди і щедрівки записи 219, 220
Королівський гріб з часів Гомера 19
Коротка археологія західньоукраїнських земель 27
Косма й Дам'ян 244
Крилос — Городно — Давидгородок 66
Крипта під церквою Св. Духа гр.-катол. Богословської Академії 162
Кульчицькі студенти для Музею Н. Т. Ш. ..... анот. до 141
„Куштановицький тип" у Східній Галичині 167
Лев Володимир Чачковський 186

Лемківщина у сивій давнині 295
Лист до проф. М. Міллера 206
Листи до О. Домбровського 118
Літопис Бойківщини, рік III, ч. 2, Самбір 1933 202
Літописний город Пліснеськ і проблема варягів у Галичині 176
Ліхтарі померших 225
Мадярське видавництво про українські розкопи 205
Макс Еберт помер 185
Мандрівка у ранньоісторичний Львів 95
Мистецтво античної України 208
Митро Пасічник: Наша Слава 209
Михайло Олександрович Міллер 193
Між каменем та бронзою 37
Могила татарського вождя у Крехові 56
Могильники княжої доби 47
Мої зустрічі зі старовиною 296
Монографія про походження Русі-України [М. Чубатого] 214
Моя праця в Національному Музеї 1913-14 рр. 275
Музей Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові у 1928 р. 269
Музей Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові в 1929 р. 272
Музейні справи 283
Мукачівський княжий замок 72
М'ясниці і Пущення 229
На заранні залізної доби 39
Найстарші християнські пам'ятки в Україні 91
Найстарші часи Волині 94
Найстарші часи Карпатської України 75
Народній празник Купала 233
Народня традиція 222
На св. Юрія 239
На слідах галицьких княж-дворів 73
На слідах княжого Белза 164
„Настасина могила" у Крилосі 149
На теребовельськім замку 124
Нашийні гривні в Україні 106
Невже це можливе? 251
Незнаний Кавказ 257
Нове і майбутнє в українській археології 136
Новий чинник в українській археології 46
Нові археологічні знахідки 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 134
Нові археологічні набутки Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1929-1932 рр. 278

Нові археологічні набутки Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1933-1936 рр. 287
Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові у 1928 р. 271
Нові археологічні розкопи в Крилосі 143
Нові археологічні розкопи в Сирії 13
Нові сліди римської культури на Покутті ..... анот. до 148
Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини і Волині 16
Номади на Україні 21
Опирові цвях у голову! 250
Опіка над українською старовиною 286
Орієнтаційні пункти праісторії України 103
Останки Орієнту в Европі 248
Пам'ятки визвольних боїв 281
Пам'ятки старовини села Городниці на Поділлі 99
Передмова [до кн.: Л. Чачковський та Я. Хмілевський, Княжий Галич] 212
Переднє слово [до кн.: І. Винницька, Кам'яна сокира] 215
Перша бронзова доба в Галичині в світлі нових розкопок 132
Перші археологічні розкопи з рамени гр.-кат. Богословської Академії у Львові 146
Перші розкопи на Гуцульщині 145
Перші розкопи на „Золотому Току" у Крилосі 166
Перші сліди угрів у Галичині 139
Петрівка — на хліб голодівка 241
Печера Доміца і подібні наші 26
Питання позапробового життя в світлі археології й етнології 90
Підводна археологія 110
Підземний літопис 61
„Пласт — наша гордість і сила..." 177
Покрова 243
Полісся у старовину 68
Похорони запорожця 258
Початки християнства на Україні в археологічних пам'ятках 50
Поява першої людини в Україні 101
Праісторичні й ранньоісторичні пам'ятки Бережанщини 114
Праісторичні та княжі часи Белзької землі в світлі археології ... 297
Привісні печатки княжої доби на Україні 175
Прихильникам Музею НТШ 285
Проблема консервації руїн Скиту 150
Про знання рідної старовини 5
Про касти в Індії 256
Пропадає церковна старовина 282

Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінґвістичних дослідженнях 119
Ранні слов'яни в новіших історично-археологічних дослідженнях 298
Ранньохристиянські часи в Україні 97
Реферат про наукову працю проф. д-ра Михайла Міллера 188
Рецензія на працю д-ра Йосипа Дачковича „Доісторична релігія України і сумежних країв" 299
Різдво в Мармарощині 246
Різдво й Новий Рік у народніх повірях 228
Розвій похоронного обряду на українських землях 254
Розкопи в Пліснеську 170
Розкопи в Почапах 126
„Рятуймо народню музику і пісню" 262
Світлий шлях видатного науковця (Д-р М. О. Міллер) 191
Середньовічні городи на Закарпатті 15
Середньовічні розкопки на Празькім Граді та майбутні в Крилосі 123
Скали в Бубнищі 218
Скити на Поділлі й на Закарпатті 203
Слідами костобоків 43
Слідами праісторичних канадійців 92
Слідами стародавньої Комарнянщини 300
Сліди мадярів біля княжого Галича ..... анот. до 139
Слово до випускників-матурантів Курсів Українознавства ім. Гр. Сковороди 301
Слово до юних археологів 76
Станиславівщина у сивій давнині 302
Старий Галич [монографія] 174
Старий Галич [покажчики до монографії] 303
Старий Галич [стаття] 181
Старовина під водою 109
Старовинний замок Тустань 67
Стародавні часи міста Винник і околиці 115
Стародавні часи Теребовельщини 113
Стародавня Стрийщина 304
Струтинське городище 163
Сумерк Атону 234
Таємничий острів 236
Таємні манастирі 247
Татарський пам'ятник у Крехові 217
Ті, що розкрили підземний архів України 192
Тлінні останки членів галицької династії 178
Трипілля — Мексико 93

Угнівщина у глибині віків 100
Україна на досвітку історії 112
Україна на заранні історії 83
Українїка в чужих видавництвах 204
Українські музеї 290
У літописному Галичі 169
У сутінках сторіч канадійської землі 84
У церковних підземеллях 128
Хати на палях 232
Христини й весілля в селі Зіболках жовківського повіту 264
Цінна пам'ятка з римської доби 57
Цінне археологічне відкриття з княжих часів ..... анот. до 146
Цінні археологічні викопи ..... анот. до 148
Чи Дакію боронили в Рогатинщині? 211
Чи канадійські музеї сповнять своє завдання 289
Чим бавилися діти в нас 2500 літ тому? 40
Чорт у народніх віруваннях 263
Шануйте пам'ятки по предках ваших! 53
Шевченко — археолог 108
Шнурова могила в Кульчицях 141
Ще про археологічні досліди під Галичем ..... анот. до 134
Що збирає Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові .. 274
Що кожний повинен знати з археології 14
Що можна нераз виорати плугом? 54
Що має світлити аматор-світливець? 216
Які народи жили в нас у старшій кам'яній добі 35
Як найшлася катедра Осмомисла 153
Ярославщина й окраїни Засяння у глибині віків 305

Ailio Julius, Fragen der russischen Steinzeit 199
Bienkowski Piotr, Jak rozkopywac cmentarzyska plaskie? 197
Brazowy skarb halsztacki z Kielczewa 70
Die Ausbreitung der linearkeramischen Kultur 81
Die ersten altungarischen Grabfunde noerdlich der Karpaten 158
Die neuentdeckte mittelalterliche Kathedrale in Krylos 160
Der Stand der ukrainischen archaeologischen Forschung in Ost-Galizien waehrend der letzten 10 Jahre 4
Die westgermanischen Kronenhalsringe im Osten 78
Erazm Majewski 183
Hrob rázu durynkeho v Hrobcích u Roudnice 121
Jahn M., Der Reitersporn, seine Entstehung und frueheste Entwicklung 195
Katedra halicka w Krylosie 159
Katedra ksiazat halickich 154

Kozlowski L., Groby megalityczne na wschod od Odry 194
Krukowski Stefan, Pierwociny krzemieniarskie gornictwa, transportu i handlu w holocenie Polski 198
Moje badania terenowe w 1935 r. 148
Moje badania terenowe w 1936 roku 151
Moje badania terenowe w 1937 roku 161
Neoliticke sidlište v Hnidousích 122
Odkrycie katedry halickiej 155
Osinski Kazimierz, Wykopalisko w Budach Lancuckich z epoki mlodszego okresu cesarstwa rzymskiego 200
Oestliche Peripherien der Aunjetitzer Kultur 133
Peremyshl of the Chronicles and the Territory of White Croats 180
Podkarpatská Rus v mladši dobe kamenne 2
Praveke styky Podkarpatske Rusi a Haliče 59
Prehistorická archeologie na sovetske Ukraine v letech 1925-26 201
Ruske Karpaty v archeologii 3
Sawicki L., Przyczynek do znajomosci techniki obrobki krzemienia 196
Sprawozdanie z dzialalnosci lwowskiego osrodka prehistorycznego 137
The Eastern Peripheries of the Spiral-Maeander Pottery Culture in Europe 306
The Trypillyan Culture in Europe 88
"Ukrainians — one hard nut to crack!" 85
Uneticke sidlište ve Vysočanech 120
Vorlaeufiger Bericht ueber die Ausgrabungen in Krylos 156

IV. ДЖЕРЕЛЬНИЙ ПОКАЖЧИК

а. Періодичні і серійні видання

(Роки, подані в дужках, означають час, в якому публікувалися статті Я. Пастернака в стосовному періодичному або серійному виданні)

Богословія, Львів (1932-1938) 27, 51, 64, 127, 135, 146, 162
Вісти з Запорожа, Львів (1912) 216
Гомін України, Торонто (1953-1955) 95, 97
Діло, Львів (1917-1938) ..... 5, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 46, 58, 62, 63, 123, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 134, анот. до 139, 140, 142, 144 (анот.), 146 (анот.), 148 (анот.), 150, 152, 164, 184, 185, 186, 187, 202, 203, 204, 224, 251, 254, 267, 268, 269, 270, 272, 274, 277, 279, 284, 285, 286
Етнографічні збірники НТШ, Львів (1914) 219, 220
Життя і знання, Львів (1931-1938) 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 21, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 67, 72, 138, 139, 147, 165, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250,

252, 253, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 263, 264, 266, 276, 283
Записки НТШ, Львів (1929-1937) 7, 16, 132, 157, 265, 271, 278, 287
Записки НТШ, Париж — Нью-Йорк — Мюнхен — Торонто — Сідней (1962-1963) 104, 106
Золочівське слово, Золочів (1932) 126
Ілюстрована Україна, Львів (1913) 217, 218
Київ, Філядельфія (1952-1959) 93, 189, 213
Краківські вісті, Краків (1942) 173
Крилаті, Торонто — Брукселя (1966-1967) 112
Ленінська молодь, Львів (1941) 76
Літературно-науковий додаток „Нового часу", Львів (1938-1939) 65, 68, 69, 71, 73, 74
Літопис Бойківщини, Самбір (1936-1938) 141, 163
Літопис Національного Музею, Львів (1937) 149
Літопис Червоної Калини, Львів (1930) 273
Логос, Ватерфорд, Онт. (1950-1951) 90, 91
Львівські вісті, Львів (1942) 171, 172
Матеріяли до української етнології НТШ, Львів (1919-1929) .. 221, 223
Мета, Львів (1931-1938) 9, 66
Ми і світ, Торонто (1958) 181
Наукові записки УВУ, Мюнхен (1963) 193
Наукові збірники УВУ, Мюнхен (1948) 176
Наша батьківщина, Львів (1937) 259
Наші дні, Львів (1943) 79
Неділя, Львів (1936) 56
Нова зоря, Львів (1935) 50
Новий час, Львів (1932-1937) .... 18, 19, 34, 40, 42, 55, 57, 61, 134 анот.), 138 (анот.), 141 (анот.), 143, 144, 145, 148 (анот.), 153, 205, 262, 280, 281, 282
Новий шлях, Вінніпеґ (1949-1966) 84, 86, 101, 109, 111, 190, 211, 214
Овид, Чікаґо (1964) 107
Радянська освіта, Київ (1941) 169, 170
Рід і знамено, Мюнхен (1947) 175
Свобода, Джерзі Ситі (1950-1964) 179, 191, 207, 209, 210, 290
Свобода, недільне видання, Джерзі Ситі (1952) 208
Студентський прапор, Львів (1944) 80
Сьогочасне й минуле, Львів (1939) 166
Сьогочасне й минуле, Мюнхен (1948) 288
Терем, Дітройт (1962) 192
Українська школа, Львів (1942) 77
Український історик, Денвер, Нью-Йорк — Мюнхен (1964-1972) .. .. 110, 116, 118, 119, 193 (анот.)

Український робітник, Торонто (1949) 85, 289
Український скиталець, Юзефів (1921) 1, 222
Українські вісті, Едмонтон (1950-1952) ..... 89, 90 (анот.), 92, 178
Чорноморські збірники, Женева (1947) 206
American Journal of Archaeology (1951) ..... 93 (анот.)
Archaeologia Hungarica, Budapest (1937 158
Biuletyn historii sztuki i kultury, Warszawa (1938) 159
Bratislava, Bratislava (1936) 59
Jahrbuch fuer Vorgeschichte, Posen (1943) 78
Jahrbuecher fuer Geschichte Osteuropas, Berlin (1938) 160
Obzor praehistorický, Praha (1923-1930) 2, 183, 196, 197, 198, 199, 200, 201
Oriens, Warszawa (1937) 155
Památky archeologicke, Praha (1924-1925) 120, 121, 122, 194, 195
Proceedings of Shevchenko Scientific Society, Paris — New York — Toronto (1957) 180
Ruch Slowianski, Lwow (1937) 154
Slavische Rundschau, Prag (1929-1937) 4, 156
Swiatowit (1938) 70
The Ukrainian Quarterly, New York (1950) 88
Wiener Praehistorische Zeitschrift, Wien (1945) 81
Z otchlani wiekow, Poznan (1935-1938) 137, 148, 151, 161

б. Неперіодичні видання

Белзька земля. Сокаль, 1939 168
Бережанська земля. Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто .. 114
Велика історія України. Львів — Вінніпеґ, 1948 83
Винники, Звенигород, Угнів та довколішні села. Чікаґо, 1970 115
Винницька Ірена, Кам'яна сокира. Нью-Йорк, 1967 215
Волинь в боротьбі за волю України, I. Вінніпеґ, 1952 94
Городниця. Торонто, 1958 99
Двадцять-п'ять-ліття Національного Музею у Львові. Львів, 1930 . 275
Енциклопедія Українознавства, I, кн. II. Мюнхен — Нью-Йорк, 1949 87
Енциклопедія Українознавства, II, кн. 1-5, Мюнхен — Нью-Йорк, 1955-1966 98
З минулого Жовкви. Жовква, 1930 6
Календар для всіх на 1935 рік. Львів, 1934 136
Календар Нового Шляху на 1962 рік. Вінніпеґ 103
Календар Нового Шляху на 1965 рік. Вінніпеґ 108
Карпатська Україна. Львів, 1939 75
Матеріяли до збірки на фонд Українського Пластового Дому в Торонті. Торонто, 1950 177

Народній ілюстрований календар Товариства „Просвіта" на переступний рік 1936. Львів, 1935 53
Наш Львів. Нью-Йорк, 1953 96
Перемишль — західний бастіон України. Нью-Йорк — Филаделфія, 1961 182
Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі, II. Прага, 1939 167
Теребовельська земля. Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1968 113
Угнів та Угнівщина. Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1960 100
Україна; енциклопедія для молоді. Саут Бавнд Брук, 1971 117
Українська Загальна Енциклопедія, III. Львів — Станиславів — Коломия, 1935 52
Український Інвалід; загальний календар для українського народу на рік 1936. Львів, 1935 54
Український Інвалід; загальний календар для українського народу на рік 1937. Львів, 1936 60
Чачковський Лев та Ярослав Хмілевський, Княжий Галич. Чікаґо, 1959 212
Contributions à l'histoire de l'Ukraine au VII Congres International des Sciences historiques à Varsovie 1933. [Lviv, 1933] 133
Ukraine; A Concise Encyclopaedia. Vol. I. [Toronto, 1963] 105

ПРИМІТКИ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ:

АП — Археологічні пам'ятки УРСР, Київ;
БСЭ — Большая советская энциклопедия, Москва;
ВУАК — Всеукраїнський Археологічний Комітет;
Зап. НТШ — Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів;
ЗОРСА — Записки отделения русской и славянской археологии Русского археологического Общества, Москва;
КСИА — Краткие сообщения Института археологии АН СССР, Москва;
КСИИМК — Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры АН СССР, Москва;
НТШ — Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Львів;
СА — Советская Археология, Москва;
УВАН — Українська Вільна Академія Наук, Ню Йорк — Вінніпеґ;
УВУ — Український Вільний Університет, Мюнхен;

MAAE — Materjaly antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, Krakow;
Pam. Arch. — Pamatky Archeologicke, Praha;
Wiad. Arch. — Wiadomosci Archeologiczne, Warszawa;
ZOW — Z otchlani wiekow, Poznan;
ZWAK — Zbior wiadomosci do antropologii krajowej, Krakow.

1. *Я. Пастернак,* Археологія України, Торонто 1961, 97 (карт).
2. *Я. Пастернак,* Антропометричні досліди над українським населенням південної Жовківщини (НТШ, Матеріяли до української етнології, XIX-XX, Львів 1919, 231-247).
3. *B. Janusz,* Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej, Lwow 1918, 49-57. (подана багата література).
4. *О. Кандиба,* Досліди на галицькому Поділлі в рр. 1928-1929 (Зап. НТШ, 154, Львів 1937, 1-14).
5. *Я. Пастернак,* Моя праця в Національному Музею в 1913-1914 рр. (збірник „25-ліття Національного Музею у Львові", 1930, 29-32).
6. *J. Pasternak,* Ruské Karpaty v archeologii, Praha 1928, 212 str., VIII kart.
7. *J. Pasternak,* Unetické sidliště ve Vysočanéch (Pam. Arch., Praha, 1923; *idem*: Neolitické sidliště v Hnidousich, Pam. Arch. XXXIV, Praha 1925; *idem:* Hrob rázu durýnského v Hrobcich u Roudnice, Pam. Arch. XXXIV, 1925, 440-441.
8. *J. Böhm,* Bylanské pohrebište v Praze-Strešovicich (Zprávy Statniho archeolog. Ustavu v Praze, 1926, 22-26).
9. *J. Pasternak,* Podkarpatská Rus v mladši dobé kamenné (Niederluv Sbornik, Obzor Prehistorický IV, Praha 1925, 150-155); *J. Jankovich,* Podkarpatská Rus v prehistorii, Mukačevo 1931, 16.
10. *Я. Пастернак,* З історії народної кераміки (Життя і Знання), Львів 1931, ч. 10-11).
11. *Я. Пастернак,* Середньовічні розкопи на Пражському Граді та майбутні в Крилосі („Діло", Львів 1928, ч. 91).
12. *J. Borkovský,* Rekonstrukce pražského hradu na sklonku desatého stoleti (Archeologické Rozhlady VIII, Praha 1956).
13. *Я. Пастернак,* Нові набутки Музею НТШ у Львові за час від 1929-1932 рр. (Зап. НТШ, 152, 1933, 121).
14. як попереднє, за рр. 1933-1936 (Зап. НТШ, 154, 1937, 256).
15. *В. Хвойко,* Древние обитатели среднего Приднепровъя и их культура в доисторические времена (Київ 1903).
16. *В. Городцов,* Бронзовый век на территории СССР, БСЭ, 7, 1927, 610.
17. *В. Щербаківський,* Формація української нації, Прага 1941, 41.
18. *W. Antoniewicz,* Archeologia Polski, Warszawa 1928, 68.
19. *V. G. Childe,* The Dawn of European Civilisation, London 1947, 145.
20. *В. Щербаківський,* Кам'яна доба в Україні, Мюнхен 1947, 56.
21. *М. Миллер,* Первобытный период в истории Нижнего Днепра, Мюнхен 1965, 140.
22. *Я. Пастернак,* Нові археологічні набутки Музею НТШ за 1933-1936 рр. (Зап. НТШ, 154, 1937, 251).
23. *M. Smiszko,* Nowe wykopaliska (ZOW, VIII, 1933, 24).
24. *Я. Пастернак,* Нові археологічні набутки Музею НТШ за 1933-1936 рр. (Зап. НТШ, 154, Львів 1937, 357; *він-же:* До проблеми поширення й хронології лінійно-стрічкової кераміки в Европі (УВАН, Авґсбурґ 1948, 7, табл. V; *Ю. Полянський,* Неолітичні обсідіяни східньої Галичини (відбитка без подання

джерела й року); *J. Pasternak,* Die Ostausbreitung der linearkeramischen Kultur / Wiener Prähistorische Zeitschrift, XXXI, 1945; *Я. Пастернак,* Археологія України, Торонто 1961, 183-184.
Я. Пастернак, Нові археологічні набутки Музею НТШ (Зап. НТШ, 154, 1937,
25. *Е. Кричевский,* Древнее население Западной Украины в эпоху неолита, КСИИМК, 3, М.-Л. 1940, 3-9.
26. *Т. Пассек,* Изискания по трипольской культуре, КСИИМК, 13, М.-Л. 1940, 174-76.
27. *С. Бибиков,* Некоторые итоги изучения раннетрипольского поселения Лука Врублевецкая, СА, XX, Москва 1954, 105.
28. *A. Stocký,* Čechy v dobe kamenné, Praha 1924.
29. Мої розкопи доповнили список Пассек-Черниш „Памятники культуры линейноленточной керамики на территории СССР", Москва 1963, 13-14.
30. *Я. Пастернак,* Розкопи в княжому Белзі („Новий Час", Львів 1935, ч. 203).
31. *Я. Пастернак,* Археологічні розкопи біля Львова („Львівські Вісті", 1942, ч. 156).
32. *Я. Пастернак,* Археологія України, Торонто 1961, 190.
33. *K. Jazdzewski,* Schlesiens Vorzeit in Wort und Bild, N. F. VII, 1934, 64.
34. *Я. Пастернак,* Перша бронзова доба в Галичині в світлі нових розкопок (Зап. НТШ, 152, 1933, 2-4).
35. *Я. Пастернак,* Перші археологічні розкопи з рамени гр. кат. Богословської Академії у Львові (Богословія, XIV, 2-3, Львів 1936, 170).
36. як ч. 34, стор. 67-70.
37. *Я. Пастернак,* Нові археологічні набутки Музею НТШ (Зап. НТШ, 154, 1937, 255-256).
38. *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1936 r. (ZOW XII, 1937, 109);
Я. Пастернак, Археологія України, 1961, 257.
39. *Т. Мовша,* Медные украшения из Киева, КСИИМК 70, 1957, 94-98.
40. *Я. Пастернак,* Археологія України, 267;
ZOW, XI, 1936, 132.
41. Непубліковані матеріяли в Державному Історичному Музею у Львові.
42. *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1935 r. (ZOW, XI, 1936, 132).
43. як попереднє.
44. як прим. 38, стор. 109.
45. *T. Sulimirski,* Cmentarzysko kurhanowe kolo Halicza i kultura komarowska, Krakow 1936;
Я. Пастернак, Археологія України, 264-267.
46. *Я. Пастернак,* Археологія України, 415.
47. *Я. Пастернак,* Археологія Жовківщини (*І. Крипякевич,* З минулого Жовкви, Жовква 1930, 6).
48. *T. Sulimirski,* Zagadnienie ekspansji kultury luzyckiej na Ukraine (Wiad. Arch. XIV, Warszawa 1936, 41, 44).
49. *K. Jazdzewski,* Atlas to the Prehistory of Slavs, Lodz 1949.
50. *T. Lehr-Splawinski,* Wspolnota jezykowa balto-slowianska a problem etnogenezy Slowian (Slavia Antiqua IV, Poznan 1953, 10-11).
51. *W. Hensel,* 35 lat naukowej dzialalnosci J. Kostrzewskiego (Slavia Antiqua I, Poznan 1948, 22-23).
52. *А. Тереножкин,* Лужицкая культура и культуры среднего Поднепровъя (КСИИМК 67, Москва 1957, 7); *він-же:* КСИИМК 76, 1959, 120.

53. *А. Добровольський — В. Канівець,* Пізний бронзовий вік в Нижньому Подніпрові (Нариси стародавньої історії Української РСР, Київ 1957, 105).
54. *Я. Пастернак,* Археологія України, 416.
55. *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1936 r. (ZOW XII, 1937, 109).
56. *Я. Пастернак,* Старий Галич, Краків—Львів 1944, 52-54; *він-же:* Археологія України, 279.
57. ZOW X, 1935, 23;
Я. Пастернак, Археологія України, 279.
58. *Я. Пастернак,* як попереднє, стор. 281.
59. як попереднє, стор. 281.
60. *П. Курінний,* Дослідження Білогрудівського могильника (ВУАК, Коротке звідомлення за 1925 р., Київ 1926; *він-же:* Розкопки білогрудівських могилоподібних горбів (ВУАК, Коротке звідомлення за 1926 р., Київ 1927, 79-83); *Я. Пастернак,* Археологія України, 277-283.
61. *Я. Пастернак,* Розкопи в Почапах („Золочівське Слово", 1932, ч. 1); *він-же:* Археологія України, 423.
62. *Я. Пастернак,* Археологія України, 426-427;
J. Jankovich, Podkarpatská Rus v prehistorii, Mukačevo 1931, 16.
63. *T. Lehoczky,* Archaeologiai Ertesitö XVIII, Budapest 1898, 90.
64. *J. Jankovich,* Podkarpatská Rus v prehistorii, Mukačevo 1931, tab. XVI.
65. *J. Böhm — J. Jankovich,* Skythové na Podkarpatské Rusi, I: Mohylové pohrebište v Kuštanovicich (Carpathica, Praha 1936).
66. *M. Dusek,* Juhozapadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej (Archeologické Rozhledy XV, 1, Praha 1963, 619); *J. Kostrzewski,* Czerniachowska kultura (Slownik starozytności slowianskich I, Wroclaw 1962, 228).
67. *Я. Пастернак,* „Куштановицький тип" у Східній Галичині (Праці Українського істор.-філос. Товариства в Празі, II, 1939, 136-139).
68. *T. Sulimirski,* Scytowie na zachodniem Podolu, Lwow 1936, 45, 62, 85.
69. *M. Gimbutas,* From the Neolithic to the Iron Age in the Region between the Upper Vistula and Middle Dnieper rivers (International Journal of Slavic linguistic and poetics III, S. Gravenhage 1960, 8; в останньому часі *Р. Ямка* (Rocznik wojewodztwa Rzeszowskiego III, 1965, 25) і *В. Петров* (Скіфи, мова і етнос, Київ 1968, 16) проголосили скитів індоевропейцями.
70. *В. Щербаківський,* Про скитів та їхнє мистецтво („Визвольний Шлях", Лондон 1956, кн. IX.).
71. *Я. Пастернак,* Ґоти — чи Ґети („Діло", Львів, II, XII. 1933).
72. *M. Smiszko,* Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego, Lwow 1932, 179; *Я. Пастернак,* Слідами костобоків („Життя і Знання" VII, Львів 1934, ч. 6).
73. *Theophylactus Simocatta,* Historiae, ed. K. de Boor, Leipzig 1887.
74. Найпізніша з цих могил, яку я досліджував у Добрянах (Стрий, 1937), була датована на VII ст. срібною пряжкою, прикметною для доби великого переселення народів
J. Pasternak, Moje badania terenowe w 1937 r. (ZOW, XIII, 1938, 106).
75. *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1935 r. (ZOW XI, 1936, 132); w 1936 r. (ZOW XII, 1937, 109); w 1937 r. (ZOW XIII, 1938, 106).
Монографічне опрацювання цього типу могил, досліджуваних мною, пізніселення народів; *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1937 r. (ZOW, XIII, 1938, 106).
76. *Я. Пастернак,* Літописний город Пліснеськ і проблема варягів у Галичині (Науковий Збірник УВУ, V, Мюнхен 1948, 138-148, з рисунками і пляном).

77. *G. Lenczyk,* Trzy miecze wikinskie (Ksiega pamiatkowa W. Demetrykiewicza, Poznan 1930, 363-375).
78. *T. Ziemiecki,* O wykopaliskach kolo Podhorzec (ZWAK, VI, 1882, 58-61; ZWAK, VII, 1883, 41-50); *Szczesny Morawski,* Rzut oka na Pleśnisko (Bibl. Nauk. Zakl. im. Ossolinskich, Lwow, 1847, XI); *B. Janusz,* Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej, Lwow 1918, 282-288.
79. *H. Knorr,* Die slawische Keramik zwischen Elbe und Oder (Mannus-Bücherei 58, Leipzig 1937, 124-172); *K. Hücke,* Tonware und Siedlung der Slawen in Wagrien, Neumünster 1938, 1-4, 12-20.
80. *О. Ратич,* Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, Київ 1957, 25-30 і табл. XIII; *В. Гончаров,* Художні ремесла („Історія українського мистецтва" I, Київ 1966, 384-390).
81. *К. Мельник-Антонович,* Труды XII археолог. съезда, I, 1901, 486; *В. Антонович,* Археолог. карта волинской губерніи, Київ 1901, 38.
82. *І. Старчук,* Розкопки городища Плісненська в рр. 1947-1948 („Археологічні пам'ятки УРСР, III, Київ 1952; Розкопки на городищі Плісненсько в 1949 р. (там-же, V, 1955).
83. *М. Кучера,* Раскопки городища Плисненск (КСИА, 4, 1955, 16-17); *Я. Пастернак,* Археологія України, 524.
84. Непубліковані матеріяли в Державному Історичному Музею у Львові.
85. *В. Гончаров,* Посад і сільські поселення коло Райковецького городища AII, I, 1949; *І. Шовкопляс,* Археологічні дослідження 1917-1957 рр., Київ 1957, 273; *Я. Пастернак,* Археологія України, 511.
86. *Я. Пастернак,* Струтинське городище („Літопис Бойківщини", Самбір 1938. ч. 10, стор. 23-26; *Я. Пастернак,* як попереднє, 525.
87. *R. Jakimowicz,* Wschodnia granica osadnictwa mazowieckiego w X i XI w. z Jacwieza i Rusia i zasiag kolonizacji mazoweckiej na Wschodzie (Pamietnik VI powszechnego zjazdu historykow polskich w Wilnie 1935 r., Lwow 1935, 246-250); *Я. Пастернак,* Археологія України, 556.
88. *Я. Пастернак,* Княжий город Перемишль (збірник „Перемишль, західний бастіон України", Ню Йорк — Філадельфія, 1961, 16-19).
89. Непубліковані матеріяли в Державному Історичному Музеєві у Львові.
90. *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1935 r. (ZOW XI, 1936, 133); *він-же:* Старий Галич, 1944, 57. Того типу браслети, зразки високого ювелірного мистецтва Київської Русі, були знайдені в срібних скарбах княжої доби в Києві, Чернігові, Молотові (*Я. Пастернак,* Археологія України, 559-560) та в Московщині у Рязані; (*V. Darkevich,* Ancient Ryazan treasures, „Soviet Life", April 1969).
91. *Я. Пастернак,* Археологічні розкопи в Дрогобиччині („Львівські Вісті", 15. VII. 1942).
92. *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1935 r. (ZOW, XI, 1936, 133).
93. *В. Залозецький,* Горянська замкова каплиця („Науковий Збірник", Ужгород, 1925).
94. *В. Січинський,* Архітектура старокнязівської доби, Прага 1926, 27-28.
95. *A. Kunysz,* Przemyśl wczesnodziejowy, Rzeszow 1960; *Я. Пастернак,* Княжий город Перемишль у світлі нових археологічних досліджень („Овид", Чікаґо 1964, ч. 3, стор. 19-23).
96. Akta grodzkie i ziemskie, XIV, 294, 321, 433.
97. *Я. Пастернак,* Перші археологічні розкопи з рамени гр. кат. Богословської Академії у Львові („Богословія", XIV, 2-3, Львів 1936, 170).

98. *Я. Пастернак,* Археологія України, 644-647; *М. Грушевський,* Печатка митрополита Константина з Звенигорода (Зап. НТШ, XXII, 1-2); *Я. Пастернак,* Привісні печатки княжої доби в Україні („Рід і Знамено", 4, 1947, 18).

98. *Я. Пастернак,* Археологія України, 644-647;
М. Грушевський, Печатка митрополита Константина з Звенигорода (Зап. НТШ, XXII, 1-2);
Я. Пастернак, Привісні печатки княжої доби в Україні („Рід і Знамено", 4, 1947, 18).

99. *Я. Пастернак,* Привісні печатки, 14 і табл. IV, 8.

100. *Я. Пастернак,* Старий Галич, 1944, 67, 152.

101. *Я. Пастернак,* Звіт з археологічних дослідів у підземеллях Катедри св. Юрія у Львові („Богословія" X, Львів 1932, кн. 4).

102. *Я. Пастернак,* Старий Галич, 1944, 67.

103. *Я. Пастернак,* Археологія України, 647-650.

104. *Я. Пастернак,* Нові археологічні набутки Музею НТШ за рр. 1929-1932 (Зап. НТШ, 152, Львів 1933, 18).

105. Непубліковані матеріяли в Держ. Істор. Музею у Львові.

106. як прим. 97, стор. 172.

107. як попереднє, стор. 175.

108. як прим. 104, стор. 129.

109. *Я. Пастернак,* Старовинний замок Тустань („Життя і Знання", XI, Львів 1938, ч. I, стор. 17-18).

110. *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1935 r. (ZOW XI, 1936, 133).

111. *J. Pasternak,* Moje badania terenowe w 1936 r. (ZOW XII, 1937, 109).

112. як прим. 108, стор. 18.

113. *Я. Пастернак,* Проблема консервації руїн Скиту Манявського („Діло", Львів 1937, ч. 5).

114. як прим. 111, стор. 109.

115. *М. Чубатий,* Історія християнства на Руси-Україні, I, Ню Йорк 1965, 359-367).

116. *W. Demetrykiewicz,* Groty w skalach Galicyi wschodniej (MAAE, Krakow 1903, VI, 52-61);
М. Грушевський, Історія України-Руси II, Львів 1905, 579;
B. Janusz, Zabytki przedhistoryczne Galicyi wschodniej, Lwow 1918, 104;
Я. Пастернак, Скали в Бубнищу („Ілюстрована Україна", Львів 1913, ч. 7).

117. *В. Карпович,* Скальний монастир у Розгірчі (Зап. ЧСВВ.); *W. Demetrykiewicz,* Groty w skalach, 61-65; *B. Janusz,* Wiadomosci Konserwatorskie, Lwow 1925, 132.
B. Janusz, Wiadomosci Konserwatorskie, Lwow 1925, 132.

118. *Я. Пастернак,* Найстарші християнські пам'ятки в Україні („Лоґос" II, Вотерфорд 1951, 50); *він-же:* Археологія України, 581.

119. *Я. Пастернак,* Старий Галич, археологічно-історичні досліди у 1850-1943 рр., Краків—Львів, 1944.

120. *А. Петрушевич,* О соборной Богородичной церкве и святителях в Галиче („Зоря Галицкая", Львів 1852, чч. 78-80).

121. *М. Грушевський,* Історія України-Руси III, 1900, 81-86.

122. *Я. Пастернак,* як прим. 119, там старша література.

123. *A. Czolowski,* O polozeniu starego Halicza, Lwow 1890.

124. *Й. Пеленський*, З руїн Галича (Зап. НТШ, 91, Львів 1909, 159-160).
125. *Л. Чачковський — Я. Хмілевський*, Княжий Галич, Станиславів 1938.
126. *Я. Пастернак*, Галицька катедра в Крилосі (Зап. НТШ, 154, 1937); 1941, 59-68).
J. Pasternak, Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Krylos (Slavische Rundschau IX, 6, Prag 1937, 382-384); *idem:* Katedra ksiazat halickich (Ruch slowianski 11-12, Lwow 1937, 205-209); *idem:* Odkrycie katedry halickiej (Orions XI-XII, Warszawa 1937, 182-183); *idem:* Katedra halicka w Krylosie (Biuletyn historii sztuki i kultury VI, I, Warszawa 1938, 57-65); *idem:* Die neuentdeckte mittelalterliche Kathedrale in Krylos (Jahrbücher fuer Geschichte Osteuropas III, Berlin 1938, 395-407).
127. *В. Січинський*, Архітектура старокнязівської доби, Прага 1926, 12-14.
128. *H. Weidhaas*, Romanische Bauplastik aus Černihiv und Halicz (Die Burg II, 4, Krakau
129. *Т. Коструба*, Хто основник катедри в Галичі, Львів 1939;
Ю. Асеєв, Архітектура Середнього Придніпровя та галицько-волинських земель у XII-XIII ст. (Історія українського мистецтва I, Київ 1966).
130. *Н. Воронин*, К вопросу о взаимоотношении галицко-волинской и владимиро-суздальской архитектури XII-XIII вв. (КСИИМК III, 1940, 22-27).
131. Сьогодні передовий советський історик середньовічної архітектури Ю. Асеєв признає, що „майстри галицької архітектурної школи, чудово оволодівши технікою білокам'яної кладки, провадили будівництво далеко за межами своєї землі" (Історія укр. мистецтва I, 215).
132. *Я. Пастернак*, Старий Галич, 132-140 і табл. XI.
133. *В. Хвойка*, Известия Императ. археол. Коммисіи, Петерб. 1909, додаток до вип. XXXI, 82-83.
134. Костел на місці поганської святині був поставлений теж у Полоцьку в Польщі. *Z. Bukowski*, Frühe polnische Burgen, Weimar 1960).
135. *Я. Пастернак*, Перші розкопи на „Золотому Току" в Крилосі („Сьогочасне і Минуле", I, Львів 1939, 5-15).
136. як прим. 132, стор. 155-160.
137. Archaeological Discoveries in Dublin (Ireland, Bulletin of the Department of External Affairs, 792, 21. XI. 1968, 5-10).
138. *J. Pasternak*, Die ersten altungarischen Grabfunde nördlich der Karpaten (Archaeologia Hungarica XXI, Budapest 1937, 137-141).
139. *В. Гончаров*, Археолог. дослідження древнього Галича у 1951 р. (АП, V, 1955).
140. *М. Каргор*, Древний Киев I, М.-Л. 1958, 362.
141. *Я. Пастернак*, Археологія України, Торонто 1961 (праця видана під фірмою НТШ заходами громадського комітету).
142. *D. Brothwell* and *E. Higgs*, Science in archaeology, London 1965.
143. *Я. Пастернак*, Етногенеза слов'ян у новій археологічній літературі (Зап. НТШ 169, Мюнхен 1962); *М. Чубатий*, Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східньословянських націй, Ню Йорк — Париж 1954; *A. Spokke*, Balts and Slavs, Washington 1965.
A. Spokke, Balts and Slavs, Washington 1965.
144. *M. Vasmer*, Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. Leipzig 1923.
145. *В. Флоринскій*, Первобытние славяне, Томск 1894, I, 56.
146. *М. Миллер*, Дон и Приазовъе в древности, I, Мюнхен 1961, 121.
147. *Я. Пастернак*, Важливіші проблеми етногенези українського народу в світлі археологічних досліджень (доповідь на Світовому Конґресі української вільної науки 10. IX. 1961 в Ню Йорку).

148. *В. Даниленко,* Неолит Побожья и вопрос о сложении трипольской культуры (КСИА, 9, 1959, 3-9).
149. *Я. Пастернак,* Генеза Київської Держави в світлі археології (доповідь на історичній конференції УВАН, 10. V. 1964, Ню Йорк).
150. *Я. Пастернак,* Археологія України, 198-199 (там раніша література).
151. *M. Ebert,* Südrussland im Altertum, Leipzig 1921, 362-365;
М. Брайчевський, Біля джерел слов'янської державності, Київ 1964.
152. *Я. Пастернак,* Археологія України, 539-540;
В. Левенок, Юхновская культура (Сов. Арх. 1963, 3. стор. 93).

Управа Наукового Товариства ім. Шевченка в Канаді висловлює подяку Українській Канадській Фундації ім. Тараса Шевченка у Вінніпезі за дотацію в сумі 2.000 дол., при допомозі якої появляється цей збірник, присвячений 100-річчю НТШ і 25-річчю НТШ в Канаді.

Управа НТШ К

Вияснення

Друкарня Видавництва, в якому друкувався цей Збірник, не має всіх знаків, притаманних чеській та польській мовам. Просимо вибачення у читачів за неточну передачу або пропущення їх у друку.

Редакція

З М І С Т

Богдан Стебельський: 100 років НТШ 7

Василь Верига: Наукове Товариство ім. Шевченка в добі Грушевського 15

Леоніда Вертипорох: 25-річчя Канадського НТШ 33

Богдан Будурович: Професор доктор Євген Вертипорох 70

Василь Янішевський: Діяльність проф. д-ра Євгена Вертипороха в Українському Технічно-Господарському Інституті 75

Іван Кейван: Українська рукописна книга княжих часів 78

Аріядна Стебельська: Бобряний рукав Ярославни і традиція народнього лікування 85

Олександра Копач: „Брань Архистратига Михаїла со Сатаною" .. 93

Іван Кузів: Куліш і Бєлінський — критики М. Гоголя 104

Яр Славутич: Франкові сонети та їхні попередники 116

Павло Маценко: Українська церковна музика 136

Володимир Мацьків: Чи технологічний дослід буде конечною функцією суспільства майбутнього? 142

Володимир Пасіка: Психоневрози 148

Богдан Стебельський: Екзильне шевченкознавство у підсовєтській критиці 152

Іван Лучків: Ярослав Пастернак. Бібліографічний покажчик .. 162